

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.ПУЛЮЯ**

**ЗБІРНИК ТЕЗ І МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**ВОЄННІ КОНФЛІКТИ
ТА ТЕХНОГЕННІ
КАТАСТРОФИ:**

**ІСТОРИЧНІ ТА
ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ**

22-23 КВІТНЯ 2021

Міністерство освіти і науки України

ЗБІРНИК ТЕЗ

I Міжнародної наукової конференції

Abstracts collection of the
I International scientific conference of

**«ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА
ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ:
історичні та психологічні
наслідки»** (до 35 роковин аварії на
Чорнобильській АЕС)

**"MILITARY CONFLICTS AND
TECHNOGENIC DISASTERS:
historical and psychological
consequences"** (to the 35th Anniversary of the
Chernobyl Disaster)

22-23 квітня 2021 р.

Міністерство освіти і науки
України

Тернопільська обласна
державна адміністрація

Тернопільський національний
технічний університет імені
Івана Пулюя

Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Державний архів
Тернопільської області

Військова академія (м. Одеса)

Кам'янець-Подільський
національний університет
імені Івана Огієнка

Львівський державний
університет внутрішніх справ
МВС України

Національний університет
водного господарства та
природокористування
(м. Рівне)

Чернівецький національний
університет імені Юрія
Федьковича

Міжнародна академія
цивільної авіації імені
Мохаммеда VI (Марокко)

Задарський університет
(Хорватія)

Університет технологій та
економіки імені Хелени
Ходковської (Польща)

Тернопіль, Україна

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Криськов А. – завідувач кафедрою українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, д.істор.н., доцент

Вишньовський В. – завідувач кафедрою психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, канд.психол.н., доцент

Стоцький Я., д. істор. н., професор кафедри психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Габрусєва Н. – асистент кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, секретар конференції

Герман О. – к.і.н., професор кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Моначин І., канд. психол. н., доцент кафедри психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Ніконенко В. – к. філос.н, професор кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Періг І., канд. психол. н., доцент кафедри психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Потіха О. – к.і.н., доцент кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Сівчук П. – старший викладач кафедри психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Чоп Т. – асистент кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Шостаківська Н. – к.пед.н., доцент кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Щигельська Г. – к.і.н., доцент кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: Збірник тез І Міжнародної наукової конференції присвяченої 35 роковинам аварії на ЧАЕС, 22-23 квітня 2021 р. / Упорядники: А.А. Криськов, В.В. Вишньовський та Н.В. Габрусєва – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2021 – 168 с.

ISBN 978-617-7875-14-6

Збірник містить матеріали І Міжнародної наукової «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки», присвяченої 35 річниці аварії на Чорнобильській АЕС. Конференція була проведена Тернопільським національним технічним університетом ім. І. Пулюя 22-23 квітня 2021 р. Охоплює міждисциплінарні дослідження у сфері історії, психології, філософії, впливу на політичні та соціальні процеси воєнних конфліктів та катастроф. Основне проблемне поле конференції: осмислення відповідальності сучасної техногенної цивілізації за створення безпечного середовища існування для майбутніх поколінь; основні напрямки новітніх досліджень у мінімізації наслідків техногенних катастроф та воєнних конфліктів; шляхи міжнародного співробітництва у подоланні екологічних, економічних, психологічних, соціальних проблем, пов'язаних з воєнними конфліктами та техногенними катастрофами; комплексний аналіз причин та наслідків подій на Чорнобильській АЕС та інших техногенних катастроф та воєнних конфліктів; типи та способи ведення гібридних воєн; питання психологічної та соціальної реабілітації постраждалих тощо.

Матеріали публікуються в авторській редакції та відображають точку зору авторів, яка може не збігатися з позицією редколегії

Відповідальність за зміст тез несуть автори

ТНТУ ім. І. Пулюя, 2021 р.

Зміст:

СЕКЦІЯ 1. ПСИХОЛОГІЧНА І СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ	11
GRIZNEV A., PH.D., ASSOC. PROF.	11
Military academy “Gen.Mihailo Apostolski”, Skopje, North Macedonia THE IMPACT OF MILITARY CONFLICT ON SOLDIER’S PERSONALITY	
БАХІР Ю., НАВУКОВИ СУПРАЦОЎНІК	12
Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Рэспубліка Беларусь УДЗЕЛ БЕЛАРУСКАГА ТАВАРЫСТВА ЧЫРВОНАГА КРЫЖА Ў ЛІКВІДАЦІІ НАСТУПСТВАЎ АВАРЫІ НА ЧАЭС У 1990 – 1991 ГГ PARTICIPATION OF THE BELARUSIAN RED CROSS SOCIETY IN THE LIQUIDATION OF THE CONSEQUENCES OF THE CHERNOBYL ACCIDENT IN 1990- 1991	
БАМБУРАК Н., КАНД. ПСИХОЛ. Н., ДОЦ.	14
Інститут управління, психології та безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна СИНДРОМ РІЧНИЦІ ТА ВІДЧУТТЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ПРОВІНИ ANNIVERSARY SYNDROME AND A SENSE OF EXISTENTIAL GUILT	
БАМБУРАК Н., КАНД. ПСИХОЛ. Н., ДОЦ.; ЦИКУНОВА А., СТУД.	15
Інститут управління, психології та безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна АРТ-ТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ARTTHERAPY IN WORKING WITH THE TRAUMATIC EXPERIENCE OF MILITARY SERVICEMEN	
БАРГОШЕВСЬКИЙ Р. – СТ.ГР. ЕТ-21	16
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДЛЯ ЖЕРТВ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ PSYCHOLOGICAL REHABILITATION FOR VICTIMS OF THE MILITARY CONFLICT IN EASTERN UKRAINE	
ВИХОР С., КАНД. ПЕД. Н., ДОЦ.; РАДЧЕНКО О., КАНД. ПЕД. Н., ДОЦ.	18
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна АКТУАЛЬНІСТЬ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ЕПОХУ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ КРИЗИ THE RELEVANCE OF MORAL EDUCATION IN THE ERA OF CIVILIZATIONAL CRISIS	
ВИШНЬОВСЬКИЙ В., КАНД. ПСИХОЛ. Н., ДОЦ.	21
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ SOCIO-PSYCHOLOGICAL READAPTATION OF PARTICIPANTS OF COMBAT	
ГЕРМАН О., КАНД. ІСТОР.Н., ПРОФ.	24
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна ВІДОБРАЖЕННЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА REFLECTION OF THE CHORNOBYL TRAGEDY IN ART	
ДОВГАНЬ А., Д. ФІЛОС. Н., ПРОФ.	30

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна СОЦІАЛЬНА ІДЕЯ І ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ SOCIAL IDEA AND MILITARY CONFLICT ЗЛУЖНА А., д.ФІЛОС.Н., ПРОФ.....	32
Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне), Україна ЖИТТЄВИЙ СВІТ ЛЮДИНИ У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ МОРАЛІЗМУ ТА МОРАЛІЗАТОРСТВА THE HUMAN WORLD IN A PROBLEMATIC FIELD OF MORALITY AND MORALIZING КАТОЛИК Г., д. психол. н., доц.; Калька Н., ст. викладач; ПЕТРІВ В., студ.	34
Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕН НІГІЛІЗМУ: ЧАС І ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ (ВІЙНА, ПАНДЕМІЯ, СУСПІЛЬНИЙ КОЛАПС) PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE PHENOMENON OF NIGILISM: TIME AND RE-COMPREHENSION (WAR, PANDEMIC, SOCIAL COLLAPSE) КОЖИНА Г., д.МЕД.Н., ПРОФ.; ЗЕЛЕНСЬКА К., к.МЕД.Н.	36
Харківський національний медичний університет, Україна ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ КОРЕКЦІЇ ТА ПРЕВЕНЦІЇ СТРЕС- АСОЦІЙОВАНИХ РОЗЛАДІВ У ВЕТЕРАНІВ EFFECTIVENESS OF THE PROGRAM FOR CORRECTION AND PREVENTION OF STRESS-RELATED DISORDERS IN VETERANS КОЖИНА Г., д.МЕД.Н., ПРОФ.; КРАСКОВСЬКА Т.	37
Харківський національний медичний університет, Україна ЕФЕКТИВНІСТЬ ПСИХОТЕРАПІЇ ТРИВОЖНИХ РОЗЛАДІВ У ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ THE EFFECTIVENESS OF PSYCHOTHERAPY FOR ANXIETY DISORDERS IN INTERNALLY DISPLACED PERSONS КОЗИРА П., канд. психол. н., доц.; Калька Н., ст. викладач.....	38
Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ MAIN DIRECTIONS OF PSYCHO-CORRECTIONAL WORK WITH VICTIMS OF MILITARY CONFLICTS КОРНІЄНКО І., канд. психол. н.	39
Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, Київ, Україна ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЯК СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ MENTAL HEALTH OF PERSONALITY AS A PUBLIC VALUE МАЛИНА О., канд. психол. н., доц.	40
Запорізький національний університет, Україна СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ НА ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ УКРАЇНЦІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE IMPACT OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC ON THE PSYCHOLOGICAL STATE OF UKRAINIANS OF DIFFERENT AGE GROUPS МЕШКО Г., д. пед. н., проф.; МЕШКО О., канд. психол. н., доц.	42

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка, Україна

**ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ЯК РЕСУРСУ ЇХ
СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ**

**FUTURE MANAGERS' SOFT SKILLS BUILDING AS A RESOURCE FOR
THEIR STRESS RESISTANCE AND RESILIENCE**

НЕСТАЙКО І., канд.пед.наук, доц..... 44

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка, Україна

**ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИ (ПОЛЬСЬКИЙ
ДОСВІД)**

**THE INFLUENCE OF MILITARY CONFLICTS ON THE HUMAN
PSYCHOLOGY (POLISH EXPERIENCE)**

НІКОНЕНКО В. канд. філософ. н., проф.; Грузін В., ст. викладач 46

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна
**ПРОБЛЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ І АДАПТАЦІЇ ЖЕРТВ КАТАСТРОФИ НА
ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС**

**PROBLEMS OF REHABILITATION AND ADAPTATION OF VICTIMS OF THE
CHERNOBYL DISASTE**

ПЕРІГ І., канд. психол. н., доц.; Богатко О., магістр психології 48

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна
**ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД ЯК НАСЛІДОК
ПЕРЕЖИВАННЯ БОЙОВИХ ДІЙ В ЗОНІ АТО**

**POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER AS A CONSEQUENCE OF
EXPERIENCE OF COMBAT IN THE ATO ZONE**

СІТКАР В., канд. психол. н., доц., СІТКАР С., канд. пед. н., викладач 50

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Україна
**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПСИХОТЕХНІКИ
САМОЗАХИСТУ ЛЮДИНИ В ЖИТТЄВО НЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ**

**SOME ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING AND PSYCHOTECHNICS
OF HUMAN SELF-DEFENSE IN LIFE-DANGEROUS SITUATIONS**

Чоп Т., асистент 54

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна
**МИСТЕЦЬКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТРАВМ МИНУЛОГО: ЧОРНОБИЛЬСЬКА
КАТАСТРОФА**

**ART REPRESENTATION OF THE INJURIES OF THE PAST: THE CHERNOBYL
DISASTER**

**СЕКЦІЯ 2. ІСТОРІЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ
КАТАСТРОФ 56**

BRALIĆ A. , Ph.D, ASSOC. PROF. 56

University of Zadar, Croatia

**THE HOMELAND WAR IN CROATIA – PARTIAL DESTRUCTION OF THE
PERUĆA HYDROELECTRIC POWER PLANT (1993)**

JADAV H.; SHCHYHEL'SKA H., Ph.D., ASSOC. PROF..... 58

Ternopil Ivan Puluja National Technical University, Ukraine

ВНОПАЛ ГАЗ ДИСАСТЕР: ІСТОРІЯ ТА ЛЕСОНС

БХОПАЛЬСЬКА ГАЗОВА КАТАСТРОФА: ІСТОРІЯ ТА УРОКИ

SHCHYHEL'SKA H., Ph.D., ASSOC. PROF. 60

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine
THE CHORNOBYL DISASTER IN THE CULTURAL AND HISTORICAL
DISCOURSE

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА У КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ
ДИСКУРСІ

SHCHYHEL'SKA H., PH.D., ASSOC. PROF.; HRYTSYSHYN V., STUDENT..... 62

Ternopil Ivan Puluj National Technical University

THE HISTORY OF THE GHOST TOWNS: THE CHORNOBYL EXCLUSION
ZONE

ІСТОРИЯ МІСТ-ПРИМАР: ЧОРНОБИЛЬСЬКА ЗОНА ВІДЧУЖЕННЯ

ВІТЕНКО А., СТУД.; ГАВАДЗИН Т., СТУД. 64

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

РАДІОЛОКАЦІЙНА СТАНЦІЯ «ДУГА» ЯК ВІЙСЬКОВО-ІНЖЕНЕРНЕ
ДОСЯГНЕННЯ СРСР

RADAR STATION "DUGA" AS A MILITARY AND ENGINEERING
ACHIEVEMENT OF THE USSR

ГАБРУСЄВА Н., АСИСТЕНТ 66

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира
Гнатюка, Україна

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЕВАКУАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІСЛЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ
КАТАСТРОФИ

EVACUATION OF CIVILIANS AFTER THE CHORNOBYL DISASTER

ГУМЕН Ю., К.І.Н., ДОЦ. 69

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ДОСВІД ОРГАНІВ ВЛАДИ У ВИРІШЕННІ
УРБОЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ В 1960 - 1990 РР.

GOVERNMENT'S EXPERIENCE IN SOLVING URBAN ENVIRONMENTAL
PROBLEMS IN WESTERN REGION OF UKRAINE IN 1960-1990

ДАНІЛЄВСЬКА О., НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК 71

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем, Україна

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА – ТРАГІЧНИЙ УРОК ЛЮДСТВА (ДО 35-Ї
РІЧНИЦІ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС)

THE CHERNOBYL DISASTER IS A TRAGIC LESSON FOR HUMANITY (TO
THE 35TH ANNIVERSARY OF THE CHERNOBYL ACCIDENT)

ІЛЮХІНА К., МАГІСТР ІСТОРИЇ 72

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ХІМІЧНА ЗБРОЯ ТА ЗАСОБИ ЗАХИСТУ НА ПОЧ. ХХ СТ. : ІСТОРИЧНИЙ
АСПЕКТ

CHEMICAL WEAPONS AND MEANS OF PROTECTION OF THE EARLY 20th
CENTURY: A HISTORICAL ASPECT

КІЗЛОВА А., Д. ІСТОР. Н. 74

Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут ім. Ігоря Сікорського»

ОБГОВОРЕННЯ В КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКІЙ ЛАВРІ ДОПОМОГИ ПОТЕРПЛИМ
ВІД ВИБУХІВ НА ЗВІРИНЦІ 1918 Р

DISCUSSION ON THE ASSISTANCE TO THE VICTIMS OF THE EXPLOSIONS
AT THE ZVIRYNETS (1918) IN KYIV CAVES LAVRA

КРАВЧУК Л., Д. ІСТОР. Н., ДОЦ.; РЯБОКОНЬ М.; ЯВОРСЬКИЙ А. 76

Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського,
Україна

ЗАХІДНА УКРАЇНА В ДИПЛОМАТІЇ СРСР ТА НІМЕЧЧИНИ, ГЛИВЕЦЬКИЙ
«КОНФЛІКТ»

WESTERN UKRAINE IN DIPLOMACY OF THE USSR AND GERMANY,
GLYVETSKY "CONFLICT"

Мосов С.¹, д. військ. н, проф.; Чубіна Т.², д. істор. н, проф. 78

¹Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту,
Україна

²Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Національного
університету цивільного захисту України, Україна

ІСТОРИЯ ЕПІДЕМІЧНИХ ВТРАТ У ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ

HISTORY OF EPIDEMIC DEATHS IN MILITARY CONFLICTS

Соловійов В., канд. іст. наук, ст. науковий співробітник 80

Дніпропетровський національний музей ім. Д.І. Яворницького, Україна

КОМБАТАНТИ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ В ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ
ВІЙНІ: ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН, ПРИЗИВ, НАВЧАННЯ ТА
РОЗПОДІЛЕННЯ РЕКРУТІВ

COMBATANTS IN KATERINOSLAV REGION IN THE FIRST WORLD WAR:
FORMATION OF MILITARY UNITS, CONSCRIPTION PROCESS, TRAINING AND
DIVISION OF THE RECRUITS

Стручок В., ст. викладач 83

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

АНАЛІЗ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ ВТРАТ ВНАСЛІДОК АВАРІЇ НА
ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

ANALYSIS OF THE CAUSES OF LOSSES DUE TO AN ACCIDENT ON
CHERNOBYL NPP

Стручок В., ст. викладач 84

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ
АЕС

RESEARCH OF THE RISE CAUSES AN ACCIDENT ON CHERNOBYL NPP

Цвятий В., канд. істор. н., доц., Заслужений працівник освіти України 85

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЯ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ
(ЧОРНОБИЛЬСЬКА ТРАГЕДІЯ 1986 РОКУ): ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ І
ДІАСПОРАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ

INSTITUTIONAL HISTORY OF TECHNOGENIC DISASTERS (CHERNOBYL
TRAGEDY OF 1986): POLITICAL-DIPLOMATIC AND DIASPORAL DISCOURSES

Шостаківська Н., канд. пед. н., доц.; В. Деревляний, студ. гр. МПм-5 87

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна
КАТАСТРОФА В ІСТОРІЇ ЯКА ЗАЛИШИЛА ВЕЛИКИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ

СЛІД

THE DISASTER IN HISTORY THAT LEFT A BIG PSYCHOLOGICAL TRACE

**СЕКЦІЯ 3. ГІБРИДНІ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ
АСПЕКТИ..... 88**

MATERNIAK D., DR. NAUK O BEZPIECZEŃSTWIE..... 88

Portal Polsko-Ukraiński polukr.net, Polska

ZAGROŻENIA HYBRYDOWE A AWARIE TECHNOLOGICZNE: RYZYKA I
ŚRODKI REAGOWANIA

HYBRID THREATS AND TECHNOLOGICAL DISASTERS: RISKS AND
RESPONSE MEASURES

**WEISSMANN M., ASSOC. PROF. ; NILSSON N., SENIOR LECTURER; PALMERTZ B.,
SENIOR ANALYST..... 94**
Swedish Defence University

COMPREHENDING HYBRID THREATS AND HYBRID WARFARE: THE
HYBRIDITY BLIZZARD MODEL

БЕРЕЗОВСЬКА-ЧМІЛЬ О., канд. політ. н.; КОБЕЦЬ Ю., канд. політ. н. 97
Прикарпатський університет імені Василя Стефаника, Україна
ГІБРИДИЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ: ОСОБЛИВОСТІ
РЕАЛІЗАЦІЇ

HYBRIDIZATION OF MODERN POLITICAL CONFLICTS: FEATURES OF
REALIZATION

Веденєєв Д., д. істор. н., проф. 99
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна
ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕДУМОВ (1939–
1991 РР.) ДО ВИНИКНЕННЯ ЯВИЩА «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

FORMING OF THE ORGANIZATIONAL-FUNKTIONAL PRECONDITIONS
(1939 - 1991) TO THE EMMERGION OF THE «HYBRID WAR» PHENOMENON

Гончарук А.¹, полковник, канд. техн. н.; Чванов С.² полковник..... 101
¹Військова академія (м. Одеса), Україна

²Командування Сухопутних військ Збройних Сил України, м. Київ, Україна
ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ В ЗОВНІШНІЙ
І ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

MAIN STAGES OF HYBRID THREATS RESISTANCE IN FOREIGN AND
DOMESTIC POLICY OF UKRAINE

ГОРОДИСЬКА Н., викладач; Гурська В., студ. 102
Галицький коледж ім. В'ячеслава Чорновола, Україна

ФІЛОСОФІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ
PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY OF HYBRID WARFARE

Грицина В., головний сержант 104
Тернопільська бригада Територіальної оборони

ВІЙСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ, ЯК СИСТЕМА ПРОТИДІЇ
ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

TERRITORIAL DEFENSE TROOPS AS A SYSTEM OF COUNTERING HYBRID
THREATS

Гуляк О. генерал-майор, кандидат юридичних наук, доцент 108
Начальник Військової академії (м. Одеса), м. Одеса, Україна

ГІБРИДНА ВІЙНА СЬОГОДЕННЯ - НЕМИНУЧИСТЬ ЧИ ПОЛІТИЧНИЙ
ПРОРАХУНОК

TODAY'S HYBRID WAR - INEVITABILITY OR POLITICAL CALCULATION

Криськов А., д. істор. наук, доц. 110
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ОБРАЗИ ГЕРОЯ І ВОРОГА ЯК ІНСТРУМЕНТИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ
IMAGES OF THE HERO AND THE ENEMY AS TOOLS OF HYBRID WAR

Лазарюк В., канд. техн. наук, доц.; Блавцький М. 111
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

НАРОДНА ДИПЛОМАТІЯ ВАЖЛИВИЙ РЕСУРС ІНФОРМУВАННЯ СВІТОВОЇ
ГРОМАДСЬКОСТІ ЩОДО СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

PUBLIC DIPLOMACY AN IMPORTANT INFORMATIONAL RESOURCE OF
WORLD COMMUNITY ABOUT THE SITUATION IN UKRAINE IN HYBRID
CONFLICT

ЛЕЩЕНКО О., канд. політ. н., заступник директора..... 113
Департамент організації заходів цивільного захисту Державної служби України з
надзвичайних ситуацій

ГІБРИДНІ ВІЙНИ: АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ
HYBRID WARS: ASPECTS OF CIVIL PROTECTION

ЛОЗОВИЙ В., д. істор. н., проф..... 115
Національний інститут стратегічних досліджень, Україна
МАНІПУЛЯЦІЇ ІСТОРІЄЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

HISTORY MANIPULATIONS AS AN INSTRUMENT OF RUSSIAN HYBRID
WAR POLICY IN EASTERN UKRAINE

**ОНИСЬКО А.¹, канд. військ. н., доц.; САВИНА І.², ст. лейтенант, канд. пед. н.
..... 117**

¹Національний технічний університет України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

²Військова академія (м. Одеса), м. Одеса, Україна

ВПЛИВ ЗМІ В ПРОЦЕСІ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ
MEDIA INFLUENCE IN HYBRID WAR PROCESS IN EASTERN UKRAINE

СІВЧУК П., ст.викладач..... 120

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна
ОСОБЛИВОСТІ ГІБРИДНИХ КОФЛІКТІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА
HYBRID CONFLICTS PROPERTIES AND THEIR CHARACTERISTICS

**СТОЦЬКИЙ Я., д. істор. н. (Україна), д. гуманістичних н. (Польща), проф.
..... 122**

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна
АНАЛІЗ АНТИУКРАЇНСЬКИХ ІДЕОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ МОСКОВІЇ-
РОСІЇ І РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

ANALYSIS OF ANTI UKRAINIAN IDEOLOGICAL CONCEPTIONS OF
MOSCOVIA-RUSSIA AND RUSSIAN ORTHODOX CHURCH

СТРОНСЬКИЙ Г., DR., PROF. 124

Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Польща

У КОЛІ «ВЕЛИКИХ» ІДЕЙ, АБО ЧИ МОЖУТЬ БАЛКАНИ ПОВТОРНО СТАТИ
ЗОНОЮ НОВИХ КОНФЛІКТІВ

IN THE CIRCLE OF «GREAT» IDEAS, OR CAN THE BALKANS RE-BECOME A
ZONE OF NEW CONFLICTS

ФІЛІНЮК А., д. іст. наук. проф..... 126

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка

МІФИ ПРО ВЕЛИКУ ВІТЧИЗНЯНУ ВІЙНУ ЯК СИСТЕМНИЙ ЧИННИК

У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

MYTHS ABOUT THE GREAT PATRIOTIC WAR AS A SYSTEM FACTOR IN
RUSSIAN HYBRID WARFARE AGAINST UKRAINE

**ЧАПЛАК Я.¹, канд. психол. н., доц.; ІЛЮК М.², ПРАКТ. ПСИХОЛОГ;
ЛЯСКОВСЬКА А.-Х.1, студ..... 129**

¹Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

²Горішньозалучанська гімназія Снятинської міської ради Івано-Франківської обл., Україна

КЛІПОВІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК НОВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО

CLIPOVISATION OF INFORMATION SPACE AS THE NEOTERIC TECHNOLOGY OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL INFLUENCE ON SOCIETY

ЧАПЛАК Я., канд. психол. н., доц.; ТРИТЕНКО І. студ.,; ЛЯСКОВСЬКА А.-Х., студ. 131

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ НА ТЕРЕНАХ ЦИФРОВОГО СВІТУ
CYBER-SOCIALIZATION OF PERSONALITY OF DIGITAL WORLD

ЧУЙКО Г., канд. філ. н., доц.; ТРИТЕНКО І. студ. 133

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ
PECULIARITIES OF SUGGESTIVE INFLUENCE IN SOCIAL NETWORKS

ЧУЙКО Г.¹, канд. філ. н., доц.; ІЛЮК М.², ПРАКТ. ПСИХОЛОГ 135

¹Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

²Горішньозалучанська гімназія Снятинської міської ради Івано-Франківської обл., Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ЯК МЕТОДУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИФРОВОГО СВІТУ

ACTUALITY OF APPLICATION OF CONTENT-ANALYSIS AS A METHOD OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH OF THE DIGITAL WORLD

ШОСТАКІВСЬКА Н., канд. пед. н., доц. 137

Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

ENSURING THE QUALITY OF EDUCATION AT EASTERN UKRAINE UNIVERSITIES WHILE THE HYBRID WAR

ШОСТАКІВСЬКА Н., канд. пед. н., доц.; ТОНКЕВИЧ Т., студ. гр. МХМ-5 141

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПОЛІТИЧНА МЕТАФОРА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

THE POLITICAL METAPHOR OF HYBRID WAR IN MODERN PEDAGOGICAL DISCOURSE: PROBLEM STATEMENT

ШОСТАКІВСЬКА Н., канд. пед. н., доц.; СВИСТУН О., студ. гр. МЛМ-5 140

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ФЕНОМЕНУ «ГІБРИДНА ВІЙНА»

ESSENCE AND STRUCTURE OF THE HYBRID WAR PHENOMENON

ШОСТАКІВСЬКА Н., канд. пед. н., доц.; ГАЙДАМАКА М., студ. гр. МХМ-5 138

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

УРОКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

HYBRID WAR LESSONS TO HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

СЕКЦІЯ 4. ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ НА ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ ЕКОСИСТЕМИ 143

MARYNENKO N., DR., PROF. 143

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

ECONOMIC CONSEQUENCES OF ARMED CONFLICT IN THE EAST OF
UKRAINE: SOME ASPECTS

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ:
ДЕЯКІ АСПЕКТИ

POBEREZHNA L., Ph.D., ASSOC.; ROMANIV R.; BONDARCHUK T..... 144

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

MILITARY ACTION IN EASTERN UKRAINE - ENVIRONMENTAL
CONSEQUENCES

БОЙОВІ ДІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ – ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ

POBEREZHNY L., DR., PROF.; STANETSKY A., Ph.D.; MARKHALEVYCH V. 145

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

MAIN TECHNOGENIC AND ENVIRONMENTAL RISKS IN THE AREA OF THE
JOINT FORCE OPERATION

ОСНОВНІ ТЕХНОГЕННО-ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ У ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ ООС

POBEREZHNY L., DR., PROF.; VILENKO O.; SLOBODIANIUK T..... 146

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

ENVIRONMENTAL RISKS FOR RESERVED TERRITORIES IN THE ZONE OF
MILITARY ACTION

ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ ДЛЯ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ У ЗОНІ
ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

**БАЛЮК Г., ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ НАПРН УКРАЇНИ, Д.Ю.Н., ПРОФ.; КОВАЛЬЧУК
Т., К.Ю.Н., ДОЦ.; СЛЕПЧЕНКО А., К.Ю.Н., ДОЦ. 148**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ЧОРНОБИЛЬСЬКІ ПРОБЛЕМИ: МОРАЛЬ І ПРАВО

SHERNOBYL PROBLEMS: MORALITY AND LAW

**ВАМБОЛЬ С.¹, Д.Т.Н., ПРОФ.; ЧЕРЕПНЬОВ І.А.², К.Т.Н., С.Н.С., ДОЦ., ЧУМАЧЕНКО
С.² Д.Т.Н., СТ.НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК 150**

¹Харківський національний технічний університет сільського господарства імені
Петра Василенка, Україна

²Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

ПРО МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АДАПТОГЕНІВ ДЛЯ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ
ЕФЕКТУ РАДІОФОБІЇ ПІСЛЯ РАДІАЦІЙНИХ АВАРІЙ

ABOUT THE POSSIBILITY OF USING ADAPTOGENS TO NEUTRALIZE THE
EFFECT OF RADIOPHOBIA AFTER RADIATION ACCIDENTS

ПОБЕРЕЖНА Л., КАНД. ТЕХ.Н, ДОЦ.; КРЕХОВЕЦЬКА І.; МИКИТИН Н. 152

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

ЕКОЛОГО-ТЕХНОГЕННІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ

MILITARY ACTION IN EASTERN UKRAINE - ENVIRONMENTAL
CONSEQUENCES

ПОТІХА О., К.І.Н. 154

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЕКОЛОГІЧНИЙ ФРОНТ НА ДОНБАСІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

ECOLOGICAL FRONT IN THE DONBASS: REALITIES AND PROSPECTS

СИБІРНИЙ А., КАНД. БІОЛ. Н, ДОЦ.; СИБІРНА Р., Д. БІОЛ. Н., ПРОФ. 156

Львівський державний університет внутрішніх справ, Національний університет
«Львівська політехніка», Україна

РОЛЬ ВОДОПОСТАЧАННЯ У БОЄЗДАТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У
ПОЛЬОВИХ УМОВАХ ПІД ЧАС ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

THE ROLE OF WATER SUPPLY IN THE CAPACITY OF MILITARY
SERVANTS IN FIELD CONDITIONS DURING WAR CONFLICTS

**СЕКЦІЯ 5. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ,
ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ**
..... 157

- БАЗАРНИЙ В.,** СТАРШИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК; **МАЦАГОР О.,** КАНД. ІСТОР.
Н. 157
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, Україна
ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ
HUMANITARIAN COMPONENT OF ARMED FORCES DEVELOPMENT
PROCESS
- Данилюк П.,** викладач-методист, **ДРЕГАЛЮК В.,** викладач 159
Кременецький медичний фаховий коледж імені Арсена Річинського, Україна
ДОСВІД НАВЧАННЯ «ПЕРШИЙ НА МІСЦІ ПОДІЙ» У КРЕМЕНЕЦЬКОМУ
МЕДИЧНОМУ ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ ІМЕНІ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО
EXPERIENCE OF STUDYING “FIRST ON THE SCENE” AT KREMENETS
MEDICAL VOCATIONAL COLLEGE NAMED AFTER ARSEN RICHYNSKY
- ДВУРЕЧЕНСЬКА О.,** КАНД. ІСТ. Н., ДОЦ. 160
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна
РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОЗХЗ ЯК РЕАКЦІЯ НА ВИКОРИСТАННЯ
ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ В СИРІЇ
EXPANSION OF OPCW POWERS AS A RESPONSE TO THE USE OF
CHEMICAL WEAPONS IN SYRIA
- МОНАЧИН І.¹,** к.психол. н., доц.; **ДЗЮБАНОВСЬКА І.²,** АСИСТЕНТ..... 162
¹Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Україна
²Тернопільський національний педагогічний університет імені В.Гнатюка,
Україна
- АСЕРТИВНІСТЬ ЯК СПОСІБ ПОВЕДІНКИ В СКЛАДНИХ СИТУАЦІЯХ**
ASSERTIVENESS AS A WAY OF BEHAVIOR IN DIFFICULT SITUATIONS
- Пилипець О.,** к. т. н., доц.; **ЗВАРИЧ Н.,** к. т. н., доц. 164
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна
АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО
КОНФЛІКТУ
THE ENVIRONMENTAL SAFETY ASPECTS IN THE MILITARY CONFLICT
CONDITIONS
- ЩИГЕЛЬСЬКА Г.,** к.і.н., доц.; **Провальна Ю.** студ. гр. ПФ-21 165
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя
ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕННІ АСПЕКТИ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНИХ
КОНФЛІКТІВ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Секція 1. ПСИХОЛОГІЧНА І СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

Grizhev A., Ph.D., Assoc. Prof.

Military academy “Gen.Mihailo Apostolski”, Skopje, North Macedonia

THE IMPACT OF MILITARY CONFLICT ON SOLDIER’S PERSONALITY

Abstract. Military conflict is one of the events that bring inevitable changes to the soldier’s personality. There is no other event that activates human’s feelings and emotions as the military conflict and the war does. It is not a usual and common experience, so the consequences of it are also not common. Direct threat to life causes maximum physical and psychological efforts. During military conflict, particular threat to one’s integrity, especially for soldiers, are the stress, trauma, and the post-traumatic stress disorder (PTSD). To keep sanity, soldiers use many defensive mechanisms, primarily suppressing.

There are numerous research and studies on the soldier’s personality changes during wars and military conflicts. Many of them show that there are visible changes in certain personality traits and dimensions. That should not be surprise to anyone. However, maybe of same importance is the question of how long those changes will last, how durable will they be.

In this paper we will discuss and briefly analyze the conditions in which soldiers live and operate during military conflicts, going through critical conditions and experience, facing fear, stress, traumatic events. We will also discuss some ways for psychological self-help that trained soldiers use to resist the personality changes during combat and these extraordinary circumstances.

The behavior of the soldiers is not only the result of the permanent personality components, but of the joint influence of those components and situational factors. People have different personal traits, making some of them more vulnerable and prone to changes than others. The critical experiences during military conflict, such as conflicts, frustrations, stress, and crisis, may be considered as inability to realize the inner necessity. The reaction to these conflicts and frustrations depends on the personality. It is the same with the stress, fear, trauma: it is one’s cognizance and perception that makes the difference. In this sense, stress can be considered as personal response which depends on the perception of the threat and situation. On the other hand, no matter the perception, the war represents societal stress which appears when the very existence of the individual is threatened, as well as the groups it belongs to. The war is stress of mass scale which usually lasts relatively long, full of individual or collective stresses and traumas. The threat to life, health, and body parts; not enough food, water, clothes; deprivation of sleep; uncertainty and many other factors cause combat stress. The fear itself, in such situations, is completely normal reaction. It is very important for soldiers to understand and accept the fear as a normal reaction to the danger. However, when one does not control the fear, it is very important not to allow spreading panic, individual or collective. In these situations, the leadership is of crucial importance.

During military conflicts, numerous intense challenges in short time brings changes in people’s behavior. Majority of the studies show that after war, the soldiers will not be the same persons as before the war. But they also point out that a very small percentage will show more severe disorders and personality changes. During war, each long-term life project is followed by the relativist phrase “if I survive today”. This mindset, released from the long-term breaks, provokes behavior that is impulsive, strong and without compromise. There is no fear of the consequences from the current behavior. The soldier lives for today. The war changes one’s perceptions on many aspects of life. Re-assessing, re-discovering and re-evaluating hostility, hate, religion, fear from death, or life itself, becomes normal.

At the end, in the paper we will discuss some of the steps for psychological self-help that soldiers can take themselves. Doing some of these steps and activities helps keeping the mental health during military conflicts. As a conclusion, we might say that staying sane and resisting the personality changes depends not only on the personal and situational factors, but also on the proper selection and preparation of the soldiers for extraordinary circumstances, such as military conflicts.

Key words: Military conflict, changes, personality, soldier, combat.

УДК 94(476)“1986/1991”:355.58:614.8

Бахір Ю., навуковы супрацоўнік

Інстытут гісторыі НАН Беларусі, Рэспубліка Беларусь

УДЗЕЛ БЕЛАРУСКАГА ТАВАРЫСТВА ЧЫРВОНАГА КРЫЖА Ў ЛІКВІДАЦЫІ НАСТУПСТВАЎ АВАРЫІ НА ЧАЭС У 1990 – 1991 ГГ.

Bakhir Yu.

PARTICIPATION OF THE BELARUSIAN RED CROSS SOCIETY IN THE LIQUIDATION OF THE CONSEQUENCES OF THE CHERNOBYL ACCIDENT IN 1990-1991

У перыяд 1986-1991 гг. асноўныя намаганні таварыства Чырвонага Крыжа (ТЧК) БССР былі накіраваныя на ўдзел у ліквідацыі наступстваў аварыі на ЧАЭС. [1;2 л. 1]. Паводле інфармацыі аб дзейнасці ТЧК БССР па аказанні дапамогі насельніцтву, выканкамам Саюза Таварыстваў Чырвонага Крыжа і Чырвонага Паўмесяца (СТЧК і ЧП) у 1986 г. было выдзелена 4,5 млн. Першыя сумы былі выплачаныя насельніцтву ўжо ў траўні 1986 г. У ЦК ТЧК Украінскай і Беларускай ССР створаны аператыўныя штабы для кіраўніцтва [3; л. 23].

Уласная праграма ТЧК па ліквідацыі наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС была зацверджана Прэзідыумам ЦК ТЧК БССР 31 жніўня 1989 г. [4, л. 3]. У адпаведнасці з пастановай Прэзідыума выканкама ў снежні 1989 г. быў распрацаваны, а ў красавіку 1990 г. зацверджаны праект праграмы ўдзелу СТЧК і ЧП СССР у аказанні дапамогі пацярпеламу насельніцтву. У ЦК ТЧК БССР, УССР і РСФСР таксама распрацоўваліся праекты праграм [3, лл. 29, 33].

Адзначым, што матэрыяльны ўклад Таварыства ў ліквідацыю наступстваў аварыі па стане на 1991 г. склаў звыш 7 млн. рублёў [5, л. 37]. У 1990 г. было прапанавана зацвердзіць працэнт адлічэнняў у цэнтралізаваныя фонды ў 1991 г. для рэалізацыі мэтавых праграм "Чарнобыль" у наступных памерах: цэнтралізаваны фонд СТЧК і ЧП СССР – 5% ад валавога даходу ТЧК БССР, цэнтралізаваны фонд ТЧК БССР – 10% ад валавога даходу ТЧК БССР [6, лл.166 – 167 Аб].

Сітуацыя з Чарнобыльскай трагедыяй паказала, што без значных грашовых сродкаў, матэрыяльна-тэхнічнай базы дапамогу арганізаваць было цяжка. Для папаўнення даходаў у 1990 – 91 гг. Бюро Прэзідыума ЦК ТЧК пастанавіла стварыць пры ЦК малыя вытворчыя прадпрыемствы «Сузор'е», «Фёдар», «Іван», «Альфа» па выкананню работ і аказанню паслуг насельніцтву. Таксама быў утвораны эксперыментальны лячэбна-прафілактычны шматпрофільны цэнтр "Сантана". Да 1991 г. дзейнічала 13 такіх прадпрыемстваў, у тым ліку пры ЦК - 8 [7, л. 23].

Пасля звароту выканкама СТЧК і ЧП СССР з просьбай аб правядзенні экспертызы ў зоне аварыі і вызначэння памераў магчымай міжнароднай дапамогі, з 10 па 15 студзеня 1990 г. група экспертаў Лігі Таварыстваў Чырвонага Крыжа і Чырвонага Паўмесяца, якая прыбыла ў Маскву, наведала шэраг тэрыторый УССР, БССР, РСФСР, якія падвергліся радыёактыўнаму заражэнню. У выніку была распрацавана праграма

ўдзелу нацыянальных таварыстваў замежных краін у аказанні дапамогі пацярпеламу насельніцтву, якая ўключала пастаўкі камітэтам сок дазіметрычнай апаратуры, медыцынскага дыягнастычнага і друкарскага абсталявання для выдання інфармацыйных матэрыялаў на агульную суму звыш 5 млн. швейцарскіх франкаў [2, л. 6, 21, 32].

Аднак грузы дапамогі ад нацыянальных таварыстваў КК і іншых дабрачынных арганізацый замежных краін у адрас СОКК і КП СССР сталі паступаць крыху раней запланаванага - са снежня 1990 г. Найбольшая колькасць грузаў паступіла ад арганізацый ОКК Германіі, Швейцарыі, Японіі, Аўстрыі, Польшчы. Дапамогу ў асноўным уключала прадукты харчавання, адзенне, медыкаменты. Так, з моманту пачатку гуманітарнай дапамогі з-за мяжы па лініі СЧК з 5 снежня 1990 г. па 1 красавіка 1991 г. паступіла звыш 1000 тон грузаў дапамогі, у тым ліку, у ЦК ТЧК РСФСР - 797 тон, ЦК ТЧК УССР – 52 тоны, у ЦК ТЧК БССР (Гомельская, Магілёўская, Гродзенская, Брэсцкая, Мінская вобласці) паступіла 156 тон [2, л.7, 21].

Таксама камітэты Таварыства з'яўляліся пасярэднікамі пры перадачах міжнародных грузаў дапамогі ад арганізацый, устаноў розных краін, напрыклад, па лініі духавенства ФРГ, грамадскіх арганізацый «Фольксхільфе» (Аўстрыя) і «Апджон» (ЗША), а таксама па каналах дапамогі МКЧК [6, л.120]. Паступала гуманітарная дапамога ад Балгарскага Чырвонага Крыжа, ФРГ (праз таварыства «Радзіма») і Чырвонага Крыжа Швейцарыі ў выглядзе паставак медыцынскага абсталявання, лекавых прэпаратаў, прадуктаў харчавання [8, лл.1,5]. Тут праявілі сябе перавагі Таварыства як міжнароднай арганізацыі.

У 1990-1991 гг. падводзіліся некаторыя вынікі дзейнасці арганізацыі. Лічылася, што Цэнтральнаму і абласным камітэтам грамадства не хапіла вопыту ў больш выразным вызначэнні свайго месца і ролі ў змякчэнні наступстваў аварыі. У адрас выканкама СТЧК і ЧП СССР неаднаразова паступалі папрокі ў тым, што ён абмяжоўваўся толькі штогадовым вылучэннем мэтовых сродкаў і займаў бяздзейную пазіцыю [5, л.38]. Чырвыны Крыж БССР таксама не змог у поўнай меры рэалізаваць мерапрыемствы па аказанні дапамогі пацярпеламу насельніцтву, сур'ёзны ўрон быў нанесены па развіцці бязвыплатнага донарства - у сувязі з аварыяй на ЧАЭС у 15 раёнах вобласці не праводзіўся забор крыві [3, лл. 77, 78, 80; 5, л. 43].

Праца грамадскіх арганізацый абмяжоўвалася рэалізацыяй сваіх планаў незалежна ад праграм дзяржавы. Такім чынам, у адным кірунку магло быць засяроджана дастатковая колькасць праектаў, а дзесьці аказваліся прабелы. Усё больш востра ўставала пытанне каардынацыі дзейнасці па Чарнобылю. У 1990 - 1991 г. кіруючыя органы дзяржавы выказвалі заклапочанасць слабой інфармаванасцю грамадскіх арганізацый аб мерапрыемствах, якія праводзяцца дзяржаўнымі ўстановамі і іншымі грамадскімі арганізацыямі [2, л. 12].

Зыходзячы з вынікаў дзейнасці ў 1986-89 гг., у ТЧК была распрацавана праграма на 1991-96 гг., якая ўключала некалькі прыярытэтных напрамкаў, у тым ліку, праграму «Чарнобыль [3, л.45; 5, л. 55-55 аб.] На сённяшні дзень Беларускі Чырвоны Крыж працягвае рэалізоўваць Чарнобыльскую праграму гуманітарнай дапамогі і рэабілітацыі ў Рэспубліцы Беларусь, якая падтрымліваецца Міжнароднай федэрацыяй таварыстваў Чырвонага Крыжа і Чырвонага Паўмесяца і Ірландскім Чырвоным Крыжам. Праца заключаецца ў прадастаўленні эфектыўнай медыцынскай, сацыяльнай і псіхалагічнай дапамогі мэтавай групе насельніцтва, якое пражывае ў рэгіёнах, пацярпелых ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС.

Літаратура

1. Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі (ДАРФ). – Ф. 9501. Оп. 16. Спр. 296.
2. ДАРФ. – Ф. 9501. Оп. 16. Спр. 1132.

3. Нацыянальны архіў рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Ф. 254. Оп.3. Спр. 825.
4. ДАРФ. – Ф. 9501. Оп. 14. Спр. 972.
5. НАРБ. – Ф. 254. Оп. 3. Спр. 861.
6. НАРБ. – Ф. 254. Оп. 3. Спр. 854.
7. НАРБ. – Ф. 254. Оп. 3. Спр. 863.
8. Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці. – Ф.892. Оп.1. Д.504.

УДК 159.96

Бамбурак Н., канд. психол. н., доц.

Інститут управління, психології та безпеки,

Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

СИНДРОМ РІЧНИЦІ ТА ВІДЧУТТЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ПРОВИНИ

Bamburak N., Ph. D., Assoc. Prof.

ANNIVERSARY SYNDROME AND A SENSE OF EXISTENTIAL GUILT

Людина впродовж своєї життєдіяльності зіштовхується з безліччю небезпек щодо власного життя. Зростає кількість антропогенних та техногенних катастроф, терористичних та кримінальних діянь, воєнних конфліктів та вимушених міграцій, епідемій та пандемій. Окрім зовнішніх чинників, котрі пов'язані з квантовою трансформацією суспільства, зреалізуються багатогранні внутрішні проблеми особистості, що є серйозним викликом і випробуванням для особи (хвороби, втрати, травми, насилля, смерть близьких, кризи: вікові, сімейні, професійні, екзистенційні тощо). За таких умов, поведінково-вчинкові патерни та переживання особистості, яка опинилася у важких екстремальних і кризових ситуаціях, закуталізують ознаки психічної травматизації, що є показником поглинання стресогенною ситуацією захисних механізмів та ресурсів людини, які в свою чергу спричинюють патологічний розвиток афективних, когнітивних систем особи, а в подальшому її образу Я.

Результат травматичних подій, як зазначає Р. Ліфтон, - це "травмоване Я", котре запускає в картині світосприйняття індивіда "власну внутрішню символічну смерть" та сприяє руйнуванню його життєдіяльності. Завдання особистості - в проживанні такої ситуації, тобто розвитку нових внутрішніх конфігурацій, форм, смислоутворень, які включають травматичну подію в життєву історію особи та віднайдення нею подальшого сенсу життя. Не розв'язавши дане завдання людина занурюється у внутрішній конфлікт, зреалізуючи патологічні переживання (очікування смерті, психічне заціпеніння, постійне відчуття провини, неконструктивний гнів тощо) [2], що сприяють формуванню та розвитку дисфункціонального (патологічного) горя [1]. Таке невирішене горе, занурене в глибини підсвідомого, приймає приховану хронічну форму протікання та сприяє виникненню негативних наслідків для індивіда. Іноді у людини, яка перенесла травматичну подію, відсутні виражені депресивні симптоми та тривожні ознаки, проте після певного проміжку часу (або ж у певні періоди життя) переживання травми загострюється та може набувати руйнівної форми [3]. Яскравим феноменом у даному випадку є синдром річниці, що може бути своєрідним тригером (раптове повторне переживання травми) або ж самопрограмуванням особистості на повторення елементів долі близьких людей, травматичних ситуацій, котрі підтримують процес незавершеного горя, спричинюючи симбіотичні відносини з травматичними подіями, а відтак заактуалізують відчуття екзистенційної провини особи, як наслідку невиправних помилок. За таких умов, людина втрачає здатність критично оцінювати ситуацію, приймати адекватні рішення та підтримувати продуктивні взаємовідносини з найближчим довкіллям.

Література

1. Литвак М. Е. Как преодолеть острое горе. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000, 320 с.
2. Лифтон Р. Травмированное «Я». Психологическая помощь мигрантам: травма, смена культуры, кризис идентичности / под ред. Г. У. Солдатовой. М.: Смысл, 2002. С. 78–89.
3. Wolfelt A. D. Understanding Grief: Helping Yourself Heal. Levittown, PA: Accelerated Development, 1992. ([http://www.psc. uc.edu/sh/SH_Grief.htm](http://www.psc.uc.edu/sh/SH_Grief.htm)).

УДК 159.98; 364-786-057.36:7.02

Бамбурак Н., канд. психол. н., доц.; Цикунова А., студ.

Інститут управління, психології та безпеки, Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

АРТ-ТЕРАПІЯ У РОБОТІ З ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Bamburak N., Ph. D., Assoc. Prof.; Tsykunova A., student

ARTTHERAPY IN WORKING WITH THE TRAUMATIC EXPERIENCE OF MILITARY SERVICEMEN

Арт-терапія зреалізовується як інноваційна технологія, що має в своєму арсеналі терапевтичний та коректувальний комплекси методик для пропрацювання та реадaptaції особистості у соціумі. Як поліфункціональний вид психотерапевтичної допомоги вона сприяє вирішенню низки завдань у процесі реабілітації військовослужбовців, учасників бойових дій, зокрема при травматичному стресі та посттравматичних стресових розладах. При роботі травматичний досвід переноситься на образотворчі матеріали, задіюючи невербальну експресію, захисні та комунікативні аспекти метафоричного мовлення образів. Здійснення переносу травмодосвіду на образи та арт-матеріали сприяє когнітивному опрацюванню внутрішніх особистісних переживань, рефлексії, а відтак вивільненню наступних почуттів як: гнів, роздратування, образу, почуття сорому, провини тощо [1; 3]. Використовуючи різні техніки арт-терапії можна подолати захисні механізми, які перешкоджають адаптуванню до буденного життя (витіснення травми та її наслідків), спричинюючи формування та розвиток нових конструктивних захисних механізмів, які сприяють усвідомленню нового сенсу у минулих ситуаціях [2]. Під час роботи створюється комфортний простір безпеки, котрий сприяє вивільненню негативних емоцій, почуттів, думок та забезпечує психосоціальне відновлення військовослужбовців, зокрема відбувається: усвідомлення проблем психічного профілю; диференціація сильних почуттів під час кризового стану та важкого періоду у житті; пошук та створення ресурсів; переосмислення минулого пережитого досвіду та прийняття себе "новим"; допомога у побудові позитивних вчинково-поведінкових, когнітивних та комунікативних патернів.

Таким чином, арт-терапія заактуалізовує високу ступінь зрілості особистості, сприяє розвитку мотивації до досягнення позитивного результату, задіює багатограний спектр прийнятних для особистості аспектів та способів розв'язання проблемних завдань, подій та ситуацій. Відтак даний психотерапевтичний метод є достатньо ефективний у роботі з військовими, учасниками бойових дій тощо, які потребують високої соціальної уваги, кваліфікованої цілеспрямованої реабілітації, ефективної роботи над травматичним досвідом та його наслідками як для самої особистості так і найближчого її довкілля.

Література

1. Вознесенська О.Л., Сидоркіна М.Ю. Арт-терапія у подоланні психічної травми: Практичний посібник. Київ : Золоті ворота, 2015. 148 с.
2. Маслова В. Лубківський І. Метод творчої реабілітації в роботі з учасниками бойових дій. *Простір арт-терапії* : [Зб. наук. праць]. Київ : Золоті ворота, 2015. Вип. 2(18). С. 65-80.
3. Фoa Э., Кин Т., Фридиан М. Эффективная терапия посттравматического стрессового расстройства. [под ред. Эдны Фoa, Теренса М. Кина, Мэтью Фридмана]. Москва: «Когито-Центр», 2005. 467 с.

УДК 159.9:355

Бартошевський Р. – ст.гр. ЕТ-21

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ДЛЯ ЖЕРТВ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Bartoshevskiy R.

PSYCHOLOGICAL REHABILITATION FOR VICTIMS OF THE MILITARY CONFLICT IN EASTERN UKRAINE

Від початку збройного конфлікту на сході України, одним із основних аспектів є майже практична відсутність системного підходу щодо реабілітаційних послуг, що їх має надавати система охорони здоров'я особам, які підпадають під категорію «жертви конфлікту»: цивільне населення «сірої зони», демобілізовані українські комбатанти, внутрішньо переміщені особи. Традиційна система Міністерства охорони здоров'я та Міністерства соціальної політики забезпечувала певний пакет соціальних послуг особам з інвалідністю, орієнтований на мирну ситуацію в країні. Певним чином її дублювала так звана «відомча медицина» сектору безпеки - Міністерства оборони України, МВС України та Служби безпеки України. Проте нові реалії поставили до порядку денного питання надання таких послуг більш широкому колу осіб, постраждалих від збройного конфлікту, але формально не визнаних в якості осіб з інвалідністю. Ця проблема болюче відбилася на усіх категоріях постраждалих, які не отримують належної допомоги з медичної та психологічної реабілітації, оскільки, незважаючи на місцеві та відомчі ініціативи, система реабілітації в Україні досі до кінця не сформована.

В теперішній важкий час для України багато її героїв отримують поранення різного ступеня важкості під час ведення бойових дій, не обходиться і без психічних травм. Звичайно, їм надається перша медична, психологічна допомога та кваліфікована і спеціалізована у військових госпіталях та спеціалізованих медичних закладах. Але дуже важливе значення має також і послідовна реабілітація військовослужбовців для повного відновлення їх функцій та можливості повноцінно працювати й жити в суспільстві (мається на увазі не лише фізична, а й психологічна реабілітація).

Психологічна реабілітація – цілеспрямована активність, спрямована на розширення психологічних можливостей іншої людини в її особистісному й соціальному функціонуванні. Психологічна допомога може надаватися на побутовому (психологічна підтримка) та на професійному рівнях.

Мета психологічної реабілітації:

1. збереження або відновлення фізичного та психічного здоров'я отримувачів послуг;
2. досягнення соціально-психологічного благополуччя;
3. зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі гострих стресових реакцій;

4. запобігання інвалідності;
5. профілактика агресивної та саморуйнівної поведінки.
6. Основними завданнями проведення психологічної реабілітації є:
7. діагностика та нормалізація психічних функцій отримувача послуг;
8. відновлення порушених (втрачених) психічних функцій до оптимального рівня їхньої вираженості;
9. корекція особистості отримувача послуг для забезпечення ефективного функціонування його в соціумі;
10. надання допомоги в установленні (відновленні) конструктивних взаємин у сім'ї та суспільстві;
11. відновлення адаптивних механізмів до екстремальних (бойових) дій;
12. опанування методів саморегуляції та керування стресом (заспокоєння);
13. запобігання психологічному травмуванню та психічним розладам;
14. проведення психопрофілактичної та психокорекційної роботи із сім'єю отримувача послуг;
15. формування позитивних реакцій, мотивацій, соціальних установок на життя та професійну діяльність

Психологічна реабілітація передбачає надання таких послуг:

- ✓ **психологічна діагностика** – оцінка актуального психологічного стану та індивідуально-психологічних особливостей отримувача послуг, контроль за його психічним станом, визначення потреб та оптимальних методів психологічної реабілітації;
- ✓ **психологічна просвіта та інформування** – інформування отримувача послуг для формування розуміння закономірностей функціонування людської психіки, поведінки людей в екстремальних умовах, формування навичок і способів управління можливостями власної психіки, надання самопомоги та першої психологічної допомоги іншим особам, а також готовності та бажання отримувати професійну психологічну допомогу в разі потреби;
- ✓ **психологічне консультування** – комплекс короткострокових заходів, які здійснюються психологом, і спрямовані на надання отримувачу послуг інформації з психологічних питань, емоційної підтримки, допомоги у прийнятті усвідомлених рішень та оцінці власних психологічних ресурсів для зміни поведінки, на розвиток відповідальності за власну поведінку, самосвідомості та зміну ставлення до проблеми, підвищення стресостійкості та психологічної культури;
- ✓ **психологічна підтримка і супроводження** – система соціально-психологічних способів і методів, застосування яких сприяє соціально-професійному самовизначенню особистості в ході відновлення її здібностей, ціннісних орієнтирів і самосвідомості, підвищенню її конкурентоспроможності та адаптованості, подоланню стресових та інших життєвих ситуацій і запобігання виникненню психологічних кризових станів;
- ✓ **психотерапія** – використання методів психологічного впливу для розв'язання особистісних та міжособистісних проблем із застосуванням стандартизованих процедур в індивідуальній або груповій формі, спрямованих на відновлення порушеної діяльності організму отримувача послуг з метою відновлення або компенсації його психічних функцій, особистісних якостей, міжособистісних стосунків, а також поліпшення якості життя;
- ✓ **групова робота** – проведення психологічних тренінгів, інтерв'ю, занять із психологічної просвіти та інформування для груп підтримки із застосуванням стандартизованих процедур, спрямованих на саморозкриття учасників таких груп, актуалізацію наявного досвіду і пошук шляхів розв'язання власних психологічних

проблем, формування навичок самопізнання та саморозвитку, опанування нових комунікативних і поведінкових стратегій.

У випадку екстремальної чи надзвичайної ситуації, здійснюючи заходи з психосоціальної підтримки, фахівці у різних країнах світу орієнтуються на «Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації».

Для підготовки тренерів по психологічній реабілітації, у 2015 році Дітте Марчер, генеральний директор Bodynamic (Данія) провела в Україні семінари «Військовий бойовий шок». 20 українських військовослужбовців мали отримати сертифікати тренерів для роботи з бойовими шокowymi станами, щоб бути готовими не тільки проводити заняття для бійців та ветеранів, а й самостійно готувати ветеранів-інструкторів, надавати їм методичну і консультативну допомогу.

На даний час три україномовні психіатри і психотерапевти, які вже отримали сертифікацію Bodynamic, проводять тренінги для українських військовослужбовців. Під час такої програми учасники ознайомлюються з перевіреними методами боротьби з психологічним шоком і посттравматичним стресовим розладом, а також способами навчання побратимів цим методам. Протягом 5 місяців учасники тренінгів проходять 4 семінари (загалом 14 днів). Впродовж усього цього часу учасники мають самостійно регулярно практикувати отримані під час навчання навички і збиратися групою мінімум двічі між навчанням на семінарах. У 2016 році проект набув подальшого розвитку: тренінг пройшли 2180 осіб у 12 областях України, 30 ветеранів стали ко-тренерами. «Я кайфую від того, що можу допомогти, бо й сам пройшов через подібне, – говорить ко-тренер проекту Сергій Пронякін. – Якщо моя робота змінить хоча б одне життя, я вже знатиму, що і сам живу не даремно. Це додає сил. Це надихає. Я потрапив у коло людей, які розуміли мене, як ніхто, бо тренінги тут побудовані на принципі «ветеран-ветерану». І мені змогли пояснити, що зі мною відбувається і чому, а ще – як почати використовувати набутий досвід і рухатися далі». Отже, військові, що пройшли пекло бойових дій, навчилися довіряти тільки своїм. «Коли хтось із ветеранів потребує психологічної допомоги, він може зателефонувати, і до нього прийдуть такі самі військові, як і він, але навчені надавати професійну підтримку» - говорить ветеран ООС Роман Славетний. Власне, на цьому й побудована вся система роботи з ветеранами за принципом «рівний-рівному» – ветерани підтримують ветеранів. На основі цих понять «рівний – рівному», або «ветеран – ветерану» потрібно розширювати систему психологічної реабілітації в Україні.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), психічне здоров'я – це стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати власний потенціал, упоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти.

Література

1. Реабілітація жертв конфлікту [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Reabilitatsiya-zhertv-vijny.pdf>
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/c/430829.pdf>

УДК 37. 15. 31 : 316. 772. 32 «19/20»

Вихор С., канд. пед. н., доц.; Радченко О., канд. пед. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ЕПОХУ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ КРИЗИ

Vykhor S., Ph.D., Assoc. Prof.; Radchenko O., Ph.D, Assoc. Prof.

THE RELEVANCE OF MORAL EDUCATION IN THE ERA OF CIVILIZATIONAL CRISIS

Мінімізувати негативний вплив соціуму, забезпечити порядок і стабільність, безпеку та прогрес, на нашу думку, можна сформувавши у суспільстві систему загальнолюдських цінностей. Ставлення суспільства до різноманітних проблем визначається насамперед рівнем загальної культури та мірою обізнаності у тій чи іншій проблемі. Тому для забезпечення майбутньої стабільності необхідно вже сьогодні формувати в молодого покоління систему цінностей.

Пандемія 2020 року стала непередбачуваним викликом для всього людства, що відобразилося на освітній галузі. Сучасний філософ, історик Юваль Ной Харарі стверджує, що такою є природа надзвичайних ситуацій – вони «перемотують» зазвичай повільні історичні процеси. У більшості країн світу навчальні заклади різного типу змушені були змінити формат навчання. Частина закладів освіти, які ще до карантинних обмежень мали певні напрацювання в цій галузі, змогли відносно швидко перебудуватися відповідно до нових вимог часу, проте, більшість закладів виявили багато нових проблем, які до цього часу залишалися поза увагою дослідників. Однією з основних труднощів стала психологічна неготовність всіх учасників освітнього процесу до навчання у змінених умовах. Для того, щоб продовжувати надавати відносно повноцінні освітні послуги, варто дотримуватися певних правил, яких, з одного боку, не всі дотримуються свідомо, а з іншого – просто «користуються моментом» загального занепокоєння. Дотримуватися правил – це працювати згідно розкладу роботи в інтернеті, постійно оволодівати новими знаннями, платформами, не відходячи від комп'ютера. Чи потрібно так викладатися, якщо кожного неможливо проконтролювати, чи в таких випадках потрібен тотальний контроль? Якщо припустити останній, то чи не призведе це до втрати особистих свобод та демократичних цінностей? Зовнішній контроль, який здійснювався у освітніх закладах сприяв дотриманню відповідного режиму роботи. Внутрішній контроль – совість, яку відомий римський педагог Марк Фабій Квінтіліан називав «тисячею свідків». Це моральна категорія, яку важко означити, але її суть зрозуміла: кожна вихована людина у будь-яких умовах повинна залишатися Людиною.

У нинішній період пандемії на тлі комп'ютеризації та переведення багатьох професій та звичного життя у онлайн формат різко зросла необхідність у порядних, добрих, чесних та високоморальних людях, тих, на кого можна покластися у важку хвилину. Багато людей переоцінили найближче оточення з точки зору моралі, змінили погляди на роль здорового способу життя та значення матеріальних цінностей. Пандемія показала, що від порядності кожної людини залежить здоров'я, щастя та майбутнє багатьох інших; ми всі є частиною однієї великої планети, незалежно від національності, віросповідання чи статків.

Проблема моральності завжди хвилювала людство. Ще у часи Античності Арістотель роздумував над цією проблемою. Він вважав моральність запорукою правильного розвитку людини. Без неї людина є самим диким, самим небезпечним творінням, оскільки за своєю природою володіє страшною зброєю – розумом. Аморальна людина може користуватися нею для самих страшних, небезпечних і злочинних дій. У сучасних умовах від доброчесності політиків, науковців, медиків залежить не лише стан фізичного та психологічного здоров'я населення, але також майбутній розвиток людства в цілому.

У 19 ст. Й. Ф. Герbart – німецький філософ, психолог і педагог зазначав, що в процесі виховання важливою складовою виступає моральне виховання, мета якого – формування характеру. Він виокремлював п'ять ідей морального виховання: 1. Ідея внутрішньої свободи. 2. Ідея вдосконалення. 3. Ідея приязні. 4. Ідея права. 5. Ідея справедливості. Ідея внутрішньої свободи забезпечує душевний спокій, внутрішню гармонію кожної людини через вміння усвідомлювати власні упередження та уявлення, які стримують розвиток особистості. Ідея вдосконалення дає поштовх через самовдосконалення побачити нові можливості для розвитку людини і суспільства. Загальний характер ідеї вдосконалення у світових релігіях визначається сутністю людини через виявлення її місця стосовно божественного. Ідея приязні має навчити кожну людину усвідомлювати, що гармонія внутрішнього і зовнішнього світів досягається через вміння конструктивно взаємодіяти та узгоджувати власні бажання з іншими. Ідея права допоможе вирішувати конфлікти, а ідея справедливості – визначати, хто заслуговує похвали чи покарання. На думку педагога, ці ідеї допоможуть виховати загальнолюдські цінності.

Погляди Й. Ф. Герbart на моральне виховання піддавалися критиці за, нібито намагання, виховати законослухняних громадян, які не намагатимуться змінити існуючий лад. На жаль, період ізоляції підтвердив, що в першу чергу зростає роль близьких людей та членів родини, а змінювати неморальні особи намагаються, в першу чергу, не суспільний лад, а найближче оточення. Підтвердженням цього є сумна статистика: упродовж карантину в світі різко зріс рівень насилля та кількість розлучень. «Наприклад, у Франції кількість звернень зросла на 30%. У Великій Британії кількість жінок, убитих чоловіком удума, зросла втричі, а кількість дзвінків на гарячі лінії — майже впововину. В Італії 8-15 березня кількість звернень щодо домашнього насильства на 55% перевищувала показники за той же тиждень минулоріч. В ООН заявляють, що через карантин спалах домашнього насильства спостерігається й у всьому світі» [1].

Не краща ситуація спостерігалася у 2020 році в Україні. «У середині квітня в Офісі ООН «Жінки в Україні» заявляли, що з початком карантину дзвінків на гарячу лінію збільшилось на 30%. Протягом першої половини 2020 року до поліції надійшла 101 тисяча викликів через домашнє насильство. Це на 40% більше у порівнянні з минулим роком» [2].

На думку видатного українського педагога Г. Ващенка, «погляди Й. Ф. Герbart повторюють в іншій формі Сократове вчення про мораль. Як відомо, останній зводив фактично мораль до знань. Мораль, за Сократом, є мудрість. Людина не тому робить зле, що хоче робити його, а тому, що не знає, що таке добро. Дійсність на кожному кроці доводить однобічність цих поглядів. Є багато людей, що відзначаються досить високим розумовим розвитком і мають навіть чіткі уявлення про норми моралі, а діють зовсім неморально й навіть використовують свої знання на зло іншим. Тому основне в людини – не знання самі по собі, навіть не глибина й систематичність їх, а характер і добра воля, що визначаються спрямуванням сил людини до високої мети, поєднанням з енергійністю, великою наполегливістю і стійкістю в досягненні поставлених перед собою завдань. Людина з таким характером уже через свою послідовність і наполегливість буде шукати засобів до здійснення своїх високих завдань, а одним з наймогутніших засобів до цього є знання» [3].

Співзвучні з думками Г. Ващенка погляди С. Русової. Завдання морального виховання – «вироблення характеру». Моральне виховання має на меті сформувати: моральну свідомість, моральні почуття, моральну поведінку. Отже, з моменту усвідомлення загальнолюдських цінностей, формування моралі переходить в практичну площину формування навичок, звичок та закріплення їх на практиці.

Моральне виховання дітей, за переконанням С. Русової, може бути ефективним лише тоді, коли воно має цілеспрямований характер, здійснюється систематично з наймолодшого віку дитини та ґрунтується на національній основі.

Таким чином, моральні категорії стають предметом додаткової уваги в складні епохи криз, війн, пандемій, коли матеріальні цінності втрачають актуальність. Протягом тисячоліть моральне виховання прямо пропорційно пов'язували з рівнем знань людини, або вважали його результатом наявності загальнолюдських якостей та сформованого характеру. Ця тенденція неявно існує в сучасному світі, але ускладнюється зміною системи цінностей, зменшенням кількості живого спілкування та домінуванням онлайн комунікацій, пришвидшенням темпу життя.

Література

1. Пандемія всередині пандемії. Як карантин в Україні впливає на домашнє насильство. URL:<https://hromadske.ua/posts/pandemiya-vsereдини-pandemiyi-yak-karantin-v-ukrayini-vplivaye-na-domashnye-nasilstvo>
2. Кількість скарг на домашнє насильство зросла на 40%. Це понад сто тисяч викликів за пів року. URL: <https://hromadske.ua/posts/kilkist-skarg-na-domashnye-nasilstvo-zrosla-na-40-se-ponad-sto-tisyach-viklikiv-za-piv-roku>
3. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручник К. : Укр. Видав. Спілка, 1997. – 415 с URL:
4. http://www.ecatalog.name/x/x/x?LNG=&P21DBN=KNLU&I21DBN=KNLU_PRINT&S21FMT=fullw_print&C21COM=F&Z21MFN=29060

УДК 159.9

Вишньовський В., канд. психол. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА РЕАДАПТАЦІЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Vyshnevsky V., Ph. D., Assoc. Prof.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL READAPTATION OF PARTICIPANTS OF COMBAT

Зростання в усьому світі стихійних лих, міжнаціональних та міжрегіональних конфліктів призводить до значного збільшення чисельності жертв цих подій та військових котрі потребують соціально-психологічної реадaptaції до мирного життя. Будь-яка війна для суспільства несе багато наслідків: економічних, політичних, соціальних, психологічних тощо. При цьому найбільшого масштабу набувають відстроченні наслідки війни, які впливають не тільки на фізіологічне, духовне здоров'я, а й на соціальне та психологічне. Маючи особливий життєвий досвід військовослужбовці не усвідомлюючи це, роками можуть носити тягар болю від пережитого. Залежно від особистісних якостей одні справляються з цим болем, іншим необхідна психологічна допомога та соціально-психологічна підтримка протягом всього життя. Актуальним постає питання визначення шляхів які допоможуть учасникам бойових дій швидше реадaptуватися до життя після війни.

Вивченням питань соціально-психологічної адаптації займалися такі науковці, як Г. Андрєєва, Ю. Бохонкова, Н. Завацька О. Зотова, С. Зражевський Т. Кабаченко, В. Кислий, Ю. Клейберг, І. Кон, І. Кряжева, І. Милославова, Б. Паригіна, А. Петровський, Ж. Піаже, О. Самохвалова, О. Сафін О. Ткачишина, О. Урбановіч, М. Ярошевський. Питання реадaptaції учасників бойових дій досліджували С. Басараб, О. Буковська, В. Гічун, О. Друзь, А. Караян, В. Князевич, М. Кравченко Л. Кудрик, А. Кучер, І. Лубківський І. Мульована М. Мушкевич, О. Сироп'ятов, В. Синишина, Ю. Сурмяк, О. Тополь, А. Чаплигін та інші. Науковці трактують соціально-психологічну

реадаптацію учасників бойових дій як повторне звикання до суспільства, як соціальний та психологічний розвиток особистості. Завдання держави побудувати комплексну систему забезпечення реабілітації учасників бойових дій, з врахуванням досвіду практичних психологів, волонтерів та міжнародної спільноти. Проведенні в цій галузі дослідження дозволяють говорити про посттравматичні стресові розлади (ПТСР) які виникають через пережитий стрес. Однак, саме ці посттравматичні стресові розлади є тими відтермінованими наслідками психологічної травми. Вони впливають головним чином на психічне здоров'я учасників бойових дій, на їх ціннісні орієнтації, на психоемоційну стабільність, світогляд. Після пережитої психологічної травми у людини виникають порушення у всіх сферах життя, а саме, фізіологічній, психологічній, соціальній, відбуваються стійкі особистісні зміни, виникають труднощі професійного становлення, міжособистісної взаємодії та комунікації. Як наслідок це призводить до формування специфічних сімейних відносин та особливих сценаріїв життя які можуть впливати на подальше життя як самого військовослужбовця, так і його оточення. Все це знижує ефективність життєдіяльності учасника бойових дій. В соціальній сфері, як показують дослідження, учасники бойових дій переживають кризу ідентичності, яка проявляється в нездатності проявляти себе в соціальній взаємодії, де особистість може самореалізуватися, в неспроможності вирішувати власні життєво важливі питання, в відчуженості та втраті здатності до співпереживання. Багато учасників бойових дій скаржаться на нерозуміння їх в сім'ї, в суспільстві, в міжособистісному спілкуванні та на роботі. Інколи зміни в психіці настільки суттєві, що навіть батьки не впізнають своїх дітей. Колишнім учасникам бойових дій, через труднощі в соціально-психологічній реабілітації до умов мирного життя притаманна конфліктна поведінка, небажання йти на компроміси, бажання вирішувати проблемні питання в мирному житті силовими методами. Їх екстремальний досвід незатребуваний в мирному житті, а відмовитись від нього вони не можуть (принцип незворотності розвитку психіки). Тому будучи рішучими, ініціативними, винахідливими, маючи здатність в складних ситуаціях діяти самостійно, вони стають незручними для керівництва, саме через свою самостійність, сміливість та фронтовий максималізм. Тобто ті якості, завдяки яким вони вижили.

Основну психотравмуючу роль має бойовий стрес, тривале перебування військовослужбовців під його дією. Хоча саме в бойових умовах він допоміг вижити, в мирний час наслідки його дії заважають реабілітуватися до життєдіяльності. Учасники бойових дій, у яких спостерігаються реакції дезадаптації, їх батьки та члени сімей, потребують психологічної допомоги. Надання цієї допомоги можливе у центрах соціально-психологічної адаптації, на умовах комплексної, систематичної роботи і з учасниками бойових дій, і їх родичами. Психологічна допомога включає такі напрями: «діагностика особливостей адаптації та поведінки до умов мирного життя, психоемоційного стану, синдрому соціально-психологічної дезадаптації; психологічне консультування (індивідуальне та сімейне); психокорекційна робота з метою виправлення тих особливостей психічного розвитку, які за прийнятою системою критеріїв не відповідають оптимальній нормі; навчання навичкам саморегуляції – прийомам зняття напруженості за допомогою релаксації, аутотренінгу і іншим методам; соціально-психологічні тренінги з метою підвищення адаптивності військовослужбовця і його особистісного розвитку; допомога в професійному самовизначенні, профорієнтація в цілях перенавчання та подальшого працевлаштування» [3, с. 70].

В комплекс психологічної допомоги входить психологічна реабілітація яка найчастіше складається з чотирьох етапів: 1. Діагностичного – вивчаються наявні у військовослужбовця психологічні проблеми, оцінюється ступінь їх впливу на психічне

здоров'я: а) визначення складу та вираженості негативних психологічних наслідків бойового стресу; б) дослідження причин їх виникнення та прояви рецидивів; в) встановлення ефективності способів саморегуляції військовослужбовця з психологічними наслідками бойового стресу; г) визначення психологічних методів та доцільності їх використання конкретному військовослужбовцю; 2. Психологічний етап – використання конкретних методів впливу на психіку реабілітованих військовослужбовців; 3. Реадаптаційний етап – необхідний для проведення специфічної реабілітації; 4. Етап супроводу – спостереження за військовослужбовцями, їх консультування та, при потребі, надання їм додаткової психологічної допомоги після етапу психологічної реабілітації [2, с. 138]. Також в центрах соціально-психологічної реабілітації учасників бойових дій можна отримати різну фахову допомогу: медичну реабілітацію військовослужбовців (особливо, інвалідів); соціально-психологічну адаптацію учасників бойових дій та членів їх сімей; соціально-психологічну підтримку військовослужбовців і членів їх сімей; профконсультування, підвищення кваліфікації за цивільними спеціальностями, професійна перепідготовка; сприяння в працевлаштуванні; соціально-правовий захист [8, с. 60].

Таким чином, реадаптація учасників бойових дій, передбачає супровід фахівців різних напрямків, які сприяють психологічній допомозі, медичній реабілітації, правовій підтримці та соціальному захисту, і сприянню у працевлаштуванні. Тому, саме комплексний підхід та психологічна підтримка, сприятимуть успішній адаптації учасників бойових дій.

Література

1. Буковська О.О. Психологічна допомога сім'ям військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій / О.О. Буковська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка. – Серія: Психологічні науки. – 2016. – №128. – С. 29–32.
2. Буряк О.О., Гіневський М.І., Катеруша Г.Л. Шляхи та методи реабілітації осіб з «військовим синдромом» та посттравматичним стресовим розладом. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. 2015. № 3(44). С. 137–141.
3. Кучеренко С.М., Хоменко Н.М. Організаційні особливості соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, до умов мирного життя. Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 21. Харків : НУЦ-ЗУ, 2017. С. 66–74.
4. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей: практичний посібник для внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих та їхніх сімей / за наук. ред. Г.В. Циганенко. – К. : ЛОГОС, 2016. – 202 с.
5. Музичко Л.Т. Подолання посттравматичного стресового розладу у військовослужбовців. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський, ПП «Медобори – 2006», 2017. Вип. 10. С. 289–299.
6. Мульована М.І. Методи психологічної допомоги учасникам АТО / М.І. Мульована // Вісник Чернігівського національного технологічного університету. Серія: Психологічні науки. – 2014. – №10(14). – С. 114–116.
7. Сафін О.Д. Реабілітація та реадаптація учасників бойових дій: психологічний аспект / О.Д. Сафін // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Військово-спеціальні науки. – 2016. – №1 (34). – С. 38–43.
8. Чапляк А.П., Романів О.П., Надь Б.А. Основні напрямки реабілітації учасників бойових дій. Україна. Здоров'я нації. 2018. № 3/1(51). С. 59–61.

УДК 7.038.541::504

Герман О., канд. істор.н., проф.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

ВІДОБРАЖЕННЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

Herman O., Ph.D., Prof., Honored Art Worker of Ukraine

REFLECTION OF THE CHORNOBYL TRAGEDY IN ART

Усе ми пізнаємо в порівняннях й через призму часу: як у особистому житті, так і в житті держави, у житті людства. Певні природні перемини переформатовують природу і людей: льодовикові періоди, потопи, посухи, тайфуни, падіння метеоритів тощо. Природа – завше несе освітлений образ для кожного, але з тінями. До і Після - це два береги ріки Вічності.

Після пропливу часу вже ніколи не буде так, як було до цього. Людство жило до коронавірусу, живе впродовж його «панування», житиме опісля. Нині ми перейшли у інший вимір міжлюдських стосунків і невідомо коли (хоч частково) повернемося до попереднього.

Виникає потреба пошуку першопричини того, що сталося і тут чітко проглядається розмеження поміж світлом і тінями, які несе людина. Чи не вона сме породила оцю новітню трагедію XXI століття? Багато теперішні природних катаклізмів й техногенних жахів спричинені людьми: засміченість живого світу і його винищення, технічне втручання у природні закони, що приводить до трагедій, врешті геноцид, терор, воєнні конфлікти.

Чи не відлунюють в нас зараз вибухи та свист куль на теренах Донбаських степів та вугільних териконів? Чи не відчуваєм, як лавина сміття матеріального, морального, словесного, духовного у ритмі серця раз-по-раз б'ють у дзвони тривоги, «салютують» смертельним феєрверком четвертого реактора ЧАЕС.

Знайдіть пару хвилин і вслухайтеся у кожне слово пісні Тараса Петриненка «Чорнобильська зона». Це пісня-реквієм. <https://www.youtube.com/watch?v=at04xuuAei8> Тут відчувається молитва незгойних ран на тілі України. Вона пробуджує у пам'яті пошук причин катастрофи, наслідків та висновків. У цій квадратурі поглядів є багато граней для аналізу та осмислення : генетико-психологічні, техногенно-екологічні, історико-хронологічні та образно емоційні.

Ми гадаємо, що лише тепер здатні щось передбачити чи застерегти від чогось небезпечного. Однак, літературне подання про Чорнобильську загрозу було залишено для нинішніх поколінь ще у сиву давнину. Воно увійшло до величної «Книги книг». У Об'явленні святого Івана Богослова про наближення кінця світу.

«... засурмив третій Ангол, - і велика зоря спала з неба, палаючи, як смолоскип. І спала вона на третину річок та водні джерела. А ймення зорі тій – Полін. І стала третина води, як полін, і багато з людей помирало з води, бо згиркла вона».

Себе і вас запитую, а чи вміємо читати і осмислювати тексти, читати, а не пробігати очима? Чи немає перегуку у цьому Об'явленні з теперішньою проблемою всепланетного виміру, коли «...знову засурмив Ангел й нова зоря спала із неба додола, і криниця відкрилася із якої дим густий простелився землею, а з диму того – сарана творилася, яка не шкодила ані траві, ані зіллю, ані деревам, а лише люди спізнавали муку від укусів того безмірного нашестя».

Невже так стрімко наближаємося до дня очищення Землі від людей, котрі стали вважати себе царями над природою. Письменник Володимир Яворівський, який недавно відійшов у Вічність, ще до трагічних Чорнобильських подій у 1978 році написав повість «Ланцюгова реакція».

Там наскрізним лейтмотивом звучить почуття тривоги. Ось одна цитата озвучена героєм твору Олександром Мировичем: «З природою немає жартів. Її

скривдженість відгукнеться в недалекому часі. Як? Якщо доживемо – побачимо». Знову перегук? Знову попередження? А чи почули? Самовпевненість оглушує нам розум. У 1987 році появилася роман Яворівського «Марія з полином у кінці століття».

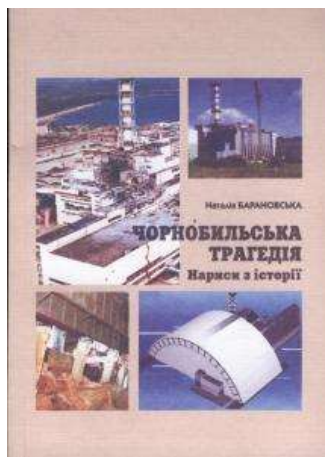

В ньому автор продовжує тему попереднього твору, де героями стає уже ціла родина Мирівичів: Олександр – академік, що проектував реактор, молодший брат Григорій, що гине від смертельної дози опромінення, сестра Дарка, наймолодший Федір, який віддав свій кістковий мозок старшому братові. Але головною героїнею виступає мама Марія, серце якої пронизують життєвські драми дітей.

Не менш сильними за емоційним впливом є поема Івана Драча «Чорнобильська мадонна» та Станіслава Чернілевського «Чорна кров». Потужний документальний твір залишив Юрій Щербак «Чорнобиль – полинова правда». Ціла низка творів створила своєрідну літературну Чорнобиліану. Її писали Іван Гнатюк, Богдан Стельмах, Марія Людкевич, Дмитро Кремень, Микола Луків, білоруська письменниця Світлана Алексієвич та інші. Звучання мистецької струни сприймається серцем.

Зі словом «Чорнобиль» досі асоціюється Україна в багатьох державах. Вибух на ЧАЕС знайшов своє місце в різних жанрах і видах мистецтва: музиці, балеті, образотворенні, меморіальних композиціях, телепрограмах, проникливій документалістиці, художніх фільмах. Французький режисер Мішель Боганім створив відеопанораму «Земля забуття», де показав драму жителів Чорнобильської зони, що залишилися самоселами. Про це також цілий цикл нарисів залишила знаменита поетеса Ліна Костенко.

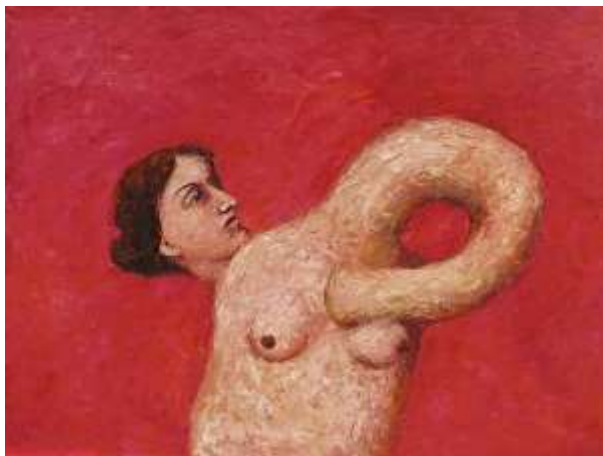
Документальні нариси доктора історичних наук Наталії Боровської, розсекречені документи СБУ наглядно показують наскільки трагічною була ця подія для нашого народу і небезпечною для цілого людства. Діячі мистецтва своїми роботами об'єднують людей навколо теми загрози використання атомної енергетики, адже потім ще була Фокусіма. А що далі очікує нас?

Найбільш жахіття відобразили знімки трагедії безпосередньо під час евакуації людей та в момент ліквідації аварії. Фотографи Юрій Косин і Віктор Марущенко, перебуваючи у той час в зоні відчуження, відтворили не тільки техногенну драму, а й катастрофу тіла і свідомості людини.

Чорнобильській трагедії присвячені безліч пісень, відзняті документальні та художні фільми по всьому світу. «Зона», «В суботу», «Аврора», «Розпад», «Метелики». Це лише невеликий список фільмів про аварію, де розкрито долі людей, яких торкнувся вибух на станції. Величною у подачі матеріалу та висвітленні теми стала всевітня прем'єра у 2020 році серіалу американського та британського каналів під назвою «Чорнобиль».

Тема катастрофи світового виміру використовується у відомих голлівудських фільмах, до прикладу: «Універсальний солдат 3: Відродження» та «Трансформери 3: Темна сторона Місяця». Саме місто-привид неодноразово використовувалося площадкою для зйомок кліпів та короткометражок. З початку 90-х і донині техногенна та біологічна катастрофа Чорнобиля впливає на мистецтво, закликаючи задуматися про глобальні проблеми і їх наслідки.

Мистецтвознавець Марія Хрущак зазначає: «Після Чорнобиля українське мистецтво з головою пішло в містику, залишившись при цьому мистецтвом мальовничим і образотворчим. Божевільний страх перед майбутнім і можливими “деформаціями” форм живого, перекреслили виключно вітальні і візіонерські проекти...» Символічні картини на графіті та морелях, що сотворені на стінах покинутих будівель виглядають до болю чуттєво. Починаючи з 2014 року в Зоні Відчуження здійснюють щорічні мистецькі інсталяції для туристів.

Після того, як світлини перших графіті потрапили в мережу Інтернету і стали популярними по всьому світу, в зону відчуження потягнулися митці з різних країн, аби залишити свій слід на стінах покинутого міста. Прип'ять – відмінний майданчик для вуличних художників – ніхто не оштрафує за «вандалізм», а комунальні служби не зафарбують працю графіста. Інсталяція австралійського художника Гвідо ван Хелтена була зроблена в честь річниці аварії і в пам'ять про загиблих ліквідаторів.

Фото, зроблене Ігорем Костіним під час аварії, прикрасило одну зі стін п'ятого реактора. Антонію Коррейя – стріт-арт художник з Португалії зобразив на одній зі стін центру міста кроликів, які символізують відродження всього живого на території ізолюваної зони. Сама ж робота несе надію на зародження нового життя після техногенної катастрофи.

У музичному мистецтві теж дана тема знайшла своє відображення. Так композитор Юрій Шевченко написав твір для симфонічного оркестру під назвою

«Фенікс», а композитор Богдана Фільц створила пісенну композицію «Попеляста горличка». Цій темі присвятили свої пісенні твори Тарас Петриненко, якого ви вже чули, гурт «Онука», співак Скрябін. У своїй книзі поезій «Вибране» я присвятив цій темі вірша під назвою «Чорно-білі слова». Ось фрагмент із нього:

«Біла птаха затужила, / б'є об тишу чорні крила. / На безмовному подвір'ї / ронить спокій, губить пір'я / на узбіччя, на поляни – / та ніхто і не погляне... / Тільки знак перестороги: / біла задума дороги / в крєпі чорної билини – / світ самотній без людини».

УДК: 88.53 Я736056

Довгань А., д. філос. н., проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

СОЦІАЛЬНА ІДЕЯ І ВОЄННИЙ КОНФЛІКТ

Dovgan A., Dr., Prof.

SOCIAL IDEA AND MILITARY CONFLICT

В сучасних умовах перманентної нестабільності суспільства виникає невизначеність в критеріях та межах дозволеного і забороненого, що може привести до рецидиву радикальної історичної форми суспільної агресивності великих мас населення – війни як «особливим структурним розладом культури» (Р.К.Мертон), або як конфлікту всередині конкретної соціальної структури. Виникає питання, як і чому приймається саме війна як суспільно організована конфліктна дія великої маси людей.

В статтях М.Грушевського 1918 року вже міститься думка про взаємозв'язок суспільних змін і соціальних норм поведінки. «Твердо і реально оцінимо ті реальні умови, в котрих ми опинились в результаті революції і війни за українську самостійність... В тому, що нам довелося пережити, є безперечно і добра сторона, тому що воно прискорило процес визволення від старих пережитків і переживань, від спадщини старих звичок і поглядів, яка в обставинах більш нормальних ще довго тяжіла на нас і гальмувала нову творчу роботу» - писав М.Грушевський. Спосіб внутрішньої організації структури суспільства, підкреслює мислитель, накладає відбиток на відносини між суб'єктами збройного конфлікту. В явищі організації суспільства М.Ю.Шаповал також вбачав явище війни. Згадаймо і постулат Г. Гоббса: «Війна всіх проти всіх».

Оскільки отримання результату війни відбувається як процес руху її учасників від одної об'єктивної реальності до іншої об'єктивної реальності, то виникає закономірність цього процесу, яку можна пояснити поняттям «ідея війни». Ідея війни є

модус поняття «соціальна (релігійна, політична, ідеологічна, економічна ...) ідея», яке ввійшло до наукового вжитку через його гносеологічний зміст. Поняття «ідея» було висунуто ще в античній філософії (Демокрит, Платон). Новочасними мислителями вона розглядалась як конкретний зміст свідомості (Р.Декарт), як своєрідна ідеальна сутність, форма теоретичного знання (І.Кант), як форма об'єктивної реальності (Г.Гегель). Український філософ ХХ ст. П.В.Копнін стверджує, що ідея є втіленням гносеологічного ідеалу в декількох відношеннях: 1) в ній в концентрованому виді виражені досягнення наукового знання; 2) в самій собі вона містить прагнення до практичної реалізації, до свого матеріального втілення, утвердженню себе; 3) вона містить знання про саму себе, про шляхи і засоби своєї об'єктивізації, є планом дії суб'єкта» [4, с. 248]. Тому ідею війни можна визнавати мірилом способу життя суспільства.

Якщо ідея війни оволодіває суспільством (народом, нацією, політичною партією, державою), то вона перетворюється в матеріальну силу здійснення самої себе. Ідея включає в себе мету, процес реалізації і результат. Вона – «практична ідея» (Г.Гегель), бо виконує активну функцію. «Коли ми переймаємось якоюсь ідеєю. Вона має для нас абсолютну вартість і розташована немов поза історичним обширом, в якому все кінчене і приторочене до певного часу й місця» - Писав Ортега – і Гасет. Усвідомлена і направлена діяльність суб'єкта воєнного конфлікту по створенню нової соціальної реальності немислима без відповідної «технічності» ідеї війни як засобу досягнення перемоги (збройної, політичної, ідеологічної...), як засобу соціального оновлення. В цьому тріумф ідеї війни. Якщо немає перемоги, то ідея війни (збройного конфлікту) втрачає смисл, перетворюється в різновид соціальної утопії.

Отже, своєрідність соціальної ідеї війни як конкретного змісту загальнонаукового поняття «ідея» в тому, що воєнні знання переходять в практичну сферу відтворення на практиці відносно нового технічного засобу буттєвості - війни як механізму і засобу зміни змісту буття людини.

Соціальну «технічність» ідеї війни розрізняють на такі типи: Перший тип - міркування, що виділяють ті властивості природного процесу, співставлення яких із наявними в практиці соціально-технічними засобами породжує задум можливого використання цих властивостей в майбутньому штучному засобі лише з боку його зовнішніх функцій та будови цього засобу (територія, земні надра ...). В тип технічних ідей війни також входять ті, що описують механізм деякого процесу, орієнтованого на досягнення очікуваного результату - перемоги над суб'єктом-противником. Так виникають абстрактні моделі, що фіксують властивості даного процесу війни (збройного конфлікту) як закономірного, природного, які через варіанти технологій включаються в конкретну предметну сферу. Як ідеальні моделі такі технічні ідеї розглядаються з точки зору їх технічного вирішення (ідея використання процесу поділу урану для отримання енергії масового знищення соціальної і воєнної інфраструктури противника). Інший тип технічних ідей соціальної ідеї війни приводить до виникнення задуму про можливе використання вже відомої існуючої технічної структури в якісно новій галузі застосування напівпровідникової електроніки у ситуаціях воєнного конфлікту.

Отже, в своєму досконалому (відносно!) виді люба соціальна ідея містить принцип, схему і конструкцію як послідовні стадії свого втілення в практику людського буття. Тобто, ідея як принцип втілюється в конкретну схему, алгоритм логічно послідовних дій використання військових знань і вмінь для вирішення практичної задачі. В свою чергу схема втілюється в конструктивному створенні технічного механізму війни. Так соціальна ідея виступає елементом воєнної діяльності і розкриває її сутність через воєнну ініціативу, проявом якої є мистецтво убивати. Тому розвиток

інтелектуальної навички продукування новаторської воєнної думки, сформованої в ідею війни, є закономірним модусом суспільного процесу виникнення воєнного конфлікту.

Література

1. Арон, Реймон Мир і війна між націями: пер. з франц. –К.: МП «Юніверс». - 688с.
2. Бруно Джордано Про героїчний ентузіазм / Переклад з італ., Вид-во «Художня література» - М.,1953.
3. Железов Є.А. Сутнісні сили людини. Філософсько-світоглядний аналіз. Вид-во Казанського університету (рос.).1989- 164 с.
4. Копнін П.В. Гносеологічні і логічні основи науки. - М., «Мысль», 1974.- 568с.
5. Кроссер П. Діалектика воєнної техніки і її наслідки. Амстердам, 1972. (рос.), Пер. з англ., - М., «Прогрес»,1975.-199 с.
6. Ортега-і-Гасет. Вибрані твори/ Переклад з іспанської В.Бургардта, В.Сахна, О.Товстенко, - К.: Основи, 1994-206 с.

УДК 111.11:17.023.36

Залужна А., д.філос.н., проф.

Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне),
Україна

ЖИТТЄВИЙ СВІТ ЛЮДИНИ У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ МОРАЛІЗМУ ТА МОРАЛІЗАТОРСТВА

Zaluzhna A., Dr., Prof.

THE HUMAN WORLD IN A PROBLEMATIC FIELD OF MORALITY AND MORALIZING

Самоочевидне розуміння світу, що базується на досвіді, життєвих проектах, мовних практиках, поглядах, віруваннях, традиціях, безумовно значущих упевненостях, які даються людині безпосередньо поза теоретично-категорійним ставленням до світу постає життєвим світом людини. Авторство поняття “життєвого світу” (Lebenswelt) належить Е. Гуссерлю, для якого це “світ смислового досвіду”, “світ культури”, наділений сенсом “доступності-для-кожного”, який існує у багатоманітних формах “живої” даності як “справді споглядальний, досвідний і в досвіді осяжний світ, у якому практично розгортається усе наше життя” [1, с.88].

Вагомий внесок у реабілітацію концепту життєвого світу людини й відновлення знецінених життєвих практик смислового повсякденного досвіду здійснили феноменологічно орієнтовані культурологічні, психологічні, соціологічні, літературознавчі, філософські дослідження. У світі людського існування культурним сенсом наділені як раціональні, так і ірраціональні, реальні та уявні, повсякденні та сакральні феномени, а тому феноменологічне тлумачення культури орієнтоване не на факти культури, а їх ціннісні смисли.

Водночас, життєвий світ є інтерсуб’єктивним життєвим світом людини, у якому існують інші Я, репрезентуючи цілісність неповторного, незамінного, унікального особистісного світу й потребуючи його розуміння, сприймання та визнання. Адже людським буттям завжди реалізується як співбуття крізь призму відкритості до Іншого, прагненням зустрічі з Ти як необхідної умови подолання замкнено-еґоїстичного обрію індивіда.

А відтак, життєвий світ – це світ смислів, які створюються людьми, які живуть та діють на основі усвідомлення того, що світ кожного є одночасно і світом Іншого,

потребуючи створення спільних для всіх смислових зв'язків. Втім, у представників феноменологічного руху акценти більшою мірою поставлені на інакшість Іншого. Інший постає як “Не-Я”, “Обличчя”, “Погляд”, “Сторонній”, “Позазнаходжений”, у зв'язку з чим ускладнюються можливості комунікативного взаєморозуміння (М. Гайдеггер, Х. Ортега-і-Гассет, Ж.-П. Сартр). У цьому контексті вихід із складної ситуації пропонує представниця феноменологічної етики, учениця Р. Інгардена А.-Т. Тименецька. Дослідниця у цьому контексті наголошує на моральні смисли, які конститууються в інтенціональній спрямованості Я до Іншого. Моральний смисл як інтуїтивно-спонтанне почуття доброзичливості до Іншого відіграє вирішальну роль в інтерсуб'єктивному просторі життєсвіту, а відтак, є головним фактором надання йому специфічно людського значення [2].

Зважаючи на те, що життєвий світ людини є складною системою смислів, то саме наповнення його багатоманітних структур моральним змістом постає домінантою особистості й вираженням її в якості моральної сили. Адже моральний смисл приходить у світ тільки через особистісні зусилля, обумовлюючи створення істинної екзистенційної ситуації вибору адекватних способів взаєморозуміння.

Разом з тим, у життєвому світі людини можуть мати місце прерогативи моралі обов'язку над іншими смисловими інтенціями людини, що в етичній теорії охоплюється такими поняттями як “моралізм” та “моралізаторство”. Зокрема, за спостереженням О. Соїної, моралізм та моралізаторство є такими категоріями етичної теорії, які обумовлюють світоглядне спотворення моралі, підміну та імітацію її автентичності. Водночас, вони вмішують відмінні семантичні відтінки, адже спроможні демонструвати себе як своєрідно налаштована свідомість й особистісний спосіб поведінки, що виявляє імперативно-доктринерське ставлення до світу та людей та як теоретично-концептуальне і художньо-образне втілення такої моральної демагогії повчально-настановчого характеру. І, якщо моралізаторство, на думку О. Соїної, це “такий моральнісний стан моральнісної свідомості людини, коли воно нічого не помічає у світі, окрім моралі, намагаючись увесь емпіричний світ підпорядкувати крайньому ригоризму її нормативності” [3, с.8], то моралізм є своєрідним оформленням такого світовідношення “у вигляді особливого роду теоретичних доктрин, концепцій..., моральнісно-психологічної орієнтації загально соціальної спрямованості” [3, с.8].

У цьому випадку маємо справу з гіпертрофованою формою моралі, позаяк абстрагованість моралізаторських повчальних настанов ідеального перетворення світу й всезагальне ошчасливлення людства узурпують право на єдину моральну істину, обмежуючи моральнісну автономію суб'єкта та його свободу. Мораліст як моральний проповідник вищих морально-етичних принципів займає привілейовану позицію стосовно інших суб'єктів і у критичних інвективах щодо оцінки недоліків інших абсолютно втрачає відчуття власної моральнісної недосконалості. Він постає репресивною інстанцією щодо розмаїтого багатства духовних вимірів людської буттєвості у світі культури, а релятивно-суб'єктивний поділ людей на добрих та злих, оцінка вчинків суб'єкта з позицій позитивізму та негативізму закладають вагомі підстави для міжособистісних непорозумінь та конфронтацій.

Закладається можливість узурпації окремими суб'єктами права виступати від імені добра, а своїх опонентів перетворювати на ворогів. Тобто ті, хто вважає себе представником добра, перебирає на себе повноваження чинити насильство над своїми моральними опозиціонерами.

Однак, тут виникає невирішена проблема морального зіткнення на тій основі, що одні люди вважають злом те, яке інші вважають добром, і навпаки. Тобто утвердження моралізатором в якості морального ідеалу того, що впливає з власного світорозуміння й моральнісних суджень, слугує основою для побудови релятивної нормативної сфери,

несприйняття якої розцінюється бунтом проти моральних принципів в цілому. А відтак, навіть найкраща моральна ідея є не живою творчою силою, а лише абстрактним постулатом, що пропонує насилля над життям, несприйняття інших форм мислення, відсутність здатності до самоаналізу і сумніву. Практика втілення ідей добра, справедливості, рівності призводила до виправданості насильства та тоталітарних режимів.

А відтак, моралізаторські гуманістичні ідеї у світі культури в міру своєї абстрагованості трансформуються у свою протилежність, адже в реаліях буття мораліст керується егоцентричними настановами “закону Я”, маскуючи його в оболонку служіння вищим моральним ідеалам. Логіка егоцентризму орієнтована на підвищену претензійність самоствердження й задля спасительної для всього людства покладеної на нього місії проявляється у байдужості до вибору засобів, у ролі яких може виступити людина, релігія, мистецтво. Моралізаторство призводить до духовної сліпоті, позаяк складність життя не вкладається в загальнопрописні настанови тотального нормотворення.

Література

1. Гуссерль Е. Криза європейського людства і філософія. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями : хрестоматія / [упоряд.: В. В. Лях, В. С. Пазенок]. – К., 1996. – С. 62–94.
2. Соина О. С. Моралізаторство как этическая проблема : автореф. дис. ... д-ра филос. Наук. Рос. АН Ин-т философии. М., 1996. 32 с.
3. Тыменецкая А. Т. Моральный смысл и человеческая личность в контексте общественной жизни : положение человека в единстве всего живого. Феноменология в современном мире. Рига, 1991. С. 13–64.

УДК 159.9

Католик Г., д. психол. н., доц.; Калька Н., ст. викладач; Петрів В., студ.
Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕН НІГІЛІЗМУ: ЧАС І ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ (ВІЙНА, ПАНДЕМІЯ, СУСПІЛЬНИЙ КОЛАПС)

**Katolyk G., Dr., Assoc. Prof.; N.Kalka, Senior Lecturer; Petriv V., Student
PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE PHENOMENON
OF NIGILISM: TIME AND RE-COMPREHENSION (WAR, PANDEMIC, SOCIAL
COLLAPSE)**

Феномен нігілізму відображається в людській історії від самої античності, і до епохи постмодернізму. Соціальні процеси, війни, революції, що призводять до зміни створеної в соціумі ієрархії соціальних установок, світогляду, моралі, цінностей, а відтак і понять, що за ними слідує, а саме: нігілізм, скептицизм, особистісні та соціальні деструкції і т.д. Сьогодні нігілізм з області філософської проблеми переходить в практичну область і стає предметом дослідження багатьох наук. Він є складним та багатограним феноменом, який займає важливу роль в соціальному і культурному житті. Основними видами нігілізму є правовий, моральний, екзистенційний, релігійний, естетичний тощо.

Термін нігілізм (з лат. nihil – ніщо) розглядається як світоглядна позиція, для якої характерно усвідомлене ставлення під сумнів суспільний порядок, мораль та релігію, заперечення того що будь-яке знання може бути об'єктивним чи істинним. Виникає неминуче, коли абсолютні цінності підміняються відносними, коли в якості ідеалів пропагуються суб'єктивні людські бажання, коли буття особистості позбавляється внутрішнього сенсу.

Концепцію нігілізму в своїх працях відображали та намагались обґрунтувати науковці різних часів та філософсько-психологічних шкіл, до прикладу: Е. Кант, Е. Гегель, М. Хайдегер, О. Леонтьєв, В. Франкл та інші [1,2,3,4].

Великий вклад у розвиток змісту самого поняття та концепції нігілізму зробив Ф. Ніцше, що розглядав його як природний та закономірний процес внаслідок розвитку суспільства, розумів його як заперечення наявного способу життя, цінностей та світогляду. На його думку, епоха нігілізму повинна завершитися формуванням нових цінностей і найвищою цінністю має стати людина. Вся історія постає як певний перехідний період, після закінчення якого з людини повинна вийти більш ніж людина, так звана «Над-людина». Згідно з Ф. Ніцше, має настати поворотний пункт всіх часів, коли з'явиться можливість досягнення найвищої мети людського буття. Вищі цінності остаточно втратили своє значення і мають потребу в переоцінці і для реалізації цього процесу необхідний нігілізм [2].

В. Франкл в контексті логотерапії розглядав нігілізм у двох напрямках:

а) індивідуальний фактор, що виникає внаслідок певних подій у житті людини чи особистої втрати сенсу життя ;

б) соціально зумовлений – соціум негативно впливає на особистість, та спрямовує її до деструктивних форм поведінки. Якщо людина не може реалізувати свої цінності чи не має сенсу, який зробив би її щасливою, вона вдається в обхід через, наприклад, хімічні препарати. Такий поширений у молодого покоління масовий невротичний синдром, що виявляється у трьох напрямках - депресія, нігілізм, наркоманія – обумовлені тим, що в логотерапії називається «екзистенційним вакуумом» – почуттям порожнечі і безглуздості життя. Як наслідок, цей вакуум призводить до екзистенційного нігілізму, коли існування людини немає сенсу або мети [4].

Ж. Бодрійяр бачив сучасний нігілізм як нігілізм транспарентності, і в певній мірі він більш радикальний і рішучий, ніж його попередні історичні форми, адже ця прозорість, це перебування в підвішеному стані призводить до таких крайніх форм виявлення як суїцид та тероризм. Усе було б не так погано, якщо б не існувало поняття радикалізму, що призводить до того, що нігілізм в деяких випадках стає асоціальним і антисоціальним явищем, коли він переходить межу, та стає формою екстремізму і тероризму. Автор також характеризує меланхолію як невід'ємну складову зникнення сенсу, що стала частиною нашого життя, та присутня у кожній людині. Як і В. Франкл, він розглядає нігілізм в поєднанні із втратою сенсу життя [1].

У зрізі філософського постмодернізму нігілізм відображає кризовий стан культурних цінностей, моральний релятивізм, насилля, відчуження, абсурд. Тому дослідження нігілізму є важливим для вирішення проблем дегуманізації, саморуйнування, байдужості та втрати сенсу життя.

Отже, в умовах сучасного кризового суспільства, що характеризується загостренням соціально-економічних, професійних та моральних суперечностей, тривалим військовим конфліктом, а відтак наростанням психологічної напруги, підвищенням рівня стресу, постійної невизначеності в різних сферах суспільного життя, особливо, під час карантину та поширення COVID-19, виникає питання адаптації до нових умов життя в умовах пандемії, а відтак і зміни поглядів на життя, переосмислення життєвої позиції. Сучасна «мода» на нігілізм як явище, яке супроводжує описані суспільні аспекти, підлягає значній увазі та розуміння, в першу чергу, практичних психологів та психотерапевтів. Особливо тепер, коли звичайний спосіб життя змінено і соціум шукає шляхи для реалізації, як конструктивні, так і деструктивні інноваційні форми освіти фахівців набувають нового забарвлення та змістів.

Література

1. Бодрийяр Жан Симулякры и симуляция. Москва 2014. 240с.
2. Ницше Ф. Н70 Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей. М.: Культурная Революция, 2005. 880 с.
3. А. Маслоу По направлению к психологии бытия изд: Эксмо-Пресс Санкт-Петербург 2002. 331с.
4. Виктор Франкл Воля к смыслу / Москва, Прогресс,- 1990 г. 267с.
5. Katolyk H., Okhrimenko O., Wojko-Buzyl Y., Kisil Z., N.Miloradova. Main Component of Communicative Activities of Future Legists with Sense of Loneliness. *Applied Linguistics research. Jornal.* 2021, 5 (4) p.91-103.

УДК: 616.895.4:616.891.6-057.36-085.851

Кожина Г., д.мед.н., проф.; Зеленська К., к.мед.н.

Харківський національний медичний університет, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ КОРЕКЦІЇ ТА ПРЕВЕНЦІЇ СТРЕС-АСОЦІЙОВАНИХ РОЗЛАДІВ У ВЕТЕРАНІВ

Kozhyna H., Dr., Prof.; Zelenska K., Ph.D.

EFFECTIVENESS OF THE PROGRAM FOR CORRECTION AND PREVENTION OF STRESS-RELATED DISORDERS IN VETERANS

Соціальні та психологічні наслідки кризових травмуючих подій тісно пов'язані з проблемами у сфері ментального здоров'я, що обумовлює необхідність створення сучасних програм профілактики розвитку постстресових розладів та реабілітації осіб, які постраждали внаслідок бойових дій [1,2].

Мета дослідження: розробка персоніфікованої програми корекції та профілактики стрес-асоційованих розладів у ветеранів ООС.

Матеріали та методи: для вирішення поставленої мети нами проведено комплексне обстеження 89 військовослужбовців ЗСУ, які брали безпосередню участь у бойових діях в зоні ООС.

Як показали результати дослідження основними чинниками ризику розвитку стрес-асоційованих розладів у обстежених були: тривала участь в боях (32,5% чоловіків та 41,1% жінок), необхідність бачити та торкатися тіла загиблих (41,2% та 62,3%), загроза загибелі від вогню снайперів (41,2% та 44,1%), загибель друзів на власних очах (56,8% та 62,5%), несприятливі соціально-економічні обставини (33,6% та 35,1%).

Нами розроблена комплексна система превенції стресасоційованих розладів учасників бойових дій, яка складається із чотирьох послідовних етапів

I – психофізіологічна підготовка до участі у бойових діях: адаптація до зміни життєвого стереотипу; підвищення адаптаційних можливостей; зниження рівня тривожності; підвищення стресостійкості;

II – психологічний супровід під час бойових дій: рання діагностика стрес-асоційованих розладів, оцінка особистісних особливостей військових і прогнозування їхніх поведінкових реакцій;

III – психологічна підготовка до виходу з зони бойових дій, повернення до мирного життя: зниження рівня емоційної напруженості, вироблення і корекція планів на майбутнє, прогнозування їх адаптаційних реакцій при зміні життєвого стереотипу, формування позитивної установки на майбутнє;

IV – психофізіологічної реадaptaції після демобілізації: афективна переоцінка травматичного досвіду, створення нової когнітивної моделі життєдіяльності, психосоціальна реінтеграція.

Висновки: з метою превенції стресасоційованих розладів учасників бойових дій необхідно використання розробленої 4-етапної програми.

Література

1. Соціально-стресові розлади (клініка, діагностика, профілактика) : колективна монографія за редакцією професора П. В. Волошина, професора Н. О. Марути. – Харків: Видавець Строков Д. В., 2016. – 335 с.
2. Друзь О. В. Напрямки медико-психологічної профілактики постстресових психічних розладів у учасників локальних бойових дій. / О. В.Друзь, І. О.Черненко // Український вісник психоневрології. – 2017. – Т. 25. Вип. 1 (90). – С. 45 – 48

УДК: 616.89-008.1-055.26-057.36-02-07-036.82:001.89:355.4

Кожина Г., д.мед.н., проф.; Красковська Т.

Харківський національний медичний університет, Україна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПСИХОТЕРАПІЇ ТРИВОЖНИХ РОЗЛАДІВ У ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Kozhyna H., Dr., Prof.; Kraskovska T.

THE EFFECTIVENESS OF PSYCHOTHERAPY FOR ANXIETY DISORDERS IN INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Проблеми адекватної психологічної адаптації вимушених переселенців і лікування в них тривожних розладів є неможливим без ґрунтовного дослідження закономірностей виникнення цих розладів, їхніх клінічних особливостей, встановлення чинників ризику та антиризиків, розробки дієвих заходів терапії та реабілітації.

Мета: визначити ступінь ефективності гендерно орієнтованої психотерапії тривожних розладів у вимушених переселенців.

Матеріали та методи: для вирішення поставленої мети нами з дотриманням принципів біоетики і деонтології на базі КНП ХОР «Обласна клінічна психіатрична лікарня №3» та ДУ «Інститут неврології, психіатрії та наркології АМН України» проведено комплексне обстеження 150 хворих на тривожні розлади, обох статей, у віці 20 - 55 років. Основну групу склали 84 хворих (44 жінки та 40 чоловіків), які взяли участь в розробленій нами психотерапевтичній програмі контрольну – 66 хворих (34 жінки та 32 чоловіка), які отримували стандартну регламентовану терапію у лікарні. Ми використовували наступні психодіагностичні методики: Госпітальна шкала тривоги та депресії, шкала тривоги та депресії Гамільтона.

Результати. На тлі проведення розробленої персоніфікованої психотерапевтичної програми у хворих основної групи було досягнуто стійкого терапевтичного ефекту (позитивної динаміки тривожної симптоматики, підвищення психофізичної активності) у 73,2 % чоловіків та 75,3% жінок.

У хворих основної групи відзначено достовірне зниження показників тривоги та депресії за госпітальною шкалою (71,7 % чоловіків та 69,6 % жінок), за шкалою Гамільтона (72,7 % чоловіків та 75,7 % жінок); у хворих контрольної групи динаміка показників за психодіагностичними шкалами була незначною.

Висновки: як бачимо з результатів ефективність розробленої моделі психотерапевтичних та психоосвітніх втручань на тлі проведення регламентованої терапії у вимушених переселенців значно краща в порівнянні з групою контролю. Тому в подальшому ми плануємо її активно використовувати в своїй роботі.

Література

1. Марута Н. О. Структура психопатологічних проявів у внутрішньо переміщених осіб / Н. О. Марута, Т. В. Панько, Г. Ю. Каленська // Український вісник психоневрології. – 2019. – Том 27, № 2 (99). – С. 33 – 37.
2. Марута Н. О. Інформаційно-психологічна війна як новий виклик сучасності: стан проблеми та напрямки її подолання / Н. О. Марута, М. В. Маркова // Український вісник психоневрології. – 2015. – Т. 23, вип. 3 (84). – С. 21 – 28.

УДК 159.944.4.018

Козира П., канд. психол. н., доц.; Калька Н., ст. викладач
Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Kozyra P., Ph.D., Assoc. Prof.; Kalka N., Senior Lecturer
MAIN DIRECTIONS OF PSYCHO-CORRECTIONAL WORK WITH VICTIMS OF
MILITARY CONFLICTS

Реалізація психокорекційної програми із жертвами воєнних конфліктів є необхідною умовою успішної реабілітації та соціально-психологічної адаптації. Постстресова психологічна дезадаптація складається із нових поведінкових стратегій і посттравматичних порушень, які виникають внаслідок змін у поведінковій, емоційній та когнітивній сферах. Також витoki постстресової психологічної дезадаптації знаходяться в особливостях виховання та життєвого досвіду.

Найчастіше у жертв воєнних конфліктів внаслідок пережитих подій формується високий рівень ворожості, зростають прояви агресивної поведінки та негативізму. Це породжує проблему, що часто саме ці характеристики розцінюються як позитивні якості учасника воєнного конфлікту, як такі, що допомагають в мирному житті. Однак оточення однозначно оцінює такі прояви як негативні. Найбільш негативними змінами внаслідок участі у воєнних конфліктах часто виступають прояви тривоги, страхів та вегетативні порушення.

На основі проведеного психодіагностичного дослідження вищезгаданих емоційних та поведінкових характеристик було складено програму психокорекційних заходів для жертв воєнних конфліктів.

Психокорекційні впливи в рамках цієї програми були реалізовані у рамках недиференційованої (загальної) та диференційованої (специфічної) психокорекції.

У результаті психокорекційних впливів, зокрема недиференційованих, використовувалися техніки когнітивно-орієнтованої психотерапії, психічної саморегуляції з елементами м'язової релаксації, стрес- менеджмент (дихальні вправи, фізична активність), емоційно-уявна терапія.

Основним завданням недиференційованої психокорекції є нейтралізація проявів емоційної сфери, корекція симптомів вегетативної дисфункції та відновлення балансу та можливостей регуляції.

Диференційована психокорекція включала в себе техніки когнітивно-поведінкової психотерапії, гештальт-терапії, тренінги емоційних реакцій, пов'язаних з бойовим минулим, тренінги соціальної реадaptaції та комунікації, а також елементи сімейної психотерапії. Вона спрямована на поведінкові механізми та прояви, корекцію внутрішнього конфлікту (когнітивно-поведінкового дисонансу), що виступає наслідком стресового впливу участі у воєнних діях.

Важливими завданням також виступає реінтеграція особистості до умов мирного життя з набутими поведінковими стратегіями. Тому основним завданням виступає відновлення механізмів захисту, адаптації, системи життєвих принципів та цінностей.

Основними мішенями проведення психокорекції було обрано:

1. Поведінкові стратегії подолання фруструючих обставин – значимість, актуальність, доцільність та соціальна адаптованість.
2. Нові поведінкові патерни та їх інтеграція у структуру особистості – внутрішньо-особистісні конфлікти, можливість вибору, соціальна конфліктність.
3. Емоційні та вегетативні прояви – обставини та зміст стресового впливу.
4. Копінг-стратегії та психологічний захист на стресовий вплив [1, с.159].

Диференційована психокорекція, що використовується в залежності від варіанту перебігу та рівня дезадаптації, сприяє нейтралізації проявів цього явища і запобіганню трансформації у клінічно окреслені форми.

Література

1. Козира П.В. Теоретико-прикладні аспекти постстресової психологічної дезадаптації в учасників бойових дій (на прикладі співробітників МВС України). Львів: ЛьвДУВС, 2019. 190 с.
2. Тарабрина Н.В. Практикум по психологии посттравматического стресса. Санкт-Петербург. Питер. 2001. 272 с.

УДК 159.922.6.37.013.77

Корнієнко І., канд. психол. н.

Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи, Київ, Україна

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ ЯК СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ

Korniienko I., Ph.D.

MENTAL HEALTH OF PERSONALITY AS A PUBLIC VALUE

Ситуація останніх років в Україні насичена подіями, що виходять за межі звичайного людського досвіду і здатні травмувати психіку практично здорової людини. Вони характеризуються інтенсивними травматичними переживаннями дорослих і дітей, що спричиняють виникнення нервово-психічних, психосоматичних розладів, соціальної дезадаптації, депресивних станів, посттравматичних стресових станів [1, с. 19]. Особливої актуальності набуває питання зміцнення психічного здоров'я населення країни незалежно від віку та соціального статусу.

Психічне здоров'я (Всемирная декларация по здравоохранению ВОЗ, Копенгаген, 1998) можна визначити як комфортність особистості у соціумі [5]. ВОЗ визначає поняття «психічне здоров'я» не тільки як відсутність психічних захворювань, а як «душевний спокій, радість або задоволеність від того, що ми всі бажасмо мати, причому незалежно від того, чи знаємо ми, що це таке чи ні» [3, с. 31].

Для значного поліпшення стану психічного здоров'я сучасного українського суспільства необхідно виробити нові підходи. Основними перешкодами для реалізації ідеї зміцнення психічного здоров'я населення вбачаються такі:

- відсутність адекватних знань та єдиного трактування поняття – психічне здоров'я когнітивно пов'язують з психічними проблемами, розладами та захворюваннями;
- зосередження на факторах ризику, симптомах захворювань, розладах через недосконалі навчальні програми при підготовці лікарів, психологів, педагогів, соціальних працівників у закладах вищої освіти;

- дефіцит системних рішень щодо зміцнення психічного здоров'я як на рівні Міністерства охорони здоров'я, так і на рівні органів місцевого самоврядування.

Зміцнення психічного здоров'я суспільства повинно стати одним із пріоритетних напрямків діяльності соціальних інституцій. Психічне здоров'я (психічне благополуччя) має важливе значення для якості життя, дозволяє людям бути творчими та активними громадянами [2, с. 37; 4, с. 15].

З цією метою слід вирішити найбільш нагальні завдання, а саме:

- підвищення рівня загальної обізнаності про позитивний вплив психічного здоров'я на життєдіяльність особистості;
- розробка системних рішень на рівні держави для впровадження програм зміцнення психічного здоров'я населення;
- розробка навчальних програм з окресленої тематики при підготовці лікарів, психологів, педагогів, соціальних працівників, службовців та інших професій, чия діяльність пов'язана з наданням допомоги людині;
- створення типових програм зміцнення психічного здоров'я для різних соціальних груп населення: для людей похилого віку, для дітей і молоді, для сімей тощо;
- створення єдиного дослідницького центру з моніторингу стану психічного здоров'я громадян;
- розвиток інфраструктури та правової бази для програм зміцнення психічного здоров'я на робочих місцях: проведення семінарів/тренінгів з позитивної мотивації, стійкості до стресу, профілактики емоційного вигорання, підтримки особистісних ресурсів, подолання тривожності та інших видів діяльності, спрямованих на розвиток індивідуальних життєвих навичок;
- передбачити у закладах освіти проведення занять з основ медицини, поширювати позитивний досвід реалізації освітніх проєктів на кшталт «Школа сприяння здоров'ю» тощо;
- сприяти активізації ресурсів НГО з питань зміцнення психічного здоров'я населення.

Реалізація запропонованих заходів дасть можливість значно поліпшити стан психічного здоров'я сучасного українського суспільства.

Література

1. Мороз Р. А. Психологія травмуючи ситуацій: навчально-методичний посібник. Миколаїв: Іліон, 2018. 298 с.
2. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах: навчально-методичний посібник/ Богданов С. О. та ін. Київ: ПУЛЬСАРИ, 2017. 208 с.
3. Поташнюк Р.З. Психогігієна: Навч.посібн. Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Л. Українки, 2000. 318 с.
4. Deklaracja o Ochronie Zdrowia Psychicznego dla Europy i Plan Działań na Rzecz Ochrony Zdrowia Psychicznego Dla Europy. Podjąć wyzwania, szukać rozwiązań. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2005. 112 с. <http://armaids.am/NationalProgrammeArm.htm>

УДК 159.98

Малина О., канд. психол. н., доц.

Запорізький національний університет, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ НА ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СТАНУ УКРАЇНЦІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

Malyna O., Ph.D., Assoc. Prof.

**SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE IMPACT OF THE CORONAVIRUS
PANDEMIC ON THE PSYCHOLOGICAL STATE OF UKRAINIANS OF
DIFFERENT AGE GROUPS**

Через спалах інфекції SARS-CoV-2 у грудні 2019 року в Китаї та поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) до масштабів пандемії, від якої нині потерпає понад 227 країн світу, запроваджено карантинні обмеження. Такі заходи не лише чинять вплив на економічний стан, політичне і соціальне напруження, але й супроводжуються низкою психологічних наслідків.

За таких надзвичайних умов, страх людини перед несподіваною і потенційно небезпечною ситуацією для себе і родини, а також необхідність фізичного дистанціювання природно породжують відчуття втрати контролю і стресу. Карантин — це сукупність адміністративних і медико-санітарних заходів, за допомогою яких запобігають поширенню інфекційних хвороб людини, обмежують контактування і пересування осіб, які потенційно можуть бути хворими, для зниження ймовірності інфікування інших (Centers for Disease Control and Prevention. Quarantine and isolation, 2017).

Карантинна ізоляція призвела до трансформації звичного способу життя у карантинний (Рибалка В.В., 2020), наслідками якого у свою чергу стали соціальна ізоляція, обмеження, вимушене постійне коло спілкування. Усвідомлення необхідності обмежити власну свободу пересування і спілкування є випробуванням і призводять до значних психологічних змін, специфічних труднощів у спілкуванні, трансформації його форм, механізмів та структури, що потребують системного психологічного дослідження.

Розлука з близькими, втрата свободи, невпевненість щодо власного стану здоров'я та негативні психоемоційні стани призводять до сприйняття карантину як надзвичайно неприємного стресового досвіду, що може мати доволі драматичні наслідки. Є повідомлення про випадки самогубств, прояви гніву, злоби та неадекватної поведінки, пов'язаних із перебуванням тривалий час в умовах карантину (Barbisch et al., 2015; Miles et al., 2014).

На думку дослідників, до запровадження масового карантинних заходів слід ретельно зважити як потенційні переваги таких кроків, так і можливі негативні - наслідки (Rubin and Wessely, 2020). До того ж не менш важливим є заходи, які здатні мінімізувати негативні наслідки для психічного здоров'я людини. З розвитком пандемії коронавірусної хвороби необхідно ретельно здійснювати аналіз поточної ситуації в режимі реального часу, щоб мати змогу адекватно реагувати на неї та здійснювати ефективний соціально-психологічний супровід психологічного стану людей.

Невід'ємним аспектом існування людини, важливою передумовою формування її як соціальної істоти, взаємодії з різноманітними спільнотами, а також необхідною умовою існування суспільства виступає спілкування. У процесі розвитку індивіда потреба у спілкуванні має соціально-вибірковий характер і відображає об'єктивну потребу людей жити в соціумі, об'єднуватись і працювати один з одним. Тому карантинні обмеження і самоізоляція через депривацію можливостей безпосереднього міжособистісного спілкування мали значний негативний вплив на психологічний стан переважної більшості людей. Психологічна реакція на стресові події є закономірною. І тривалі наслідки будуть з'являтися ще протягом декількох років. До таких наслідків можна віднести симптоми посттравматичного розладу, тривогу, розгубленість і гнів, підвищений ризик виникнення депресії, дратівливості, безсоння й емоційного виснаження. Стресогенними чинниками в умовах карантину через пандемію корона

вірусу виступили: подовження тривалості обмежень, страх інфікування, розчарування, сум; невідповідна ситуативна поведінка, надмірна запасливість, зосередженість на негативній інформації, фінансові труднощі та стигма щодо захворювання.

Отримані експериментальні дані свідчать, що карантинні обмеження і вимушена соціальна самоізоляція внаслідок пандемії корона вірусу призводять до трансформації способу життя і таким чином до особливих змін структури, змісту механізмів міжособистісного спілкування, специфічних для різних вікових груп. Так, виявлено проблемні зони в особливостях міжособистісного спілкування, зумовлені карантинними обмеженнями внаслідок пандемії коронавірусу, які полягали в таких негативних проявах, характерних для більшості респондентів, як: а) показники здатності здійснювати психологічний вплив та управляти конфліктами нижчий від середнього; б) наявність великої кількості «перешкод» у встановленні збалансованих психоемоційних контактів, що призводить до труднощів у міжособистісному спілкуванні; в) середній і низький показники емпатії, що може спричинити байдуже ставлення оточення; г) надмірний прояв вольових якостей, що може обмежувати спонтанність і спричинити підвищення внутрішньої напруженості, заклопотаності й стомлюваності, бути детермінантами дезадаптивних рис і форм спілкування; г) переважання критичності та консервативності в прийнятті нового; д) низька соціальна активність та ініціативність у міжособистісному спілкуванні, що у свою чергу вказує на втому та надвисокі стресові навантаження, коли людина зосереджена на вирішенні зростаючих особистих проблем; е) тенденція до фрустраційної поведінки в третини досліджених, що може дезорганізувати їх і спричинити різні форми депресії, а також бути причиною нездійсненої потреби у визнанні й самовираженні, реалізації себе у міжособистісному спілкуванні.

Отже, з метою оптимізації особистісних ресурсів у міжособистісному спілкуванні та запобігання наслідків впливу стрес-факторів у карантинних умовах доречним є психологічна просвіта та навчання людей прийомам психічної саморегуляції, психологічної самодопомоги. Це дозволить уникнути чи зменшити прояв негативних психічних станів, панічних настроїв, а також допоможе зробити більш контрольованими поведінкові реакції у міжособистісному спілкуванні різних вікових груп. Тому теоретичні та експериментальні результати дослідження можуть бути використані у професійній діяльності соціальних, практичних, організаційних психологів та у процесі підготовки майбутніх психологів та педагогів.

Література

1. Pakpour A.H., Griffiths M.D. The fear of CoVId-19 and its role in preventive behaviors // Journal of Concurrent Disorders, 2020.
2. Chenneville T., Schwartz-Mette R. Ethical considerations for psychologists in the time of COVID-19. American Psychologist. 2020. Advance online publication.

УДК 378:005.95-051]:[159.943.7:159.944]

Мешко Г., д. пед. н., проф.; Мешко О., канд. психол. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
Україна

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ЯК РЕСУРСУ ЇХ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

Meshko H., Dr., Prof.; Meshko O., Ph.D., Assoc. Prof.

**FUTURE MANAGERS' SOFT SKILLS BUILDING AS A RESOURCE FOR THEIR
STRESS RESISTANCE AND RESILIENCE**

У сучасних складних умовах розвитку суспільства, спричинених пандемією коронавірусної інфекції і війною на Сході України, постають нові вимоги до особистості менеджера. Сучасному менеджеру потрібні навички і вміння, необхідні для роботи в нових реаліях – володіння цифровими технологіями, технологіями віртуальної взаємодії та ін. Менеджеру потрібне те, що дає змогу протистояти стресу, конструктивно долати професійні труднощі. Щоб встояти перед викликами сучасного суспільства й ускладненими умовами життя і професійної діяльності, відновитися після стресу і зберегти професійне здоров'я, потрібен сформований високий рівень стресостійкості і резильєнтності.

Стресостійкість забезпечує фахівцю здатність здійснювати професійну діяльність, витримувати значні інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження в стресогенних умовах, зберігаючи при цьому стан психофізичної рівноваги й уникаючи наслідків шкідливого впливу на діяльність і власне здоров'я [2]. Від стресостійкості залежить те, як довго фахівець зможе перебувати в дискомфортних умовах без шкоди для фізичного та психічного здоров'я. Резильєнтність – це здатність людини впоратися зі складними життєвими подіями та відновлюватися після несприятливих умов, труднощів чи стресу. У науковій літературі якість особистості резильєнтність трактують як здатність зберігати стійкість під впливом зовнішніх і внутрішніх загроз, не втрачаючи темпів розвитку [4]. Від резильєнтності залежить те, як швидко фахівець зможе повернутися у форму після стресу і як довго зможе утримувати позитивне психологічне налаштування. Все це актуалізує проблему пошуку шляхів і ресурсів формування професійної стресостійкості і резильєнтності в майбутніх менеджерів на етапі навчання у закладі вищої освіти, зокрема на етапі магістерської підготовки.

Важливим ресурсом професійної стресостійкості та резильєнтності сучасного фахівця є *soft skills*, тобто «м'які навички». М'які навички (*soft skills*) допомагають особистості успішно взаємодіяти з іншими, вони необхідні для продуктивної професійної діяльності і кар'єрного зростання, збереження і зміцнення професійного здоров'я. Ці навички охоплюють: комунікативні навички; навички роботи в команді; управління часом (навички тайм-менеджменту); гнучкість, адаптивність та здатність змінюватися; лідерські якості; особистісні якості (навички, пов'язані з міжособистісними взаєминами – здатність планувати й керувати своєю кар'єрою, креативне і критичне мислення, емоційний інтелект, етичність, чесність, терпіння, наполегливість, впевненість в собі, повага до інших, стресостійкість) [3]. Цей перелік можна доповнити такими якостями: навички самоорганізації діяльності, вміння працювати з інформацією, здатність вирішувати складні професійні завдання, гнучкість, резильєнтність. Сталого переліку, як і класифікації «*soft skills*», не існує, оскільки для різних видів діяльності пріоритетними є різні види навичок [1, с. 240]

На формування *soft skills* майбутніх менеджерів спеціальностей 073 Менеджмент освітньо-наукової програми Управління навчальним закладом орієнтовані: навчальна діяльність, самостійна робота магістрантів, індивідуально-консультативна робота, виконання спеціально розроблених завдань під час управлінської практики, тренінгова практика, участь у діяльності Центру педагогічного консалтингу, залучення магістрантів до волонтерської діяльності та різноманітних акцій і проєктів. Варто зауважити, що школою для формування *soft skills* є робота на громадських засадах або участь у студентському самоврядуванні, яка вчить роботі в команді, управлінню проєктами, самоорганізації діяльності та делегуванню обов'язків, розвиває комунікативну компетентність, креативність та здатність до «ре-інжинірингу», тобто готовності робити звичні речі в новий спосіб.

На формування *soft skills* майбутніх менеджерів спрямований розроблений нами курс «Професійне здоров'я. Завданнями курсу, крім інших, в контексті досліджуваної

проблеми є: формування навичок продуктивної взаємодії та успішного подолання професійних труднощів; оволодіння конструктивними копінг-стратегіями; навчання способам і прийомам саморегуляції; формування асертивної поведінки, формування саногенного мислення, сприяння в гармонізації особистості, підсилення ресурсів, які підвищуватимуть стійкість проти життєвих негараздів та професійних труднощів.

Формуванню soft skills магістрантів сприяє використання антистрес-тренінгу на практичних заняттях з курсу «Професійне здоров'я» та залучення студентів до участі у тренінгах особистісно-професійного зростання, антистрес-тренінгах, тренінгах антивигорання, які проводяться у Центрі педагогічного консалтингу [5], що функціонує при кафедрі педагогіки та менеджменту освіти ТНПУ ім. В. Гнатюка. Діяльність тренінгової групи спрямується на: пізнання сильних і слабких сторін майбутніх менеджерів; формування навичок продуктивного спілкування, конструктивного вирішення конфліктів; розвиток готовності до самозмін і саморозвитку; формування вмінь знаходити власні ресурси у складних ситуаціях професійної взаємодії, швидко адаптуватися до нових умов; опанування психотехніками суб'єктного самовпливу.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо й розробленні технології формування стресостійкості і резильєнтності майбутніх менеджерів в цифровому просторі формальної і неформальної освіти.

Література

1. Длугунович Н.А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців: *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. №6. С. 239-242.
2. Корольчук В. Психологія стресостійкості особистості: дис. ... док. психол. наук: 19.0.01; Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2009. 513 с.
3. Soft skills: 7 важных навыков для любой профессии. URL: <https://thepoint.rabota.ua/soft-skills-7-vazhnyh-navykov-dlya-lyuboy-professyy>
4. Хамініч О.М. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність? *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. Вип. 6. Т. 2. 2016. С. 160-165.
5. Центр педагогічного консалтингу (ТНПУ імені Володимира Гнатюка). URL: <http://fpp.tnpu.edu.ua/pidrozdili/centr-pedagogichnogo-konsaltingu>

УДК 614.27

Нестайко І., канд.пед.наук, доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИ (ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД)

Nestaiko I., Ph.D., Assoc. Prof

THE INFLUENCE OF MILITARY CONFLICTS ON THE HUMAN PSYCHOLOGY (POLISH EXPERIENCE)

Війна – одна з найтрагічніших подій у житті окремих людей та цілих суспільств. Найтрагічніші жертви у вигляді летальних наслідків принесла Друга світова війна, в якій вперше використовувались методи, що дозволяють масове знищення. Голокост, тобто винищення мільйонів Євреїв нацистами, а також злочини, вчинені проти інших народів, є жахливими подіями і виходять за межі найсміливіших уявлень про зло, на яке здатна людина. Тож не дивно, що війна стигматизувала своїх жертв не лише фізично, а й знищила їх психіку. Більше того, у сучасній психології існує поняття військової травми, яку успадкували наступні поколіннями, тобто нащадки жертв.

Згідно зі Словником сучасної польської мови, війна – це організована збройна боротьба між державами, націями чи релігійними, соціальними групами з різними цілями, наприклад, захоплення чужої території або знищення ворога. Це призводить до бійки між людьми, викликає переслідування, а також завдає шкоди їх психіці. Постійно люди воювали між собою. Війни були незамінним елементом людської конкуренції на європейському континенті, але також і в усьому світі [1].

Свідки і учасники воєнних дій розповідають про немислимі тортури, масові смерті людей, задушених отруйним газом, і нещадну експлуатацію для рабської праці. Усі вони говорять сухою мовою, позбавленою будь-яких емоцій. Жорстокість, яку вони пережили і побачили, безповоротно знищила їхню людську чуйність і емпатію. Щоб вижити в таких екстремальних умовах і не збожеволіти, людина повинна позбавити себе самого усього людського. Вона змушена приймати нові правила, що регулюють реальність, і визнавати їх нормальними. Виверження нелюдського зла під час війни залишається загадкою. Це активізація дивних садистичних тенденцій, що існували в людині. Навіть жертви таборів помічають існування подібних інстинктів у себе. Це так звана віддана людина, тобто пристосування своєї поведінки та системи цінностей до реальності табору. Єдина мета такої людини – виживання за будь-яку ціну. В ім'я виживання людина не тільки пасивно спостерігає за звірствами, що відбуваються на її очах, але й певним чином бере участь у них, наприклад, грабуючи мертвих або повідомляючи про них.

Цікавим на наш погляд є опис польськими письменниками змін у психіці людини під впливом досвіду війни. Так, наприклад Густав Герлінг-Грудзінський у романі про життя в радянських таборах "Інший світ", представляє рухому картину різної поведінки людей, які, незважаючи на свою освіту, походження та культуру в трудовому таборі, перетворюються на голодних істот, готових на все, щоб отримати хоча б мінімальне покращення своїх умов. Тож жінки повії, чоловіки борються за хліб чи одяг. "Людина є людиною в умовах людини", - підсумовує свій роман Грудзінський, і це слова, які найкраще описують вплив війни на психіку людини.

У своїй творчості Тадеуш Ружевич засвідчив часи, у які він жив. Його післявоєнні вірші - це питання про те, чи можна знову вірити в кохання, дружбу та солідарність. Чи може людина, яка так страшенно розчарувалася в іншій людині, відновити свою довіру? Ці запитання – це крик відчаю для цілого покоління, яке так страшно постраждало від війни та окупації.

Для тих, хто пережив війну – це справді жахливий досвід – постійний страх перед власною смертю, відчай після смерті своїх близьких, голод, рани. Подібні переживання стали для людей справжнім шоком. Неможливо забути таку травму - коли вона переживається, вона залишається в нашій підсвідомості і повертається в кожен сон або звичайний момент роздумів. Виникає запитання, чи втратила людина у повоєнному світі риси, які змушували її на такі без милостиві кроки? На жаль ні. Щоправда, люди перестали вбивати одне одного, але в них досі немає любові, розуміння, співчуття.

Війна призводить до постійних змін у психіці як солдатів, так і цивільного населення. Запам'ятовуються трагічні події, а неможливість їх позбутися додатково шкодить психіці жертви. Війна погіршує психіку людини і тому, що вона спричиняє процес оживлення, тобто втрату вищих почуттів.

Адаптація (лат. *Adaptatio* – пристосування) – пристосування організму шляхом зміни його будови або функцій до життя в нових для нього, постійно змінених умовах життя або зовнішніх стресах. Ефективність адаптації визначає пристосування [1].

Слід зазначити, що одне із Засідання Ради Безпеки ООН за формулою *Arria* було присвячене реінтеграції та всебічній допомозі в реабілітації дітей після закінчення

збройних конфліктів. Учасники дискусії вказали на роль освіти та необхідність врахування думок дітей у цих процесах. Відкриту зустріч у формулі *Agria* організували Бельгія, Перу, Польща і Великобританія. Постійний представник Республіки Польща при Організації Об'єднаних Націй Йоанна Вронецька зазначила, що, мабуть, вперше цей форум порушив питання не лише про реінтеграцію дітей у контексті збройних конфліктів, а й молоді. Немає сумнівів, що вони, як і діти, потребують всебічної допомоги в реінтеграції та реабілітації. Діти та молодь страждають від наслідків конфліктів, бідності, безробіття, високого рівня насильства, політичної нестабільності, безгосподарності та розпаду сімей та суспільства.

Однак негативні демографічні наслідки конфліктів набагато ширші, далеко за межі людських втрат, безпосередньо на війні. По-перше, конфлікти збільшують кількість людей, які внаслідок насильства зазнали постійної фізичної та психологічної шкоди, а отже, призводять до поширення явища інвалідності. По-друге, конфлікти ведуть до порушень статево-вікової структури населення, сприяючи значним змінам у процесі його відтворення. І нарешті, по-третє, конфлікти є причиною масового переміщення людей. Сучасні збройні конфлікти, як ніколи, пов'язані з проблемою переселення та біженців. Це змушує людей залишати свої домівки з метою уникнення прямих (втрата життя, шкода здоров'ю) та опосередкованих (бідність, голод та хвороби) наслідків збройного насилля. Водночас міграції, спричинені збройною агресією, набувають значних масштабів. Варто зазначити, що понад половину (51%) біженців становили люди віком до 18 років, тобто діти і молодь [3].

Конфлікти також ведуть до зменшення людського капіталу, що призводить до обмежень у можливості брати участь у процесі освіти, здобуття знань та підвищення кваліфікації. Це викликає так зване виникнення "Втрачених поколінь", які не змогли знайти своє місце на ринку праці навіть після закінчення війни. Закон встановлює державні соціальні гарантії дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, належить психологічна реабілітація, психологічна допомога, психіатрична допомога, соціальний захист, медична допомога.

Література

1. Balcerowicz B. (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2008, s. 64.
2. Dobrowolska-Polak J., *Ludzie w cieniu wojny. Ludność cywilna podczas współczesnych konfliktów zbrojnych*, Poznań 2011.
3. Pawłowski K., *Konflikty zbrojne w późnowestfalskim środowisku międzynarodowym*, [w:] *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, M. Pietraś, K. Marzęda (red.), Lublin 2008
4. Stankiewicz W. M., *Konflikt jako zjawisko integrujące i dezintegrujące oblicze współczesnego świata*, Olsztyn 2008, s. 19

УДК 504.05

Ніконенко В. канд. філософ. н., проф.; Грузін В., ст. викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПРОБЛЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ І АДАПТАЦІЇ ЖЕРТВ КАТАСТРОФИ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

Nikonenko V., Ph.D.; Prof.; Gruzin V., Senior Lecturer

PROBLEMS OF REHABILITATION AND ADAPTATION OF VICTIMS OF THE CHERNOBYL DISASTER

В сумний реєстр трагічних подій, яких було немало в історії українського народу, ввійшла навечно і аварія на Чорнобильській АЕС, що сталась 26 квітня 1989

року. Відключення ядерного реактора на четвертому енергоблоці, яке тривало лише 20 секунд, стало початком трагедії із жахливими наслідками. Небезпечні матеріали покидали реактор в результаті пожежі, яка тривала півмісяця. Виникла реальна загроза термоядерного вибуху, що створив би загрозу всьому світу. Велика кількість людей – пожежників, інженерно-технічних працівників, медиків, військових, правоохоронців та інших було задіяно для рятувальних заходів і ліквідації руйнівних наслідків того, що сталося і допомоги населенню, яке опинилось заручником безпрецедентно складних і небезпечних умов ядерної аварії небувалого масштабу. В умовах тоталітарного режиму багато матеріалів про масштаби аварії, про рівень реальної загрози для життя і здоров'я та про кількість людей, які загинули чи згодом померли від наслідків катастрофи на ЧАЕС було засекречено. Лише згодом стало відомо, що тільки чисельність тих ліквідаторів, які брали безпосередню участь у гасінні пожежі на станції, розчищенні та дезактивації території та будівель і отримали високі дози радіоактивного опромінення, сягає 600 тис. осіб./1

У цих умовах на перший план реабілітаційних заходів по наданню допомоги ліквідаторам, рятувальникам та іншим категоріям людей, які постраждали від аварії, вийшов медичний напрям. Лікарі та інші медичні працівники, працюючи самовіддано, виконували свій обов'язок, роблячи все, що було залежне від них, надаючи необхідну допомогу чорнобильцям. Оскільки, як показав час, стан здоров'я тих, хто брав безпосередню участь у ліквідації наслідків чорнобильської катастрофи, а також у жителів забруднених радіацією територій, вимагав необхідної, а часто і невідкладної лікарняної допомоги, медичний напрям реабілітаційної роботи залишається актуальним й нині.

Важливою проблемою є також стан психічного здоров'я людей, які пережили чорнобильську трагедію. Адже виявлено, що навіть невеликі дози радіоактивного опромінення породжують гнітючий страх, тривожність, стреси, агресивність. Проте лише з часом прийшло усвідомлення необхідності дослідження психологічних наслідків чорнобильської аварії і надання постраждалим від неї необхідної реабілітаційної та адаптаційної допомоги. Лише така допомога, як показала практика може сприяти подоланню у постраждалих людей синдрому жертви і формуванню у них позитивного психологічного інтегралу самопочуття. Складними і довготривалими виявились негативні наслідки чорнобильської аварії і в соціальній сфері. Саме тому основним суб'єктом їх нейтралізації стала держава. З цією метою була розроблена і реалізована комплексна програма по відселенню людей із забруднених радіацією територій в інші населені пункти. Для цього прийшлося вирішувати проблему із забезпечення переселенців житлом, працевлаштувати їх, включати в нових умовах в сферу соціально-економічних відносин з метою недопущення соціальної деградації постраждалих. Цьому сприяла реалізація диференційованої програми допомоги переселенцям (виплати, пільги, надбавки до зарплат та ін.).

Проте, визнаючи пріоритетну роль держави в реабілітації та адаптації постраждалих від чорнобильської аварії, необхідно визнати, що ця програма не могла б бути виконаною без активної участі громадянського суспільства. Тільки об'єднаними зусиллями державних органів та розгалуженої мережі громадських організацій було досягнуто збереження в суспільстві пам'яті про тих людей, які по жертвували своїм життям під час гасіння пожежі на атомній станції, а також на інших ділянках небезпечних робіт по нейтралізації ядерної загрози.

Незважаючи на складну ситуацій в країні, у багатьох містах і селах встановлені пам'ятні знаки, меморіальні дошки жертвам чорнобильської трагедії, організуються покладання квітів, проведення тематичних заходів, на які запрошуюються ліквідатори, колишні жителі чорнобильської зони.

Важливими центрами проведення роботи по реабілітації та адаптації жертв аварії були і залишаються структурні відділи з питань постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС в органах місцевого самоврядування, працівники яких обізнані з чорнобильською темою та проблемами. Немало компетентних людей та ентузіастів є і в Товариствах чорнобильців, які сприяють створенню в середовищі переселенців позитивної атмосфери оптимізму і сприяють вирішенню виникаючих труднощів.

Значний потенціал реабілітаційного та адаптаційного впливу мають навчальні заклади. Адже педагогічна практика свідчить, що такий вплив можна здійснювати як на заняттях, виходячи з доцільності та можливостей, так і в позанавчальний час. Великі виховні можливості мають засоби масової інформації – преса, радіо, телебачення, комп'ютерні технології, які можуть оперативним чином знайомити з подіями, формувати у людей певні переконання. Такі ж можливості має і кінематограф, який документальними матеріалами, а також художніми засобами в змозі впливати на формування свідомості та світогляду. Свій внесок в реабілітаційний та адаптаційний процес можуть зробити і роблять також письменники, художники, скульптори та інші представники творчої інтелігенції шляхом створення позитивних образів героїв-чорнобильців. Стають традиційними хресні ходи, присвячені річницям трагедії на Чорнобильській АЕС, в яких беруть участь пожежники та інші ліквідатори.

Далеко не все, що зроблене раніше, і те, що робиться нині для реабілітації і адаптації жертв Чорнобиля є достатнім. Об'єктивні і суб'єктивні причини нерідко ставали і стають нині перешкодою для реалізації важливих програм і проектів. І все ж слід визнати, що українська держава і суспільство не припиняють роботу в цьому напрямі. Прикметно, що японські вчені – учасники «Міжнародного науково-практичного семінару з проблем подолання наслідків великомасштабних аварій» визнали позитивний досвід України в проведенні реабілітаційних та адаптаційних заходів./2

Чим далі ми відходимо від Чорнобильської трагедії, тим слабшою стає стурбованість суспільства, що пов'язана з нею. Розуміючи об'єктивний характер такого ставлення людей, слід пам'ятати, що немало проблем, які породила ця наймасштабніша аварія, будуть нагадувати нам про себе ще не одне десятиріччя. Так, перед Україною існує комплекс проблем, які пов'язані із реалізацією заходів по розвитку територій, що зазнали радіоактивного забруднення; продовження соціально-психологічного моніторингу наслідків Чорнобильської катастрофи і, звичайно, продовженням реабілітаційної та адаптаційної роботи серед постраждалих від неї та їх нащадків. Чорнобильська катастрофа стала уроком не тільки для нас, але й для всього світу.

Література

1. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://osvita.ua/vnz/reports/ecology/21340/>
2. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/en/node/1391>

УДК 159.9

Періг І., канд. психол. н., доц.; Богатко О., магістр психології

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД ЯК НАСЛІДОК ПЕРЕЖИВАННЯ БОЙОВИХ ДІЙ В ЗОНІ АТО

Perig I., Ph.D., Assoc. Prof.; Bohatko O., Master of Psychology

**POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER AS A CONSEQUENCE OF EXPERIENCE
OF COMBAT IN THE ATO ZONE**

Загроза територіальній цілісності держави з боку сусідньої держави-агресора, проведення антитерористичної операції, значні людські втрати викликають відчуття страху, психоемоційної напруги у пересічних громадян, не кажучи вже про учасників та очевидців військових дій. Особи, які беруть участь у військових конфліктах, все рідше мають можливість після виходу з місця бойових дій зберегти фізичне та психічне здоров'я. Все це зумовлює інтерес дослідників до проблеми психічного здоров'я тих, хто зазнав впливу травмуючого стресу збройних конфліктів. До їх наслідків можна віднести посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Активно вивчаються психологічні наслідки стресу, викликаного участю у бойових діях чи ліквідації техногенних катастроф (Абурахманов Р.А., Бобнева М.І., Гарнець О.М., Гончар П.С., Зеленова М.Є., Лазебна Є.О., Яковенко С.І.).

ПТСР у військовослужбовців виникає, як правило, після впливу травмуючих на психіку умов бойових обставин і, більше того, може проявитись через певний проміжок часу.

Дослідження військового стресу (В.Г. Василевський, А.Б. Довгополук, Г.О. Растовцев, Т.Б. Дмитрієва, Е.М. Єпачинцева, С.В. Литвинцев, Є.В. Снедков, Г.М. Тимченко, Г.А. Фастовцев, О.М. Харитонов та інші.) показали, що бойові ПТСР більш різноманітні і часто бувають більш тривалими, ніж ПТСР мирного часу через кумульовані (накопичені) в душі, в пам'яті, багаторазово пережиті жахи війни, фізичне і психічне перенапруження, горе втрат, співпереживання з пораненими.

ПТСР – це психічне порушення, безпосередньо пов'язане з емоціями, що виникли в результаті надзвичайної ситуації, яка є загрозою заподіяти або вже заподіяла фізичну шкоду організму. Іншими словами, це емоційна реакція людини на психологічну травму.

У військових, які брали участь у бойових діях, з часом виділяються наступні основні симптоми посттравматичних стресових порушень: 1) надпильність; 2) перебільшене реагування; 3) притупленість емоцій; 4) агресивність; 5) порушення пам'яті та концентрації уваги; 6) депресія; 7) загальна тривожність; 8) напади люті; 9) зловживання наркотичними і лікарськими речовинами; 10) небажані спогади; 11) галюцинаційні переживання; 12) проблеми зі сном; 13) думки про самогубство; 14) «вина того, хто вижив» – почуття провини через те, коли людина вижила у важких випробуваннях, які забрали життя інших. Тобто, ПТСР – це психічне порушення, безпосередньо пов'язане з емоціями, що виникли в результаті НС, яка є загрозою заподіяти або вже заподіяла фізичну шкоду організму. Іншими словами, це емоційна реакція людини на психологічну травму.

Виділяють чотири характеристики травми, здатної викликати травматичний стрес: 1) подія усвідомлюється, тобто людина знає, що з нею сталося і через що у неї погіршився психологічний стан; 2) це стан зумовлено зовнішніми причинами; 3) пережите руйнує звичний спосіб життя; 4) те, що подія викликає жах і відчуття безпорадності, безсилля що-небудь зробити [2, с 46].

Психологічна реакція на травму включає три відносно самостійні фази, що дозволяє охарактеризувати її як розгорнутий у часі процес.

Перша фаза – фаза психологічного шоку – містить два основних компоненти:

1) пригнічення активності, порушення орієнтування в навколишньому середовищі, дезорганізація діяльності;

2) заперечення того, що сталося (своєрідна охоронна реакція психіки). У нормі ця фаза досить короткочасна.

Друга фаза – вплив – характеризується вираженими емоційними реакціями на подію і її наслідки. Це можуть бути сильний страх, жах, тривога, гнів, плач, звинувачення – емоції, що відрізняються безпосередністю прояву і крайньою

інтенсивністю. Поступово ці емоції змінюються реакцією критики або сумніви в собі. Вона протікає по типу «що було б, якби ...» і супроводжується болючим усвідомленням невідворотності того, що сталося, визнанням власного безсилля і самозвинувачуванням. Розглянута фаза є критичною в тому відношенні, що після неї починається або «процес одужання (відреагування, прийняття реальності, адаптація до виниклих обставин), і це є третя фаза нормального реагування, або відбувається фіксація на травмі і подальший перехід постстресового стану в хронічну форму.

Порушення, що розвиваються після пережитої психологічної травми, зачіпають всі рівні людського функціонування (фізіологічний, особистісний, рівень міжособистісного та соціальної взаємодії), призводять до стійких особистісних змін не тільки у людей, які безпосередньо пережили стрес, а й у членів їх сімей.

Факт переживання травматичного стресу для деяких людей стає причиною появи у них в майбутньому посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Тому постає гостра потреба у соціально-психологічній реабілітації учасників АТО, яка передбачає систему державних соціально-економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на попередження тимчасової або стійкої втрати працездатності і на якнайшвидше повернення хворих та інвалідів у суспільство і до суспільно корисної праці.

Під психологічною реабілітацією військовослужбовців, які отримали травми і поранення при виконанні професійних обов'язків, слід розуміти систему медико-психологічних реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення функціонального стану організму, нормалізацію емоційної, морально-етичної та мотиваційної сфер, досягнення оптимального рівня особистісної адаптації і професійно важливих якостей постраждалих (реконвалесцентів), що забезпечують військово-професійну працездатність.

В основу психокорекційних заходів, що застосовуються роботі з пораненими можна використовувати наступні методи соціально-психологічної реабілітації: сугестивна терапія; раціональна психотерапія; гетеро-та ауторелаксаційні техніки; психологічне консультування; психоаналіз; трансактний аналіз; психодрама; логотерапія, гештальт-терапія, дебрифінг стресу критичних інцидентів, символдраму, техніки НЛП, моделі BASIC-RH.

Література

1. Бадхен А.А. Методичний посібник по роботі з посттравматичним стресовим розладом. / А.А. Бадхен, Т.І. Михайлова, М.М. Певзнер. – СПб., Ін-т ГАРМОНІЯ, 2001. – 224 с.
2. Бодалев А. А. О человеке в экстремальной ситуации (эмоциональная и интеллектуальная составляющая отношения в выборе поведения) / А.А. Бодалев // Мир психологии. – 2002. - №4. – С.127 - 134.

УДК 159.96 : 355

Сіткар В., канд. психол. н., доц., Сіткар С., канд. пед. н., викладач

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПСИХОТЕХНІКИ САМОЗАХИСТУ ЛЮДИНИ В ЖИТТЄВО НЕБЕЗПЕЧНИХ СИТУАЦІЯХ

Sitkar V., Ph.D., Assoc.Prof.; Sitkar S., Ph.D.

**SOME ASPECTS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING AND PSYCHOTECHNICS OF
HUMAN SELF-DEFENSE IN LIFE-DANGEROUS SITUATIONS**

Людина протягом свого життя неодноразово піддається впливу психотравмуючих чинників, які опосередковані раптовим виникненням екстремальної ситуації. Проте особливості реагування на стресові фактори є досить індивідуальними. Як показують численні дослідження, що проводяться в межах вивчення найрізноманітніших екстремальних ситуацій, стихійного лиха і технологічних катастроф, більшість людей (приблизно 70-75%) при виникненні екстремальних ситуацій в перші хвилини є «приголомшеними» і малоактивними, втрачають контроль над своїми діями [2, с.199; 4].

Сьогодні існує багато різних рекомендацій філософів, психологів, тренерів та інших фахівців, щодо підготовки психіки та свідомості людини до дії в життєво небезпечних умовах. Одні рекомендації починаються з того, що свідомість не потрібно окремо готувати, інші рекомендують управляти не тільки всім тілом, але і кожним м'язом зокрема. Враховуючи суттєві відмінності у світогляді та традиціях, які існують сьогодні, ці рекомендації умовно можна поділити на дві групи: народів Сходу та народів Заходу [1, с. 119].

Актуальність, що зазначена вище й зумовила **ціль даної статті**, а саме, висвітлити деякі особливості підготовки психіки та свідомості людини до дії в екстремальних ситуаціях.

Аналіз східного підходу дає змогу стверджувати, що його суть добре відображено у відомому посланні Такуана настоятеля буддійського храму Тодай-дзи в Японії (1571-1646 рр.), учителя фехтування та майстра меча при дворі сегуна. В ньому стверджується, що просто технічних знань прийомів бою є недостатньо для досягнення цілі, щоб стати справжнім майстром бойового мистецтва. Потрібно досягнення певної свідомості та стану людини, який по-японськи називається «мусін» (відсутність розуму). Такий стан означає вихід за межі позиції «буття – небуття», «життя – смерть», «Я – не Я», «добро – зло». В сучасному розумінні поняттю «мусін» відповідає «несвідоме» (в західному розумінні терміну) [1, с. 119].

Сучасна філософія та психологія стан «мусін» розглядають як рівень наочно-дійового мислення (або мислення, яке розчинене в дії), коли тіло людини стає «автоматом» стосовно її власної свідомості. Будь-яка людина зустрічається з цим феноменом постійно. Пересування звичною дорогою на роботу відбувається десь в такому режимі: дотримування напрямку, обхід перешкод, пересідання в транспорті та інші аналогічні дії здійснюються практично без втручання абстрактно-логічного мислення.

З огляду на вищесказане більш зрозумілою є така інструкція Такуана: «У випадку фехтування, наприклад, коли суперник намагається здійснити на вас напад, ваші очі одразу ж ловлять рух його меча, і ви можете йти за ним. Але, як тільки таке станеться, ви перестаете володіти собою і без сумніву здобудете поразку. Це називається «зупинкою» (мова йдеться про властивість духу – розуму фіксуватись на чомусь одному так, що важко відірватись).

Проте, якщо ви бачите меч, який може уразити вас, але не дозволяєте своєму розуму «зупинятись» на цьому, залиште наміри контролювати суперника у відповідь на його загрозливий випад, не будуйте різних планів щодо цього. Просто сприймайте його рухи, не дозволяючи своєму розуму «зупинятись» на них, продовжуйте рухатись все так же назустріч і використовуйте його атаку, повертаючи її проти нього самого.

Якщо розум зупиняється на якомусь об'єкті, нехай це меч суперника або людина, яка вас атакує, ви втрачаєте контроль над собою і неминуче стаєте жертвою меча суперника. І коли ви налаштуєте себе проти нього, ваш розум також приковується до нього. Тому потрібно не думати не тільки про суперника, але і про себе».

Фехтувальник, який досяг досконалості, не звертає уваги на особистість суперника. Він є байдужим свідком фатальної драми життя та смерті, в якій бере найактивнішу участь. Незважаючи на всі проявлені ним старання, він вище за самого себе і виходить за межі подвійного (дуалістичного) сприймання ситуації.

Уявіть собі, що на вас напали 10 чоловік і кожен з них озброєний мечем. Після поєдинку з першим, ви переходите до захисту з другим, не дозволяючи своєму розуму «зупинятись» на комусь, а потім з третім, четвертим і т.д. Але це є можливим тільки тоді, коли ваш розум спонтанно рухається від одного об'єкту до іншого, коли його ніщо не «зупиняє і не поневолює. Якщо ж розум не здатний разом з вами рухатись таким чином, тоді ви неодмінно потерпите поразку в одному з поєдинків. Стверджуючи сучасною мовою, бій ведеться за рахунок несвідомої діяльності психіки, яка управляє тілом, коли розум (тобто абстрактно-логічне мислення) не зупиняється ні на жодному об'єкті. Несвідоме придушує рефлексивний шар свідомості і тоді втрачається самосвідомість. У бойовій ситуації людина повинна звільнитись від будь-яких думок, особливо, які пов'язані з життям та смертю, добром та злом, перемогою та поразкою, віддавшись силі, яка прихована в тайнику її створіння.

Потрібний стан свідомості «мусін» досягається шляхом медитації. В *першій його фазі*, яка передує поєдинку, досягається зміна стану свідомості за рахунок зосередження її на якомусь одному об'єкті («одноточкова свідомість») при повній м'язовій релаксації. Фізіологічно це призводить до гальмування кори головного мозку із збереженням джерела збудження. У *другій фазі медитації* досягається «пустотність свідомості» – стан безглуздя, а за термінологією сучасної психології це називають «зупинкою внутрішнього монологу», коли об'єкт «одноточкової свідомості» зникає з поля рефлексії [1, с. 120-121].

Завдяки цьому, під час поєдинку задіяним є тільки нерефлексивний шар свідомості і бій повністю будується на технічних діях, що засвоєні під час тренувань. Вони не вимагають контролю свідомості, бо виконуються автоматично: на кожен удар – відпрацьовано блок або ухиляння, на серію ударів – серія блоків з переміщенням та контратакою.

Входження в медитативний стан здійснюється ще до поєдинку, якому передує «сидяча» медитація (самогіпноз) і виконання попереднього ритуалу, який відіграє роль своєрідного «ключа» для запуску процесів гальмування в корі головного мозку. Формальні вправи в східних бойових мистецтвах, крім технічних аспектів, також переслідують ще й ціль вироблення почуття ритму в поєдинку. Цей ритм підтримується динамікою виконання прийомів, при яких удари та блоки поєднані в комбінаціях – на видиху. Підтримання ритму диханням є важливим фактором, який звільняє свідомість від логіки та абстракцій, тобто ритм переводить свідомість на нерефлексивний рівень, який *характеризується наочно-дійовим і наочно-образним видами мислення*. Ці види набагато ефективніше управляють діями людини в бою, ніж абстрактно-логічне мислення.

Отже, підхід людини Сходу до своєї психологічної підготовки для поєдинку можна сформулювати таким чином: «Людина та світ, який її оточує – це нерозривне ціле. Збереження цієї єдності в будь-якій ситуації шляхом «відключення» самосвідомості, усунення опозиції «Я і не Я», перехід на наочно-дійовий та наочно-образний види мислення, є необхідною умовою» [1, с. 121].

На відміну від Сходу, раціональний Захід завжди намагається застосовувати в бойових мистецтвах рефлексію. Згідно західної точки зору, головною силою та достоїнством людини завжди вважали наявність у неї розуму, який дозволяє ставити цілі, планувати шляхи їх досягнення та змінювати плани у випадку невдачі. Точний розрахунок, зарання відпрацьований або обдуманий якийсь прийом, складна, але

вивірена до деталей комбінація – завжди відрізняли західних фахівців бойового мистецтва.

Нерефлексивний шар свідомості вважався великою перешкодою у військовому мистецтві, бо був джерелом таких емоцій, як тривога, невпевненість, хвилювання та страх. Цю перешкоду намагались усунути різними шляхами, починаючи від підбадьорення себе (відваром мухоморів, берберки, вживання алкоголю) до самогіпнозу з установкою на власну невразливість та міць.

Як зазначає І. Гаврилець [1, с. 122], в якості наукової основи для бойової підготовки на Заході використовують психологічну теорію біхевіоризму (від англ. «*behaviour*» – поведінка), що була вперше описана в 1913 році Дж. Уотсоном. Біхевіоризм зводить психічні явища до реакцій всього організму, ототожнює свідомість і поведінку, а основною поведінковою одиницею вважає зв'язок стимулу та реакції [3, с. 44]. Тому біхевіоризм пояснюють, як формування в організмів (включаючи і людину) відповідних умовних реакцій. Наприклад, готується група для дій в гористій та пустинній місцевості. Детально відпрацьовуються в цьому зв'язку ймовірні ситуації: марш-кидки з обмеженим запасом води, використання в якості їжі місцевих ресурсів, подолання перешкод, поведінка при захопленні в полон, застосування протиотрути від укусів отруйних змій та комах, прикриття вогнем зброї один одного, відволікання уваги суперника тощо. Весь курс підготовки, яким би важким він не був, спочатку має бути детально розроблений у всіх дрібницях, а потім неодмінно виконаний. На кожен стимул повинна бути сформована своя реакція.

Тому, в цілому західний підхід до психофізіологічної підготовки свідомості для поєдинку виражається в детальній регламентації можливих дій та в неухильному виконанні зарання складеного плану. Якщо цей план не вдається виконати, отже він незадовільний і потрібно розробити новий, який врахує всі найменші деталі [1, с. 122].

Як висновок зазначимо, порівняльний аналіз підходів Сходу та Заходу до формування навичок бойового мистецтва дає змогу стверджувати, що східний підхід дотримується такої формули: *вчитель показує – учень робить – вчитель контролює та коректує – учень знову робить*. Тобто, відтворюється схема: *відпрацювання – корекція-відпрацювання*. Причому корекція здійснюється за рахунок введення додаткових умов, які учень повинен враховувати або уникати. Наприклад, удари палкою за неправильне виконання рухів або механічні знаряддя, які самі карають за неправильні дії.

Підхід Заходу полягає в тому, що: інструктор розповідає та показує – учень усвідомлює кожен рух та елемент, поєднується відпрацювання рухів учнем під контролем вчителя з його самостійною роботою. В даному варіанті відтворюється схема: *розповідь (показ) – усвідомлення – вивчення – тренування – корекція*. Тобто, учень після розповіді та показу, повинен усвідомити одержану інформацію, а потім реалізувати її в м'язових діях, контролюючи їх розумом до тих пір, доки вони не стануть навичкою або звичкою, тобто надбанням нерефлексивної (несвідомої) сфери психіки.

На Сході – тривалі й виснажливі тренування та наполегливе відпрацювання рухів, справжнього змісту, яких учень, як правило, не знає. Проте, в подальшому зміст розкривається найбільш перспективним та здібним учням.

На Заході – відкриття змісту здійснюється з самого початку всім учням і тренування, тих що навчаються, проводять на раціональній основі. Самоконтроль учня здійснюється через дзеркало, грушу, партнера, інструктора для приведення своїх зовнішніх рухів у відповідність із заданим (або самостійно створеним) внутрішнім еталоном.

Порівняльний аналіз підходів Сходу і Заходу до формування навичок та умінь психофізіологічної підготовки показує, що можливим є і третій шлях: деяка золота

середина, враховуючи переваги того та іншого напрямку. Якщо конкретніше, то мова йдеться про введення візуальної (зорової) та вербальної (словесної) інформації паралельно з відпрацюванням м'язових дій. При цьому питома вага роботи рефлексивного шару свідомості повинна поступово зменшуватись за рахунок згортання словесної інформації, що потрібна для опису діяльності та керування нею.

Можна також задіяти рефлексивний та нерефлексивний рівні свідомості одночасно, тобто проговорювати елементи дій разом з їх виконанням. Отже, нетрадиційний шлях психофізіологічної підготовки має певні труднощі і не кожній людині він під силу.

Література

1. Гаврилец И. Г. Психофизиология человека в экстремальных ситуациях: учеб. пособ. Киев: ЗАТ «ВІПОЛ», 2006. 188 с.
2. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навч посіб. Київ: Ніка-Центр, 2009. 580 с.
3. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. С.44.
4. Тарас А. Е., Сельченко К. В. Психология экстремальных ситуаций: хрестоматия. Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2002. 480 с.

УДК 7: 159.942:: 621.039.5

Чоп Т., асистент

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

МИСТЕЦЬКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТРАВМ МИНУЛОГО: ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА

Chop T., assistant

ART REPRESENTATION OF THE INJURIES OF THE PAST: THE CHERNOBYL DISASTER

Кожна катастрофа, пережита людством робить його вразливішим. Відображення, осмислення та сприйняття таких подій – це особливий травматичний досвід, який проявляється у всіх напрямках людського життя, починаючи від політики та економіки, закінчуючи індивідуальною реакцією на подію.

Переживання катастрофи можна розглядати у двох темпоральних вимірах: безпосередньо у просторі події, яка щойно відбулась чи відбувається, а також як подія знакового минулого, що дається нам через пам'ять, у спогадах. Така посткатастрофічна пам'ять проявляється не стільки у фактах, скільки у алегоріях – це інший емоційний стан, що вимагає осмисленого, аналітичного розуміння, шукає різних форм свого вираження.

Мистецтво, як форма художнього сприйняття світу, не лише є призмою, яка пропускає крізь себе емоції, рефлексії, спостереження та враження людини, але й є особливою формою терапії. Лікує тих, хто пережив чи був причетний до травматичних подій, знімаючи через художнє осмислення тривогу, напругу та постійне повторення болю минулого. Це повторення так тісно пов'язує минуле та сучасне, що не дозволяє постраждалому рухатись вперед, перманентно переживаючи травматичні події того часу. Для подолання цієї замкненої безкінечності Олександр Еткінд пропонує використовувати основну ідею школи формалізму – відсторонення. «Як творча варіація повторюваного минулого, відсторонення здатне перемогти пов'язаний із ним механізм вічного повторення травматичної пам'яті». [1;51]

Чорнобиль вже давно став чимось більшим, ніж екологічною катастрофою. Ми можемо говорити про Постчорнобильську епоху, яка вибудовує нові смисли, ідеї,

мислення. Український художник Олексій Бреус називає Чорнобиль чудовиськом, народженим сном розуму та, водночас, грандіозним твором мистецтва. [3;100]

Як про символічну культурну подію, апокаліптичний текст про відкладення кінця цивілізації, культури й людини говорить про Чорнобиль Тамара Гундорова. Вона актуалізує тему цієї катастрофи в контексті початку українського постмодерну. У своїй книзі «Післячорнобильська бібліотека» дослідниця знімає віктимізаційне сприйняття Чорнобиля та пропонує, натомість, розуміння трагедії, життя після неї, як періоду, що став часом народження «нової постмодерної свідомості та нової української літератури».[2;9]

Гострота події, її масштаб та глобальність наслідків практично унеможливають створення нарративу, який міг говорити про катастрофу без редукації її до холодних сторінок звітів та статистики. Мистецтво залишається простором, де виражається невиразне, невимовне, залишається його суть та значення. Так, у своїй книзі «Чорнобильська молитва. Хроніка майбутнього» переосмислює Чорнобильську катастрофу білоруська письменниця Світлана Алексієвич. Її зображення аварії – це погляд очима 500 свідків, починаючи від ліквідаторів до пересічних громадян. Це історія, яка вивела проблему Чорнобиля із політичного, економічного та екологічного дискурсу у дискурс про людські почуття. [5; 261] На основі книги Алексієвич Пол Крухтен зняв у 2016 році драматичну кінострічку «Голоси Чорнобиля». Анна Карпушева порівнює фільм з давньою нарративною традицією оплакування померлого, з слов'янським плачем про смерть».[5; 262] Ця колективна жалоба – це персоніфікований біль та горе, які через проходження різних стадій дозволяють загострити, виразити та, зрештою, прийняти втрату, а отже перетворити сучасне на минуле, залишаючи його у спогадах. Як і книга, так і фільм дозволяють примирити соціальне та індивідуальне, стягнути в єдине розірване смертю та стражданнями полотно буття.

Переживанням Чорнобильської катастрофи як кризи національної ідентичності є інсталяція українсько-канадійського художника Тараса Полатайко «Колиска» (1995 р.). Мистецький твір являє собою ванну, яка висить на ланцюгах, накрита зверху металевим листом із невеликим віконцем. Воно ніби створено, щоб зазирнути у середину, проте промінь світла, який відбивається від металевої поверхні засліплює і не дає роздивитись, що у ванні. Всередині знаходиться 5 літрів крові художника, які він збирав одразу після подорожі до Чорнобиля на початку 90-х років. Слідуючи за інтерпретацією Божени Жемко, ця інсталяція представляє собою мертву металеву колиску, наповнену отруйною кров'ю. Колиска нерухома, що виключає можливість розвитку, росту того, хто в ній лежить, як і суть, яка її наповняє.

Сучасна рефлексія на тему Чорнобильської катастрофи – постапокаліптична опера «Чорнобильдорф» українських композиторів Іллі Разумейка і Романа Григоріва на текст Юрка Іздрика (2020 р.). Лібретто розповідає про «спробу поселенців на місці колишнього Чорнобиля віджити, регенерувати втрачену цивілізацію через серію перформансів – прадавніх поганських піснеспівів, імітацій класичної опери, молитви-меси до Чорнобиля, поклоніння золотому Тільцю, фетишизації цифрової цивілізації». Авангардність постановки якнайкраще передає простір болю та деструкції, на місці якого намагаються побудувати втрачений рай, що складається з уривків і спогадів минулого. Це не створення нового, це реконструкція через пригадування - нагадування новим поколінням про помилки старших.

Таким чином, мистецька репрезентація катастроф минулого переслідує, як мінімум, три цілі: відкриває перед нами емоції та переживання, травматичний досвід тих, хто пройшов шляхом смерті, гуманізуючи, таким чином, сухі цифри та факти, які описують нам Чорнобильську аварію; дозволяють поколінням катастрофи та постпоколінням ще раз пригадати події того часу, але через образи, алегорії, звук та

медитацію, щоб дійти до межі і до зцілення від за давненого болю та спогадів;
врятувати пам'ять про Чорнобильську катастрофу від забуття.

Література

1. Геращенко О.О. Візуальне мистецтво як інструмент реорганізації посткатастрофічної пам'яті. Українські культурологічні студії – Київ, 2019. - С. 50-54. URL: http://ucs-univ.kiev.ua/images/archive/issue4/kulturologia_1_4_2019_08_Geraschenko.pdf
2. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. The Post-Chornobyl Library. Ukrainian Literary Postmodernism / Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т критики. – Київ: Критика, 2005. – 263 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001862>
3. Żejmo B. (2020) Постчорнобыльское искусство как работа горя. *Polskie Towarzystwo Rusycystyczne; Uniwersytet Śląski*, 174 (4), 99-120. URL: http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_31261_pr_9100
4. Zhukova, E. (2016). From ontological security to cultural trauma. *Acta Sociologica*, 59(4), 332–346. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0001699316658697>
5. Karpusheva, A. (2017). Svetlana Aleksievich's Voices from Chernobyl: between an oral history and a death lament. *Canadian Slavonic Papers*, 59(3-4), 259–280. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00085006.2017.1381500>

Секція 2. ІСТОРІЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

Bralić A. , Ph.D, Assoc. Prof.
University of Zadar, Croatia

THE HOMELAND WAR IN CROATIA – PARTIAL DESTRUCTION OF THE PERUĆA HYDROELECTRIC POWER PLANT (1993)

During the Homeland War in Croatia (1991-1995), electricity and water supply were essential means of warfare. Whole areas, especially in the south of the country (Dalmatia), were cut off from access to the water supply system such as the Zadar and Dubrovnik area and the entire electricity supply system of Dalmatia and Herzegovina in Bosnia and Herzegovina depended on the hydrological season in that area. Namely, the Serbian forces cut off the power lines towards continental Croatia as early as 1991. In the same year, they captured the "Muškovci" water pumping station for the Zadar area. During the summer, when a low rainfall reduced electricity production, the population and the economy had a reduction in the supply of electricity. The worst situation was in the Zadar area when during the summer, along with cuts in electricity supply, the water supply system would only deliver water 8 hours a day every third day.

In order to expand the narrow traffic corridor in the area of Zadar (in some places barely 2 km wide) that connected the "outside" world with the south of Croatia, but also almost the whole part of Bosnia and Herzegovina that was not under Serbian control, the Croatian authorities launched a military operation "Maslenica "on January 22, 1993. After a few days (January 27-28, 1993), Croatian forces began a military operation on the eastern side in the Sinj area. The Croatian army liberated some villages in the vicinity of Sinj and the Peruća hydroelectric power plant (Peruća operation). The dam itself was formally controlled by UNPROFOR (United Nation Protection Forces) and the Kenyan battalion. On January 28, 1993, the Serb forces entered the dam area and pushed the UNPROFOR forces from it. During their withdrawal, Serb forces planted 30 tons of explosives in the dam, intending to cause a significant environmental and human catastrophe. The situation became critical

because the demolition of the dam in the winter period when the water level is highest would have led to the destruction of the entire Cetina River basin all the way to the sea, which would have affected tens of thousands of inhabitants, their lives and property with unforeseeable environmental consequences. The total demolition of the dam of HPP Peruća was prevented by the English officer Mark Nicholas Gray (from UNPROFOR), who raised the spilling channel and reduced the water level in the lake.

In a relatively short time during Operation Maslenica, the Croatian army and special police forces pushed the Serbs over 10 km inland. In this military operation lasting from 22 to January 28, Croatian troops liberated about 850 km² and about 100 settlements.

With a quick reaction of the Croatian forces that recaptured the hydroelectric power plant, a simultaneous strengthening of the dam began to prevent its bursting. After four years of renovation, the hydropower plant began functioning again.

Additions (Fig. 1, Fig. 2, Fig. 3, Fig. 4):

Figure 1

Figure 2

Figure 3

Figure 4

Literature:

1. Operacija "Maslenica" - sjećanja sudionika : (prilozi za istraživanje oslobodilačke operacije "Gusar"/"Maslenica"), (ur. Tomislav Šulj i Vladimir Brnardić). Zagreb, 2014.
2. Marin Vilović et alii, Facts and estimates of the consequences resulting from mining of the Peruća dam by Serbian forces on January 28, Croatian medical journal, 4, 1993, 280-284.

3. Proceedings / International Conference Peruća Dam Remediation, (ed. Marin Vilović) [translation Sabina Ekinović ; photos Mladen Batić... [et al.], Brela, 1995
4. Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine (siječanj-lipanj 1993.), Dokumenti, knjiga 7, Zagreb, 2013.

UDC 504.05

Jadav H.; Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

BHOPAL GAS DISASTER: HISTORY AND LESSONS

Х. Джадав, Г. Щигельська, канд. істор. н., доц.

БХОПАЛЬСЬКА ГАЗОВА КАТАСТРОФА: ІСТОРІЯ ТА УРОКИ

The Bhopal gas tragedy, which is regarded as the world's worst industrial disaster, occurred on 3rd December 1984, in the city of Bhopal, Madhya Pradesh state, India. This disaster resulted from the release of toxic chemical Methyl Isocyanate (MIC) from the pesticide plant of Union Carbide India Limited (UCIL). The gas drifted over the densely populated neighbourhoods around the plant, killing thousands of people immediately and creating a panic as tens of thousands of others attempted to flee Bhopal. The final death toll was estimated to be between 15,000 to 20,000 and nearly 50,000 people were permanently disabled [1, p. 122].

Many causal factors brought about this disaster, but investigators focused on a human error. The absence of proper safety systems and the general staff negligence at UCIL contributed greatly to the disastrous effects of the Bhopal gas leak. Many previous warnings and similar incidents from the plant were ignored by the UCIL management. As many as six accidents had occurred at the plant before the major catastrophe. Moreover, the Indian Labour Department had previously ordered for changes at the plant, none of which were taken into consideration to improve plant safety.

What exactly happened on ill-fated night of 2 December 1984 is still not very clear [2]. But by summing up the sequence of events, the most postulated theory narrates that MIC was stored in three double-walled, partly buried stainless steel tanks having code numbers E610, E611, and E619. During the change of shift around 10.45 pm to 11.00 pm, one of the employees of fresh shift noticed that the pressure of the tank E610 has risen to 10 psi, which was fivefold of the pressure recorded by his predecessor [3, p. 3-4].

This sudden increase in pressure was dismissed and considered faulty pressure recording instrument. Around 11.30 pm, some of the workers noticed burning sensation and tears in their eyes, few of them noticed a drip of liquid along with some yellowish-white gas coming out of MIC structure. It was reported to Supervisor on duty, who decided to deal with the leakage after the scheduled tea-break at 12.15 am. In next 15-20 minutes, when the tea break ended, the situation was even worse; the pressure in the Tank E610 was indicating its maximum reading of 55 psi. Control room operator checked gauges on tank and found that the safety valve popped, tank was rumbling, and heat was emanating from the tank. There was no sign of flow of caustic soda and a cloud of gas was found escaping from the scrubber stack. By 12.40 am, the plant supervisor suspended operations of the MIC plant and turned on the in-plant and external toxic gas sirens. The fire water sprayers were used but water could not reach the gas cloud, which was forming at the top of the scrubber stack. Due to failure of refrigeration system, efforts to cool the Tank E610 also failed. Thus, the escape of MIC gas could not be stopped and it continued for almost 2 hours [3, p. 4].

By 7.00 am 70 people were dead, by 9.00 am 260 were dead and thereafter the figures continued to rise. Though not all dead bodies were brought to the Medico-Legal (MLI), 311

bodies were received on 3 December 1984, when residents awoke to clouds of suffocating gas and began a desperate flight through the dark streets. No alarm ever sounded a warning and no evacuation plan was prepared. When victims arrived at hospitals breathless and blind, doctors did not know how to treat them since Carbide had not provided emergency information. But it was only when the sun rose the next morning that the magnitude of the devastation was clear. Dead bodies of humans and animals blocked the streets, leaves turned black, and the smell of burning chilli peppers lingered in the air. Responsible estimates suggest that as many as 10,000 may have died immediately. The MLI continued to perform autopsies on gas-affected victims in subsequent years [2, p. 905].

Basically, the Bhopal disaster was a result of many legal, technological, organizational, and human errors all which contributed to cause this industrial disaster. Before the disaster, many prior warnings and accidents related to methyl isocyanate had occurred in the industry, but none received the massive media attention Bhopal did.

The Bhopal tragedy was a long overdue wake up call to the chemical industry, a tragedy of such magnitude has changed the chemical industry for the better; many lessons were learned from Bhopal which helped raise safety awareness within the chemical industry. Many companies and universities started incorporating process safety into its training curriculum, the United States formed the Chemical Safety board in an attempt to use the lessons learned from such Bhopal and invoke positive change within the industry to prevent future incidents and save lives [4, p. 28].

Some of the major lessons from this disaster for safety in the Chemical Industry are:

- Bhopal invoked worldwide and intense publicity for a long time. This helped bring chemical process safety to the forefront, both within the chemical industry and to the general public who started perceiving it as unsafe and risky.
- Major hazard installations were taken lightly before the incident, had the plant been located in a less densely populated area, such a tragedy could have been averted.
- It has established that a safety valve should only open when the pressure rise inside the vessel threatens its integrity but not with any minor pressure deviation.
- Under no circumstances shall any safety devices be disabled in a plant; it is crucial to have strict procedures for disabling any safety equipment and to try to keep it to minimum.
- Regular and effective maintenance is crucial in any plant setting, and immediate action should be taken when anything unusual is detected [4].

In summary, the Bhopal tragedy sent shockwaves throughout the chemical industry, provoking wide scale changes and highlighting process safety as a crucial and indispensable element at both the technical and managerial levels. Since then, there has been significant progress in the development of safety and health at work, which is giving rise to the corporate social responsibility initiatives that are operating in recent times, such as Responsible Care, a voluntary global initiative for the chemical industry under which companies work to continuously improve their performance in safety, health and the environment. Disasters like Bhopal or the Chernobyl nuclear accident in 1986, were incidents that tragically started to concoct the current concept of the safety culture. Surely, the lives that those accidents took helped create a new safety culture that has saved the lives of many other people from disaster.

The main conclusion that can be drawn is that development is the necessity of human race and it is always wiser to learn lessons from accidents rather stopping the development activities. Any disaster gives strong lesson to the mankind - "IT SHOULD NOT REPEAT AGAIN."

References:

1. Ipe, M. (2005), Bhopal Gas Tragedy: Lessons for corporate social responsibility, Social Responsibility Journal, Vol. 1 No. 3/4, pp. 122-141. <https://doi.org/10.1108/eb045803>

2. Sriramachari, S. (2004), The Bhopal gas tragedy: An environmental disaster. *Current Science*, 86(7), 905-920. Retrieved April 19, 2021, from <http://www.jstor.org/stable/24109273>
3. Mittal A. (2015): Retrospection of Bhopal gas tragedy, *Toxicological & Environmental Chemistry*, DOI: 10.1080/02772248.2015.1125903
4. Basha O., Alajmy J., Newaz T. (2009) Bhopal gas Tragedy: A safety case study, from <https://oaktrust.library.tamu.edu/handle/1969.1/187848>.

UDC 165.2

Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Pulu National Technical University, Ukraine

THE CHORNOBYL DISASTER IN THE CULTURAL AND HISTORICAL DISCOURSE

Щигельська Г., к.істор.н., доц.

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА У КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ

The Chernobyl disaster is a tragic event that impressed everyone with its scale, caused international resonance and was reflected in various forms of cultural reproduction which prompted a new understanding of the world as well as became a «generator» of historical experience and «living memory» of the Ukrainian nation. The Chernobyl Exclusion Zone can be considered a place of the technological, socio-cultural and political crisis. The zone arose rather as a result of that crisis - it is a symbol of the dead political system and utopian Soviet ideals.

In Western literature the expression «cultural Chernobyl» which distinguishes the constituent basis of «spiritual extinction» is often used in relation to the mental and spiritual crisis of the post-Soviet society. In fact, after the collapse of the USSR, Ukraine, rising on the ruins of the Chernobyl nuclear power plant, was held hostage to the disaster and it became a mnemonic place of rethinking of the post-Soviet life in general by gradually becoming a transit meeting place for West and East. Such a situation encouraged citizens to live in the parameters of constant responsibility and memory of the past. Consequently, the reflexive cultural representation of the Chernobyl accident also determined the general state of Ukraine's spiritual crisis [1, p. 96].

The uniqueness of historical and cultural experience gained by the Ukrainians during the liquidation period as well as ethnosophical features of the regional thinking, gave the possibility of the fruitful, intensive development of cultural and artistic reflections on the events and consequences of the 1986 accident: in extreme conditions, people fought with two invisible forces - radiation and information about it.

With the acquisition of political independence, since the beginning of the 90s of the twentieth century, Ukraine has begun to experience a process of «renaissance» of understanding and interpreting of many events in its history, by forming a «national history». Thus, with the gradual declassification of a large layer of material from the archives of the totalitarian USSR - new historical facts have appeared, the interpretation of well-known events has changed, a new understanding of the past has appeared which was not publicly mentioned before. The Chernobyl disaster belongs to such «historical revelation».

The total study of the potential of post-Soviet transformations is promoted with the help of the modern culturological thought. The Chernobyl tourism, with the typical classical infrastructure of such towns as Chernobyl and Pripyat, falls into the category of such searches, as the very communist symbols and industrial «Soviet» urban planning are a priority

for foreigners as well as the general status of Ukraine as a post-Soviet country is of great interest to tourists. Chernobyl presents the reality as a surreal attraction to tourists and on the other hand - it presents illusory as something real. Destroyed landscapes are presented as a symbol of technical and political errors, a consequence of human abuse of nature and a warning of a possible apocalypse for the civilization. The Chernobyl disaster is the disaster of time. This is the event that will last longer than the lives of entire generations. Disasters used to be always local in nature, they were always associated with some object and place - whether it was a natural or technological disaster. Instead Chernobyl is global in terms of both space and time.

According to the French historian Pierre Nora, the author of the concept «places of memory», after the collapse of the Soviet Union the period of radicalization of the national and ethnic memory began in the Ukrainian history when the Ukrainians needed a collective rethinking of their history and experienced, firstly, the process of «memory recovery», secondly, the modification of the ethnic self-identification in the processes of inculturation. In the post-Soviet period, there was the replacement of the «ideological» history for the «living memory» regarding Chernobyl which, at the subconscious level of the people, was merged with morality and national semantics, forming a symbolic background for the process of distinguishing of «places of memory». One of the brightest examples of such cultural and historical changes can be considered the transformation of the «living memory» of the Chernobyl liquidators into the national, state inheritance. Thus, the issue of the «exclusion zone» is now in the same plane with such events in the «Soviet» history as the OUN-UPA, the Holodomor of the 1930s in Ukraine, the repression of the scientific and cultural intelligentsia of the 1930s and 1950s, etc. and this, in turn, confirms the relevance of the sacralization of their cultural memory by the Ukrainian people [2, p. 63].

It is worth noting that creativity is becoming a tool for rethinking and preserving of the historical memory of the Chernobyl accident and its consequences, especially for the younger generations, as the exclusion zone has opened its door to art. Without a single touch to the walls of the buildings of the exclusion zone, the bright and large-scale art project «Artifact» is in action. Among other things, the artists' efforts resulted in the «Chornobyl Radiance», a lighting installation projected on the radar station «Arc». Another impressive idea of the artists is the projection of giant flags of the Chornobyl Fund donor states, which was covered at the confinement for the Independence Day of Ukraine in 2020 [3].

Thus, the process of cultural and historical reassessment of the fact of Chernobyl within the post-Chernobyl paradigm has led to the identification of the «exclusion zone» as a «place of memory» of the post-Soviet retrospective. Gradually overcoming most of the «information barriers» of the official history of the Soviet period, the Chernobyl accident has come into the collective memory of the young generation of the Ukrainians as a full-fledged historical fact that has its mnemonic reflection within the 30-kilometer «exclusion zone», becoming a center of the formation of «memorial culture» of modern Ukraine. Today, memories of the Chernobyl accident are certainly an element, characteristic of the national memory of the Ukrainians which affects the mental self-determination of the nation as a whole.

References

1. Яковлева Я. О. Чорнобильська зона як культурно-туристичний осередок України / Я. О. Яковлева // Культурологічний альманах: Випуск 2. Інноваційні технології в культурній галузі. – Вінниця : ТОВ Нілан-ЛТД, 2016. – С. 95-102.
2. Яковлева Я. О. Чорнобильська «зона відчуження» як мнемонічне місце / Я. О. Яковлева // Вісник Черкаського університету. Серія : Філософія. - 2014. - № 31. - С. 59-64.

3. 33-річчя Чорнобильської трагедії (з фонду ВНБІ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.nbu.gov.ua/node/5073>>.

UDC 908:379.85

Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof.; Hrytsyshyn V., student
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

THE HISTORY OF THE GHOST TOWNS: THE CHORNOBYL EXCLUSION ZONE

Щигельська Г., к.істор.н., доц.; В.С. Грицишин, ст.гр.БМ-21

ІСТОРІЯ МІСТ-ПРИМАР: ЧОРНОБИЛЬСЬКА ЗОНА ВІДЧУЖЕННЯ

At night on April 26, 1986 in the town of Pripjat, Ukraine, the greatest catastrophe in the history of nuclear energy occurred - the explosion of the fourth power reactor of the Chornobyl nuclear power plant, the consequences of which were tragic. Immediately after the accident, almost 8.5 million people were irradiated and high-level radioactive contamination covered about 155,000 square kilometers of the territory, 52 thousand square kilometers of which was the agricultural land [1]. People were evacuated in a hurry, asked not to take many things and persuaded that the evacuation was temporary. Residents left their homes, leaving everything (furniture, appliances, personal belongings) because there was no time as staying in the town meant to die. None of the residents of Pripjat, Chornobyl, neighboring towns and villages could have imagined the scale of the catastrophe and did not suspect that they would have to leave their homes forever. More than 116,000 residents of the area were evacuated after the accident. At that time, no one could have guessed that those towns would turn into «ghosts».

The territory from which the population was evacuated has become the exclusion zone since that time. The area of the Chornobyl Exclusion Zone and the zone of unconditional (compulsory) resettlement is 2600 km². This is the area with strictly limited access and movement, governed by a set of special laws, particularly, the Law of Ukraine «On the legal regime of the territory affected by radioactive contamination as a result of the Chornobyl disaster» [2]. There are 76 settlements, including the towns of Chornobyl, Pripjat and Yaniv railway station. The functional purpose of the exclusion zone is to prevent the spread of radioactive substances and to monitor the condition of natural systems and man-made objects.

Natural resources as a set of historical, cultural, natural, climatic ones in the Chornobyl Exclusion Zone, have undergone various changes for 35 years since the Chornobyl disaster. The Chornobyl zone is becoming one of the most popular destinations among tourists, including foreigners who visit Ukraine. The attractiveness of the Exclusion Zone as a tourist destination was also facilitated by the five-episode British-American miniseries «Chornobyl» created by Craig Mazin, the premier of which took place on May 06, 2019.

As the dosimetric control indicates that the level of radiation has fallen drastically since the accident, tourists are not in danger within the official routes. Exclusion zone guides and tour operators say that most visitors are interested in the abandoned nuclear town of Pripjat, which has been abandoned and contaminated with radiation for 35 years. Modern schools, hospitals, the house of culture, the cinema have turned into half-destroyed buildings and emptiness instead of people in parks and streets. While fleeing, people left everything at their homes, so you can still feel how the inhabitants of Pripjat used to live, despite the fact that most of the abandoned houses have long been looted.

The Chornobyl zone could have been visited for a long time only illegally. Back in 1995 at the very beginning, no one could have thought that tourists would have ever been interested in «radioactive wasteland». However, there were a few interested people with whom the first study visits to Chornobyl were organized accompanied by Oleksandr Syrota, a

former resident of Pripyat and his project «Pripyat.com». People who visited Chornobyl according to that project wore bright yellow raincoats. Eventually, these photos began to hit the Internet, attracting other people's attention. In 2002 the report of the UNO was published proving that it was possible to remain in most parts of the exclusion zone without much harm to the body. Since then, the number of visitors to the «ghost town» has begun to grow. In 2010 the Exclusion Zone was decided to open to everyone, as the results of radiological studies showed that one can be up to 4-5 days on the territory of 30-kilometer zone and 1 day on the territory of 10-kilometer zone without any harm to their health.

The Chornobyl tourist destination has become really popular in the last five years as a half-life of radioactive isotopes Cesium-137 and Strontium-90 has taken place since the Chornobyl disaster which means that their activity has decreased by half and visiting the exclusion zone has become safer. According to the State Enterprise «Center for Organizational, Technical and Information Support of Exclusion Zone Management» (COTIZ) 8 000 tourists visited the Chornobyl zone in 2015, 36 000 - in 2016, more than 46 000 in 2017 and 71 thousand tourists in 2018 [4]. According to official statistics in 2019 the exclusion zone was visited by more than 120 thousand tourists, 80 per cent of them are foreigners [5, 6].

Currently tourists are offered 21 routes. «Chornobyl-TOUR» is a licensed tour operator of the Ministry of Development, Economy, Trade and Agriculture of Ukraine. In the city of Chornobyl there is «Polissya» hostel for visitors and tourists. Among the tourist offers of this tour operator are: - Chornobyl-air-tour; individual programs of visiting the exclusion zone during 1-2 days; water tourist routes; excursions to the middle of the Chornobyl nuclear power plant; tours according to the series «Chernobyl»; a kayak-canoë-tour; Chornobyl-2 (Arc-1). Tourists are most impressed by the amusement park, namely the Ferris wheel, electric cars and swings as the attractions were planned to open on May 01, 1986 but due to the accident, the children never rode on them. Cafe buildings overgrown with moss and young trees, a dilapidated department store and school classrooms with rotten desks look no less scary [5,6,7].

Thus, the «ghost towns» of the Chornobyl Exclusion Zone, particularly Pripyat being the most famous and popular one, are unique places beyond the global world order, beyond modernity, by offering some exotic experience of being in the preserved past. The Chornobyl Exclusion Zone, as an area torn from everyday's understanding of time, is attractive for lovers of thrills and non-trivial cognitive tourism. At the same time, Chornobyl is more than a technological accident that happened in the past - it is a catastrophe that affects the present and will have some impact on the future. It is a symbol of fragility of our lives and the social boundary within which we all find ourselves.

References:

1. 33-річчя Чорнобильської трагедії (з фонду ВНБІ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.nbu.gov.ua/node/5073>>.
2. Звіт з оцінки впливу на довкілля. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.eia.menr.gov.ua/uploads/documents/1968/reports/45e0e31fc2bb7165ae02c4875523e7f4.pdf>>
3. Чорнобильська зона відчуження: всі матеріали експедиції. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<https://ukrainer.net/chornobylska-zona/>>
4. Чорнобиль туристичний. Як планують розвивати зону відчуження? - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<https://denzadnem.com.ua/podorozhi/45413>>
5. Моїсеєнко А.С. Яковчук О.В. Безпечний Чорнобиль як нова туристична дестинація України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conf.htei.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/Mo_seyenko-YAkovchuk.pdf>.

6. Державне агентство України з управління зоною відчуження. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://dazv.gov.ua>>.

7. Чорнобиль: «радіоактивна перлина» українського туризму – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<https://www.radiosvoboda.org/a/28864492.html>>.

УДК 930.85

Вітенко А., студ.; Гавадзин Т., студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

РАДІОЛОКАЦІЙНА СТАНЦІЯ «ДУГА» ЯК ВІЙСЬКОВО-ІНЖЕНЕРНЕ ДОСЯГНЕННЯ СРСР

Vitenko A.; Gavadzyn T.

RADAR STATION "DUGA" AS A MILITARY AND ENGINEERING ACHIEVEMENT OF THE USSR

Радіолокаційна станція "Дуга" - втілює наприкінці радянського режиму технологічне диво військово-інженерного мислення, яке в прямому розумінні цього слова дозволило зазирнути за обрій і побачити потенційного ворога. "Дуга" відстежувала зміни стану іоносфери, що відбуваються при включенні ракетних двигунів (ефект деіонізації іоносфери та зменшення відбивної здатності радіочастотних хвиль). Конструкція складалася з антенного комплексу заввишки 150 і шириною 7550 метрів [5; 6], частина якого була встановлена поблизу Чорнобиля, інша - поблизу Комсомольська-на-Амурі. Для обслуговування антен були створені невеликі військові табори. Реалізації проекту "Дуга-2" передувало багато теоретичних досліджень та розробок, включаючи створення повністю функціональної моделі. Все почалося відразу після закінчення Великої Вітчизняної війни в 1946 році, коли конструктор Микола Кабанов першим у світі запропонував ідею раннього виявлення літальних апаратів на короткохвильовій дальності, хвилі на відстані до 3000 кілометрів . Подальші дослідження надгоризонтальної РЛС проводились під кодовою назвою "Veer" і закінчилися в 1949 році [1].

Через кілька років роботи в цьому напрямку були продовжені, і був побудований макетний зразок загоризонтного радіолокатора, що здійснював стеження з дальності 2500 км за пусками ракет з Байконуру. У проекті також брали участь Володимир Васюков, Юрій Гришин, Ефір Шустов, Валентин Стрелкина, Альберт Бараєв. Чорнобиль-2 - приймальна позиція, передає перебувала за 60 кілометрів в північно-східному напрямку біля містечка Любеч, Чернігівської області. Відстань між східним і західним вузлами склало 6800 кілометрів. Радіоімпульси «Дуга» посилала з частотою приблизно 10 разів на секунду, і з липня 1976 року ці фірми чітко стали прослуховуватися в КВ діапазоні. Сигнал був величезної потужності - 40 МВт і шириною смуги до 40 КГц. Він постійно міняв частоту і втручався в сеанси радіозв'язку, впливав на телепередачі і навіть створював наведення в телефонних мережах по всьому світу [3]. Місцезнаходження джерела імпульсів відстежили досить швидко і охрестили його «Російським Дятлом» за характерну довбання сигналу.

У багатьох країнах світу на «Русского Дятла» сипалися тисячі скарг від компаній і простих радіоаматорів. Уряду США, Великобританії і Канади заявили протест Радянському Союзу, так як «Русский Дятел» стукав на частотах, що охороняються міжнародними угодами для цивільного користування. Але СРСР не визнавав навіть факт існування «Дятла». На радянських топографічних картах даний об'єкт був позначений як піонерський табір. Світові держави намагалися захищатися від «Русского Дятла» використовуючи електронні «фільтри-дятлоубійці», однак користі

від них було мало - «Дятел» періодично міняв частоту і манеру стуку. Світова спільнота радіоаматорів навіть спробувало придушення «Русского Дятла», спробувавши віщати в протифазі прямокутні імпульси на тій же частоті, щоб перешкодити радянському дятлупріємнику. Однак і ця спроба не увінчалася успіхом [7].

Щодо призначення «Русского Дятла» виникали найрізноманітніші припущення - від системи зв'язку до управління погодою і масовою свідомістю. На початку 1980-х років перед розробниками постало завдання модернізувати обидві ЗГРЛС з метою підвищення їх потенціалу, так як випробування показали, що деякі фізичні уявлення про процес заобрійної радіолокації балістичних ракет вимагають уточнень. У 1981 році було прийнято урядове рішення про модернізацію 5Н32. Роботи з модернізації включали «Полярну програму», спрямовану на більш глибоке вивчення впливу полярної іоносфери на процес заобрійної радіолокації і на відпрацювання нових технічних, алгоритмічних рішень щодо вдосконалення ЗГРЛС 5Н32. Дані, отримані в ході виконання «Полярної програми», стали основою для уточнення уявлень про закономірності поширення радіохвиль на полярних трасах [1]. Виявилось, полярна іоносфера не так нешкідлива для заобрійної радіолокації. Одночасно розгорнулися серйозні роботи по уточненню ефективної відбиває плазмових слідів стартують ракет. На відміну від раніше прийнятої статистичної моделі, була розроблена аналітична модель, що базується на детальному аналізі сліду ракети. У грудні 1982 року вийшла Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів, що визначило напрямки подальших робіт зі створення засобів заобрійної радіолокації. на основі результатів, отриманих в процесі виконання «Полярної програми», були сформульовані основні напрями модернізації РЛС 5Н32, а за деякими напрямками - конкретні технічні та алгоритмічні рішення. Модернізація була доручена Миколаївському філії НІДАР. До початку 1986 року основний обсяг робіт з модернізації станції в Чорнобилі був завершений. Були впроваджені більш досконалі алгоритми виявлення, значно розширено клас використовуваних зондируючих сигналів з системою автоматичного вибору оптимального з них для поточних геофізичних і перешкоджаючих умов. Натурні випробування показали, що в сукупності впроваджені технічні рішення дозволили збільшити реальний потенціал станції і тим самим значно підвищити характеристики виявлення [2].

У листопаді 1986 року модернізовану ЗГРЛС 5Н32 в Чорнобилі планували пред'явити на держвипробування. Але «Дугу» чекала сумна доля. Цивільне населення містечка евакуювали в той же день, що і населення Прип'яті, а для військових була обладнана підземна казарма, в якій вони і перебували до 1987 року. За цей термін практично все обладнання вдалося вивезти в Комсомольськ-на-Амурі, після чого в тому ж році станція була закрита [4]. З усіх компонентів ЗГРЛС збереглася тільки приймальна антена в Чорнобилі-2. Установка в Миколаєві перестала функціонувати в 1995 році, а в 2001 році її знищили, хоча в планах України після розпаду СРСР передбачалася її модернізація. Антена східного вузла була демонтована в 1998 році. Активні розробки радіолокаційної станції «Дуга» проводилися протягом трьох років і тільки через 20 років почалася експлуатація станції в номінальному режимі і після семирічних випробувань станцію поставили на бойове чергування. Це був прорив у можливості виявлення повітряних цілей, а так же постановці радіоперешкод радіозасобам ймовірного противника. А вже через чотири роки через аварію на Чорнобильській АЕС, проект довелося призупинити і надалі закрити.

Література

1. Дубровский И., Костюченко В. История загоризонтной радиолокационной системы «Дуга», 2012.

2. Первов, М. Системы ракетно-космической обороны России создавались так / М. Первов. – М.: Авиарус - XXI, 2004. – 437 с.
3. Finley, Dave. Radio hams do battle with 'Russian Woodpecker'. Miami Herald, 7 July 1982.
4. Вестник ПВО. Загоризонтная РЛС «ДУГА». Режим доступа: <http://pvo.guns.ru/abm/duga.htm#3>.
5. Факты и комментарии. Всевидящее око сверхсекретного объекта «Чернобыль-2». Режим доступа: <http://fakty.ua/100838-vsevidyacshee-oko-sverhsekretnogoobekta-quot-chernobyl-2-quot-fiksirovalo-uchebnye-zapuski-amerikanskih-raket-starty-quotshattlov-quot-i-dazhe-meteority>
6. Чернобыльская Зона. Чернобыль-2. Режим доступа: <http://lplaces.com/ru/reports/zona/12-chornobyl-2>.
7. Журнал Pablishe. Легенда о «Русском Дятле». Режим доступа: <http://www.pablishe.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=1625>.

УДК 621.039.009

Габрусєва Н., асистент

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
Україна

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЕВАКУАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІСЛЯ ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

Habrusieva N., assistant

EVACUATION OF CIVILIANS AFTER THE CHORNOBYL DISASTER

Чорнобильська катастрофа стала однією з чорних сторінок української історії. До цього часу ми не подолали всіх наслідків аварії. Відгуки Чорнобильської трагедії і сьогодні відчутні не тільки на рівні державних економічних, соціальних, політичних втрат, але і стали особистим горем для тисяч людей, які втратили здоров'я, поховали своїх рідних чи близьких, позбулись звичного середовища проживання.

Першими під евакуацію попали жителі м. Прип'ять. З інформації Київського обкому Компартії України про евакуацію жителів м. Прип'яті (під грифом «строого секретно») від 28 квітня 1986 р. [1, с. 77] відомо, що вивезти планувалось 55 тис. людей - 10664 сімей. Склад сімей виглядав наступним чином: з 2 чол. – 1990 сімей, з 3 чол. – 3990 сімей, з 4 чол. – 3687 сімей, з 5 чол. – 760 сімей, з 6 чол. – 153 сімей, з 7 чол. - 66, з 8 чол. – 18 сімей.

З повідомлення МВС УРСР ЦК Компартії України про хід евакуації населення із зони аварії № 288с/Гд (під грифом «секретно») від 28 квітня 1986 р. [1, с. 78] відомо, що до 18.00 год. 28 квітня 1986 р. було евакуйовано 44 460 чоловік. Вони були розміщені в приватному секторі 43 населених пунктів Поліського та 10 - Іванківського районів. Частина населення виїхала з м. Прип'яті на залізничному або особистому транспорті (в місті було зареєстровано понад 2 тис. особистих автомашин, 13 тис. мотоциклів). 1,2 тис. місцевих жителів на момент аварії перебували на навчанні у м. Києві. Багато людей було взагалі було вивезено з території України. Зокрема, тільки 27-28 квітня 1986 року з зони аварії після медичного обстеження спеціальним літаком в м. Москву було відправлено 104 людини (всього за два дні - 130 осіб).

22 травня, знову ж таки під грифом «строого секретно», Перший секретар ЦК Компартії України В. Щербицький доповідає в ЦК КПРС [1, с. 142]: «...з небезпечної

зони евакуйовано 89 360 осіб, в т. ч. 62 746 осіб з міст Прип'яті та Чорнобиля. Серед евакуйованих 27,4 тис. дітей і 14,5 тис. пенсіонерів».

За даними, які станом на 22 травня 1986 року подає Ради Міністрів УРСР для ЦК Компартії України про працевлаштування евакуйованих та соціальну допомогу учасникам ліквідації наслідків аварії [1, с. 145], на території УРСР було розселено 54136 чоловік. Не всім евакуйованим вдалось повноцінно розпочати нове життя. З інформації відділу організаційно-партійної роботи ЦК Компартії України для керівництва ЦК про ставлення населення республіки до аварії на ЧАЕС та змісту листів і звернень трудящих [1, с. 83, с. 120, с. 219, с. 269] відомо, що люди скаржились на неухважне ставлення до них місцевих органів влади, на відмову в наданні житла тощо.

Найбільшу кількість постраждалих прийняла Київська обл. - 34869 чоловік (64,41% загальної кількості розселених на території УРСР). З новоприбулих у Київську обл. працездатного населення було 19562 чол., працевлаштували 18371 чоловік (94%).

По інших областях ситуація виглядала наступним чином (Рис.1):

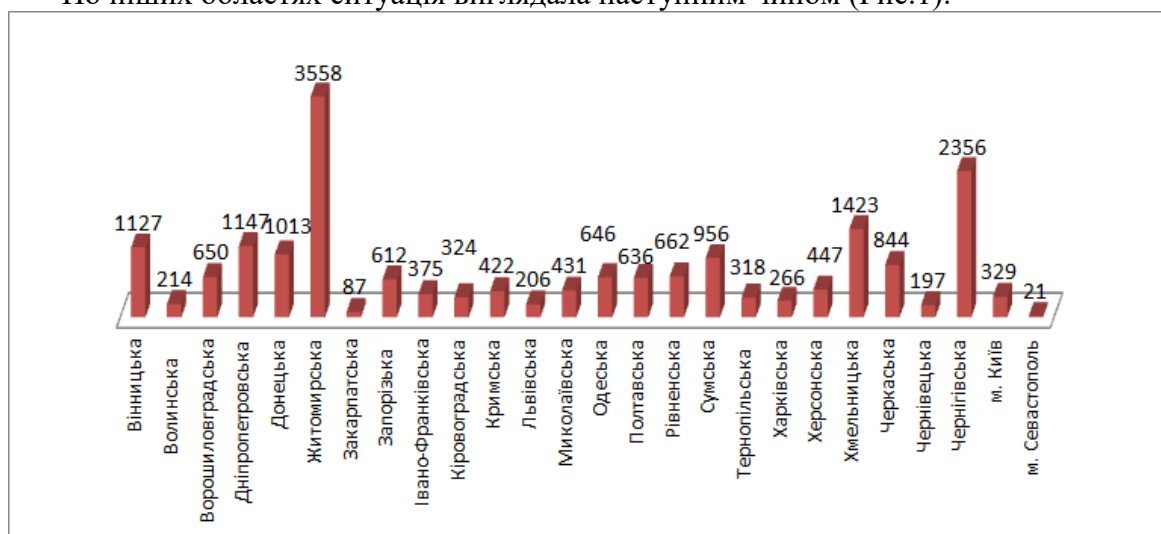

Рисунок 1. Розселення евакуйованих по областях УРСР станом на 22 травня 1986 року (за виключенням Київської обл.)

Виникали проблеми з працевлаштуванням. Не всім евакуйованим вдалось знайти роботу на новому місці проживання (Рис. 2).

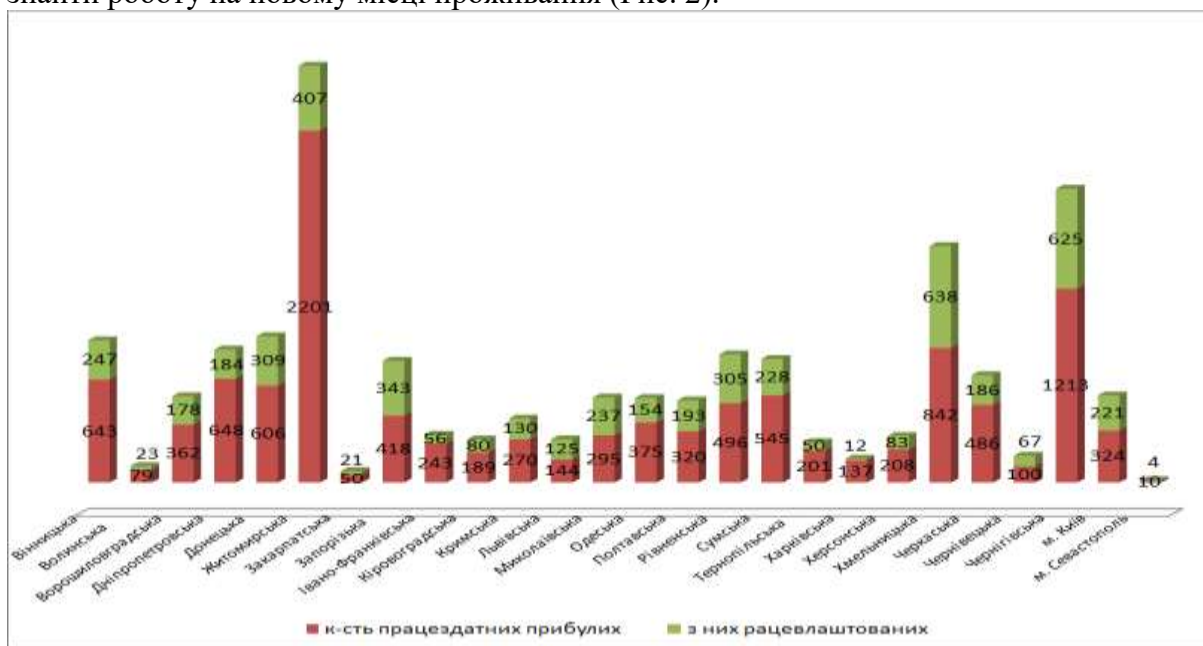

Рисунок 2. Співвідношення к-сті працездатних та працевлаштованих евакуйованих громадян по областях УРСР (за виключенням Київської обл.)

З 25 липня 1986 року починається організоване вивезення особистого майна евакуйованих громадян, яке офіційно закінчилось 1 листопада 1986 року. З інформації МВС УРСР для Ради Міністрів Української РСР про діяльність у 30-кілометровій зоні, № 246с, від 3 листопада 1986 р. [1, с. 382], відомо, що за період з 25 липня 1986 особисте майно вивезли з м Прип'яті - 20229 сімей, Чорнобиля - 3728, Чорнобильського р-ну - 7273, всього 31230 сімей, або 74,6% від загальної кількості евакуйованих сімей.

В результаті, на кінець 1986 року, з інформації Ради Міністрів УРСР для ЦК Компартії республіки щодо розселення, працевлаштування і забезпечення житлом громадян, евакуйованих із зони ЧАЕС від 31 грудня 1986 року [1, с. 403], маємо такі дані: з 75 населених пунктів Київської і Житомирської областей евакуйовано 41352 сім'ї (91254 чол.), з яких: 34127 сімей розселено на території Української РСР; 2991 сім'я направлена для працевлаштування і розселення в інші союзні республіки Радою Міністрів УРСР, міністерствами і відомствами СРСР; 2619 працівників в перші дні евакуації звільнилися з підприємств, установ і організацій за власним бажанням і вирішували питання працевлаштування та житла самостійно; 1450 працівників, відряджених з інших областей на будівництво АЕС, після аварії повернулися на колишнє місце проживання і роботи; 165 одиноких пенсіонерів за минулий час померли від старості і загальних захворювань.

Евакуйованих намагались забезпечити житлом. У м. Києві житло отримали 8190 сімей, загалом по київській обл. – 16318 сімей. По інших областях УРСР ситуація виглядала наступним чином (Рис. 3):

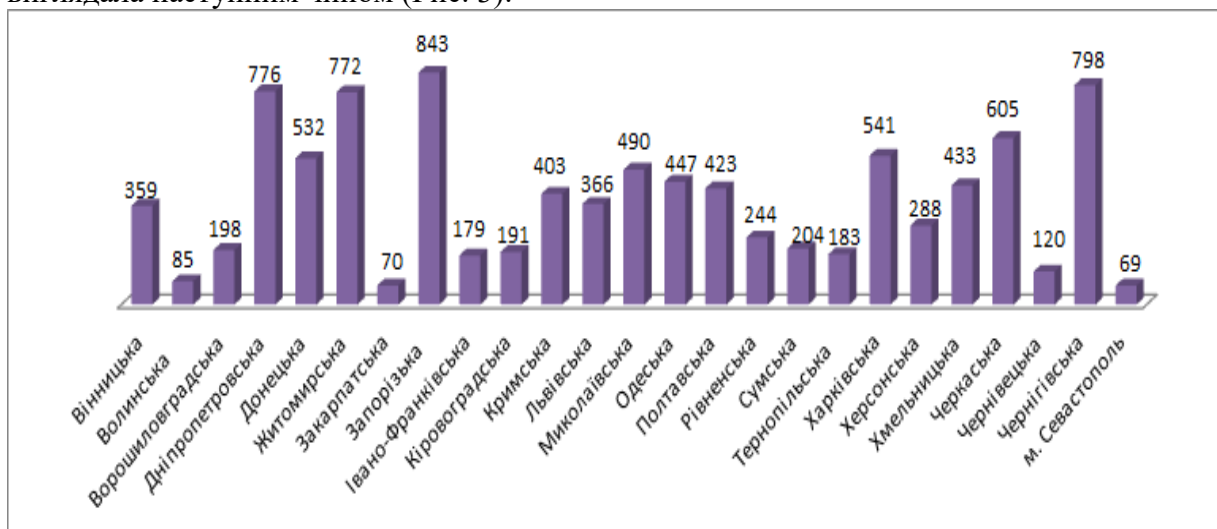

Рисунок 3. Кількість евакуйованих сімей, які отримали житло по областях УРСР (за виключенням м. Києва та Київської обл.)

Крім того, близько 200 громадян та їх сімей, в основному з м. Прип'яті, знаходилися під час евакуації за межами республіки і країни в зв'язку з роботою і службою за кордоном, в районах Крайньої Півночі і прирівняним до них місцевостях. Житлові приміщення, в яких вони проживали, були заброньовані. 150 сімей з цих громадян повернулися і отримали житло в населених пунктах УРСР.

Література

1. Чорнобильська трагедія. Документи та матеріали. За ред. Н. П. Барановської та ін. ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. Джерела новітньої історії. СЕРІЯ V. Київ, «Наукова думка», 1995 р., Док. 508, с. — 718.

https://pripyat-city.ru/wp-content/uploads/2016/04/1463651111_chernobylskaya-tragediya-cpr.pdf

УДК 94(477)8

Гумен Ю., к.і.н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

**ПРОБЛЕМИ ТА ДОСВІД ОРГАНІВ ВЛАДИ У ВИРІШЕННІ
УРБООКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ В 1960 -
1990 РР.**

Humen Yu., Ph.D., Assoc. Prof.

**GOVERNMENT'S EXPERIENCE IN SOLVING URBAN ENVIRONMENTAL
PROBLEMS IN WESTERN REGION OF UKRAINE IN 1960-1990**

Протягом багатьох століть перебуваючи в складі різних держав Західна Україна сформувала свої особливості регіонального розвитку, звичаєвий уклад, розміщення продуктивних сил тощо. Особливо характерною ознакою західно-українських земель - відсутність великих густозаселених міст. Сільське населення тут традиційно домінувало над міським. Міста, переважно малі та середні, сформувалися ще в епоху середньовіччя та характеризувалися розвинутою переробною галуззю та обслуговували сільсько-господарських виробників. Виняток становили традиційні індустріальні центри газо-нафтопереробної промисловості Львівської та Івано-Франківської областей, де використовувались незначні природні поклади

Початок 60 -х років 20 століття докорінно змінив сформований віками традиційний устрій розміщення продуктивних сил регіону, замість традиційно домінуючого сільського господарства на західно-українських землях розпочалась масова індустріалізація, що зумовила різкий зріст міського населення. З'явилися нові міста в місцях компактного розміщення природних ресурсів, зокрема міста - Нововолинськ (Волинської області), Новий Розділ, Новояворівське (Львівської) та інші. Будівництво нових промислових об'єктів відбувалося на кошти союзних та республіканських міністерств, котрі були зацікавлені, в першу чергу, в якнайшвидшому будівництві об'єкту та втриманні результатів його роботи. Дуже часто проектні інститути помилялися в процесах розробки технологічних процесів, особливо на підприємствах хімічної промисловості [1, стор. 38]. Подібні прорахунки можна пояснити плановими методами ведення народного господарства. Виконання та перевиконання планових показників активно заохочувалося органами державної влади усіх рівнів. Термін –“Соціалістичне змагання” став основною характеристикою індустріальних процесів в Західному регіоні України. Згідно з Указом Верховної Ради УРСР у грудні 1962 р. на території республіки було утворено 7 економічних районів. До цього (з 1957 р.) було 14 адміністративно – економічних районів. Західний регіон України увійшов до Львівського економічного району [2, стор. 273]. Урбоекотологічні проблеми в Західному регіоні України поглиблювались паралельно з введенням додаткових потужностей на виробничих підприємствах. Пріоритетним завданням діяльності місцевих органів влади було забезпечення сталого промислового розвитку області. Тай фактичне керівництво зосереджувалося в руках тих самих директорів великих промислових підприємств. Звідси й вирішення першочергово проблем виробництва, а згодом і його негативного впливу на довкілля. Виробничі підприємства працювали також на поповнення бюджету області, а тому, в багатьох випадках, органи місцевої влади дуже часто “закривали очі” на кричущі порушення природоохороного законодавства. Ну, а єдиний приклад закриття місцевою владою екологічного небезпечного виробничого об'єкту на Закарпатті, пояснюється тим, що Береговський шкірзавод –виробництво місцевого значення [3, стор. 16].

Надмірна індустріалізація міст Західного регіону України вже на початку 70—х років минулого століття призвела до зношення основних житловокомунальних фондів. Перший секретар обласного комітету Компартії України Володимир Добрик був змушений звернутися з прохальним листом до першого секретаря ЦК КПУ Петра Шелеста. Де зокрема зазначив, що в центрі Львова з 3413 будинків 2200 житловою площею 180 тис м² знаходилися в аварійному, чи напіваварійному стані, яких проживало понад 4 тис. сімей Крім цього в підвальних приміщеннях -220 сімей [4, стор. 150].

Вкрай незадовільно вирішувалися питання спорудження комунікацій при забудові нових житлових масивів міст. Так, Івано –Франківський обком КПУ впродовж шести років безуспішно просив республіканський уряд виділити кошти на реконструкцію водопровідної системи обласного центру [5, стор. 151- 154].

Наприкінці 80-х років минулого століття місцеві органи влади Західного регіону України займають більш принципову позицію щодо вирішення урбоекологічних проблем. Повштовхом до таких дій стала демократизація суспільного життя та зростання громадської активності населення. Яскравим прикладом зростання ваги екологічних проблем, особливо в постчорнобильський період є прийняття постанови бюро Рівненського обкому Компартії України “Про недоречність нарощування потужностей на Рівненській АЕС та необхідність зупинки її подальшого будівництва” в квітні 1989 р. Підставою прийняття даного рішення були багаточисельні протести трудящих області, стурбованих екологічною обстановкою та небезпекою втрати історико-культурних пам’яток на півночі області [6, стор. 170] . Органи місцевої влади, як все населення регіону, пройшли нелегкий шлях у усвідомлення, сприймання та занепокоєння погіршенням екологічної ситуації в містах регіону, що зумовлювалась наслідками проведення індустріалізації в 60-90 рр. минулого століття. Тодішнє законодавство не надавало широких повноважень місцевій раді, а отже реального впливу на вирішення суспільно – значимих проблем місцеве керівництво не мало. Головною проблемою, що поглибила урбоекологічні проблеми, як на Західній Україні, так по всій державі, була, власне сама суть командно-адміністративною системи.

Інтенсивне зростання міст та розбудова їх промислового потенціалу відбувалося всупереч природно--історичних закономірностей розвитку регіонів України та західного зокрема. Протягом довгого часу значна частина міського населення не усвідомлювала свою соціальну приналежність. А стрімке зростання міст, на жаль, не переростало в їх якісний розвиток. Система органів місцевої влади не відображала реальні суспільно-політичні настрої населення. Влада, з одного боку дбала про розбудову промислових підприємств та збільшенням їх потужності, а з іншого намагалась вирішувати екологічні проблеми, що виникали за наслідками їх роботи. Особливо катастрофічною була ситуація в містах де на відносно не велику кількість населення працювало потужне виробництво. Де практично все працездатне населення працює на даному промисловому об’єкті, а отже місцева влада це те ж керівництво заводу. Чи зацікавлена така влада вирішувати екологічні проблеми, чи нарощувати екстенсивне виробництво? Щодо обласних чиновників, то в цих інтерес розгортання також прилівелює над інтересом збереження. Загалом основними перепонами, що заважали місцевій владі раціонально вирішувати урбоекологічні проблеми в 60-90 рр. минулого століття:

- ✓ Обмежені законом повноваження;
- ✓ Відсутність поняття – міська територіальна громада;
- ✓ Командно адміністративна суть місцевої влади;
- ✓ Проведення загально –державної політики інтенсивної індустріалізації;
- ✓ Обмеженість бюджетних коштів;

- ✓ Невисокий фаховий рівень кадрів у вирішенні екологічних проблем;
- ✓ Обмеженість наявних ресурсів;
- ✓ Ідеологічна обмеженість органів місцевої влади.

Формування досвіду органів місцевої влади Західного регіону України відбувалося через подолання цих перепон та зміни соціально-політичних орієнтирів суспільства наприкінці 80 початку 90 років минулого століття.

Література

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ), ф.-1, о.-31, спр. –3692;
2. Українська радянська енциклопедія Т.17 .—К., 1965;
3. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ), ф.-4778, о.-1, спр.—354;
4. ЦДАГОУ, ф.-1, о.-32, спр.—496;
5. ЦДАГОУ, ф.-1, о.-32, спр.—496;
6. ЦДАГОУ, ф.-1, о.-31, спр.—2296.

УДК 504.05

Данілевська О., науковий співробітник

Науково-дослідний центр гуманітарних проблем, Україна

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА – ТРАГІЧНИЙ УРОК ЛЮДСТВА (ДО 35-Ї РІЧНИЦІ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС)

Danilevskaya O.

THE CHERNOBYL DISASTER IS A TRAGIC LESSON FOR HUMANITY (TO THE 35TH ANNIVERSARY OF THE CHERNOBYL ACCIDENT)

26 квітня 2021 року виповнюється 35 років від дня найстрашнішої і найбільш руйнівної за своїми наслідками для людства техногенної катастрофи – аварії на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС). Вона вважається найбільшою катастрофою за всю історію ядерної енергетики, як за кількістю загиблих і потерпілих від її наслідків людей, так і за економічним збитком.

Проаналізувавши причини трагедії та заходи вжиті для захисту населення та території, а також щодо ліквідації наслідків аварії, враховуючи вимоги сучасних керівних документів, можна констатувати, що під час експлуатації та ліквідації наслідків аварії були порушені основні заходи цивільного захисту на ЧАЕС: моніторинг і прогнозування надзвичайних ситуацій; державний нагляд за дотриманням та виконання вимог у сферах техногенної та пожежної безпеки; своєчасне оповіщення та інформування населення, організація евакуації; радіаційний захист; своєчасне навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях тощо. Саме на ці заходи необхідно звернути увагу керівництва держави та міністерств при експлуатації потенційно небезпечних об'єктів.

Осмилюючи сьогодні всі події, пов'язані з розвитком та випробуванням атомної енергетики, з усіма причинами та наслідками, доходимо надзвичайно важливих висновків щодо моральних засад побудови людських стосунків і суспільства взагалі, яке створило штучне техногенне середовище, а також ступінь зацікавленості й відповідальності інститутів влади.

Чорнобильська катастрофа порушила фундаментальні основи людства в духовному, соціальному, економічному та медичному аспектах. Проблеми, що вона породила, з роками не зникають, вони трансформуються в інші форми, а деякі, передусім соціальні – загострюються. Перед нами великий і складний комплекс

проблем технічного характеру, радіаційного, соціального і медичного захисту, на рішення яких необхідні величезні засоби, яких Україна при нинішньому своєму положенні в достатній мірі не має. Ми, як країна і народ, що найбільше постраждали від Чорнобильської катастрофи та її наслідків, маємо право розраховувати на підтримку з боку міжнародного співтовариства. Підтримку у формі як міжнародних програм допомоги, що життєво необхідно, так і на людське співчуття і розуміння наших проблем. Саме тому необхідно діяти за концепцією солідаризму, тобто намагатися сприяти об'єднанню суспільства і державного організму в одному напрямку з метою вирішення проблем нації та особистостей, що до неї належать.

На жаль, економічна ситуація не дозволяє нам повною мірою збалансувати фактичні бюджетні асигнування на соціальний захист. Особливе місце у соціальному захисті громадян посідає їх медико-санітарне забезпечення та оздоровлення, яке здійснюється на підставі щорічної «Програми заходів з організації комплексного медико-санітарного забезпечення осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи».

Чорнобильська катастрофа є однією з найбільш трагічних подій в історії людства, та разом з тим – це яскравий приклад єднання країн світу перед глобальною загрозою. Зараз, через 35 років після аварії, остаточне вирішення чорнобильських проблем більше ніж будь-коли залежить від зусиль міжнародної спільноти, її наполегливості та послідовності.

Співпраця в ході рішень чорнобильських проблем може стати моделлю для застосування у майбутньому. Проблема Чорнобиля з усіма пов'язаними з нею руйнуваннями і стражданнями стала основою для унікального експерименту в міжнародному співробітництві, де сторонами виступають не тільки уряди та міжнародні організації, але й лікарі, вчені, а також прості люди, котрі об'єдналися у своїх зусиллях в ім'я забезпечення потреб дітей і дорослих, потерпілих від Чорнобильської катастрофи.

У сучасному складному і глобалізованому світі лише консолідовані і політично зрілі нації спроможні забезпечити конкурентоспроможність національної економіки, зберігати і розвивати свою соціокультурну ідентичність та самобутність, убезпечувати свій розвиток від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Проблема зменшення впливу Чорнобильської аварії на стан здоров'я громадян залишається важливою проблемою державного масштабу. Спостерігаються значні зміни у соціальному та психологічному стані людей, а також погіршення здоров'я населення, яке проживає на забруднених територіях. Зсув державних пріоритетів, необхідність позитивних зрушень щодо дотримання прав людини в Україні, у тому числі і прав нових поколінь, спричиняє потребу у розробці нової Концепції захисту населення у зв'язку з Чорнобильською аварією.

Література:

1. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 №5403-VI//Офіційний вісник України. – 2012.
2. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань "Сучасний стан та актуальні завдання подолання наслідків Чорнобильської катастрофи" від 05.04.2011 № 3191-VI.
3. Проблеми Чорнобильської зони відчуження: Науково-технічний збірник/ М-во України у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС; Адм. зони відчуження. -К.: Наук. думка, 1994- Вип.7. -2001. -239 с.

УДК: 94(100)

Глюхіна К., магістр історії

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ХІМІЧНА ЗБРОЯ ТА ЗАСОБИ ЗАХИСТУ НА ПОЧ. ХХ СТ. : ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Pyukhina K.

CHEMICAL WEAPONS AND MEANS OF PROTECTION OF THE EARLY 20th CENTURY: A HISTORICAL ASPECT

Під час Першої світової війни у зв'язку з новими реаліями часу виникає відмінна від попередніх тактика ведення війни, що потребувала нових підходів до швидкої нейтралізації супротивника, що призвело до використання отруйних речовин обома воюючими блоками, зокрема, хлору, фосгену та іприту.

Після атаки німців на Західному фронті у 1915 р. з застосуванням отруйних речовин, французи та англійці починають спроби виготовлення ефективних засобів захисту – масок, протигазів і т.д. Під час штурму німцями фортеці Осовець в серпні 1915 р. бійці Російської імперії зазнали важких втрат – єдиний наявний засіб захисту - протигазові пов'язки виявились неефективними, в свою чергу і війська супротивника мали недосконалі протигazi, що не гарантувало їм безпеку, але не завадило наступу. Ще більш небезпечним виявився новий газ, застосований німцями у грудні під Іпром - суміш хлору з фосгеном, що призвело до втрати англійцями більше тисячі військових, що може свідчити, в тому числі, про недосконалий механізм захисту протигазів, які були використані. Через кілька днів після цієї атаки англійці приступили до виготовлення пов'язок, просочених розчином гіпосульфїту [3]. Американцями в 1918 р. в свою чергу було удосконалено маску респіраторного типу, що складалась з гумового капюшону, в якій заряджене газом повітря потрапляє через дно каністр, що знаходиться в нижній частині маски, де очищається за допомогою нейтралізації хімікатів, з вершини каністри повітря втягується легенями. Для захисту тіла артилеристів виготовлено масляний костюм [1]. Таким чином, використання «гірчичного газу», названого іпритом поставило нові завдання, що залишилися невирішеними і після закінчення Першої Світової.

Радянська влада закликала до боротьби з «капіталістичним ворогом» «око за око, газ за газ», як висловився Троцький»[2], бо «неминуча війна, примара якої тяжить над нами, є наслідок капіталістичного ладу»[4]. Керівництво держави під гаслом вступу до «Доброхіму», яке було створено для поширення знань щодо захисту громадян від хімічних речовин, тим самим налаштовуючи населення до протистояння з капіталістичними державами Заходу. Випускається книга Ейдемана „Хемія в майбутню війну» з пропагандистським змістом, яку закликають поширити серед народних мас. «Це ж особливо потрібно в час, коли в нас бойовим гаслом являється, як найширше притягнення робітничих селянських мас до організації хемічної оборони «Доброхему»[2].

Хоча спроби використати хімічну атаку в бойових зіткненнях були ще в ХІХ ст., значне місце цей вид зброї зайняв у стратегічних, оперативних і тактичних концепціях з початком ХХ ст., що вплинуло на пошук нових засобів захисту від супротивника як в технічному, так і в ідеологічному плані.

Література

1. Musted gas most horrible//Americus times-recorder-1918,August 30-C.6
2. Бібліографія//Більшовик (Київ)-1924-№270-C.6
3. Дс-Лазари А. Н. Химическое оружие на фронтах Мировой войны 1914-1918 Краткий исторический очерк — М.: Вузовская книга, 2008. — 268
4. Засновуйте осередку Доброхему//Голос праці-1925-№38-C.2

УДК: 271.2-48:94(477) «1918»

Кізлова А., д. істор. н.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім.
Ігоря Сікорського»

ОБГОВОРЕННЯ В КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКІЙ ЛАВРІ ДОПОМОГИ ПОТЕРПІЛИМ ВІД ВИБУХІВ НА ЗВІРИНЦІ 1918 Р.

Kizlova A., Dr.

DISCUSSION ON THE ASSISTANCE TO THE VICTIMS OF THE EXPLOSIONS AT THE ZVIRYNETS (1918) IN KYIV CAVES LAVRA

За висновком В. Скальського, 1918 р. став надзвичайно «врожайним» на вибухи та пожежі в Україні, а найбільшою й найтрагічнішою на той час була катастрофа на артилерійських складах з понад 2 млн. снарядів на Звіринці у Києві о 10 ранку 6 червня (24 травня) [4]. Внаслідок цих вибухів від 81 до 200 осіб загинуло (були й випадки смерті від переляку), від 259 до 1000 – зазнало тяжких травм, ще більше – легких, які давали змогу лікуватися самостійно. 900 будинків було повністю знищено, ще більше споруд пошкоджено. Щодо впливу техногенних катастроф на становище влади, то вибухи 1918 р. на військових складах, зокрема й на Звіринці, показали, що режим П. Скоропадського може ефективно долати соціальні наслідки таких аварій, але не має змоги їм запобігати [1, с. 379–380; 2, с. 142; 3, с. 451; 4; 5]. На біду відгукнулись як уряд та місцева влада, так і різні установи, товариства, окремі пересічні люди [2, с. 142; 4]. Участь у наданні допомоги Києво-Печерської лаври, котра сама зазнала суттєвих руйнувань і збитків (знищено будинок, церкву й покрівлю трапезної над Звіринецькими печерами, пошкоджено споруди в межах Київської фортеці на суму понад 176 тис. руб., а також на цегляному заводі, морально травмовано частину братії) [7, арк. 186 зв., 208–209, 234; 8, арк. 156 зв.], потребує окремого дослідження, особливо з огляду на традиційно очікувану в суспільстві добродійність монастирів.

Мета роботи – визначити головні особливості обговорення допомоги стороннім потерпілим (не насельникам чи квартирантам обителі) на засіданнях Духовного собору (ДС) Лаври за його протоколами 1918 р.

22 червня ст. ст. в ДС за резолюцією митрополита Київського (настоятеля Лаври) обговорювали прохання Г. Кравченка зі Звіринця на ім'я митрополита про надання притулку його родині з семи осіб, потерпілій від вибуху [7, арк. 240]. Ухвалили відмовити через брак приміщень, бо військове відомство ще раніше зайняло в заїзді для прочан частину, визначену як «огромная» [7, арк. 240 зв.]. 4 липня ст. ст. обговорювали відношення Звіринецького комітету з організації та розподілу допомоги потерпілим від 15 липня н/ст. про те, що в його пред'явника, члена Комітету Г. Сухочева, все рухоме й нерухоме майно якого згоріло від вибуху вцент, тяжко хвора дружина. За порадою лікаря, вона потребувала зручного приміщення й свіжого повітря, тож мала бути розміщена в «гостиницѣ» Лаври. Комітет просив ДС надати Г. Сухочеву з родиною (5 душ) мебльований номер з варистою піччю безкоштовно чи задешево. Але ДС ухвалив повідомити Комітет, що прохання можна задовольнити лише, якщо приміщення заїзду звільнить Київський військовий гарнізонний госпіталь [8, арк. 11 зв. – 12].

4 липня ст. ст. розглядали рапорт благочинного і/мон. Флора з поданням грошей, зібраних серед братії Лаври за підписними аркушами на виконання припису ДС від 25 червня № 32 для товариства пам'яті війни 1914–1918 рр. – 19 руб. 45 коп. та № 33 для потерпілих від вибуху на Звіринці – 177 руб. 20 коп. [8, арк. 11 зв.], тобто в дев'ять разів більше, ніж за листом № 32 і в середньому по 36 коп. на кожного з чернечої братії, що на 1918 р. [6, с. 18] проживала в Лаврі.

23 серпня ст. ст. обговорювали відношення від 2 вересня н. ст. підопічного гетьманові П. Скоропадському Комітету зі збору пожертв потерпілим від вибуху з проханням підтвердити, що Лавра не проти надати корпуси № 4 і 6 у заїзді для прочан потерпілим зі Звіринця. Ухвалили повідомити Комітету, що для цього призначено корпуси № 12 і 13, які саме звільняє госпіталь, але з тим, щоб приміщення в них розподіляли за участі Лаври [8, арк. 117]. Корпус № 12 за результатами обстеження виявився серед названих найбільш зруйнованим, про пошкодження корпусу № 6 у звіті про збитки не йдеться [7, арк. 155 зв.], очевидно, він суттєво не постраждав.

Того самого дня розглядали клопотання Є. Сobotковського про дозвіл надрукувати в Лаврській типографії 10000 примірників заклику до богомольців і відвідувачів зруйнованого від снарядів Свято-Троїцького Іонівського монастиря (щоб тиражувати в періодиці й роздавати окремо). На проєкті стояли резолюції митрополита з дозволом друкувати: 1) з порадою скоротити; 2) зі сподіванням, що лаврська типографія надрукує безкоштовно. Через брак паперу ухвалили, щоб типограф розпорядився видати безкоштовно 5000 екземплярів і прозвітував про це [8, арк. 124].

На відношенні Управління робіт із розробки й виконання плану забудови вільних земель Києва та його околиць від 18 жовтня н. ст. в ДС через відсутність на ринку та велику дорожнечу окремих частин до плит-вогнищ і кип'ятильників попросили ще раз допомогти погорільцям Звіринця: виділити 3000 будівельних цеглин, 10 чавунних плит, дверцят і ґраток до плити-вогнища, по 2 котли для кип'ятіння та для рідкої їжі. Все це планували залишити в постійному користуванні Лаври. Остання змогла задовольнити тільки продаж 2000 цеглин за півціни. Інші прохання вирішили відхилити «за неім'янієм» [8, арк. 222 зв. – 223]. На відношенні Звіринецького комітету від 12 жовтня н. ст. з проханням надати односкатну прибудову при корпусі № 12 для загальної пральні та загальної їдальні, а також й через велику кількість людей, окрім корпусів № 12 і 13, ще й верхній поверх корпусу № 14 поставили схвальну резолюцію [8, арк. 223]. А в можливості задовольнити прохання того самого комітету від 3 листопада (?) ст. з проханням спільно купити дров, для потерпілих мешканців Звіринця, які живуть у корпусах Лаври, щоб перевезти ці дрова з берега Дніпра коштом Лаври, доручили докладно розібратись економові [8, арк. 287–287 зв.].

Отже, на рівні ДС Лаври допомогу стороннім потерпілим обговорювали, якщо хтось із них прямо чи через організації просив у обителі притулку, матеріальної чи інформаційної підтримки. Звернення намагалися задовольняти настільки, наскільки були спроможні. В разі відмови пояснювали причини й те, чи може ця негативна резолюція бути змінена за певних умов, тож відповіді готували, враховуючи моральний стан потерпілих. Прояви ініціативи з боку самої Лаври, крім згаданого збору коштів серед братії, а також рівні їх обговорення потребують подальшого дослідження.

Література

1. Гай-Нижник П. Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. Київ: Крок, 2019. 626 с.
2. Мараєв В. Україна, 1918: Хроніка. Харків: Фоліо, 2020. 295 с.: іл.
3. Скальський В. Залізнична катастрофа у Києві 18 (31) січня 1918 року // Український історичний збірник. Вип. 19. 2017. С. 450–454.
4. Скальський В. «Калинівка»-1918. Як вибухало сто років тому, 27.09.2017. URL : <https://www.istpravda.com.ua/columns/2017/09/27/150722/>
5. Цалик С. Вибухи артекладів: як Київ вступив у добу техногенних катастроф, 6 червня 2018 р. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-44377917>
6. ЦДІАК України. Ф. 128, Києво-Печерська лавра. Предметно-тематичний покажчик / Упор. С. Р. Кагамлик. К. : НКПІКЗ, 2008. 360 с.
7. ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1 благ., спр. 744, 230 арк.

8. ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1 благ., спр. 745, 394 арк.

УДК 94(477)

Кравчук Л., д. істор. н., доц.; Рябоконт М.; Яворський А.

Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського, Україна

ЗАХІДНА УКРАЇНА В ДИПЛОМАТІЇ СРСР ТА НІМЕЧЧИНИ, ГЛИВЕЦЬКИЙ «КОНФЛІКТ»

Kravchuk L., Dr., Assoc. Prof.; Riabokon M.; Yavorskyi A.

WESTERN UKRAINE IN DIPLOMACY OF THE USSR AND GERMANY, GLYVETSKY "CONFLICT"

Події кінця 40-х років ХХ ст., що кардинально змінили подальший хід розвитку Європейських країн, ще не в повній мірі вивчені і проаналізовані, також не зроблено остаточних висновків, які б дали можливість поставити крапку у неоднозначних подіях вересня 1939 р. та його наслідках. Сьогодні науковцями не підготовлено спільної концепції щодо цього періоду, не утверджено єдиної думки щодо приєднання західноукраїнських земель до УРСР по плану Рібентропа-Молотова, також не зменшилось як проблематичних запитань, так і не дано об'єктивних відповідей на ряд подій і фактів.

Події 17 вересня 1939 р., які трактувала радянська історична наука, як приєднання західноукраїнських земель до УРСР у складі СРСР, мають в свої основі суперечливі висновки, що сформували як прихильників сталінської зовнішньої політики, які базувалась на піклуванні про долю та життя етнічних українців і тих, хто ці події вбачав черговим пунктом стратегічного плану сталінського уряду щодо розширення свого європейського простору. Через відсутність детальної характеристики та оцінки послідовності подій, що передували 1 вересня 1939 року та безпосередньо їх подальшого розвитку, цей період буде причиною багатьох непорозумінь, штучних спекуляцій і дуже часто буде використовуватися різними громадсько-політичними силами для маніпуляцій суспільною свідомістю у суто прагматичних цілях [1.с.5].

Осіною 1939 року по ініціативі товариша Сталіна були звільнені від ігнорування польських поміщиків наші однокровні брати – народи західної України і західної Білорусії. Ці народи влились в єдину братню сім'ю вільних народів СРСР [2.с.179], так трактували вересневі події сталінські ідеологи. Цим подіям передувала не менш подібна і активна політика Німеччини щодо України, зокрема підписання Німецько-польського пакту про ненапад 26 січня 1934 року [3.с.22]. Отже, ми спостерігаємо реставрацію версальської системи договорів та четвертий поділ сфер впливу у Європі. Україна не була суб'єктом, а тільки об'єктом міжнародної політики. Німеччина і СРСР, і будь-хто з них не гарантували для українців національної свободи, а тим більше створення незалежної держави [4.с.6]. І хоча ці чужі держави Німеччина і Радянський Союз на території Західної України діяли за власними інтересами, український народ виборював право на власне життя [5.с.3]. Перша половина 30-х – 40-х рр. була подібною як для Німеччини, так і для СРСР.

Гітлер збирає німецькі землі до рейху, Сталін керується принципом об'єднання всіх слов'янських народів в єдиній великій братній сім'ї. Гітлер намагається під галсом самоозначення німецького народу набрати популярності і ростуть ряди його прихильників. Аналогічною є політика сталінського уряду, тільки поле її діяльності ґрунтується на соціалістичній гуманній політиці дружби і підтримки. Гітлер свої інтереси вбачає на східних територіях, Сталін – на західних. Україна була для Сталіна перед усім харчовою базою Росії [6.с.59].

Отже, в будь-якому випадку інтереси зіткнуться на українських полях і тут потрібно бути готовим до різноманітного розвитку подій: політичних, дипломатичних, військових. Мюнхенська змова вересня 1938 року наглядно продемонструвала ці можливості. Додаткові і секретні домовленості у світовій дипломатичній практиці не випадковість. Для прикладу секретною є англо-німецька домовленість у Мюнхені у вересні 1938 року та інші [7.с.96]. Радянський уряд підписуючи пакт про ненапад в серпні 1939 року керувався у свої діях в основному інтересами розширення своєї сфери впливу у європейській та світовій політиці, намагаючись взяти реванш за мюнхенські події.

Поширюючи кордони УРСР в напрямі на захід можна тільки збройно [10.с.40]. Аналогічні шляхи поширення своїх кордонів на схід були у Німеччини. Крім того для Сталіна було ясно; що необхідно використати всі можливості, створені пактом про ненапад, щоб відсунути лінію кордону, це мало стратегічне значення [8.с.261-262].

Пакт Рібентропа-Молотова остаточно зруйнував Версальську систему, але не привів до утворення іншої альтернативної системи міжнародних відносин. На розвалинах Версальського миру склалася нестійка і мінлива ситуація [9.с.51]. Наслідки цього пакту були найдраматичнішими не тільки для жителів Західної України, Польщі ,але для Європи. Вечірні постріли в приміщені Гливицької радіостанції спровоковані фашистськими службами були першими у Другі світові війні. Ми не будемо погоджуватись чи заперечувати, а тільки наголосимо, що це результат зовнішньої агресивної природи тих двох систем (радянської та фашистської), що прагнули переділити сфери впливу на власну користь за рахунок чужих територій та народів.

Вересневі події 1939 року в Західній Україні привертала увагу і тим, що з німецької і радянської сторони виношувались плани розіграти українську карту . Зрозуміло, що договір з Німеччиною не є свідченням надмірної довіри радянського уряду до фашистської Німеччини. Ні в найменшій степені він не ослаблював пильності радянського уряду і його постійної турботи про зміцнення оборонності СРСР .

І якщо навіть спокійно реагувати на події 17 вересня 1939 року як на розширення соціалістичної території, то це розширення території агресії. І ні в якому разі радянський уряд не переймався долею західних українців.

Політика «умиротворення», яка застала військових помічників Сталіна в середині обурюватись, а широкі верстви населення – червоніти від безсилля, сорому і злості.

На нашу думку радянська це насильницьке запровадження на приєднаних територіях норм і зразків, способів і форм суспільно – політичного, соціально – економічного і культурно – духовного життя, характерних для тоталітарного режиму СРСР. [10.с.106]

Отже шляхом випробуваних методів, економічного примусу, політичного диктату через націоналізацію, колективізацію і культурну революцію, сталінський уряд планував у стислі терміни підключити регіон у народно-господарський механізм УРСР у складі СРСР, налаштовуючи всі свої ресурси на військовий лад, готуючись до «визвольного» походу на захід.

Література

1. Д. В. Веденєєв, О. С. Лисенко Україна у другій світовій війні: деякі питання теорії, методології і суспільних рефлексій. УІЖ №3/2010р. С. 24
2. Ингеборг Фляйшхауєр. Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии 1938-1938гг. М. Прогрес. 1991 .473с.
3. О. Є. Лисенко. Друга світова війна як предмет наукових досліджень та феномен історичної політики. УІЖ №5. 2004р. С. 160.

4. Українська повстанська армія у боротьбі з тоталітарним режимом. Львів 2004р. 294 с.
5. М. И. Семерога. Тайны Сталинской дипломатии 1939-1941гг. Вища школа. 1992р. 302 с.
6. С. Николинин. Культурна політика більшовиків і український культурний процес. 1947р. 120 с.
7. Пасо Беладі, Томаки Краус. Сталин. Москва. Издание политической литературы. 1989г. 316 с.
8. М. М. Білоус. Початок другої Світової війни. Деякі уроки і сучасність. УІЖ №9 1989р. 160 с.
9. А. С. Орлов. СССР – Германия. Термакно:август 1939 – июнь 1941. М. Знание 1991г. 62с.
10. Л.В.Кравчук. Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації на Тернопільщині (вересень 1939-червень 1941рр.). Тернопіль :Укрмедкнига, 2017. 600 с.

УДК 355.018+614.4

Мосов С.¹, д. військ. н, проф.; Чубіна Т.², д. істор. н, проф.

¹Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту, Україна

²Черкаський інститут пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, Україна

ІСТОРІЯ ЕПІДЕМІЧНИХ ВТРАТ У ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ

Mosov S., Dr., Prof.; Chubina T., Dr., Prof.

HISTORY OF EPIDEMIC DEATHS IN MILITARY CONFLICTS

Жодна війна не обходилася і не обходиться без жертв... Разом з бойовими втратами мають місце і небойові втрати, у тому числі внаслідок померлих від чисельних хвороб під час війн. Як показують результати досліджень, проведених Б. Ц. Урланісом і опублікованих у його унікальній праці «Історія військових втрат», чимало солдатів і офіцерів являлися жертвами епідемій. Масове скупчення людей на невеликих просторах при відсутності найелементарніших засобів боротьби з епідеміями призводило до того, що величезна кількість людей вмирала від інфекційних хвороб.

Перші відомості про хвороби й епідемії в армії відносяться до стародавніх часів. Ще Гомер у «Іліаді» розповідав про те, що під час облоги Трої греки більше страждали від хвороб, ніж від ворожих копій. Відомо також, що в V ст. до н. е. серед перських воїнів, які наводнили Грецію після битви при Фермопілах, вибухнула страшна епідемія чуми, що підірвало міць величезної армії. Кілька десятиліть потому, у 395 р. до н. е., армія карфагенян, яка взяла в облогу Сіракузи, була знищена епідемією. Ця епідемія була описана Діодором Сіцилійським [1].

У II ст. у Римській імперії неодноразово спалахували епідемії. Так, у 125 р. серед римських солдат, які були надіслані до Африки, у м. Утіка (близько Карфагену) спалахнула епідемія чуми, від якої померло 30 тис. чол. На початку III ст. великі втрати понесла армія римського імператора Олександра Севера, що знаходилася серед каледонських болот. У 425 р. серед армії гунів, які загрожували Константинополю, поширилася настільки значна епідемія, що гуни змушені були відступити. У другій половині XI ст. німецька армія Генріха IV зазнала значних втрат від чуми, особливо після захоплення Риму в 1083 р. У наступному році спалахнула нова епідемія, у результаті якої вимер весь німецький гарнізон у Римі [1].

У 1415 р. військо англійського короля Генріха V після висадки в Гарфлері сильно страждало від шлункових захворювань, у результаті чого чисельність армії скоротилася на три чверті. У 1486 р. при облозі Гренади, у військах Фердинанда Католика спалахнула епідемія висипного тифу, від якої загинуло 17 тис. солдат.

На початку другої половини XVIII ст. найбільшою військовою подією була Семирічна війна. За даними австрійської армії можна скласти більш-менш точну картину про розміри шкоди від епідемій. Протягом усієї війни австрійська армія втратила вбитими 32,6 тис. осіб, а померлими від ран і хвороб – 93,4 тис. осіб [1].

Навіть у XIX ст., коли епідеміологія зробила значні успіхи, велика кількість вояків ставала жертвами різних хвороб [2]. Тиф у період наполеонівських воєн, чума під час російсько-турецької війни 1828-1829 рр., холера і тиф у Кримську війну і віспа в роки франко-пруської війни призвели до великих втрат особового складу в лавах воюючих армій. Доктор Л. Тарасевич вірно зазначив, що навіть під час воєн XIX ст. число убитих мікробами значно перевищувало число убитих із застосуванням зброї.

У результаті прогресу медицини смерть від хвороб у Першій світовій війні хоча і перестала вже займати значне місце у військових втратах, проте становила чималий відсоток. У російській армії кількість померлих від хвороб перевищила 155 тис., у французькій армії – 179 тис., у англійській армії – 106 тис., у німецькій армії – 166 тис., у австро-угорській армії – 300 тис., у турецькій армії – 240 тис. [2].

Якщо вірити статистиці, з 1918 р. по 1920 р. у Червоній армії було більше 2,2 млн. інфекційних хворих, з яких померло 283 тис. чол. (майже 13%). Всього ж у період 1918-1920 рр. у діючій армії захворіло тифом та іншими захворюваннями понад 3 млн. червоноармійців, а ще понад 700 тис. захворіло у військових округах. Майже 75% усіх втрат Червоної армії склали втрати від захворювань.

Незважаючи на те, що в період Другої світової війни були досягнуті значні успіхи в галузі медицини, у німецькій армії все ж була величезна кількість захворювань. Хворі солдати на дві третини заповнювали німецькі шпиталі. Від хвороб у німецькій армії померло 125 тис. солдат і офіцерів. У японській армії захворюваність виражалася в дуже значних цифрах: число хворих (4,5 млн.) склало трохи менше чисельності всієї армії (5,5 млн.) [2].

Проблемною для обмеженого контингенту радянських військ щодо інфекційних захворювань стала війна в Афганістані (1979-1989 рр.). Майже 416 тис. чол. було госпіталізовано через серйозні захворювання: інфекційний гепатит був передумовою у більше, ніж 115 тис. випадків, решта – чума, малярія, холера, дифтерія, дизентерія, ревматизм, запалення легенів, тиф і серцеві захворювання.

У період 2006-2018 рр. втрати американських військових від захворювань і травм склали 2,7 тис. осіб – 23,4% від загальної кількості загиблих і померлих.

Пандемію коронавірусу SARS-CoV-2в, що вже охопила планету, часом порівнюють з «іспанкою» – пандемією грипу 1918-1920-х рр. Пандемія, яка виникла на самому фініші Першої світової війни, охопила весь світ трьома послідовними хвилями. До цього дня точно не встановлено місце появи хвороби, що походила на легеневу чуму. «Іспанкою» її прозвали лише тому, що перші звістки про цю хворобу, яка вразила армії воюючих країн, з'явилися в газетах нейтральної Іспанії. «Механізми» того вірусу не розгадані навіть і через 100 років. У вірусу, який убив за оцінками фахівців 22 млн. чол., не виявилось структур, які б дозволили військовим вченим зрозуміти механізм цієї катастрофи [2]. Пандемія коронавірусу вже охопила особовий склад збройних сил багатьох країн світу, у т. ч. Збройних Сил України.

Особо небезпечними щодо розповсюдження коронавірусу вважаються країни, де панує війна. У першу чергу це сучасна Сирія. На те є багато причин, не остання з яких – найтісніший союз офіційного Дамаска з Іраном, однією з найбільш постраждалих від

хвороби країн світу. Поширення коронавірусу в Сирії, а також у таборах сирійських біженців у сусідніх Туреччині, Йорданії та Лівані, ймовірно, може стати новою згубною кризою для всього Близького Сходу, а також для ЄС, якщо не надійно будуть зачинені кордони від проникнення біженців з території Туреччини.

Підводячи підсумок, треба наголосити на тому, що війни створюють сприятливе середовище для розповсюдження вірусних епідемій, максимально масштабуючи межі їх поширення. Епідемії, у свою чергу, призводять до великих втрат серед особового складу в арміях країн, що воюють, інколи значно перевищуючи бойові втрати, і безпосередньо впливають на результати і наслідки воєн.

Література

1. Мосов С. Война или мир – выбор за человечеством: монография. Киев: Изд. дом. «РУМБ», 2007. 300 с.
2. Мосов С. П., Чубіна Т. Д. Епідемії і війни. *Оборонний вісник*. 2020. №5. С.10-13.

УДК 94(4)«1914/1918»+94(477)«1914/1918»+ 355.2

Соловйов В., канд. іст. наук, ст. науковий співробітник

Дніпропетровський національний музей ім. Д.І. Яворницького, Україна

КОМБАТАНТИ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ В ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН, ПРИЗИВ, НАВЧАННЯ ТА РОЗПОДІЛЕННЯ РЕКРУТІВ

Soloviov V., Ph.D, Senior Researcher

COMBATANTS IN KATERINOSLAV REGION IN THE FIRST WORLD WAR: FORMATION OF MILITARY UNITS, CONSCRIPTION PROCESS, TRAINING AND DIVISION OF THE RECRUITS

Довгий час від початку незалежності нашої держави вивчення історії Першої світової війни залишалося на периферії наукових досліджень українських науковців. Проте за останні десятиліття ситуація з кількістю досліджень докорінно змінюється – з'являється все більше наукових праць, що охоплюють різні сфери цього глобального військового конфлікту та місця українського народу в ньому. Однак регіональні аспекти теми залишаються все ще малодослідженими. До таких тем належить і участь комбатантів Катеринославщини у Першій світовій війні.

Деякі аспекти цієї теми, історія військових підрозділів, механізми і правила мобілізації, призову, проходження служби знайшли відображення в роботах російських емігрантських, російських, білоруських та українських дослідників Керсновського А.А.[13], Коняєва Р.В. [14], Козакова О.Е.[15], Никулина Д.О.[16], Смольянова М. [24], Бушина В.С. [5]. Проте основним джерелом для нашого дослідження є архівні джерела, насамперед це фонди Російського військово-історичного архіву та матеріали Державного архіву Дніпропетровської області.

Формування військових частин. На момент початку світової війни на території нашого краю дислокувалися 1-а бригада 34-ї дивізії (133-й Симферопольський полк, 134-й Феодосійський полк) та 34-а артилерійська бригада (м. Катеринослав) [17]. 17-го липня 1914 р. у Російській імперії була об'явлена загальна мобілізація. Протягом тижня 1-а бригада 34-ї дивізії була укомплектована місцевими призовниками і доведена до штатного складу [5, с. 133]. Одночасно із кадрів 34-ї піх. див. почала своє формування 71-а піх. див. та 71-а арт. бр. Після завершення цих процесів обидві дивізії були перекинуті на Східноєвропейський театр військових дій [5, с. 133–134].

Разом з частинами діючої армії влітку 1914 р. розпочалось формування і дружин державного ополчення, що складалось з піших дружин, кінних сотен, батареї і інженерних на піврот, що повинні були взяти на себе обов'язки гарнізонної служби[7, с. 98–99]. У 1914–1915 рр. з мешканців Катеринославщини було сформовано 18 державних ополченських дружин (з 61-ї по 78-у), за період 1915–1916 рр., ще 5-ть (472–475, 480) [23, арк. 4; 8; 9]. У разі нестачі ратників для формування мешканці Катеринославщини могли призиватися до державних ополченських дружин інших губерній Одеського військового округу або навіть сусідніх округів.

Значні втрати царських військ у ході військової кампанії 1914 р., призвели до того, що з наступного 1915 р. відбувається поступове переформування дружин державного ополчення у частини діючої армії [23, 204–205]. Так з Катеринославських дружин державного ополчення були сформовані 100-а та 104-а піхотні дивізії [1; 2].

Призив, навчання та розподілення рекрутів. В 1914 р. призиву підлягали всі чоловіки віком до 43 років. В першу чергу мобілізації підлягали запасні нижні чини молодших строків служби. Ці кадри, як такі, що мали нещодавній досвід військової служби, йшли на формування частин діючої армії. Призив новобранців вівся з 21 року [12, с. 187]. Але поступово, через нестачу людських ресурсів, віковий ценз новобранців у 1915–1917 рр. знизився до 19–20 років [21, арк. 47].

Спочатку війни навчання нижніх чинів відбувалось у резервних батальйонах розташованих у тилу і зведених у бригади. Причому поповнення однієї губернії могло призиватися у навчальні батальйони іншої губернії, якщо територіально вони були ближчі до їх місця проживання. Після закінчення навчання, яке в період 1914–1915 рр. тривало 3–6 тижнів, з поповнення формувалась маршова рота чисельністю 250 чоловік, після чого рота відправлялась до запасних частин діючої армії на ту ділянку фронту, де в цьому поповненні була потреба [15, с. 15]. Мінусом такої системи було те, що поповнення, як правило, не потрапляло в бойові частини сформовані із вояків цієї ж місцевості [21, арк. 196]. Окрім того система підготовки мала і інші недоліки: невідповідність кількості керівного штату адміністративному навантаженню, нестача досвідчених інструкторів з бойовим досвідом, мала кількість учбової зброї та амуніції, погані побутові умови, перебої з поставкою продовольства і обмундирування тощо.

Розуміючи недолугість системи підготовки нижніх чинів, російське військове керівництво з весни 1916 р. проводить ряд важливих реформ. Подовжується строк навчання рекрутів від 3 до 4 місяців [21, арк. 46]. Запасні піхотні батальйони переформувались у піхотні запасні полки 4-х батального складу, таким чином кількість рот перемінного складу збільшувалась з 12 до 16-ти [22, арк. 227]. Кожна рота складалася із 41 кадрового вчителя (постійно залишались у роті) та 84 заступників (разом з маршовими ротами вирушали на фронт), обидві ці категорії вояків разом з молодшими офіцерами займались навчанням поповнення. При кожній роті полку одночасно навчання проходило дві роти А і В, кожна по 250 чол[21, арк. 320]. Значно збільшувався і адміністративний штат полків, що полегшувало керування учбовим процесом. Покращилося постачання частин учбовими засобами, зброєю, продовольством[21, арк. 320].

Запасні піхотні полки розділялися на два види – на загальноармійські та призначені для поповнення приписаної до них піхотної дивізії. Причому так, щоб 1-й батальйон учбового полку, направляв поповнення до 1-го полку дивізії, 2-й батальйон до 2-го полку і т.п. [22, арк. 228]. Таким чином, навчанням поповнення займались би інструктори з тих полків, в які після завершення навчання потрапляли рекрути. Цим передбачалося добитися покращення підготовки, морального стану та злагоженості частин діючої армії.

Станом на 1917 р. у Катеринославській губернії дислокувалася у м. Катеринославі – 228-й, 271-й, піхотні запасні полки, в м. Павлоград – 229-й піхотний запасний полк [18,19,20,]. 228-й полк переважно готував поповнення для 34-ї піхотної дивізії, 229-й полк для 71-ї піхотної дивізії. Всі полки входили до 5-ї запасної бригади. Чисельність постійного складу полку не перевищувала 4 тис. чоловік, а разом з рекрутами коливалась до 10–15 тис. чол. [21, 323 зв.; 22, арк. 228].

Про результати реформ у сфері навчання поповнення судити важко. Так як є і позитивні відгуки про якість навчання, так і негативні [6, арк. 40–50]. Тому питання якості бойової підготовки поповнення як в тилкових так і в армійських запасних полках на протязі 1916-1917 р.р. потребує окремого і більш ґрунтовного дослідження.

Отже, протягом 1914–1917 рр. мешканцями краю були укомплектовані частини 34-ї піхотної дивізії та сформованих під час Першої світової війни піших ополченських дружин, 71-ї, 100-ї, 104-ї піхотних дивізій. Розподілення рекрутів протягом 1914–1915 рр. по військовим частинам відбувалося в залежності від потреби в цьому поповненні. Тому мешканці краю нерівномірно розподілялись майже по всім частинам діючої армії. Починаючи з 1916 р. запасні піхотні полки, окрім загальноармійських, готували поповнення для військових частин, сформованих переважно з мешканців краю.

Література

1. 100-я дивизия РИА [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://ria1914.info/index.php/100> (дата звернення: 23.03.21)
2. 104-я дивизия РИА [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://ria1914.info/index.php/104> (дата звернення: 23.03.21)
3. Базанов С.Н. Фронтовые пути русских армий // Военно-исторический журнал. 1996. № 1. С. 73–81.
4. Базанов С.Н. Фронтовые пути русских армий // Военно-исторический журнал. 1996. № 4. С. 25–35.
5. Бушин В.С. Полки Катеринославського гарнізону у 1863–1917 рр. // Історія і культура Придніпров'я (збірка наукових праць). Київ, 2009. 129–136 С.
6. Державний архів Російської Федерації. Ф. 5881, Оп. 1, Спр. 528, 72 арк.
7. Головин Н.Н. Военные усилия России в Первой мировой войне. Москва, 2006. 528 с.
8. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО) Ф. 11, Спр. 988, арк. 14
9. ДАДО. Ф. 11, Спр. 134, арк. 25.
10. Данилов Ю.Н. Россия в мировой войне 1914–1915 гг. Берлин, 1924. 393 с.
11. Залесский К.А. Кто был кто в Первой мировой войне. Москва, 2003. 894 с.
12. Казаков А. Е. Организация и проведение военной мобилизации в Российской империи в 1914 г. (на примере Казанского военного округа) // Вестник СамГУ. 2007. №5/3. С. 187–193
13. Керсновский А.А. История Русской армии: в 4 т. Москва, 1994. Т. 4. 368 с.
14. Коняев Р.В. Огневая подготовка нижних чинов в запасных частях Омского военного округа в годы Первой мировой войны // Вестник КГУ. 2018. № 4. С. 14–17.
15. Коняев Р.В. Формирование маршевых подразделений из запасных воинских частей Омского воинского округа в годы Первой мировой войны // Вестник Брянского государственного университета. 2017. №1. С. 52–59.
16. Никулин Д.О. Отправка маршевых рот в действующую армию из омского военного округа в годы первой мировой войны (1914–1917 гг.) // Вестник Томского государственного университета. 2017. № 423. С. 134–138.
17. Расписание войска регулярные и иррегулярные. Санкт-Петербург, 1913. 252 с.
18. Російський державний військово-історичний архів (РДВІА). Ф. 2003, Оп. 1, Спр. 579, 438 арк.
19. РДВІА. Ф. 2003, Оп. 1, Спр. 608, 125 арк.

20. РДВІА. Ф. 2003, Оп. 1, Спр. 652, 526 арк.
21. РДВІА. Ф. 2003, Оп. 2, Спр. 487, 617 арк.
22. РДВІА. Ф. 2003, Оп. 2, Спр. 486, 526 арк.
23. РДВІА. Ф. 2003, Оп. 2, Спр. 777, 316 арк.
24. Смольянинов М. Дружины государственного ополчения белорусских губерний в Первой мировой войне 1914–1917 гг. // Журнал Российских и Восточноевропейских исторических исследований. 2007. №3. С. 21–31.

УДК 621.039

Стручок В., ст. викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

АНАЛІЗ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ ВТРАТ ВНАСЛІДОК АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

Struchok V., Senior Lecturer

ANALYSIS OF THE CAUSES OF LOSSES DUE TO AN ACCIDENT ON CHERNOBYL NPP

26 квітня 2021 року минає 35 років з часу, коли сталася найбільш масштабна радіаційна аварія на планеті Земля - аварія на Чорнобильській атомній електростанції (АЕС) (м. Прип'ять, Україна). Внаслідок аварії було забруднено радіонуклідами I^{131} , Cs^{137} , Sr^{90} 42000 км² території. За станом на 1 січня 1988 року втрати серед персоналу станції та особового складу формувань цивільної оборони, що брали участь у ліквідації наслідків аварії, склали 145 осіб, з них 29 із смертельним наслідком. Усі особи мали діагноз гостра променева хвороба того, чи іншого ступеня. Кількість населення, що отримало внутрішнє опромінення щитовидної залози більше 30 бер, склало більше 150 тис. осіб.

Відомо, що ключовим заходом радіаційного захисту населення є виявлення (проведення розвідки) радіаційної обстановки та наступна її оцінка та вжиття відповідних заходів захисту. Безпосередньо на території Чорнобильської АЕС виконання цієї функції було покладено на службу радіаційної безпеки АЕС. Встановлено, що внаслідок низької готовності і слабкої навченості особового складу підрозділів розвідки АЕС керівництво і штаб ЦО станції не отримали правдивої інформації про радіаційну обстановку. Це стало однією з причин того, що гасіння пожеж вночі та ранком 26 квітня проводилось без обліку рівнів радіації і дозиметричного контролю особового складу пожежних підрозділів, що призвело до переопромінення пожежників. Крім цього, встановлено, зокрема, що у операторів блокового щита управління – 4 (БЩУ-4) четвертого енергоблоку АЕС приладів дозиметричного контролю на великі значення радіаційного фону не було, а приладів зі шкалою 1000 мкР/сек було дуже мало, що призвело до незнання ними реальної радіаційної обстановки та отримання великих доз опромінення і в подальшому їх загибелі. І тільки в перший день аварії 26 квітня о 10.30 (аварія сталася в 01.23) була проведена наземна радіаційна розвідка у районі АЕС підрозділами на машинах РХР та двома екіпажами на БРДМ військової частини, з 11.00 до 12.00 спеціалістами гідрометеослужби республіки на вертольоті К-26 проведено гамма-обстеження за маршрутом Київ-Чорнобиль-Прип'ять-АЕС та встановлено реальні рівні радіаційного випромінювання.

У питанні мінімізації радіаційного ураження населення ключову роль має вчасне проведення його оповіщення, евакуації та йодної профілактики. Не дивлячись на наявність підготовленої системи оповіщення, внаслідок нездатності керівництва АЕС вірно та у повному об'ємі оцінити обстановку одразу після аварії, вона не була задіяна.

Тому населення у суботу 26 квітня проживало у звичному ритмі (люди гуляли по місту, діти гралися на дитячих майданчиках, працювали школи, магазини, кафе). Плани евакуації населення з 30-км зони та розрахунки їх транспортного забезпечення виявилися нереальними, оскільки передбачали проведення евакуації за секторами, а не за зонами радіоактивного забруднення, що викликало необхідність їх термінового перероблення в ніч на 27 квітня. Тому тільки в другій половині дня 27 квітня було проведено евакуацію 49360 чоловік населення з м. Прип'ять, а після подальшого погіршення радіаційної обстановки в період з 2 по 7 травня решти населення з 30-км зони в кількості 40915 чоловік. На момент аварії медична служба ЦО не змогла забезпечити населення необхідною кількістю препаратів стабільного йоду, хоча відомо, що максимальна ефективність йодної профілактики має місце, коли вона проводиться в перші 45-50 хв. після погіршення радіаційної обстановки. Тому для поглибленого обстеження в стаціонарі республіки було госпіталізовано 17,4 тис. чоловік.

УДК 621.039.586

Стручок В., ст. викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

Struchok V., Senior Lecturer

RESEARCH OF THE RISE CAUSES AN ACCIDENT ON CHERNOBYL NPP

Катастрофічні наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції (АЕС), що сталася 26 квітня 1986 року, наштовхують на думку щодо необхідності дослідження причин виникнення цієї найбільшої за масштабами техногенної катастрофи, що мала місце на нашій планеті.

Дослідженню підлягають як офіційна інформація органів виконавчої влади, документи, так і свідчення учасників та свідків цієї катастрофи. Хоча причини руйнування четвертого реактора АЕС до кінця так і не встановлені, однак з великою імовірністю можна виділити ряд основних факторів, що призвели до катастрофічних наслідків аварії. Серед них можна виділити невинуватість технологічних випробувань, що проводилися на момент аварії, це призвело до порушення регламенту експлуатації реактора щодо безпечності технологічного процесу, недосконалість технічного оснащення систем управління реактором та відсутність захисних систем безпеки на випадок навмисних чи помилкових відімкнень технічних засобів захисту та порушення параметрів експлуатації, соціально-психологічний фактор.

Під час зупинки 4-го енергоблоку на планово-попереджувальний ремонт проводились випробування щодо використання вибігу (обертання за інерцією) турбогенератора для забезпечення власних потреб при повному знеструмленні АЕС, що розцінювались, як перевірка електричного обладнання. Однак вплив такого експерименту на роботу реактора в достатній мірі не був проаналізований. В дійсності такий експеримент треба було класифікувати як комплексні випробування енергоблоку, а програму їх проведення необхідно було погодити з керівництвом експлуатацією діючих АЕС ВПО Союзатоменерго, генеральним проектувальником Гідропроектм, Науковим керівником проекту АЕС з реакторами великої потужності каналними (РБМК) інститутом атомної енергії імені І.В.Курчатова (м. Москва) і Держатоменергонаглядом. Внаслідок чого сталося порушення регламенту експлуатації реактора щодо безпечного ведення технологічного процесу, що призвело до відключення ряду технічних засобів захисту реактора, зокрема: системи аварійного

оохолодження реактора на більше, ніж 11 годин, системи локального автоматичного регулювання потужності реактора, інших систем аварійного захисту.

З огляду на те, що на момент аварії Чорнобильська АЕС була найкращою станцією у Радянському Союзі, персонал не допускав навіть думки про невиконання плану вироблення електроенергії чи плану зазначених випробувань. Можна стверджувати, що за пультами управління сиділи спеціалісти позбавлені свободи у прийнятті необхідних правильних рішень. Серед персоналу на той час панував страх залишитися без роботи, тобто без засобів до існування, у такому маленькому місті, як Прип'ять, де головним місцем роботи є АЕС. На нашу, думку вплив цього соціально-психологічного фактору і призвів до того, що персонал за будь-яку ціну хотів провести випробування. Тому за 1 год 24 хв до аварії, коли з'явилося розбалансування у вимірювальній частині системи регулювання, відбувся провал потужності реактора до величини нижче 30 МВт теплових і треба було заглушити реактор, персонал намагався підняти потужність до запрограмованої для випробувань величини (1000-700 МВт), а за 1 хв 28 сек до аварії, коли роздруківка даних ЕОМ показала необхідність припинення експерименту і негайної зупинки реактора внаслідок того, що запас реактивності був недопустимо малим – 6 стержнів замість 30, персонал вручну не знизив потужність поки була ще цілою активна зона і не зупинив реактор, а прийняв рішення приступити до експерименту.

УДК 94(100):327

Ціватий В., канд. істор. н., доц., Заслужений працівник освіти України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ (ЧОРНОБИЛЬСЬКА ТРАГЕДІЯ 1986 РОКУ): ПОЛІТИКО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ І ДІАСПОРАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ

Tsivatyi V., Ph.D., Assoc. Prof., The Honored Worker of Ukraine

INSTITUTIONAL HISTORY OF TECHNOGENIC DISASTERS (CHERNOBYL TRAGEDY OF 1986): POLITICAL-DIPLOMATIC AND DIASPORAL DISCOURSES

Тридцять п'ять років тому сталася одна із найбільших техногенних катастроф в історії людства – вибух на Чорнобильській атомній електростанції. Чорнобильська катастрофа – техногенна екологічно-гуманітарна катастрофа (26 квітня 1986 року). Аварія на Чорнобильській АЕС актуалізувала проблеми техногенної безпеки в Україні та світі в контексті основних завдань екологічної дипломатії. Вони є пріоритетними при вирішенні питань, що сьогодні стоять на порядку денному перед вітчизняною ядерною енергетикою, це: продовження терміну експлуатації атомних реакторів; уведення до дії нових потужностей; розвиток вітчизняних виробництв, задіяних у ядерно-паливному циклі (ЯПЦ); безпечне поводження з відпрацьованим ядерним паливом (ВЯП) та радіоактивними відходами (РАВ); вирішення проблем Чорнобильської АЕС; подальше підвищення рівня безпеки діючих атомних блоків; впровадження сучасних ядерних технологій тощо[1, с. 4-12].

У нових умовах глобалізованого поліцентричного світу ХХІ століття підтримка екологічної безпеки й сталого розвитку стає важливим аспектом міжнародних відносин в Європі й визначає напрямок розвитку європейського співробітництва, спрямованого на забезпечення спільної екологічної політики і екологічної дипломатії. Зважаючи на масштабність і важливість екологічних проблем, значною мірою обумовлених диспропорціями в розміщенні продуктивних сил та нераціональним природокористуванням, усе більше уваги європейськими країнами приділяється

питанням екологічної безпеки, її місця та ролі в системі національної безпеки, та пов'язаним з нею аспектам міжнародної стабільності.

Використання міжнародно-політичних і політико-дипломатичних механізмів та відповідного дипломатичного інструментарію з метою становлення системи екологічної безпеки, т. зв. політика екологічної безпеки, представляє собою цілеспрямовану діяльність міжнародних організацій, національних урядів, неурядових громадських організацій, юридичних і фізичних осіб, інституцій діаспор щодо зменшення гостроти екологічної кризи. У такій ситуації відбувається формування нового вектору розвитку міжнародних відносин і дипломатії в Європі, в основу якого покладено співробітництво у сфері захисту навколишнього природного середовища, і який розвивається під впливом глобальних екологічних проблем і процесів – екологічної дипломатії [2, с. 49-56].

26 квітня 2016 року виповнюється 35 років з дня аварії на Чорнобильській АЕС. Багато держав розглядають ядерні технології як одне з найбільш ефективних рішень для задоволення зростаючої потреби в енергії, скорочення викидів парникових газів, пом'якшення змін клімату, а також як протизвагу коливання цін на викопні джерела енергії. У той же час не можна забувати про техногенні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС. Важливою складовою міжнародної та політико-дипломатичної діяльності України є міждержавна солідарність у вирішенні наслідків техногенних аварій. Удале поєднання внутрішньої та зовнішньої складової іміджу, чітке формулювання завдань екологічної дипломатії, у сукупності надасть можливість скорегувати дещо негативний імідж України та створити підстави для формування позитивного іміджу України в питанні Чорнобиля. Для створення, зміни та поширення ефективного іміджу України необхідно витратити ще декілька десятків років на цілеспрямовану та скоординовану діяльність у зазначеному напрямі, а саме: налагодити міжнародне співробітництво та залучення представників урядових структур, бізнесових кіл, представників культури, освіти та засобів масової комунікації; дослідити сприйняття держави власним населенням та міжнародною спільнотою (яка виступає основним об'єктом іміджу), використовуючи кількісні та якісні методи дослідження; побудувати таку стратегію, яка повинна включати професійну модель іміджу; створити систему, яка б пов'язувала організації та відділи, що можуть бути частиною іміджу.

ООН відіграє провідну роль у міжнародних зусиллях, спрямованих на подолання та мінімізацію довготермінових наслідків Чорнобильської катастрофи від початку її інституціональної історії (з 1986 року до сьогодні). Силами МЗС України в період 2011-2021 років забезпечено координацію міжнародного співробітництва в подоланні наслідків аварії на ЧАЕС. Міжнародне співробітництво у контексті подолання наслідків Чорнобильської катастрофи протягом 1986-2016 років безумовно дало свій позитивний інституціональний результат [3, с. 66-75]. Специфічна категорія дипломатичної діяльності – екологічна дипломатія, яка є об'єктивною реальністю більшості країн європейського регіону – на сьогодні ще не знайшла свого адекватного гідного втілення не лише у внутрішній політиці України, а й у науково-теоретичних розробках проблематики охорони навколишнього природного середовища. Останнім часом ця галузь дипломатичної діяльності фактично перетворилася на специфічну та важливу складову міжнародного співробітництва як у багатосторонньому, так і двосторонньому форматі. Злагоджена міжнародна діяльність українських установ з метою охорони навколишнього природного середовища дозволяє не лише оперативно реагувати на зовнішні виклики, але й використовувати екологічну дипломатію як засіб впливу та просування своїх інтересів.

Отже, діаспоральна політика, міждержавне екоспілкування та екоспівробітництво є новими інноваційними напрямками двосторонньої та багатосторонньої дипломатії.

Міжнародний і міждисциплінарний характер екологічних проблем, наслідків техногенних катастроф, від вирішення яких залежить виживання і подальший розвиток людства, призвів до появи нових нагальних питань, які торкаються міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії та інституціональної історії.

Література

1. Барбашев С.В. Современное состояние и направления деятельности по повышению экологической безопасности атомной энергетики // Ядерная энергетика та довкілля. 2016. №1(7). С. 4-12.
2. Карнаухова А.М. Екологічна дипломатія набирає вагу // Політика і час. 2006. № 6. С. 49-56.
3. Циватий В.Г. Типологія третьої хвилі української еміграції та історичні паралелі міграційного сьогодення // Народна творчість та етнологія. 2020. № 1 (383). С. 66-75.

УДК: 216.56

Шостаківська Н., канд. пед. н., доц.; В. Деревляний, студ. гр. МПм-5

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

КАТАСТРОФА В ІСТОРІЇ ЯКА ЗАЛИШИЛА ВЕЛИКИЙ ПСИХОЛОГІЧНИЙ СЛІД

Shostakivska N., Ph.D., Assoc. Prof.

THE DISASTER IN HISTORY THAT LEFT A BIG PSYCHOLOGICAL TRACE

На сьогоднішній день з використанням все більших енергетичних потужностей люди змушені концентрувати енергію на невеликих ділянках, які найчастіше розміщені в межах міст чи в інших населених пунктах. Внаслідок цього різко зростає забруднення навколишнього середовища, нищення лісів, опустелювання, все більше і більше людей гине внаслідок аварій на виробництві і транспорті.

І однією з найбільших великомасштабних аварій, яка призвела до важких наслідків для людини, тваринного й рослинного світу, змінила умови середовища існування, майбутнє покоління і залишила тяжкий історичний і психологічний слід для людства це Чорнобильська катастрофа 26 квітня 1986 р.

Катастрофа вважається найбільшою за всю історію ядерної енергетики як за кількістю загиблих і потерпілих від її наслідків людей, так і за економічним збитком. Радіоактивного ураження зазнали близько 600 000 осіб, насамперед ліквідатори катастрофи. Радіоактивна хмара накрила не лише сучасну Україну, Білорусь та Росію, які розташовані поблизу ЧАЕС, а й багато країн Європи, що відклало надзвичайний відбиток на всьому живому і спричинило також до кліматичних змін.

Близько 200 000 осіб було евакуйовано із зон забруднення. Спочатку це була “тимчасова евакуація” мешканців Прип’яті – найближчого до ЧАЕС міста з населенням близько 50 тисяч. Люди взявши найнеобхідніші речі, документи покинули рідні домівки в надії невдовзі повернутися хоча, як нам усім відомо більшості цього зробити не судилося. Ось так в один момент люди живучи щасливим життям втратили все те, що могло нагадувати їм про місце їхнього дитинства, юності, подружнього життя, місцями радості і смутку.

Кожен в той час відчув на собі цю катастрофу, хоча більшість навіть не здогадувалася про це, але не кожен над нею задумався. Так всі чули про втрати, наслідки, які спричинила аварія про техногенну небезпеку і яку шкоду вона нанесла з фізичної точки зору, але мало хто замислювався над тим невідомим, над тим, що неможливо виміряти дозиметром, а саме над психологічною шкодою. Кожна катастрофа це надзвичайне лихо і переживши яке людина наче народжується знову її

життя ділиться на до і після, людина змінюється і здебільшого в гіршу сторону більшості важко побороти психологічний бар'єр, який повстав перед нею і вона само знищується, як особистість.

Надзвичайно великий психологічний слід залишила Чорнобильська катастрофа після себе. Для багатьох українців катастрофа залишила величезні психологічні дірки, які дуже складно залатати. Радянська влада не замислювалася над тим, що буде з людьми, приховувавши від них правду, поширювавши дезінформацію. Приховання правди і обман це дуже великий удар по довірі, яка на довгі роки закарбується в свідомості людей. Відсутність довіри порушує цілісність людських взаємовідносин і відокремлює людину від соціуму, що в майбутньому призводить до плачевних наслідків.

Брак інформації і неправильна його подача в роки аварії, теж посприяла погіршенню взаємовідносин між людьми, оскільки на переселенців нависли ярлики “чорнобильців” і люди замість підтримки остерігалися тих людей.

Люди переїхавши з зони відчуження опинилися також в зоні відчуження від решти суспільства.

Надзвичайні ситуації і катастрофи трапляються за життя кожного покоління. І головне завдання керуючої влади і суспільства допомогти один одному пережити їх, як фізично так і психологічно. І надійним мостом який з'єднуватиме суспільство повинна стати надійна і правдива комунікація, оскільки людина боїться всього невідомого і нехватка інформацію може породжувати страх, який в свою чергу може завдати набагато більшої шкоди, ніж сама проблема.

В історії українців було багато випробувань, історія навчає на помилках, тому варто пам'ятати помилки минулого і потрібно зробити все те, щоб не повторювати їх в майбутньому.

Література

1. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A7%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B0
2. <https://suprun.doctor/kultura/pro-psixologichni-naslidki-chornobilskoyi-katastrofi.html?page1250>
3. https://zp.edu.ua/sites/default/files/konf/tema_4_konspektu_lekciy_zmistovog_o_modulyu_no1_bzhd_proyekt_petryshchev.pdf
4. Зацарний В.В., Зацарна О.В., Землянська О.В., Праховнік Н.А. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник. – Київ, НТУУ «КПІ», 2016.
5. <https://gurt.org.ua/articles/32191/>

Секція 3. ГІБРИДНІ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Materniak D., Dr. nauk o bezpieczeństwie
Portal Polsko-Ukraiński polukr.net, Polska

ZAGROŻENIA HYBRYDOWE A AWARIE TECHNOLOGICZNE: RYZYKA I ŚRODKI REAGOWANIA

Materniak D., Ph.D.

HYBRID THREATS AND TECHNOLOGICAL DISASTERS: RISKS AND RESPONSE MEASURES

1. Wojna hybrydowa: definicja zjawiska.

Choć konflikt zbrojny o charakterze określanym jako „wojna hybrydowa” nie jest nowym „wynalazkiem”, to należy przyznać, że pojęcie to w aktualnym znaczeniu zrobiło karierę stosunkowo niedawno, bo na początku XXI wieku. W krajach Europy Środkowo-Wschodniej termin ten jest jednoznacznie kojarzony z działaniami Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy, trwającymi od przełomu 2013 i 2014 roku, efektem których była aneksja Krymu oraz początek wojny na wschodzie Ukrainy.

Samo określenie „wojna hybrydowa” poprzez wyróżniający go przymiotnik „hybrydowy” sugeruje, że jest to konflikt zbrojny o dużym zasięgu i znacznych konsekwencjach, którego specyfika polega na łączeniu w sobie cech różnych typów konfliktów zbrojnych. W odniesieniu do współczesnych konfliktów zbrojnych podkreślana tym samym „hybrydyzacja konfliktów zbrojnych” może być rozumiana jako równoległe współistnienie elementów „starych” i „nowych” wojen, klasycznych konfliktów zbrojnych i wojen „ponowoczesnych”, starcia narodowych armii i konfliktów asymetrycznych, zaawansowanych technologii wojskowych i równocześnie prymitywnych broni, walki o terytoria i zasoby oraz sporów o tożsamość i wartości. „Hybrydyzacja” może dotyczyć zarówno podmiotu biorącego udział w wojnie, jak i środowiska, w jakim toczy się walka, oraz stosowanych metod i natury konfliktu¹. Termin ten pojawia się m.in. w literaturze amerykańskiej dla opisanego charakteru konfliktu zbrojnego pomiędzy Izraelem a Hezbollahem (m.in. w kontekście wojny z 2006 roku), gdzie zwrócono uwagę na stracie dwóch sił stosujących regularne i nieregularne metody walki².

Jak zostało wspomniane wyżej, w kontekście działań zbrojnych na Krymie i w Donbasie bardzo często pojawia się określenie „wojna hybrydowa”. W ocenie dr Artura Gruszczaka, który porusza tę problematykę w opracowaniu „Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna”, koncepcja „wojen hybrydowych” powstała w USA jako próba wyjaśnienia przyczyn niepowodzeń silniejszych armii w wojnie ze słabszym przeciwnikiem prowadzonych na określonym, poddanym kontroli terytorium (m.in. w Iraku i Afganistanie), gdzie ewidentny sukces militarny w operacji wojskowej, zmierzającej do zajęcia tego terytorium, nie oznaczał zarazem osiągnięcia założonych, długofalowych celów w płaszczyźnie politycznej i społecznej³. Wobec powyższego, określenie to, przynajmniej w jego klasycznym i oryginalnym znaczeniu, niespecjalnie pasuje do sytuacji, z jaką mamy do czynienia na wschodzie Ukrainy, zwłaszcza że w miarę upływu czasu i postępującej eskalacji konfliktu coraz bardziej zaczyna on przypominać klasyczny konflikt zbrojny. Pomijając jednak oryginalne znaczenie tego terminu, warto zauważyć, że definicje wojen hybrydowych zdecydowanie lepiej opisują konflikt w Donbasie – zwłaszcza jego początkową fazę (a także w dużej mierze przebieg aneksji Krymu). Chodzi tu przede wszystkim o zastosowanie przez Rosję jednostek specnaz, grup dywersyjnych, formacji złożonych z najemników, itp. w charakterze trudnych do identyfikacji „zielonych ludzików”. W tym kontekście warto także zwrócić uwagę na podejście amerykańskiego politologa Franka Hoffmana, który opisuje zjawisko hybrydowości wojen jako integrację konwencjonalnego użycia siły, taktyk walki nieregularnej, terroryzmu i podobnych zjawisk dla osiągnięcia określonego celu politycznego⁴.

¹ A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2011, s. 11.

² M. Banasik, *How to understand a hybrid war*, „Securitologia”, No 1/2015, s. 19-20.

³ A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, dz. cyt., s. 10.

⁴ F. Hoffman, D. Kilcullen, za: M. Banasik, *How to understand a hybrid war*, dz.cyt. s. 24.

2. Infrastruktura krytyczna, zakłady przemysłowe i ryzyka związane z ich funkcjonowaniem.

Infrastruktura krytyczna to termin używany w odniesieniu do zasobów mających podstawowe znaczenie dla funkcjonowania społeczeństwa i gospodarki. Są to m.in. instalacje, urządzenia i obiekty służące do:

- produkcji, przesyłania i dystrybucji energii elektrycznej (energetyka);
- produkcji, transportu i dystrybucji paliw gazowych
- produkcji, transportu i dystrybucji ropy naftowej i produktów ropopochodnych;
- telekomunikacji (komunikacji elektronicznej);
- gospodarki wodnej (woda pitna, ścieki, wody powierzchniowe);
- do produkcji i dystrybucji żywności;
- do ogrzewania (składy paliw, elektrociepłownie);
- ochrony zdrowia (szpitale, ośrodki zdrowia, itp.);
- transportu (drogi, kolej, lotniska, porty);
- instytucji finansowych (banki);
- służb bezpieczeństwa (policja, wojsko, ratownictwo).

W Dyrektywie UE z 2008r. stwierdzono, że „infrastruktura krytyczna” oznacza składnik, system lub część infrastruktury zlokalizowanej na terytorium państw członkowskich, które mają podstawowe znaczenie dla utrzymania niezbędnych funkcji społecznych, zdrowia, bezpieczeństwa, ochrony, dobrobytu materialnego lub społecznego ludności oraz których zakłócenie lub zniszczenie miałyby istotny wpływ na dane państwo członkowskie w wyniku utracenia tych funkcji⁵.

Szczególne znaczenie jeśli chodzi o zagrożenia awariami technologicznymi mają zakłady przemysłowe które wykorzystują w ramach swojej codziennej pracy substancje lub sposoby produkcji, które, w przypadku awarii – o charakterze naturalnym lub antropogenicznym – stwarzają poważne ryzyka dla życia i zdrowia ludzi, zarówno pracowników jak i osób zamieszkujących w pobliżu takich zakładów. W polskim ustawodawstwie kwestie te regulowane są w odpowiedniej ustawie, gdzie wymienia się w zależności od rodzaju, kategorii i ilości substancji niebezpiecznych Zakłady Zwiększonego Ryzyka (ZZR) oraz Zakłady Dużego Ryzyka (ZDR) wystąpienia awarii przemysłowych. O tym, czy zakład zostanie zaliczony do kategorii ZZR czy ZDR decyduje minister gospodarki w odpowiednim rozporządzeniu, w porozumieniu z ministrem zdrowia, spraw wewnętrznych i administracji oraz ochrony środowiska. Do substancji szczególnie niebezpiecznych zalicza się materiały: toksyczne, bardzo toksyczne, utleniające, wybuchowe, łatwopalne, wysoce łatwopalne, skrajnie łatwopalne oraz szczególnie niebezpieczne dla ludzi i środowiska⁶. Ustawa wprowadza także definicję poważnej awarii przemysłowej. W jej rozumieniu jest to zdarzenie, w szczególności emisja, pożar lub eksplozja, powstałe w zakładzie w trakcie procesu przemysłowego, magazynowania lub transportu, w których występuje jedna lub więcej niebezpiecznych substancji, prowadzące do natychmiastowego powstania zagrożenia życia lub zdrowia ludzi lub środowiska lub powstania takiego zagrożenia z opóźnieniem⁷. Według danych i przepisów z 2010 w Polsce liczba zakładów posiadających podobny status

⁵ <https://rcb.gov.pl/infrastruktura-krytyczna/>, dostęp: 14.04.2021r.

⁶ Ustawa Prawo ochrony środowiska: z dnia 27 kwietnia 2001 roku (Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627), a w szczególności Tytuł IV: Poważne awarie.

⁷ Ustawa Prawo ochrony środowiska: z dnia 27 kwietnia 2001 roku (Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627).

to około 1200 obiektów w skali całego kraju⁸. Z kolei zgodnie z nowszymi regulacjami i danymi z 2015 roku liczba ta wyniosła 408 (stan na 31 grudnia 2015r.)⁹.

Najtragiczniejsza katastrofa tego rodzaju miała miejsce w 1984 roku w indyjskim mieście Bhopal. W wyniku wycieku ponad 40 ton izocyjanianu metylu z fabryki pestycydów (będącej własnością amerykańskiej firmy Union Carbide) zmarło ok. 15 tysięcy osób, znaczna liczba ludzi doznała poważnego uszczerbku na zdrowiu, a ponad pół miliona mieszkańców miało kontakt z niebezpieczną substancją. Awarie w zakładach przemysłowych zdarzały się również w Europie: w 1976 w mieście Seveso w północnych Włoszech, w zakładach produkujących nawozy sztuczne doszło do eksplozji, w wyniku której doszło do skażenia środowiska (atmosfery, powierzchni ziemi oraz wód powierzchniowych i gruntowych) znaczną ilością substancji toksycznych i rakotwórczych. W wyniku tej katastrofy poszkodowanych zostało ponad 2000 osób. Między innymi dlatego problematyka awarii przemysłowych została uznana za istotną na tyle, iż powinna być uregulowana osobnymi przepisami na szczeblu całej Unii Europejskiej. Pierwszym tego typu uregulowaniem była dyrektywa Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej nr 82/501/EWG z 24 czerwca 1982 roku, w sprawie zagrożenia poważnymi awariami przez niektóre rodzaje działalności przemysłowej, znana także jako Dyrektywa Seveso. Jej nowelizacją jest przyjęta 9 grudnia 1996 roku dyrektywa Seveso II: dyrektywa Rady Unii Europejskiej 96/82/EC dotycząca zarządzania poważnymi awariami przemysłowymi z udziałem substancji niebezpiecznych, oraz będąca jej uzupełnieniem Dyrektywa 2003/105/WE¹⁰. W 2015 roku miała miejsce zmiana przepisów w ramach kolejnej dyrektywy funkcjonującej jako Seveso III¹¹.

3. Zagrożenia militarne a zakłady przemysłowe: potencjalne ryzyka i możliwości reagowania.

Ochrona infrastruktury krytycznej to wszelkie działania zmierzające do zapewnienia funkcjonalności, ciągłości działań i integralności infrastruktury krytycznej w celu zapobiegania zagrożeniom, ryzykom lub słabym punktom oraz ograniczenia i neutralizacji ich skutków oraz szybkiego odtworzenia tej infrastruktury na wypadek awarii, ataków oraz innych zdarzeń zakłócających jej prawidłowe funkcjonowanie.

Zagrożenia, które bardzo często wywołują sytuacje kryzysowe, mają wpływ na bezpieczeństwo i prawidłowe funkcjonowanie całego państwa, można podzielić na poszczególne kategorie:

- zagrożenia naturalne (powodzie, silne wiatry, susze, ruchy tektoniczne, itp.),
- zagrożenia techniczne (wynikające z problemów, błędów, awarii i podobnych przyczyn powodujących zakłócenia w funkcjonowaniu obiektów w ramach infrastruktury krytycznej),
- terroryzm i konsekwencje działań zbrojnych.

Ten ostatni element jest szczególnie znaczący z punktu widzenia zagrożeń związanych z konfliktami o charakterze hybrydowym. To właśnie obiekty infrastruktury krytycznej są i zapewne będą w przyszłości obiektami działania podmiotów, które są zaangażowane w działania o charakterze hybrydowym.

⁸https://m.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/mobi?_nfpb=true&_pageLabel=P42600613191498038218695&html_tresc_root_id=300007540&html_tresc_id=300007646&html_klucz=300007540&html_klucz_spis= (dostęp: 15.04.2021r.).

⁹https://m.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/mobi?_nfpb=true&_pageLabel=P42600613191498038218695&html_tresc_root_id=300007540&html_tresc_id=300007542&html_klucz=300007540&html_klucz_spis= (dostęp: 15.04.2021r.).

¹⁰ Dyrektywa Seveso II; dyrektywa Rady Unii Europejskiej 96/82/EC.

¹¹https://www.ciop.pl/CIOPPortalWAR/appmanager/ciop/pl?_nfpb=true&_pageLabel=P15000156221346925948558&html_tresc_root_id=25314&html_tresc_id=300002010&html_klucz=25314&html_klucz_spis=25314 (dostęp: 15.04.2021r.).

„Czerwone światła ostrzegawcze migały na każdym z czterech wysokich kominów elektrowni, dając ludziom w dwóch samochodach niezawodną pomoc w nawigacji. Nawet gdyby zgasły, i tak drogę znali na pamięć. Jechali szybko, jak na radiowozy na sygnale przystało, zwłaszcza o trzeciej w nocy na pustej leśnej drodze. Kapitan Dymitr Kardaszew z 45 Brygady Specjalnego Przeznaczenia Wojsk Powietrznodesantowych, widząc światła bramy, przeładował broń. Upewnił się, że przyczerpione rzepami do munduru emblematy są na miejscu. Od nich zależało powodzenie całego planu. Byli uzbrojeni prawie tak, jak estoński oddział antyterrorystyczny (...) Elektrownia Esti, czyli po prostu „Estonia”, podobnie jak druga bliźniacza instalacja w rejonie Narwy, jest elektrownią ciepłą, spalającą ropę wydobywaną z miejscowych złóż łupkowych. Jej działanie zapewnia woda pobierana z pobliskiej rzeki. Aby ją unieruchomić, nie trzeba niszczyć całego zakładu ani nawet ogromnych kotłów i turbin służących do produkcji prądu. Po obezwładnieniu operatorów pomp założyli na maszynach precyzyjne, małe ładunki wybuchowe. Eksplozje nie były duże ani bardzo głośne (...) Estonia utraciła siedemdziesiąt pięć procent energii. Ludzie, którzy wstali rano, nie mogli zapalić światła. Tramwaje i trolejbusy w Tallinie nie wyjechały na ulice. Nie działały bankomaty ani terminale płatnicze. Sieci komórkowe funkcjonowały z przerwami, aż w końcu wyłączono je, gwarantując łączność tylko dla służb państwowych (...) Ci, którzy mieli dostęp do Internetu, mogli przeczytać lakoniczny komunikat: W akcie słusznego protestu przeciwko niszczeniu środowiska naturalnego, Europejski Front Oporu przeprowadził akcję bezpośrednią przeciwko utrzymywanym przez estoński, nacjonalistyczny rząd elektrowniom”¹².

Zacytowany fragment jest częścią powieści z gatunku fikcji polityczno-militarnej. Trudno jednak odmówić racji autorowi tego i podobnych scenariuszy, pojawiających się przecież nie tylko w literaturze rozrywkowej, ale również w analizach i prognozach ośrodków analitycznych, a także – w rzeczywistości. Odnosząc się do kwestii działań wymierzonych w infrastrukturę krytyczną wystarczy przywołać działania, które miały miejsce na Krymie i Donbasie w 2014 roku. W pierwszej fazie rosyjskiej agresji celami działania prorosyjskich bojowników, grup dywersyjnych i „zielonych ludzików” były obiekty administracji rządowej (np. siedziba parlamentu AR Krym w Symferopolu), siedziby sił bezpieczeństwa i służb specjalnych (np. siedziby Milicji, SBU czy jednostki wojskowej – na Krymie i Donbasie, np. w Słowiańsku), a także obiekty przemysłowe (kopalnie, zakłady produkcyjne, stacje pomp, itp.) czy infrastruktura transportowa (mosty, kluczowe skrzyżowania, itp.).

Prawdopodobieństwo wybuchu pełnoskalowej wojny w regionie jest stosunkowo niewielkie, nawet pomimo działań militarnych o charakterze zastraszania, jakie od wielu lat realizuje Rosja – pod pozorem manewrów wojskowych takich jak Zapad-17 czy Kaukaz-20. Zdecydowanie bardziej realnym scenariuszem są pośrednie formy stosowania przemocy zbrojnej: w postaci operacji dywersyjnych, zbliżonych do działań o charakterze terrorystycznym (choć należy tutaj wskazać istotną różnicę: o ile terrorystom zwykle chodzi o osiągnięcie swoich celów poprzez maksymalizację liczby ofiar, o tyle w przypadku działań hybrydowych celem zdecydowanie częściej jest przejęcie i utrzymanie kontroli nad danym obszarem czy obiektem, a niekoniecznie powodowanie strat w ludziach czy zniszczeń).

Należy oczekiwać, że w przypadku kolejnych konfliktów o charakterze hybrydowym w regionie Europy Środkowo-Wschodniej to właśnie obiekty infrastruktury krytycznej będą jednym z głównych celów działania „sił hybrydowych” i to nie jako cel sam w sobie – ale po to, by za ich pośrednictwem uzyskać kontrolę nad danym obszarem i zmusić mieszkańców do podejmowania takich czy innych działań (np. nacisku na władze dla wymuszenia określonych decyzji politycznych). Konsekwencje np. pozbawienia elektryczności i ogrzewania dużych grup ludności w środku sezonu zimowego byłyby nieobliczalne.

¹² A. Langer, *Wojna hybrydowa*, Wyd. Warbook, Ustroń 2018, s. 13-17.

W zależności od wyboru danej metodologii działania, awarie lub zniszczenia danych obiektów przemysłowych czy (szerszej) IK mogą być skutkiem ubocznym (np. na skutek przypadkowego ostrzelania) lub potencjalnym głównym celem działania „sił hybrydowych” (np. w formie zniszczenia lub groźby zniszczenia zakładu przemysłowego należącego do kategorii ZZR/ZDR).

Z punktu widzenia państwa jako całości, jak również administracji na poziomie lokalnym i regionalnym, konieczne jest posiadanie sił i środków pozwalających na reagowanie na pojawiające się zagrożenia o charakterze hybrydowym. Oznacza to przede wszystkim zdolności w dwóch głównych obszarach:

1) niedopuszczenie do sytuacji w której dochodzi do sytuacji zagrożenia ludności lub środowiska działaniami o charakterze hybrydowym. W tym obszarze konieczne jest posiadanie odpowiednio sprawnych służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, tj. po pierwsze za wczesne ostrzeżenie, wykrywanie i identyfikację zagrożeń (służby specjalne: wywiad i kontrwywiad) jak również odpowiedzialnych za adekwatne reagowanie w przypadku wystąpienia tych zagrożeń (siły policyjne i zdolne współpracować z nimi siły wojskowe, zwłaszcza posiadające odpowiednie zdolności do działań kontrterrorystycznych). W przypadku Polski są to, poza służbami specjalnymi (cywilnymi i wojskowymi) jednostki Policji, Straży Granicznej czy wyspecjalizowanych służb np. Straży Ochrony Kolei, jak również odpowiednie jednostki funkcjonujące w ramach Sił Zbrojnych RP.

2) posiadania zasobów, sił i środków pozwalających na maksymalne ograniczenie skutków przeprowadzenia takich działań w odniesieniu do obiektów IK, co sprawia, że próba szantażu takimi działaniami staje się nieskuteczna. Są to instytucje państwowe odpowiedzialne za ochronę życia, zdrowia oraz mienia i środowiska naturalnego. W Polsce za działania te odpowiadają jednostki skupione w ramach Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego (KSRG), którego zadaniem jest prowadzenie działań mających na celu zwalczanie pożarów i innych klęsk żywiołowych, ratownictwo chemiczne, techniczne, ekologiczne oraz ratownictwo medyczne. W ramach KSRG funkcjonują m.in. jednostki Straży Pożarnej (Państwowej i Ochotniczej), jak również Zespoły Ratownictwa Medycznego (także w ramach organizacji ochotniczych, np. Polskiego Czerwonego Krzyża). W ostatnim czasie, zwłaszcza w związku z trwającą od marca 2020 roku pandemią koronawirusa SARS-Cov-2 istotnym wsparciem dla systemu KSRG (zwłaszcza dla placówek ochrony zdrowia, tj. szpitali) są jednostki Wojsk Obrony Terytorialnej, kierującej swój personel do odpowiednich działań wymagających zwiększonego zaangażowania personelu. Równie istotnym elementem który wymaga w Polsce dopracowania jest systemy Obrony Cywilnej, który istnieje praktycznie tylko „na papierze”.

Aktualne wyzwania związane z trwającą pandemią Covid-19 są istotnym testem dla administracji i służb państwowych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo obywateli. Sytuacja ta pozwala (siłą rzeczy) na sprawdzenie zdolności funkcjonowania poszczególnych instytucji w warunkach realnego kryzysu, momentami (w trakcie narastania kolejnych fal zachorowań) w warunkach zbliżonych niemal do wojennych (np. po względem zaangażowania personelu czy obciążenia placówek medycznych). To trudny test, ale jego efektem są i będą (a przynajmniej powinny być) także wnioski dotyczące możliwości usprawnienia funkcjonowania mechanizmów działania i współpracy poszczególnych służb jak i ich współdziałania. Doświadczenia te mogą okazać się bezcenne także z punktu widzenia przyszłych zagrożeń hybrydowych.

Literatura

1. M. Banasik, *How to understand a hybrid war*, „Securitologia”, nr 1/2015.
2. J.R. Davis, *Continued evolution of hybrid threats*, „Three Swords Magazine”, 28/2015.

3. A. Gruszczak, *Hybrydowość współczesnych wojen – analiza krytyczna*, w: *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, Warszawa 2011.
4. A. Langer, *Wojna hybrydowa*, Wyd. Warbook, Ustroń 2018.
5. R. Porowski, *System zapobiegania poważnym awariom przemysłowym w Polsce*, www.straz.gov.pl.
6. A. Rękas, „Zapobieganie awariom przemysłowym”, w: *Magazyn W akcji – technika, taktyka, profilaktyka*”, nr 4/2009.
7. Ustawa Prawo ochrony środowiska: z dnia 27 kwietnia 2001 roku (Dz. U. 2001 Nr 62 poz. 627).
8. <https://m.ciop.pl>
9. <https://www.rcb.gov.pl>
10. <https://www.strazgov.pl>

Weissmann M., Assoc. Prof. ; Nilsson N., Senior Lecturer; Palmertz B., Senior Analyst
Swedish Defence University

COMPREHENDING HYBRID THREATS AND HYBRID WARFARE: THE HYBRIDITY BLIZZARD MODEL¹³

Authors:

Mikael Weissmann, Associate Professor and the Head of Research and Deputy Head of the Land Operations Section at the Swedish Defence University, where he is also a co-convenor of the Hybrid Warfare Research Group (HWRG) and the Land Warfare Research Group (LWRG).

Niklas Nilsson, Senior Lecturer in War Studies at the Swedish Defence University, where he is also a co-convenor of the Hybrid Warfare Research Group (HWRG) and the Land Warfare Research Group (LWRG).

Björn Palmertz, senior analyst focusing on strategic communication and influence operations at the Center for Asymmetric Threat Studies (CATS), Swedish Defence University.

To fully comprehend and counter hybrid threats and hybrid warfare (HT&HW) is a complex task, but also a very important one. In this paper we will outline a schematic model for how to comprehend hybrid threats and hybrid warfare: the “Hybridity Blizzard Model”. The model comes in three versions, of which the first presents a simplified picture of the dynamics of and between HT&HW, as well as responses and countermeasures. The second version adds a temporal dimension to this relationship, demonstrating how short term actions and responses relate to long-term vulnerabilities and resilience. The third version, in contrast, aims to provide a more accurate picture of the complex real-world situation. The aim of the model is to enable not only a better understanding of the dynamics themselves but also how to identify, comprehend and act against HT&HW .

The simplified Hybridity Blizzard Model outlines a schematic model of the dynamics of the interrelated relationship between defender and attacker in the short term as well as long term perspective, and how the different time and actor dimensions interact. The model depicts these interactive and temporal relationships as an ecosystem, which we believe is a good

¹³ This paper is adopted from the authors conclusion of a volume on Hybrid Warfare: Weissmann, Mikael, Niklas Nilsson, and Björn Palmertz. "Moving out of the blizzard: Towards a comprehensive approach to hybrid threats and hybrid warfare." *Hybrid Warfare: Security and Asymmetric Conflict in International Relations*. By Mikael Weissmann, Niklas Nilsson, Björn Palmertz and Per Thunholm . London: I.B. Tauris, 2021. 263–272. Download here: <http://dx.doi.org/10.5040/9781788317795.0025>. We would like to acknowledge support received from Riksbankens Jubileumsfond (RJ) (Grant No. F16-1240:1).

analogy for understanding the dynamics of hybridity, ecosystem being defined as “all the living things in an area and the way they affect each other and the environment.” While admittedly not alive in a traditional sense, “living” is an excellent way to model the intelligent social actors on the battlefield and their use, deception, and denial of using different means and tools in hybrid conflicts. It is also a beneficial way of thinking about the relationship between HT&HW, responses and countermeasures, as well as long-term vulnerabilities and resilience. In short, as an environment where all parts affect each other, and all parts are actively affected by intelligent social actors aiming to defeat the opponent.

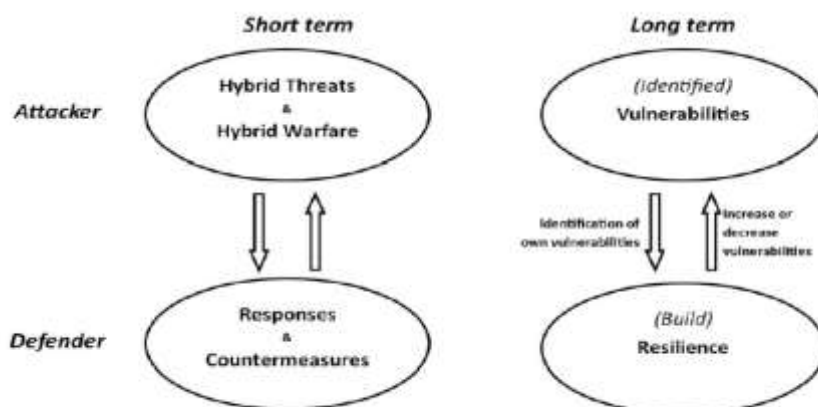

Figure 17.1 Hybridity Blizzard Model, simplified version. Source: Authors.

One problem with the simplified model is that while it provides a schematic picture of hybrid conflicts, it fails to account for the chaos, deception and denial aspects of real-world HT&HW. While the simplified model is analytically sound, it simply does not fully account for the mess out there. In order to provide a complementary and more accurate view of the complex security environment, we propose a more complex version of the ‘Hybridity Blizzard Model’. The imagery of a blizzard is useful to depict a situation where the target of HT&HW will be blindly attacked from all possible angles all the time by innumerable small attacks, which cannot be separated from one another or localized, rendering the defender unable to respond and act.

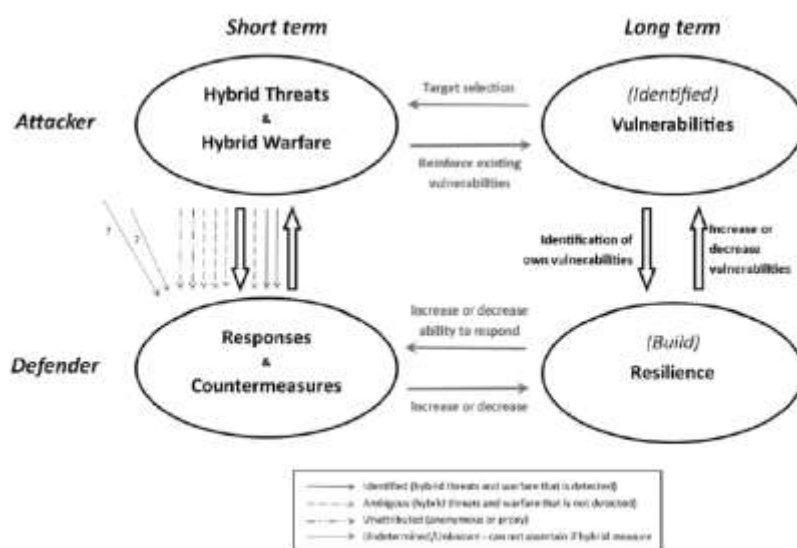

Figure 17.3 Hybridity Blizzard Model. Source: Authors.

In principle, we could probably add several arrows in the model between all parts. However, this would be of little use to enhance our understanding. Instead, we have focused on the short-term side, outlining the crucial components that best link hybrid conflicts with a blizzard. What makes the situation so messy is the fact that the threats and warfare targeting

the defender is not always ‘identified’, but ‘ambiguous’, often ‘unattributed’ and sometimes even ‘undetermined or unknown’. As outlined above, HT&HW are frequently ambiguous and undetected. Adding to the complexity is the risk of false-positives, which not only pose a problem in their own right (crying wolf); they may also in themselves be part of a larger hybrid strategy.

Moreover, HT&HW may be unattributed – inherent in the deception and denial of hybridity – where the origins are either anonymous or covered through the use of proxies.

As if not enough, observed actions or events can be undetermined or unknown, where you do not know if you are observing a hybrid measure or something else. For example, are you observing someone’s proxy, or is the ‘proxy’ in fact the origin and not part of someone’s larger strategy/plan? Are the problems with the electricity grid or the glitch in your banking system a manifestation of hybrid warfare, or simply a ‘glitch’. Is the threat you perceive against medical or food supply chains a hybrid threat, or is it simply a ‘threat’ but with no actor origin?

In short, hybridity is depicted not as two schematic arrows back and forth, but as the base of a blizzard of events and actions where the ‘normal situation you were supposed to be a part of is now so totally screwed up as to turn the entire scenario into a farce’. And this farce is the reality we live in and have to learn to manage. Sometimes a tale is told of the man who was lost somewhere in Scotland, who asked a farmer if he could tell him the way to Edinburgh. ‘Oh sir’, the farmer replied, ‘if I were you, I shouldn’t start from here!’ It is not the best joke, but nevertheless a reasonable metaphor for the situation of Western democracies today.³ We may not be where we want to be, but it is where we are. If we are to be successful in countering HT&HW while at the same time upholding our values and norms, there is no other option than to accept the place we are at.

This paper draws on the authors concluding chapter of the just published book “Hybrid Warfare Security and Asymmetric Conflict in International Relations” (I.B. Tauris, 2021).

Buy the book: <http://dx.doi.org/10.5040/9781788317795>.

The book can be freely downloaded here:

<https://www.bloomsburycollections.com/book/hybrid-warfare-security-and-asymmetric-conflict-in-international-relations/>

Citation: Weissmann, Mikael, Niklas Nilsson, Björn Palmertz, and Per Thunholm. *Hybrid Warfare: Security and Asymmetric Conflict in International Relations*. London: I.B. Tauris, 2021. Bloomsbury Collections. Web. 14 Apr. 2021. <http://dx.doi.org/10.5040/9781788317795>

Author bios:

Mikael Weissmann is an Associate Professor and the Head of Research and Deputy Head of the Land Operations Section at the Swedish Defence University. He is a member of CSCAP-EU and co-convenor of the the Hybrid Warfare Research Group (HWRG) and the Land Warfare Research Group (LWRG). He has held positions at the Swedish Defence Research Agency, Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) and Copenhagen-, Uppsala- and Stockholm University and has been a Visiting Fellow at the S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS) (Singapore), University of Warwick (UK) and Peking-, Renmin-, and China Foreign Affairs University (China). Weissmann received his PhD in Peace and Development Research from the University of Gothenburg (2009) and he is a docent in War Studies at the Swedish Defence University (2016). He also holds a M.Soc.Sci. in Peace and Conflict Studies from Uppsala University (2003), and a BA in International Relations and Economics from the University of Queensland, Australia (2000).

E-mail: mikael.weissmann@fhs.se

Niklas Nilsson is Senior Lecturer in War Studies at the Swedish Defence University, where he is also a co-convenor of the Hybrid Warfare Research Group (HWRG) and the Land Warfare Research Group (LWRG). Nilsson is a Research Fellow with the Central Asia – Caucasus Institute and the Institute for Security and Development Policy. He has previously held research and teaching positions at the Department of Government, Uppsala University, including as research coordinator for the Swedish Network of European Studies, and at Södertörn University. Nilsson has been a Fulbright Visiting Scholar at George Washington University and a Visiting Fellow at Georgian Foundation for Strategic and International Studies (GFSIS) and Kyiv Mohyla Academy. He received his PhD in Political Science from Uppsala University (2015) and holds an MA in Political Science from Lund University (2006).

E-mail: niklas.nilsson@fhs.se

Björn Palmertz is a senior analyst focusing on strategic communication and influence operations at the Center for Asymmetric Threat Studies (CATS), Swedish Defence University. He has previously served as a military officer in the Swedish Armed Forces including a deployment to Afghanistan. In addition, he has worked in the private sector as a marketing and advertising manager as well as in development functions at media companies such as Dreamworks SKG and Turner Broadcasting. He holds the rank of Major in the reserve of the Swedish Amphibious Corps, has an MSc in Political Science from the Swedish Defence University and a BA in Communication Studies from UCLA

УДК 327.5:341.317:359.7-025.26

Березовська-Чміль О., канд. політ. н.; Кобець Ю., канд. політ. н.

Прикарпатський університет імені Василя Стефаника, Україна

ГІБРИДИЗАЦІЯ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ

Berezovska-Chmil O., Ph.D.; Kobets Yu., Ph.D.

HYBRIDIZATION OF MODERN POLITICAL CONFLICTS: FEATURES OF REALIZATION

На сучасному етапі в умовах посилення глобалізації можемо спостерігати тенденцію перетворення регіональних конфліктів в у глобальні, що здійснюють значний вплив на розстановку сил та перерозподіл сфер впливу на міжнародній арені. Використання новітніх технологій та інформаційних стратегій дає можливість швидких атак, дезінформації та ослаблення супротивників. Відтак дедалі більшого поширення набувають військово-політичні конфлікти гібридного типу, жертвами яких стають не лише військові, а й представники цивільного населення.

Новітньою формою військово-політичних конфліктів в глобальному та регіональному масштабі є так звані конфлікти «гібридного типу» або «гібридні війни». У сучасному науковому дискурсі немає одностайного тлумачення даного поняття. Різні дослідники для позначення гібридної війни також використовують терміни «неконвенційна», «змішана», «нелінійна», «іррегулярна», «дистанційна», «асиметрична» війна. Проте варто зазначити, що дані дефініції не імplementовані в офіційних міжнародних документах.

Вперше поняття «гібридної війна» використали у своїх доробках американські дослідники Р. Гленн, Б. Неметт, Ф. Хоффман, Дж. МакКуен. Вони розглядали війну гібридного типу, як модерну форму партизанського спротиву, що органічно сполучає й використовує сучасні технології та оманні методи мобілізації. Проте, на нашу думку, недостатньо вивченими є ознаки та специфічні прояви гібридних війн, їх вплив на політичні процеси в різних регіонах та перерозподіл сфер впливу в світі.

В науковому дискурсі існує ряд підходів до визначення сутності гібридних війн. Зокрема, американський військовий дослідник Дж. МакКуен вбачав у «гібридній війні» поєднання традиційних та асиметричних форм насилля з одночасним залученням у конфлікт населення, яке проживає на вказаній території, та введення в оману міжнародної спільноти з метою нівелювання її впливу на зазначений конфлікт. Також дослідник підтвердив, що «гібридна війна» є одним із сучасних проявів асиметричної війни, яка розгортається у трьох площинах: серед громадян, які мешкають у зоні конфлікту; серед громадян агресора; серед міжнародної спільноти.

О. Батрименко зазначає, що основними причинами виникнення сучасних воєнно-політичних конфліктів є: боротьба за володіння світовими ресурсами й територіями; розпад поліетнічних держав, соціальних структур і, як наслідок, зростання соціально-політичної напруженості; втрата цілими народами національної ідентичності, що породжує й загострює етнонаціональні й релігійні протиріччя; боротьба за домінування певних духовних і культурних цінностей, що виливається у прагнення певних політичних сил до зміни суспільно-політичного ладу, зміни правлячої верхівки. Світова практика показує, що зазначені причини конфлікту зазвичай мають змішаний характер.

На практиці будь-яка загроза може бути гібридною, якщо вона не обмежена однією формою та виміром ведення бойових дій. Коли будь-яка загроза або застосування сили визначається як гібридна, цей термін втрачає своє значення та створює плутанину замість пояснення «реалій» війни в сучасному світі.

Активна участь недержавних акторів в сучасних регіональних війнах і воєнних конфліктах породжує ще одну їх особливість. Вони досить складно піддаються врегулюванню традиційними засобами дипломатії, до яких належать офіційні переговори і посередницькі процедури. Пояснюється це широким колом проблем, що впливають на перебіг цього зазвичай досить тривалого процесу. Велика кількість нерегулярних військових формувань, які беруть участь у збройному протистоянні, породжують питання, пов'язані з виявленням лідера та його легітимністю репрезентувати інтереси зацікавлених політичних рухів, а також спроможністю здійснювати ефективний контроль за виконанням досягнутих домовленостей.

Іншою тенденцією, яка нині є потенційним джерелом регіональних війн і гібридних конфліктів, є пряма чи прихована боротьба за ресурси та шляхи доступу до них. Виснаження природних ресурсів, екологічні проблеми, зубожіння та зростання чисельності населення в багатьох країнах вимагають скоординованих дій міжнародної спільноти через відповідні інститути, які наразі не демонструють ефективної діяльності. Відтак, боротьба між країнами за захист від можливої економічної та екологічної катастрофи стає пріоритетною в глобальному вимірі. І в цій боротьбі, в умовах формування нової системи політичних відносин та нівелювання норм міжнародного права провідні країни світу за браком балансу сил все частіше стають прямими або опосередкованими учасниками локальних війн та гібридних військово-політичних конфліктів.

Аналізуючи специфіку політичних конфліктів гібридного типу, варто також акцентувати увагу на широкому використанні засобів масової інформації як засобу тиску та ослаблення країни-опонента для досягнення власних цілей, маніпулювання свідомістю, дестабілізації суспільства, загострення внутрішньодержавних протиріч. Для цього також часто використовуються терористичні та сепаратистські методи боротьби. Крім того, сучасне технологічне озброєння з механізмами стеження, виведенням з ладу енергетичних мереж із застосуванням штучного інтелекту відкриває фактично необмежені можливості для ведення непрямих бойових дій та перемоги над супротивником.

Література

1. Батрименко О.В. Особливості сучасних збройно-політичних конфліктів: дис....канд. політ. наук: 23.00.02. Нац. ун. ім. Т.Шевченка. Київ, 2006. 238 с.
2. Ван Пуйвелде Д. Гібридна війна – чи вона взагалі існує?. *НАТО ревію*. URL:: <https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/UK/index.htm> (дата звернення: 15.08.2020)
3. Жарков Я. М., Онищук М.І. Інформаційна боротьба як фактор національної безпеки України. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. Вип.50. С. 87-92.
4. Пилипенко Я. Об'єктивістський та інтерпретативний підходи до вивчення структури глобального конфлікту. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Запоріжжя: Класич. приват. ун-т, 2017. Вип. 73. С. 23–33.

УДК 32.019.51

Веденєєв Д., д. істор. н., проф.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Україна

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ПЕРЕДУМОВ (1939–1991 РР.) ДО ВИНИКНЕННЯ ЯВИЩА «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Vyedyenyeyev D., Dr., Prof.

FORMING OF THE ORGANIZATIONAL-FUNKTIONAL PRECONDITIONS (1939 - 1991) TO THE EMMERGION OF THE «HYBRID WAR» PHENOMENON

Гене́за явища «гібридної війни» з концептуального та функціонального погляду спирається на колосальний історичний досвід непрямого, асиметричного протиборства, його доктринального осмислення, інституалізації та застосування за допомогою сучасних організаційних, інтелектуальних, технологічних можливостей.

Якісним кроком на шляху утворення основних функціональних компонентів механізму ГВ стала Друга світова війна, котра породила і певні інститутовані національні моделі асиметричної боротьби. Спеціальні асиметричні дії поступово із способу забезпечення успіху бойових дій перетворюються у достатньо самостійну та результативну (аж до стратегічного рівня) форму боротьби.

Друга світова війна піднесла на якісно новий рівень мистецтво не тільки власне розвідувальної роботи, але й спеціальних операцій із зміни політичної ситуації, зафронтової розвідувально-диверсійної діяльності спецслужб яка (поряд із партизансько-підпільною боротьбою) перетворилася на дієвий чинник оперативно-стратегічного і стратегічного характеру. Спеціальні операції почали узгоджуватися зі стратегічними планами ведення бойових кампаній. Спецслужби набули істотного досвіду творення партизансько-підпільного руху як важливого чинника дестабілізації тилів та виснаження противника, створення та управління діяльністю іррегулярних збройних формувань (у т.ч. за етнічною ознакою), що міцно увійшло до арсеналу асиметричної діяльності аж до сучасності.

Отримало результативного розвитку використання із підривною метою партійно-політичного, регіонального, етнічного факторів, національно-визвольних та антиколоніальних рухів, формування на цій основі підконтрольних спеціальним органам етнополітичних, сепаратистських, іредентистських та інших керованих структур в інтересах непрямих дій у рамках загальної стратегії підриву військово-політичної стабільності у стані противника. Масового й цілеспрямованого характеру досягає радіо- і друкована пропаганда з метою розкладу духу військ і населення противника, яка починає

спиратися на спеціалізовані структури, доробки соціальної психології та інших галузей науки.

В цей історичний час було створено війська спеціального призначення з більшістю тих основних організаційно-тактичних рис та бойових можливостей, які вони зберігли і донині. Відбувалося цілеспрямоване створення структур (підрозділів, частин) спеціального призначення, які виокремилися від високомобільних військ (повітрянодесантних військ, морської піхоти, польової розвідки тощо). Оформились прототипи «класичних» військ спеціального призначення (розвідувально-диверсійних за функціями і формами застосування). Серед них – особлива система підпорядкування та повна або часткова організаційна автономія від збройних сил (армійського командування), високий ступінь та універсалізм бойової та спеціальної підготовки, зосередженість на розвідувально-диверсійній та іншій спеціальній діяльності, підвищена мобільність, тісна взаємодія зі спецслужбами, здатність проводити спеціальні операції, котрі справляли суттєвий вплив на оперативну-тактичну або стратегічну ситуацію тощо. Неконвенційні дії уперше заявили про себе як про чинник, що здатний помітно впливати на перебіг збройного протиборства навіть таких величезних збройних сил, які мобілізувалися у Другій світовій війні 1939–1945 років.

В *період «холодної війни»*, стрижнем якої виступала саме війна психологічна, суттєвого й зростаючого значення набули методи (механізми) впливу на сферу управління колективною діяльністю людей, переформатування масової свідомості та світогляду за рахунок маніпулювання свідомістю людини та створення віртуальної реальності через застосування сучасних інформаційних та соціально-культурних технологій. Подібні алгоритми деструктивного впливу набули якісного розвитку та поширення в стратегуванні «гібридних» війн сьогодення.

Саме в епоху «ІІІ світової, холодної війни» нечуваного розвитку сягнули парадигми, форми і методи гібридного протиборства, його доктринальні й концептуальні засади, відповідні теоретико-методологічні, науково-практичні та технологічні засади. Спеціальні служби, афільовані з ними «неурядові організації» та парамілітарні (ірегулярні) структури, профільні аналітико-прогностичні та науково-дослідні центри, медіа-структури стали здатні цілеспрямовано впливати на зміну політичної реальності в національному, міждержавному та транснаціональному вимірах.

Відбулося якісне удосконалення військ спеціального призначення, котрі перетворилися у важливий (інколи – вирішальний) фактор ведення локальних війн та збройних конфліктів, участі у комплексних спеціальних операціях, розгортання керованих ірегулярних збройних формувань. Розпочинається новий якісний етап в організації «елітних військ» – їх реорганізація в сили спеціальних операцій як автономний компонент збройних сил. У складі ССО подальшого серйозного розвитку набули підрозділи (структури) інформаційно-психологічної боротьби та роботи із цивільним населенням.

В цілому розглянутий історичний період заклав передумови формування таких неодмінних складових неконвенційної (гібридної) війни як:

- ✓ неоголошеність, прихованість, відсутність оформлення відповідно до міжнародного права війни;
- ✓ створення із завданими характеристиками й широке використання антиурядових організацій та рухів, незаконних збройних формувань;
- ✓ експлуатація течій сепаратистського, іредентистського, радикально-етноконфесійного характеру, екстремістських угруповань, деструктивних спільнот тощо;

- ✓ пріоритетна роль спеціальних служб, сил спецоперацій, їх застосування для створення потужної антиурядової інфраструктури дестабілізації (повалення) легітимного державного ладу;
- ✓ пріоритетна роль цілеспрямованого впливу на масову свідомість через масштабне застосування методів інформаційно-психологічного протиборства, технологій створення кон'юнктурних соціальних суб'єктів із необхідними властивостями, обробки свідомості та управління великими соціальними спільнотами тощо;
- ✓ комплексне застосування інших методів невійськового тиску на державу-жертву, включаючи дипломатичні, фінансово-економічні, гуманітарні та інші.

УДК: 316.486.26

Гончарук А.¹, полковник, канд. техн. н.; Чванов С.² полковник

¹Військова академія (м. Одеса), Україна

²Командування Сухопутних військ Збройних Сил України, м. Київ, Україна

ОСНОВНІ ЕТАПИ ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ В ЗОВНІШНІЙ І ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Honcharuk A., Colonel, Ph.D.; Chvanov S., Colonel

MAIN STAGES OF HYBRID THREATS RESISTANCE IN FOREIGN AND DOMESTIC POLICY OF UKRAINE

Війна на сході України продемонструвала для нас, що ми повинні бути не тільки споживачем безпеки, але й учасником її збереження, а державі доречно зміцнювати власні спроможності протистояти новим викликам і загрозам. Нині так звана спроможність державних органів України все не удосконалена, що стає очевидним після аналізу факторів, які спричинили вторгнення російських військ на українську територію, та недопрацювань сьогодення в державній безпеці [5].

Деякі намагання України протидіяти гібридним загрозам – це симбіоз зовнішньо і внутрішньо політичних заходів та рішень. Вони формують фронт, метою якого є послабити, нейтралізувати і дистанціювати агресора. З моменту початку московської агресії головним завданням для України був пошук союзників і партнерів у військово-політичній та економічній сферах, щоб підтримати спроможність України не тільки зберегти цілісність, але й функціонувати як держава. Водночас важливо було пояснити, що ж насправді відбувається в Україні, і переконати держави, передусім Заходу, в тому, що вони мають надавати підтримку Україні, якщо хочуть вистояти самі. Саме для цього державі треба було внести зміни до законодавства і концепцій розвитку, визначити пріоритети зовнішньої та внутрішньої політики і акцентувати, хто є агресором, а хто партнером і другом [1].

У роботі директора Інституту стратегічних досліджень В. Горбуліна сказано що, сфери, в яких найбільше проявляються загрози гібридної війни: інформаційна (як «війну смислів», в якій використовуються образи того, чого в реальності не існує), військова (ризик другого фронту, діяльність ДРГ, терористичних угруповань, залучення криміналітету) та енергетична (цілеспрямоване знищення підприємств, підриви енергетичної інфраструктури) [4]. Також можна доповнити і гуманітарний вимір агресії, який охоплює історію, культуру, освіту, мову, та кібервимір.

Як зазначив М. Гончар, президент Центру глобалістики «Стратегія ХХІ». *«Гібридна – це така загроза, яка не ідентифікується як загроза. Троянський кінь – історичний приклад. Енергетичний російсько-європейський проект Північний потік 2 – сучасний приклад такої загрози»* [5].

Однак протидія України гібридним загрозам та гібридній агресії, яку здійснює Росія проти України, охоплює комплекс заходів, які охоплюють усі сфери життєспроможності країни. Заходи, які стали помітними у військовій сфері (мобілізація та зміцнення боєздатності держави, налагодження співпраці у військовій сфері з міжнародними партнерами, відновлення військової промисловості, співпраця з НАТО), цілісному протистоянні з Кремлем (відмова від газпостачання, диверсифікація поставок газу, протидія створенню газогону «Північний полік-2»). З іншої сторони – це комплекс заходів у правовій сфері, накладення економічних санкцій, розробка інформаційної політики, яка б забезпечувала захист у інформаційній сфері, розробка механізмів зміцнення держави і формування міжнародних коаліцій [3].

Вагомим чинником є зміни в законодавстві, як наприклад відмова від позаблокового статусу, визнання Росію агресором і відповідальною за людські та фінансові втрати держави, та зміна зовнішньополітичних пріоритетів, в яких раніше Росія ніколи не розглядалася як потенційний агресор. Сучасна ситуація у світі і зокрема застосування проросійських методів гібридної війни щодо країн Заходу дає можливість прогнозувати подальшу дестабілізацію і необхідність активної мобілізації зусиль. [2].

Відтак перед Україною на означеному етапі постає необхідність у зміцненні військового та економічного сектору, і активній протидії гібридним загрозам у всіх інших сферах, особливо в інформаційному вимірі, який найбільше дестабілізує внутрішньополітичну ситуацію. Незважаючи на те, що зусилля агресора спрямовані на знищення єдності партнерів України у протистоянні гібридній агресії, дестабілізації ситуації у Європі, зокрема, відвернення уваги від українського питання діями у Сирії, а також на пошук нових механізмів впливу задля відтворення Московської імперії. У цьому контексті потрібні об'єднані зусилля цивілізованого світу, водночас із розробкою комплексної системи протидії гібридній агресії.

Література

1. Гібридна війна в Україні. Прогноз Stratfor-2018 24 січня 2018: <https://ua.korrespondent.net/world/3932446-hibrydna-viina-v-ukraini-prohnoz-Stratfor-2018>
2. Гібридна війна: як Україні виграти битву на Донбасі.: <https://ukr.segodnya.ua/regions/donetsk/gibridnaya-voyna-kak-ukraine-vyigrat-bitvu-na-donbasse-587129.html>
3. Попова Т. Що означає «Доктрина інформаційної безпеки України»? : <https://www.radiosvoboda.org/a/28337376.html>
4. Протидія гібридним загрозам в Україні.: http://www.irf.ua/allevnts/news/protidiya_gibridnim_zagrozam_v_ukraini/
5. Федина С. Особливості зовнішньої і внутрішньої політики України у протидії гібридним загрозам. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Політичні науки. № 7 (47), 1 т., 2018 С. 12-18

УДК 531.8

Городиська Н., викладач; Гурська В., студ.
Галицький коледж ім. В'ячеслава Чорновола, Україна

ФІЛОСОФІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Horodyska N.; Gurska V.

PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY OF HIBRID WARFARE

«Одержати сто перемог у ста боях – це не вершина перемоги. Підкорити армію ворога, не борючись, – от справжня вершина перемоги...»

Сунь-Цзи

Інструментами геополітичної боротьби в сучасному світі стали гібридні війни, стартовим елементом яких є війни інформаційні й психологічні, кольорові революції та керований хаос. Це не випадково: світова цивілізація, на сучасному етапі свого розвитку, зіштовхнулася із принципово новими інструментами формування нової політичної реальності, надзвичайно ефективними в умовах кризи однополярного світу. З іншого боку, саме ці інструменти і представляють виняткову небезпеку для сучасних націй-держав. Класичні розуміння військового конфлікту виявились недостатніми при розробці заходів по забезпеченню національної безпеки без врахування такого феномену сучасних міжнародних відносин як гібридна війна.

Головною особливістю сучасних міжнародних конфліктів є те, що вони не можуть оцінюватись лише через призму традиційних методів ведення бойових дій. Інформаційно-технічні засоби, соціальні ЗМІ, психологічний інструментарій і багатогранне використання усіх ресурсів оборони і наступу кардинально змінили політику ведення військових дій. У зв'язку з цим, як нове визначення «війни», з урахуванням її багатопланової природи, з'явився термін «гібридна війна».

Таким чином, зміни динаміки та умов регіональних та глобальних порядків змусили держави вдатися до вироблення альтернативних методів ведення війни.

З урахуванням динаміки глобальних і регіональних конфліктів, питання «гібридної війни» набуває подальшої актуальності. Передусім, йдеться про спосіб і форму підготовки держави для протидії засобам ведення проти неї «гібридної війни».

Гібридна війна – це комбінація традиційних та нетрадиційних, військових та невійськових методів ведення війни, які включають використання сил спеціального призначення, нерегулярних збройних формувань, підтримку внутрішніх заворушень та сепаратистських рухів, інформаційну війну та пропаганду, дипломатичні заходи, кібератаки, економічний тиск [3].

До аналізу сутності гібридної війни звертались в своїх наукових працях як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, а саме П. Бергер, З. Бжежинський, Н. Вінер, Г. Лассуел, М. Постер, Е. Тоффлер, С. Хантінгтон та ін. Вивченню гібридної війни та українського суспільства в умовах війни присвятили свої дослідження М. Гетьманчук, І. Кононов, К. Попович, О. Пулим, І. Рущенко, М. Требін, Т. Фісенко, Л. Чекаленко та ін.

Фахівець з міжнародних досліджень безпеки та військової стратегії (США) доктор Філіп Карбер розрізняє 4 воєнних і 4 невоєнних чинники гібридної війни. 4 воєнних – це використання традиційних військових конвенційних сил, сил спеціальних операцій, сил нетрадиційних, неконвенційних, а також проксі-сил. Це військова складова. Невійськова складова – це політичні, економічні чинники, це кіберпростір і медіа-простір. Сюди входять пропаганда, інфовійни та ін. [1, с.128].

Філософія війни розглядає війну у ширшому контексті, ніж просто питання озброєнь і стратегії, ставлячи запитання щодо таких речей, як значення і походження війни, відношення війни до людської природи та етики ведення війни.

Війна цікавила філософів усіх часів: філософи досліджували сутність війни, навчали воєначальників, створювали підручники з військової стратегії і тактики, брали активну участь у військових діях, шукали теоретичні передумови вічного миру, досліджували етичні виміри війни. Спорідненість військових та філософських наук, постійні війни в світовій історії створили унікальні умови для філософського пізнання феномену війни. Сократ розділяв тактику і стратегію, визнавав цінність професійної освіти стратега. Арістотель визначає війну як «мистецтво оволодіння (мистецтво полювання як частина його), що направлене як на диких тварин, так і на частину людства, які від природи народжені підкорятися, але відмовляються це робити; така війна є справедливою» [3].

Щодо психологічного виміру особистості у гібридній війні, то варто зазначити, що практично всі провідні держави світу використовують інформаційно-психологічні засоби підкорення свідомості особистості у своїх геополітичних планах.

Основною складовою гібридної війни є концентральна зброя, що має на меті знищення свідомості завдяки руйнації будь-якої ідентифікації та перетворення особистості на покірного виконавця необхідних замовнику дій. Показаний психологічний вимір гібридної війни, що пов'язаний із руйнацією совісті особистості, через знищення якої впроваджується нігілізм. Розкриті механізми формування «потрібного образу світу» через створення міфів та брехні. Наголошується на необхідності розкриття та усвідомлення психологічних механізмів ведення гібридної війни з метою запобігання враження її зброєю.

Давньокитайський філософ Сунь Цзи у своєму трактаті про військово мистецтво писав, що «вище призначення війни – зруйнувати плани ворога; потім – зруйнувати його союзи; потім – напасти на його армію; і саме останнє – напасти на його укріплені міста». Отже, «підкорити ворога не борючись» завжди було основною метою будь якої війни. Норман Коумпланд у книзі «Психологія і солдат» підкреслював: «Армія не розбита, поки вона не перейнялася свідомістю поразки, бо поразка – це висновок розуму, а не фізичний стан» [2].

Отже, психологічний вимір «гібридної війни» пов'язаний із використанням технологій насичення інформаційного простору брудом, міфами та брехнею з метою зниження загального рівня свідомості особистості, а в подальшому – руйнації совісті особистості, через знищення якої, у свою чергу, впроваджується нігілізм.

Таким чином, елементами гібридної агресії називають певні стратегічні комунікації, дезінформацію, економічну блокаду, нелегальні операції у кіберсфері, хімічні атаки тощо. Гібридна війна використовує усі види влади держави, щоб нав'язати свою волю іншій державі, нападаючи на найслабші точки розвитку суспільства, адже вона бореться за «розум» і «душі» громадян.

Література

1. Герасіна Л. М., Погрібна В. Л., Поліщук І. О. та ін. Війна «гібридна» / Політологічний енциклопедичний словник / За ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.
2. Горбенко Ю. Л. Особистість у гібридній війні: психологічний вимір. Психологія і особистість. 2017. № 2 (12) URL: [file:///C:/Users/SAMSUNG/Downloads/%D0%9F%D0%A1%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%AF_%E2%84%962%20\(12\)_2017%20_%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82-030-039.pdf](file:///C:/Users/SAMSUNG/Downloads/%D0%9F%D0%A1%D0%98%D0%A5%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%AF_%E2%84%962%20(12)_2017%20_%20%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82-030-039.pdf)
3. Чекаленко Л. Про поняття «гібридна війна». Віче. 2015. URL: <http://www.viche.info/journal/4615>.

УДК 355.07.

Грицина В., головний сержант

Тернопільська бригада Територіальної оборони

ВІЙСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ, ЯК СИСТЕМА ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

Hrytsyna V.

**TERRITORIAL DEFENSE TROOPS AS A SYSTEM OF COUNTERING HYBRID
THREATS**

На відміну від класичних схем: Російсько-українська війна, що почалася в 2014 році, внесла у міжнародний лексикон нове словосполучення - «гібридна війна», миттєво отримавши масове поширення у світових ЗМІ.

В середовищі фахівців з міжнародної безпеки термін «гібридна війна» з'явився трохи раніше, в 2005 р, і застосовувався зокрема при аналізі російської агресії проти Грузії в 2008 р; в дійсності значна частина «арсеналу» гібридної війни була відпрацьована і перевірена на практиці Росією саме в ході підготовки до вторгнення в Грузію. Однак, тільки російсько-українська війна показала, що мова йде не про унікальну ситуацію, а про добре продуману і пропрацьовану схему політичної, інформаційної, ідеологічної війни, підготовки до окупації країни - схемою, яка має універсальний характер і може з незначними змінами екстраполюватися на найрізноманітніші країни - жертви агресії.

Низка журналістів, політиків та фахівців у сфері міжнародної безпеки поспішили припустити, що саме такі «гібридні» війни стануть основним типом конфліктів ХХІ століття.

Очікувано поширення практики «гібридного конфлікту», як мінімум, в країнах Східної Європи, Південного Кавказу, Центральної Азії та в інших регіонах, які потенційно належать до сфери інтересів російського режиму. Теорія та практика «Гібридного конфлікту» сьогодні є найвищим досягненням російської військово-політичної думки і вважається (не без підстав) ефективним методом підпорядкування суміжних держав диктату Кремля.

Таким чином, перспектива екстраполяції практики «гібридної війни» Росії з України в країни Балтії, Південного Кавказу та Центральної Азії представляється вкрай вірогідною історією в короткостроковій часовій перспективі. Для запобігання Росії в передбачуваних конфліктах за необхідне є чітке розуміння суті і характеру гібридної війни як особливого типу військово-політичних конфліктів і прогнозування найбільш ймовірних сценаріїв Росії на перших етапах «гібридної війни», коли для країн - жертв агресії ще не втрачено можливість локалізувати конфлікт і перемогти ворога «малою кров'ю».

«Гібридна війна» в самій загальній формі може бути визначена як військова агресія однієї держави проти іншої, зовнішньо замаскована під внутрішньополітичний конфлікт в державі - жертві агресії.

Ключовою особливістю «гібридної війни» є поєднання двох здавалося б взаємовиключних факторів: прямого ведення війни Російською Федерацією (від прийняття всіх політичних і навіть оперативних військових рішень кремлівським керівництвом на вищому рівні до прямої участі в бойових діях регулярних частин збройних сил РФ) і категоричного публічного невизнання РФ своєї участі в конфлікті.

Для прогнозування розвитку «гібридного» конфлікту слід пам'ятати, що логіка його розвитку не відповідає логіці розвитку внутрішньополітичних конфліктів. Логіка розвитку громадянських конфліктів добре вивчена сучасної політологією, і для їх локалізації та поступового припинення розроблений певний арсенал військових і політичних рішень, заснованих на досягненні розумного компромісу між головними конфліктуєчими сторонами і подальшої локалізації «непримиренних» радикальних елементів.

Внаслідок описаного вище парадоксального характеру «гібридної» війни, зовні закамуфльованій під громадянський конфлікт, виникає прогнозування розвиток конфлікту у відповідності з класичними схемами і застосувати для досягнення миру описані вище механізми внутрішньополітичного врегулювання. Такий підхід приречений на провал, тому що «гібридна» війна, насправді, не підкоряється логіці розвитку внутрішнього конфлікту. У стратегічному і оперативному мисленні «гібридна

війна» є в повній мірі спланованою військовою операцією однієї держави проти іншої і розвивається в повній відповідності з логікою «класичного» спланованого і керованого з єдиного штабу військового вторгнення.

Також слід враховувати, що вторгнення може здійснюватися одночасно в різних частинах країни - жертви агресії. Одним з основних методів «примусу до російського міра» є імітація сепаратизму і встановлення контролю РФ спочатку над окремими регіонами, де найбільш слабкі позиції національного уряду і найбільш підготовлено ґрунт для вторгнення РФ. За таким сценарієм розвивалася агресія РФ проти Молдови (успішний проект «Придністров'я») і менш успішний проект «Гагаузія»), Грузії (успішні проекти «Абхазія» і «Південна Осетія»), неуспішний проект «Аджарія») і України (успішний проект «Крим», неуспішний проект «Новоросія», частково успішні проекти «Донецька Народна Республіка» і «Луганська Народна Республіка»). Слід розуміти, що відторгнення окремих територій ні в одному з цих випадків не було кінцевою метою РФ, а тільки засобом для досягнення остаточної мети повного контролю над країнами - жертвами агресії.

Країнам Центральної Європи, які входили в так званий «Варшавський договір» слід зрозуміти своє місце в проекті «русского мира».

Не розраховуйте на членство в ЄС і НАТО як гарантіями безпеки. У розумінні «русского мира» приналежність Польщі, Балтії до Заходу трактується у три способи: як короткочасна проблема, історична випадковість і як спроба Заходу «влізти в споконвічно російську сферу впливу», «відірвати належить Росії». Таке бачення призводить до того, що повернення деяких країн зі сфери впливу Заходу в сферу «русского мира» є однією з першочергових за часом і дуже важливих психологічно цілей в даному геополітичний проект. При цьому країни Польща, Латвія, Литва, Естонія розглядаються не в тому контексті, в якому розглядаються Чехія, Угорщина та інші колишні сателіти СРСР, а на рівних з іншими колишніми республіками СРСР, тобто як країни, над якими передбачено встановлення повного прямого контролю РФ.

Таким чином, цілі і завдання Росії в короткій і середній перспективі зводяться до наступних:

- руйнування зсередини НАТО шляхом протиставлення інтересів США, Британії і континентальної Європи аж до розпаду Альянсу;
- розкладання зсередини Європейського Союзу шляхом підтримки «евроскептиків» і новими центральноєвропейськими членами ЄС, аж до розпуску євро-зони і переформатування ЄС в консультативний орган на кшталт малоефективних Ради Європи та ОБСЄ.

Послідовність основних стадій «гібридної» війни:

- нульова фаза - фаза психологічної і пропагандистської війни;
- фаза початку прямого вторгнення може бути охарактеризована як фаза дестабілізації;
- імітації громадянського опору;
- за формальним проголошенням опору відразу ж слід фаза ескалації насильства і провокацій;
- фаза імітації суб'єктності;
- військова фаза підтримки суб'єктності.

Війська територіальної оборони, як система протидії гібридним загрозам.

Територіальна оборона від початку створення до сьогоднішнього Зміни у безпековому середовищі, які відбулися на європейському континенті впродовж останніх років, змусили низку держав-членів НАТО і ЄС переглянути свої підходи до питання захисту державного суверенітету і територіальної цілісності. Значна частка з них реалізує свою власну оборонну політику через організацію та підготовку

територіальної оборони (далі – ТрО) з найбільш економічних та ефективних резервів підтримання на належному рівні обороноздатності своєї держави. Для України організація ТрО набуває особливого значення під час удосконалення системи оборони держави, що нині здійснюється в умовах збройного протистояння.

Аналіз нормативно-правової бази з питань ТрО свідчить, що на сьогодні єдина система ТрО України остаточно не сформована і має низку проблем, які потребують розв'язання. Збройна агресія Російської Федерації проти України має довготривалий період, що змушує керівництво держави приймати ефективні рішення з питань оборони.

Історичний досвід створення та розвитку ТрО свідчить, що її завдання за обсягом, характером і способами виконання не були постійними. Вони виступали похідною змін, які відбувалися, зокрема, у поглядах на способи ведення збройної боротьби. Одне з основних завдань ТрО, а саме охорона важливих об'єктів та комунікацій, постало перед протиборчими сторонами ще з виникненням збройної боротьби як організованої форми застосування військ (сил). З появою масових армій і розширенням просторового розмаху воєнних дій, розвитком інфраструктури, появою далекобійних засобів вогневого ураження та вдосконаленням способів ведення воєнних дій зростала значимість збереження та функціонування об'єктів економіки, транспортної інфраструктури та систем державного і військового управління для успішного ведення воєнних дій.

У роки Першої світової війни основними завданнями ТрО були охорона важливих об'єктів, підготовка і відправка резервів, захист і доставка матеріальних засобів для військ фронту. Під час Другої світової війни розпочалися системні воєнно-теоретичні дослідження з питань оборони території своєї держави поза межами відповідальності діючих фронтів, напрацьовувались практичні заходи боротьби з диверсійно-розвідувальними і незаконними збройними формуваннями, створювався рух опору на тимчасово зайнятій території, запроваджувались охоронні та режимні заходи, які стали основою теорії та практики ТрО. У ХХ столітті значна увага приділялася диверсійно-розвідувальній діяльності та опануванню методами партизанської війни. Це зумовило розширення спектру завдань ТрО, до переліку яких додалися: прикриття і оборона сухопутних ділянок державного кордону, морського узбережжя; охорона та оборона військових, промислових і транспортних об'єктів; боротьба з повітряними та морськими десантами і диверсійно-розвідувальними групами противника. На початку ХХІ на зміну класичного типу війни, де вирішальна роль належала збройній боротьбі, прийшла гібридна війна, що вплинуло на розширення спектру завдань ТрО, зокрема: охорона та захист державного кордону; забезпечення умов для надійного функціонування органів державної влади, органів військового управління, стратегічного розгортання військ (сил); охорона та оборона важливих об'єктів і комунікацій; підтримання правового режиму воєнного стану.

З часу здобуття незалежності Україна проголосила і надалі послідовно дотримувалася принципів оборонної політики. Одним із підтверджень вірності їй стала відмова від ядерної зброї. Водночас, Україна виявилася неготовою адекватно реагувати на початковому етапі російській агресії. З 2014 року співвідношення військових потенціалів України і Росії залишається очікувано загрозливим для безпеки нашої держави, що може призвести до катастрофічних для нас наслідків у випадку широкомасштабної агресії. За таких умов одним із резервів підвищення обороноздатності України є зміцнення ТрО. Для цього вкрай необхідне законодавче врегулювання питань ТрО, до того ж варто звернути увагу й на іноземний досвід.

Багато держав-членів НАТО і ЄС (Польща, США, Німеччина, Франція, Туреччина, Канада, Швеція, Литва, Латвія, Фінляндія) реалізують власну оборонну

політику саме через територіальну оборону. Оцінюючи досвід цих держав, доречно відмітити, що підходи та принципи до організації та підготовки ТрО різноманітні, але водночас можна виділити певні загальні риси: війська ТрО - це особлива складова регулярної армії; територіальна оборона організовується і ведеться на національній території держави; фінансові витрати на утримання військ ТрО менші, аніж на утримання інших складових регулярних військ і розподіляються між державним та місцевим бюджетами; повна або часткова мобілізація резервістів, якими комплектуються війська ТрО, здійснюється в загрозовий період або з оголошенням воєнного стану; переважно вільний доступ до зброї, яка зберігається вдома, або на підприємстві, що дає змогу мати високий ступінь готовності до дій. Урахування історичних аспектів організації ТрО, відповідного досвіду сучасної доби держав-членів НАТО і ЄС та національного досвіду дасть змогу визначити правові основи організації ТрО України, адаптованої до особливостей сучасних воєнних конфліктів.

Література

1. <http://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/EN/>,
2. <http://www.comw.org/qdr/fulltext/0712hoffman.pdf>;
[<http://www.atlanticcouncil.org/publications/articles/hybrid-war-old-wine-in-a-new-bottle>]
3. Gray, Colin. The 21st Century Security Environment and the Future of War. // Parameters Winter 2008-9: 14— 26.
4. Попов И. Матрица войн современной эпохи, http://nvo.ng.ru/concepts/2013-03-22/7_matrix.html
5. Хоффман Фрэнк. Гибридные угрозы, <http://navoine.info/hybrid-dange.html>
6. Дугин А.Г. Война континентов. Современный мир в геополитической системе координат. - Изд. "Ака-демический проект", 2014 г.;
7. Александр Владимиров Президент Коллегии военных экспертов России член Совета по национальной стратегии кандидат политических наук автор фундаментального труда «Основы общей теории войны», генерал – майор в отставке;
8. Доклад по теме: «Гибридные войны в Общей теории войны» на конференции «Гибридные войны XXI века». Военный университет МО РФ 28 января 2015 г. г. Москва.

УДК: 316.486.26

Гуляк О. генерал-майор, кандидат юридичних наук, доцент
Начальник Військової академії (м. Одеса), м. Одеса, Україна

ГІБРИДНА ВІЙНА СЬОГОДЕННЯ - НЕМИНУЧИСТЬ ЧИ ПОЛІТИЧНИЙ ПРОРАХУНОК

Huliak O., General-Major, Ph.D., Assoc.Prof.

TODAY'S HYBRID WAR - INEVITABILITY OR POLITICAL CALCULATION

Прошло сім років з того часу, як відбулася анексія Росією Криму та розпочалась збройна агресія проти України на Донбасі. Провідні як зарубіжні, так і вітчизняні політологи, воєнно-політичні експерти, вчені поділяють думку, що Росією була розв'язана проти України так звана «гібридна війна».

Стратегія такої війни була спрямована на розхитування політичної ситуації та послаблення держави. Усе це поєднується з економічними санкціями та спробами створити негативний імідж України на міжнародній арені. Феномен «гібридної війни» постійно трансформується разом зі змінами, що відбуваються у світі.

Необхідно зазначити, що за майже сім років ані в Україні, а ні на Заході так і не було проведено ґрунтовне дослідження, щодо аналізу та оцінки висновків та уроків «гібридної війни» на Сході України. Аналіз останніх досліджень показує, що поняття «гібридна війна» відсутнє в міжнародно-правових документах. Низка дослідників сучасності, для характеристики сучасних воєнних конфліктів, використовують саме термін «гібридна війна», однак систематизованого викладу причин виникнення, сутності характеру та особливостей ведення таких війн в Українській державі дуже мало. Такі дослідження проводились відомими американськими та нідерландськими експертами, такими, як Ф. Гофман, Д. Лосіна, Д. Девіс, Д. Кілкамен, Френк ван Каннеком. Серед українських означену проблему досліджували С. Асланова, В. Горбуліна, Є. Магду, В. Петрика, М. Требіна. В їх наукових дослідження розкрито економічні, етнополітичні, інформаційні особливості «гібридної війни» на Сході України.

«Гібридна війна» – це війна з поєднанням принципово різних типів і способів ведення війн, які скоординовані для досягнення спільних цілей. Для того щоб зрозуміти чому саме Україна стала тією територією на якій на початку 21 століття знову ллється кров, та визначити суть того, що відбувалося навесні і влітку 2014 року, необхідно розглянути передісторію цих подій [1].

Україна у складі СРСР завжди займала вагоме значення – це і територія, і природні ресурси та інтелектуальний потенціал, промислове виробництво і розвинена інфраструктура. Розпад СРСР виявився несподіванкою як для політичної еліти Заходу, так і Сходу. Перші хотіли послабити його позиції як геополітичного «гравця», а «нова» політична еліта СРСР мала на меті переформатувати «владу» в СРСР, позбавившись негативного впливу КПРС, перш за все кадрового і відтворити СРСР у новій структурі СНД, під час збереження провідної ролі РФ. Однак «парад суверенітетів» і прагнення деяких республік колишнього СРСР проводити власну політику поставили під загрозу ідеї геополітичного реваншу.

Ситуацію ускладнювало те, що в 90-і роки 20 століття Росія починає втрачати свої геополітичні позиції, міжнародну політичну вагу, успадковану від СРСР, що призвело до значного зростання впливу ЄС і НАТО на європейському континенті, а відповідно ослаблення впливу на європейську політику з боку РФ [1].

Напротязі 28 років незалежності Україна розраховувала на те, що гарантії безпеки і територіальної цілісності України забезпечать нам мирне існування без війн і конфліктів. Але реальність виявилась іншою. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї укладений 5 грудня 1994 року між Україною, США, РФ та Великою Британією передбачали гарантії суверенітету та безпеки України. У своєму виступі у ході загальних дебатів 21 вересня 2016 року на сесії Генеральної асамблеї ООН, Петро Порошенко нагадав, що Україна добровільно демонтувала свій ядерний арсенал третій за величиною у світу в обмін на гарантії безпеки, суверенітету і територіальної цілісності відповідно до Будапештського меморандуму у 1994 року[3].

З 2001-2014 роки була проведена велика робота по розробці форм та методів стратегії геополітичного реваншу РФ. Пропагандистський настрій, який почав формувати образ зовнішнього ворога в персичних громадян Росії та відчуття того, що вони оточені з усіх боків [3]. Пропагандистські і політичні сили, як РФ так і України використовуючи ностальгічні настрої за Радянським Союзом активно розповсюджували ідеї «русского мира». Тому «воз'єднання» Криму з Росією спочатку сприймалося населенням як перспектива відновлення радянського рівня життя. За такої ситуації було реалізовано сценарій практично безкровної окупації півострова та

приєднання його до Російської Федерації через порушення територіальної цілісності України, уведення військ та проведення референдуму[4].

Відтак в подіях які розгорнулись на Донбасі сценарій став розвиватися зовсім по іншому, що примусило РФ перейти до військового вторгнення. Треба зазначити, що класичний сценарій соціального конфлікту, як правило складається з трьох стадій: на початковій відбувається поділ населення, соціальних груп на «своїх» та «чужих» за якоюсь ознакою, або сукупністю ознак – національною, регіональною, релігійною, політичною. Потім здійснюється перехід до активних дій, що виражаються в «стихійних», а більше в «організованих» мітингах, посиленні протидії провоохоронним органам та органам місцевої влади. І, нарешті, для початку непосредньо насильницьких дій (напад збудженого натовпу на адміністративні будівлі, військові об'єкти, органи внутрішніх справ та безпеки з метою захоплення зброї та звільнення заарештованих; здійснення погромів, вбивств, згвалтувань, підпалень житлових будинків і автомашин) необхідні, як мобілізація натовпу так и наявність провокуючої події, що дає привід для відповідних дій. Змінюватись можуть гасла та постаті, а механізм розгортання подій завжди був однаковий [2].

Події на Донбасі розгортались саме за цим сценарієм, але мали й свої особливості: перше – дуже низька активність населення підсилювалась «привозними» активістами, які створювали кістяк штурмових загонів; друге – регіональна політична та управлінська еліта в своєму бажанні отримати преференції коливались між Києвом та Москвою. Ці коливання призвели до того, що одна і друга сторона особливо не довіряла представникам регіональної влади, що прискорило процес швидкої заміни першої хвилі «народних лідерів» на людей, яких готували на ці ролі; третє – політичній еліті України так і не вдалося знайти оптимальне співвідношення загальнонаціональних та регіональних інтересів у межах державної етнополітики [3]; четверте – постійне недофінансування комунальної та бюджетної сфер, закриття шахт і підприємств, зубожіння шахтарських селищ, ріст безробіття, зниження життєвого рівня – все це створювало підґрунтя для антиукраїнської інформаційно-пропагандистської роботи на Донбасі. Вже третій рік на Сході України не стихає збройний конфлікт. Тривають пошуки шляхів вирішення цієї болючої для українського народу проблеми.

Нині українське політбюро стало більш реально оцінює і реалізує зовнішню політику. Для нас стало буль зрозуміло, що таке війна, яку загрозу, негативні наслідки вона несе нашій державності і це повинно об'єднати нашу політичну еліту і нашу націю.

Література

1. Бжезінський З. Велика шахівниця: <https://www.ukrlit.ua/lib/bzhezinskiy//html>.
2. Горбулін В. Гібридна війна як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін: https://www.gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klynehoviy-instrumentrsiyskoyi-geostrategiyi-revanshu_html.
3. Требін М. Гібридна війна як нова українська реальність: https://www.ukrsocium.org.ua/Arhiv/Stati/us-3_2014/113-127_pdf.
4. Вітман К. Суперечності загальнонаціональної та регіональної етнополітики в Україні. Актуальні проблеми державного управління. Віче. 2011. №9. С. 57.

УДК 94 (477)

Криськов А., д. істор. наук, доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ОБРАЗИ ГЕРОЯ І ВОРОГА ЯК ІНСТРУМЕНТИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Kryskov A., Dr., Assoc. Prof.

IMAGES OF THE HERO AND THE ENEMY AS TOOLS OF HYBRID WAR

Для гібридної війни характерним є управління людською свідомістю. Результатом цього є бачення певних маркерів, які визначають розуміння того, що відбувається не в реальності, а з позиції того, хто керує нашим сприйняттям. Ми бачимо те, що повинні бачити, і не помічаємо того, чого бачити не маємо. Тому головним інструментом стає когнітивний вплив, а гібридна війна проявляється як когнітивна війна у нашому ментальному просторі. Когнітивні атаки спрямовані на трансформацію розуміння та реінтерпретацію ситуації як в індивідуальній, так і у масовій свідомості. Так, події російсько-української війни майже однаково відображаються на екранах українського, російського чи американського телебачення, але в інформаційному і віртуальному просторах вони отримують різні інтерпретації, що призводить до різних висновків. Росія мусила зробити з України ворога, щоб виправдати свої дії.

З пропагандистською метою Росія повторює нарратив, який використовувала у випадку протистояння з Грузією чи країнами Балтії: собі обирає роль захисника (рятівника), а законним властям відводиться роль агресора (ворога). Необхідність показати справедливість російської позиції заставляє створювати і активно розвивати подібні нарративи, тим більше, що вони гарно вписуються у міфологію «вітчизняної» війни 1941-1945 рр., яка залишається єдиним не зруйнованим радянським міфом. Саме звідси беруться для активного використання слова-терміни, якими в російських ЗМІ позначають українців (бандерівці, нацисти, фашисти, карателі).

Центральною частиною пропаганди, яка спрямована на те, щоб створити певний приклад, певний шаблон поведінки, є герой. Війна завжди містить нові моделі поведінки, які у мирному житті не потрібні. Основна функція героя – перемагати заради великої мети. Герої – це люди, поведінка яких є мало досяжною, але вони повинні бути для виховання певних якостей у інших людей. Чим вище піднімається статус героя, тим важливішим стає функція ворога. В авторитарних і тоталітарних державах без образу ворога неможливо реалізовувати внутрішньополітичні або економічні завдання. Ворог повинен бути присутній скрізь і завжди, його існування виправдовує всі негаразди і створює нових героїв.

«Нові» герої, які з'явилися після розпаду СРСР, необхідні для побудови нових держав, але не є настільки ж однозначними, як герої колишні, оскільки їхні образи не творяться в умовах закритого суспільства. Україна отримала певне напруження у стосунках з Польщею та Ізраїлем через «нових» героїв. Росія перебуває у ще важчій ситуації, оскільки створює вибухонебезпечний продукт – бере досягнення сталінського періоду і, одночасно, замовчує злочини Сталіна.

УДК 005.521:32

Лазарюк В., канд. техн. наук, доц.; Блавіцький М.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

**Народна дипломатія важливий ресурс інформування СВІТОВОЇ громадськості
щодо ситуації в Україні в умовах гібридного протистояння**

Lazaryuk V., Ph.D., Assoc. Prof., Blavitskyi M.

**PUBLIC DIPLOMACY AN IMPORTANT INFORMATIONAL RESOURCE OF
WORLD COMMUNITY ABOUT THE SITUATION IN UKRAINE IN HYBRID
CONFLICT**

Міжнародна комунікація економічно розвинутих країн служить для підтримки політики добросусідства, позитивних та відкритих намірів щодо співпраці з метою взаємовигідного розвитку, культурного обміну та можливості вільного доступу громадян до мистецьких, рекреаційних та історичних цінностей, для попередження екологічних та техногенних катастроф.

Сучасний розвиток економіки світових наддержав засновано на інформаційних технологіях, на глобальному цілодобовому механізмі ведення бізнесу цілодобово. Розвиток засобів комунікації привів до того, що інформаційні технології стали новим ресурсом держав для отримання конкурентних переваг та вигод при завоюванні нових ринків збуту та споживачів. Попри це, стирання кордонів створило широкі можливості і для маніпулятивного впливу на свідомість населення в першу чергу країн з близькими мовними та культурними ознаками. Вразливість інформаційного процесу при цьому привело до створення інформаційних засобів боротьби з будь-ким за будь-які ідеї. За найбільш відомими визначенням інформаційною війною називають «вид конфлікту, при якому завданнями протиборчих сторін є захист власної інформації та інформаційних систем, маніпулювання інформацією противника або її спотворення, а також обмеження можливостей протиборчої сторони в доступі і обробці інформації».

Негативні впливи на відкрите суспільство можуть приводити до його внутрішньої конфліктної реакції, з короткочасною вигодою для окремих вузькогрупових політичних та економічних інтересів. Проте будь-яка внутрішня конфліктна ситуація, як наприклад використання чорного піару на виборах, веде до послаблення державних інститутів регулювання. Тому шляхи зменшення ризику створення реальної загрози переростання внутрішнього конфлікту у зовнішній, слід шукати у сфері розвитку глобального комунікаційного простору та створення міжнародних платформ підтримки та відстоювання національних інтересів, які мало піддаються негативним спрямованим інформаційним впливам через багатомовність та складність світової комунікації.

Міжнародний інформаційний обмін може включати не лише засоби офіційної дипломатії, але і недержавні форми відносин народної дипломатії. Такі недержавні форми проведення міжнародного співробітництва, більш послідовні та вільні у виборі способів комунікації у своїй країні. Функціями для здійснення народної дипломатії потенційно наділений будь-який суб'єкт, який має право на міжнародне співробітництво. Суб'єктами народної дипломатії можуть бути окремі громадяни, громадські організації, вищі навчальні заклади. Перші дії у визнанні України як держави на міжнародній арені були зроблені саме через активну підтримку української діаспори, та з боку підтримки тих країн, етнічні представники яких проживають на території нашої держави.

Станом на 2010 рік за межами України мешкало до 10 млн українців. Серед розвинутих країн багатих на українську діаспору, таких як США та Канада, додалися також Чехія, Португалія, Польща, Франція, Латвія, Естонія, Литва, Велика Британія, Австрія та Хорватія.

Порівняно з іншими світовими діаспорами, українські громади мають найбільшу кількість різних громадських об'єднань (за приблизними підрахунками – близько 3 тисяч). Лише у Канаді їх майже тисяча товариств. Авторитетною міжнародною українською організацією є Світовий Конгрес Українців, який об'єднує близько 300 громадських організацій закордонних українців з більше, ніж 30 країн світу. Серед міжнародних об'єднань українських громад слід назвати Європейський конгрес українців, Світову федерацію українських жіночих організацій, Світову федерацію українських лемківських об'єднань. Основним координаційним органом світового

Україна є Українська Всесвітня Координаційна Рада, створена у 1992 році українськими громадськими організаціями з України та з-за кордону.

У вересні 2020 року для протидії інформаційним гібридним засобам з боку країни агресора – Російської Федерації, у якості нового консультативного та координаційного формату Україною ініційовано створення «Кримської платформи». Метою даного об'єднаного міжнародного майданчика є підвищення ефективності міжнародного реагування на окупацію Криму, відповіді зростаючим безпековим викликам, посилення міжнародного тиску на Росію, запобігання подальшим порушенням прав людини та захисту жертв окупаційного режиму, а також досягнення головної мети – деокупації Криму та повернення його Україні.

У лютому 2021 року Світовий Конгрес Українців (СКУ) привітав рішення української влади щодо створення Кримської платформи та залучатиме українців по всьому світу до підняття кримського питання серед міжнародної аудиторії. У вступному слові під час панельної дискусії «Кримська платформа: Дорожня карта деокупації» президент СКУ Павло Грод наголосив, що під російською окупацією Крим перетворився на поліцейську державу, «чорну діру» в правах людини, що ускладнило відстеження будь-яких зловживань. Ситуація в Криму має наслідки далеко за його межами, адже тактика, яка там застосовується, застосовується і в Росії, в тому числі проти української громади. Українські організації у партнерстві з українським урядом на світовому рівні започаткували та впровадили кампанії громадської дипломатії, покликані повідомляти про реалії окупованого Криму, а також боротися з російською дезінформацією у світі, наголосив очільник СКУ [1].

Розвиток глобального інформаційного простору з допомогою засобів народної дипломатії, не локальна заборона комунікативних технологій, а подальше включення українських громад в усьому світі в глобальні процеси – це має стати адекватною, дієвою відповіддю на глобальні виклики, пов'язані з поширенням конфліктів «нового типу».

Література

1. Світовий Конгрес Українців вітає рішення української влади щодо створення Кримської платформи [Електронний ресурс]: – Режим доступу:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3199565-u-sku-privitali-stvorena-ukrainskim-uradom-krimskoi-platформи.html>

УДК 32:316.422 (049.2)

Лещенко О., канд. політ. н., заступник директора

Департамент організації заходів цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій

ГІБРИДНІ ВІЙНИ: АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Leshchenko Oleksandr, Ph.D., Deputy director Department for the organization of Civil Protection, State Emergency Service of Ukraine

HYBRID WARS: ASPECTS OF CIVIL PROTECTION

Початок ХХІ століття характеризується активізацією воєнно-політичних конфліктів, які відрізняються від своєї, так би мовити «традиційної» форми, – класичної тотальної війни. Зазначені типи конфліктів (війн) військовими теоретиками та експертами іменуються, як «нелінійні», «неконвенційні», «нетрадиційні», особливо часто використовується термін – «гібридні». Специфічні ознаки «гібридних війн» простежуються у воєнних кампаніях проти Іраку (1991, 1996 і 2003 рр.), на Балканах (1999 р.), в Афганістані (2001 р.), у Лівії (2011 р.) та у Сирії (2011 р. – по цей час).

Про подальший розвиток форм та методів ведення таких війн свідчить воєнно-політичний конфлікт, який зараз відбуваються на сході України.

Особливістю сучасних воєнно-політичних конфліктів є пріоритет використання супротивниками широкого спектру невійськових методів впливу (економічних, інформаційних, екологічних, соціальних, політичних тощо) у поєднанні із різноманітними методами воєнного протистояння. Загальною метою цього протистояння є дестабілізація політичного стану держави супротивника, примушення його до прийняття сприятливих для іншої сторони умов виходу з конфлікту. Змістом дій під час ведення «гібридної війни» стає не скільки фізичне знищення збройних сил супротивника, а деморалізація й нав'язування агресором своєї волі всьому населенню держави шляхом використання широкого спектру військових та невійськових інструментів [1; 2; 3].

Таким чином, у сучасних воєнно-політичних конфліктах саме цивільне населення не тільки несе основний фізичний тягар наслідків збройного протистояння, але і знаходиться під тиском ідеологічної, економічної, інформаційної, психологічної та інших складових цього конфлікту. Дослідження цієї проблематики дають підстави стверджувати що у «гібридних війнах» пріоритетом при досягненні агресором головної мети стає морально-психологічне придушення населення країни, створення нестерпних умов для його життя, в першу чергу, шляхом руйнування (пошкодження) об'єктів критичної інфраструктури (електростанцій, ліній зв'язку, систем життєзабезпечення, об'єктів економіки, комунального обслуговування, транспорту, медичних закладів, елементів фінансової системи тощо). Основними наслідками чого, як правило, є: спад економіки, виникнення хвороб, пандемій, екологічних катастроф, посилення міграційних процесів та масового страху, які в сукупності мають забезпечити створення стресового стану у широких верств населення, як головної передумови зміни суспільної свідомості у бажаному для агресора напрямку. Водночас, в практичному сенсі настання цих наслідків має більш складну та багатоаспектну проблематику [4; 5; 6; 7].

Питанням захисту цивільного населення в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів присвячено доповідь Генерального секретаря ООН А. Гутерриша у травні 2018 року. Зазначена доповідь є підсумком стану вирішення цієї проблематики за останні двадцять років. У доповіді на прикладах активних збройних конфліктів проаналізовано наслідки сучасних воєнних конфліктів для безпеки цивільного населення, висвітлено основні проблеми у цій сфері, а також окреслено напрямки діяльності міжнародної спільноти щодо покращення захисту цивільного населення на наступні роки [8].

На сьогодні зміст та обсяг завдань цивільного захисту, як функції держави щодо захисту населення і територій від наслідків різних надзвичайних ситуацій, у тому числі спричинених збройними конфліктами, суттєво відрізняється від завдань, що вирішувалися у попередньому столітті. Посилення кризи системи міжнародної безпеки на початку нинішнього століття, у тому числі спричиненою активізацією сучасних воєнно-політичних конфліктів, свідчить що ефективне забезпечення цивільного захисту в таких умовах залишається актуальним, а обсяг завдань цивільного захисту, форми та методи їх реалізації в сучасних умовах потребують якісного перегляду із урахуванням безпекових викликів сьогодення. Таким чином, на сьогодні перед державою постає необхідність аналізу проблем, визначення шляхів їх вирішення та пріоритетів у сфері цивільного захисту.

На виконання вимог Закон України «Про національну безпеку України» [9], Стратегії національної безпеки України [10] в державі проведено огляд цивільного захисту. За його результатами розпочато розробку проекту Стратегії громадської

безпеки і цивільного захисту, як документа довгострокового планування у сфері національної безпеки, що визначатиме актуальні виклики та загрози національній безпеці, а також пріоритети формування та реалізації державної політики у сфері цивільного захисту на весь спектр можливих надзвичайних ситуацій як мирного так і воєнного характеру.

Література

1. Донбас і Крим: ціна повернення: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна, О.С. Власюка, Е.М. Лібанової, О.М. Ляшенко. – К.: НІСД, 2015. 474 с.
2. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІСД, 2017. 496 с.
3. Парахонський Б.О., Яворська Г.М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. К.: НІСД, 2019. 560 с.
4. Мосов С.П., Чубіна Т.Д. Особливості цивільного захисту при забезпеченні цивільної оборони в сучасних війнах. URL: <http://nuczu.edu.ua/img/articles/1467/Zbirnik1.pdf>.
5. Лещенко О.Я. Вплив сучасних воєнно-політичних конфліктів на проблематику цивільного захисту: досвід Сирії та України. Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія: «Філософія. Соціологія. Політологія». 2016. № 5. С. 67-80.
6. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. Організація з безпеки та співробітництва в Європі. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с.
7. Причини та ризики виникнення надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру на території АТО: аналітична доповідь НІСД. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ekoproblemu_ATO-24fa1.pdf.
8. Защита гражданских лиц в условиях вооруженного конфликта: Доклад Генерального секретаря ООН А. Гутерриша. URL: <https://undocs.org/ru/S/-2018/462>.
9. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018 р., № 31, С. 5, стаття 241.
10. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. Офіційний вісник Президента України. 2020 р., № 19, С. 26, стаття 926.

УДК 94 (477)

Лозовий В., д. істор. н., проф.

Національний інститут стратегічних досліджень, Україна

МАНІПУЛЯЦІЇ ІСТОРІЄЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Lozovyi V., Dr, Prof.

HISTORY MANIPULATIONS AS AN INSTRUMENT OF RUSSIAN HYBRID WAR POLICY IN EASTERN UKRAINE

Важливою складовою антиукраїнської гібридної війни стали маніпуляції з дискурсом історії, які використовувалися у якості інструменту нівелювання загальноукраїнської ідентичності на Сході України – регіоні з конфліктогенним потенціалом різних ідентичностей.

Питання політики пам'яті були важливими у стратегії та практиці антиукраїнських сил та Росії у формуванні сепаратистських настроїв на Донбасі. У регіоні основну увагу зосереджено на просуванні концепту «особливої донбаської ідентичності», використанні препарованих фактів подій пов'язаних з «Великою Вітчизняною війною», «Донецько-Криворізькою республікою (ДКР)», «Новоросією». Однією з центральних була тема Великої Перемоги. Створюючи навколо Великої

Вітчизняної війни мілітаристський культ, демонізуючи «українців-фашистів», закладалися ідеологічні засади антиукраїнських подій весни 2014 р. Сепаратистам не довелося вигадувати майже нічого нового, щоб виправдати захоплення влади, заклики до втручання Росії та розв'язування війни проти України. Перемога Майдану оголошувалося «фашистським путчем». Нагнітання страху перед «українським фашизмом» мало легітимізувати дії заколотників та владу, так званих, ДНР і ЛНР. Вони стверджували, що народ Донбасу мобілізувався саме на боротьбу з фашизмом. У квазідержавках відбулося декілька «антифашистських» з'їздів, на яких стверджувалося, що «антифашистська боротьба в Новоросії – продовження боротьби радянського народу з фашизмом у роки Великої Вітчизняної війни» [1].

З метою дезінтеграції України, як доказ існування окремої донецької ідентичності, використано факт існування у 1918 р. Донецько-Криворізької республіки (ДКР). Зазначається, що другою столицею ДКР у 1918 р. був Луганськ, і в цьому вбачається історична спадкоємність. І зараз ідеологи сепаратистів стверджують, що у формуванні особливої самосвідомості Донбасу важливу роль зіграла саме пам'ять про ДКР як частину політичної самоідентифікації. Адепти ДКР підкреслювали, що договірною умовою входження і перебування ДКР в складі Радянської України нібито було обов'язкове перебування останньої в єдиній союзній державі з РРФСР. Сепаратистську ідею має легітимізувати твердження, що договір цей у правовому сенсі, нібито втратив чинність з моменту розпаду СРСР і проголошення Акта про незалежність України в 1991 р [2]. Тому Донбас може на законній підставі вийти з України.

Сучасні «державотворці» Донбасу намагаються проводити історичні паралелі між 1918 р., коли точилися бої між військом УНР та загонами ДКР, і 2014 р., коли «українське військо вторглося в межі державних утворень Донбасу», стверджуючи, що знову спостерігається протистояння між прозахідною Україною і проросійським Донбасом.

Концепція «історичної Русі», країн «Руського міра» використовується для історико-культурного обґрунтування внутрішньої консолідації російськомовного населення України та для інтеграції України з Росією. Події весни 2014 р. оголошуються новим етапом боротьби за возз'єднання народу і земель історичної Русі-Росії в рамках єдиного національного і державного організму, який порівнюється за історичними масштабами з подіями, що призвели до Переяславської ради у 1654 р.

Крім радянської ідентичності Донбасу постулюється «новоросійська ідентичність». Тому одразу після формування квазідержав ДНР та ЛНР запущено політехнологічний проект «Новоросія». Регіон визначався геополітичним та історичним продуктом і спадщиною російської лінії розвитку, органічною частиною «русского міра», епіцентром Новоросії – оплоту і запоруки єдності України та Росії. Тому край є оптимальною міжрегіональною моделлю майбутньої інтеграції і має стати стартовим майданчиком і опорним регіоном для запуску євразійського проекту[3].

Проект «Новоросія» мав продемонструвати зв'язок з російським імперським минулим. Констатується, що фактична поява на території Східної України особливої політичної протонації (заявляла себе досі в основному як особливе електоральне поле) актуалізувала старі імперські найменування регіону і надає достатній арсенал символів для формування особливого місцевого патріотизму, відмінного від державного українства [4]. Сучасна війна в Новоросії проголошується «війною національно-визвольною». Вона ведеться за звільнення від України, від «українського націоналізму», за возз'єднання з Росією [5].

В контексті гібридної війни, історичні прецеденти висувуються як такі, що легітимізують політичні дії Росії та проросійських сил, зокрема обґрунтовують

неукраїнську ідентичність населення Сходу України, і відповідно, закономірність постання квазіреспублік ДНР та ЛНР. Метою історичних маніпуляцій є легітимація сепаратизму на Донбасі, відрив від України та інтеграція з Росією.

Література

1. Антифашистская борьба в Новороссии - 20 Мая 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://antifashist.org/news/antifashistskaja_borba_v_novorossii/2015-05-20-3078
2. Символика Донецкой народной республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/odrussia/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC-%D1%8D%D0%B4%D0%B2%D0%B0%D1%80%D0%B4%D1%81/simvolika-donetskoj-naradnoi-respubliki>
3. Донбасс - становление Евразийского Союза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://komitet.net.ua/article/95401/>
4. Олег Неменский. Ориентация на Россию в общественно-политической жизни Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/history/orijentacija_na_rossiju_v_obshhestvenno-politicheskoj_zhizni_ukrainy_2014-04-24.htm.
5. Андрей Марчуков. «Новороссийская идентичность» — необходимость или опасные игры разума? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://regnum.ru/news/1869067.html>

УДК 32.09.351

Онисько А.¹, канд. військ. н., доц.; Савіна І.², ст. лейтенант, канд. пед. н.

¹Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

²Військова академія (м. Одеса), м. Одеса, Україна

ВПЛИВ ЗМІ В ПРОЦЕСІ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Onysko A., Ph.D., Assoc. Prof.; Savina I., Senior Lieutenant, Ph.D.

MEDIA INFLUENCE IN HYBRID WAR PROCESS IN EASTERN UKRAINE

Дослідниками було визначено, що термін «гібридна війна» вперше прозвучав на саміті НАТО у вересні 2013 р. у Великій Британії. На думку Л. Волкотруб, гібридна війна поклала «початок кардинально функціонально оновленої сфери оборони, нової якості збройних сил та їх основних 191 функцій, оскільки з'явилася нова форма агресії. Вона поєднує інформаційно-торговельно-енергетичну війну; традиційну воєнну агресію та окупацію; залучення територіально-кримінальної діяльності; розширення функції диверсійно-підривної та партизансько-громадянської складової» [6].

Гібридну війну називають «типом воєнного конфлікту, який все частіше буде застосовуватися у ХХІ столітті» [5].

На думку С. Ховрич, зазначаючи, що російсько-українська війна є важливою складовою серії конфліктів на пострадянському просторі, наводить такі головні передумови: законсервовані конфлікти, зокрема вірмено-азербайджанський конфлікт за участю РФ; українсько-російські торгово-економічні війни; активне втручання РФ у внутрішні справи України [9].

На думку науковців [5], головним аспектом гібридної війни є поєднання трьох видів насилля — терористичного, кримінального і військового. Їх застосовують для досягнення політичних цілей, якими найчастіше є бажання зруйнувати легітимність, довіру і авторитет представників влади. Вирішальну роль для успіху гібридної стратегії відіграють не військові, а гуманітарні, економічні, політичні та інформаційні фактори.

Відтак серед українських дослідників М. Требін [5], визначив гібридну війну як комбінацію з партизанської і громадянської війни, заколоту і тероризму, головними дійовими особами яких є нерегулярні військові формування, бойовики, кримінальні банди, міжнародні терористичні мережі, спецслужби іноземних держав, приватні військові компанії, військові контингенти міжнародних організацій [8]. Він зазначає, що впродовж усієї гібридної війни важливе значення надається інформаційній боротьбі, де основними дієвими суб'єктами є ЗМІ та Інтернет; інформаційна боротьба, яка здійснюється протягом усієї гібридної війни, спрямована на руйнування духовного світу націй і народів, проти яких вона ведеться; до елементів інформаційної війни належать: добування розвідувальної інформації, дезінформування, психологічні операції, напади на інформаційну структуру, зараження комп'ютерними вірусами обчислювальних мереж супротивника, а також відповідні заходи протидії для захисту власних інформаційних ресурсів [8].

У 2017 р. вийшла друком наукова монографія «Гібридна війна: in verbo et in praxi», підготовлена науковцями-викладачами кафедри філософії Донецького національного університету імені Василя Стуса, іншими вченими України і Польщі. Праця присвячена методологічним проблемам та маніпулятивним механізмам ведення гібридної війни. Серед українських й польських дослідників, зокрема О. Базалук, Р. Додонов, Г. Ковальський, В. Мандрагеля, К. Новікова, Л. Роман, Р. Халіков, О. Штоквиш та ін. Монографія скла дається із трьох частин. В першій частині розкривається змістове навантаження концепту «гібридна війна» в контексті еволюції теорії війни. В ній чітко описано, що комбінація військових та невійськових методів із залученням протестного потенціалу населення становить суть війн нового покоління. У другій частині висвітлено інформаційно-маніпулятивний інструментарій ведення гібридних війн; у третій – автори описують особливості гібридних війн початку ХХІ ст. [17].

Вважається, що пропаганда є одним із найбільш поширених методів інформаційної війни [18], що звертається до почуттів масової аудиторії, «повторює однотипні установки постійно і багаторазово» [19]. До основних прийомів пропаганди відносять «формування у масовій свідомості образу жертви з фігуранта, що насправді є злочинцем, перекладання відповідальності та приписування власних злочинів супернику, ігнорування фактів та таврування всіх, хто не згоден з пропагандою» [11].

Науковці однак стверджують, що у сучасному світі ключовим елементом і чинником інформаційних воєн є ЗМІ і нові медіа. Зауважують, що «технології інформаційних війн засновані на маніпулятивному управлінні свідомістю і підсвідомістю громадян за допомогою правдивої або помилкової інформації» [2]. Мас-медіа, як стверджують дослідники, «вийшли за межі суто допоміжної ролі, ставши потужним самостійним чинником, що впливає на історичні долі народів» [1], адже пропонують суспільству не тільки інформацію та продукцію, а й ідеї і навіть світогляд [4].

Досліджуючи інформаційну війну, науковці стверджують, що вона характеризується надмірністю одних новин та ігноруванням інших (відповідно до ідеологічних уподобань). Аналізують, що новинна стрічка містить як реальні новини, так і фейк-новини. Фейк-новини можуть підтримуватися або замінюватися фейк-відео, фейк-фотографіями, правдивість яких не можна ні довести, ні спростувати. Вигідні аргументи спираються на відповідне мовне вживання, підтримуються формами руху камери, повторами кадрів тощо. Пов'язана зі свободою слова формула «журналісти без кордонів» в умовах жорсткої інформаційної війни модифікується у варіант «журналісти без етичних обмежень і норм» [9].

Найбільш повно природу російсько-української гібридної війни з'ясовано у монографії І. Рущенка «Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога» [7]. Автор розглядає гібридну війну як соціальний проект, аналізує структуру російсько-української гібридної війни, зосереджує увагу на підривних соціальних технологіях. Він, зокрема, зауважує, що «гібридна війна є не просто новим шаблоном у розвитку військового мистецтва та використання сучасних технологій для руйнування і панування; вона відбувається у принципово новому цивілізаційному, культурному, соціальному середовищах» [7].

На підставі викладеного можемо підсумувати, що дослідники з різних галузей акцентують на тому, що гібридна війна – це війна без правил, яка вирізняється агресією, використанням сучасних технологій та сучасних методів мобілізації, вона спрямована на руйнування духовного світу націй і народів, проти яких ведеться. Серед трьох її складових (інформаційна, психологічна, ідеологічна) найважливішою є інформаційна складова, головні суб'єкти якої – ЗМІ та Інтернет. З огляду на важливість інформаційної складової гібридну війну називають ще інформаційною війною або, зважаючи на великий вплив інформації на людей, інформаційно-психологічною війною. Особливо актуальним є дослідження російсько-української гібридної війни, що спрямована на по ступе руйнування соціальної структури суспільства, матеріально-технічної інфраструктури Української держави.

Література

1. Дементьева К. В. Информационная война и социальная ответственность журналистов // Журналистский ежегодник. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/informatsionnaya-voyna-i-sotsialnaya-otvetstvennost-zhurnalistov>
2. Кинаш Ю. С. Роль СМИ и «новых медиа» в современных политических конфликтах // Вестник Московского государственного областного университета. 2017. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-smi-i-novyh-media-v-sovremennyh-politicheskikh-konfliktah>.
3. Корабльова В. Медіаконструювання соціальної реальності: ідеологічний ракурс // Гуманістичний часопис. 2012. № 4. URL: <https://khai.edu>.
4. Кравченко В. Ю. Теорія «гібридної війни»: український вимір // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Політологія. 2015. № 2. URL: <http://repo.dma.dp.ua>.
10. Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри // Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Історія. 2016. Вип. 2 (35). URL: <http://dspace.uzhnu.edu.ua>.
11. Почепцов Г. Від покерів до гібридних війн: нові комунікативні техно логії XXI століття. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.
12. Пулим О. В. Антиправова, антигуманна сутність гібридної війни Росії проти України та її соціальні наслідки // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. Юридична. 2016. Вип. 2. URL: <http://journal.lvduvs.edu.ua>.
16. Требін М. П. Феномен «гібридної» війни // Гілея: наук. вісн. 2014. Вип. 87. С. 366—371. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua>.
17. Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Маріуполь, 9 черв. 2017 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2017. 311 с. URL: <https://www.google.com.ua>.
18. Феськов І. В. Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві // Актуальні проблеми політики. 2016. Вип. 58. С. 66—76. URL: <http://dspace.onua.edu.ua>.

19. Фісенко Т. Прояви гібридної агресії на масовокомунікаційному рівні // Вісник Книжкової палати. 2016. № 11. URL: <https://www.irbis-nbuv.gov.ua>.

УДК 316. 48 (075)

Сівчук П., ст.викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Sivchuk P., Senior Lecturer

HYBRID CONFLICTS PROPERTIES AND THEIR CHARACTERISTICS

Конфлікти існували завжди і супроводжують існування людства на протязі всієї його історії. Практично всі найважливіші досягнення людства завжди в першу чергу спрямовувалися на вдосконалення засобів ведення війни, але ні на крок не наблизили його до безконфліктного суспільства. Військово-політичні стратегії ведення війни в сучасних умовах включають в себе широкий спектр інноваційних методів і засобів не конвенційного чи лінійного, а гібридного характеру.

Серед вітчизняних та зарубіжних аналітиків і науковців широко обговорюється проблема гібридних війн. Це поняття є достатньо неоднозначним і дискусійним, але широко використовується при аналізі конфлікту на Сході України і подій навколо АР Крим. Термін «гібридна війна» також дуже політизований, що затрудняє в повній мірі розкрити його теоретичний потенціал.

Серед зарубіжних фахівців дискусії в основному ведуться навколо правомірності використання цього терміну взагалі, оскільки уже існують ряд понять, які описують ті зміни, які відбулися у способах ведення війни в епоху інформаційного суспільства (асиметрична війна, «нелінійна» війна, неконвенційна війна тощо). Для вітчизняних аналітиків термін «гібридна» війна виявився досить зручним для пояснення тих невдач, прорахунків і помилок, які були допущені владою в контексті зовнішніх викликів. При аналізі часто допускається нечіткість термінологічного трактування понять конфлікт, війна, агресія, методи війни, що призводить до певної нечіткості і плутанини.

Елементи гібридності існували і існують практично завжди і використовуються в усіх суспільних конфліктах. Якщо раніше елементами гібридності виступали шпіонаж, підкуп, диверсії, теракти, дипломатія, фінансування політичних партій, економічний тиск, то в сучасних варіантах їх прояву є поєднання лінійних і нелінійних, конвенційних, асиметричних, регулярних і стихійних елементів з широким використанням технологій інформаційного, віртуального характеру.

Боротьба у кіберпросторі значно ускладнює сферу протистояння, Кібератаки, диверсії, фейки стають нормою політичної боротьби. Сьогодні не обов'язково є необхідність використовувати руйнівну силу конвенційної зброї, щоб зруйнувати критичну інфраструктуру супротивника, достатньо здійснити кібернетичну диверсію, чим успішно наприклад користуються США і Ізраїль.

Гібридні технології – особлива форма протистояння і агресії. Чітко сформульована гібридна стратегія затрудняє адекватно сприймати ситуацію як органами управління держави так і широкими верствами населення.

Прикладом такої ситуації є події навколо АРК. Звичайно, якщо одна держава втрачає частину своєї території під впливом «комплексних» заходів іншої держави - це є агресія, незалежно від того чи були жертви чи ні, чи відбулося це шляхом «референдуму» чи силового тиску. Сьогодні можна багато розмірковувати про геополітику, волю народу, «історичну» справедливість, єдиний культурний простір, але

факт є факт. Україна втратила частину своєї загальноновизнаної території. Це відбулося за участю сусідньої держави, яка в складній ситуації проявила агресію, використавши комплекс гібридних технологій.

На початковому етапі розвитку подій мала місце гібридна агресія Росії, що привело до втрати контролю зі сторони України за частиною своєї території. Україна на цьому етапі була неспроможна протистояти добре організованій гібридній операції. Ситуація кардинально помінялась в сучасних умовах. Росія почала претендувати на роль миротворця і посередника. Україна будучи неспроможною до прямого і відкритого протистояння з Росією, сама впровадила систему гібридного протиборства: тактика міжнародного тиску, впровадження санкцій, інформаційна війна, спеціальні операції тощо.

Гібридні методи, які використовує агресор і жертва можуть суттєво відрізнятись. До основних методів агресора можна віднести:

- створення внутрішніх протиріч через спотворення громадської думки шляхом розповсюдження неправдивої інформації, поширення фейків, упереджених оцінок, провокаційних заяв, чуток, тобто весь арсенал інформаційної війни;
- пряма і опосередкована підтримка колабораційних тенденцій, сепаратизму, екстремізму, терористичного підпілля, сприяння створенню псевдодержавних утворень і формувань;
- при мінімальній небезпеці використання конвенційної зброї країна-агресор постійно використовує військовий фактор для утримання об'єкту впливу від радикальних дій у відповідь, особливо коли співвідношення сил явно не на користь жертви агресії;
- пряма гуманітарна і непряма військова підтримка нерегулярних збройних формувань на території жертви з метою тиску, спонуканню до поступків, змін у внутрішній чи зовнішній політиці;
- використання комплексу заходів економічного і політичного тиску з метою досягнення бажаного кінцевого результату;
- поєднання реальних військових дій з інформаційно-пропагандистським інструментарієм. Основним інструментарієм є створення внутрішніх протиріч та конфліктів з метою їх подальшого використання для досягнення цілей агресії і можливим застосування звичайної зброї;
- маскуванню агресором своєї справжньої ролі в конфлікті. Сторона - агресор намагається в публічному просторі залишатися в стороні, претендуючи на миротворчі або посередницькі функції.

Оскільки конфлікт є процесом взаємодії двох і більше сторін, то жертва агресії не може залишатися пасивним спостерігачем і здійснює комплекс заходів активної протидії у відповідь, із врахуванням реального потенціалу сторін. Так процес конфліктної протидії набуває характеру гострого протиборства, не обов'язково військового, а скоріш за все гібридного характеру.

При відсутності стійкого внутрішнього потенціалу спротиву агресивним тенденціям і намірам проти державних інтересів, Україна успішно використовує такі гібридні технології як консолідація міжнародної підтримки, добровільні військові формування, навчання резервістів, використання іноземних військових інструкторів, боротьба з агентами впливу, колаборантами, проведення інформаційних компаній, зміцнення бойового потенціалу збройних сил, здійснення спеціальних і партизанських операцій тощо.

Таким чином поняття гібридні конфлікти, гібридна агресія, гібридна війна є відображенням багатогранності і складності прояву конфліктних взаємодій у сучасних міжнародних відносинах і тих можливостей, які відкриваються завдяки технологічним досягненням. Традиційні військові конфлікти поступово відходять у минуле. На зміну

їх приходять нетрадиційні, тобто нелінійні, неконвенційні, гібридні операції, що здійснюються одночасно у фізичному й інформаційному просторах з використанням новітніх технологій впливу на поведінку людини, інфраструктуру, владу, масову свідомість, створення гібридної ілюзії «гуманізації» способів ведення новітніх воєн.

УДК 271.2(470+571):327.8]:351.861(477)](045)

Стоцький Я., д. істор. н. (Україна), д. гуманістичних н. (Польща), проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

АНАЛІЗ АНТИУКРАЇНСЬКИХ ІДЕОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ МОСКОВІЇ-РОСІЇ І РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Stotskyi Ya., Dr. (Ukraine), Dr. of Humanities (Poland), Prof.

ANALYSIS OF ANTI UKRAINIAN IDEOLOGICAL CONCEPTIONS OF MOSCOVIA-RUSSIA AND RUSSIAN ORTHODOX CHURCH

Мета дослідження – висвітлити взаємодію політичної влади Росії і Московського патріархату у пропаганді і поширенні антиукраїнських ідеологічних доктрин: «Москва – Третій Рим», слов'янофільства, панславізму і «русского мира» на українське суспільство як у минулому, так і в наш час, що є особливо актуальним в контексті російсько-української війни на Донбасі та анексії Росією Криму.

Існують різні моделі взаємодії держави і релігії, які й можуть бути або причиною інтеграції між ними, або – дезінтеграції та визначати характер їхніх відносин, наприклад, вплив держави на релігію (Церкву), вплив релігії на державу, толерантні відносини між ними на основі свободи совісті, свободи віровизнання.

Та, однозначно, що держава, політичний режим завжди зацікавлені «в політичній підтримці Церкви, через посередництво якої може впливати на віруючих» [1, с. 111]. Такий вплив, наприклад, політики на релігію чи конкретну церковну інституцію у тих чи інших політичних діях, пропаганді і поширенні політичних ідей може компрометувати релігійну інституцію чи її ієрархів або, навпаки, зрощувати відносини Церкви і держави, внаслідок чого Церква тоді стає рупором держави, і її релігійне віровчення набуває статусу державної релігії, яку держава використовує як один із методів ідеологічної пропаганди у своїй політичній тактиці та стратегії. Прикладом цього у нашому сьогоденні є Московський патріархат і його «філія» в Україні – Українська православна церква із їхньою пропагандою путінсько-кирилівського слов'янофільства, панславізму і одним із методів гібридної війни проти України – «русского мира».

На початку XVI століття у посланні до наступника Івана III (1462-1505 рр.) московського князя Василя III (1505-1533 рр.) старець Трьохсвятительського Псковського Єлизарового монастиря Філофей (1450-1525 рр.) сформулював концепцію «Москва – Третій Рим», яка через двадцять років після смерті Івана III, але з переконливого натхнення його політикою, зародилася як остаточна формула ідеології Церкви та Московської держави, не залишаючи навіть найвужчого простору для компромісу [2, с. 503], перекинувши і вставляючи християнський універсалізм Візантії «у вузькі рамки московського націоналізму» [Там само, с. 504], що згодом підштовхне Московію до «православних хрестових походів», як державницької зовнішньої політики на європейському континенті. Та «реформи Петра I рішуче обмежували вплив церкви, встановлюючи доволі тісні рамки, в яких їй віднині належало існувати» [3, с. 390-391]. Отож, Московський патріархат ставав департаментом державної машини і, загалом, «від релігії і церкви вимагалось підпорядкування загальному благу, яке тепер

розумілося як «державний інтерес»» [3, с. 391], тобто Церква стала повністю залежною від державної політики як на внутрішній, так і на зовнішній арені.

У середині XIX ст. в Росії у середовищі дворянства зароджуються і набувають поширення, як суспільний світогляд, імперські націоналістично-шовіністичні ідеї – ідеї слов'янофільства. Авторами слов'янофільської доктрини були Іван Киреевський, Олексій Хом'яков, Костянтин Аксаков. Ідеологія Киреевського тяжіла до консерватизму й дезінтеграції, натомість Хом'яков, який був націоналістом-великодержавником і хоч нещадно критикував Росію, та все ж стверджував, що: «Росія – це обрана країна, сам Бог покликав її на святу боротьбу, і тому вона переможе» [4, с. 212], тобто закладалися основи експансіоністської політики як тодішньої, так і сучасної Росії. Щодо відносин Церкви і Російської держави, то Хом'яков акцентував на тому, що «церква підпорядковується цареві в усіх політичних справах...» [4, с. 221], що й відбувається у путінській Росії, тобто еклезіологія Хом'якова виявилася найжиттєвішою і життєдайною частиною слов'янофільської ідеології для Росії не тільки XIX, але й XX-XXI століть. Хом'яков твердив, що найбільша сила і надія слов'янщини – це Росія, тому мріяв про об'єднання усіх слов'ян під протекторатом Росії, векторуючи до ідеології панславізму, як російського великодержавного шовінізму, яку у другій половині XIX століття розроблятимуть і пропагандуватимуть Іван Аксаков, Михайло Погодін і Микола Данилевський.

Трансфер і поєднання слов'янофільських ідей із панславістичною політичною доктриною здійснив Костянтин Аксаков у своєму письмовому зверненні «Про східне питання» від 6 лютого 1854 року. У ньому він зявляє про необхідність т. зв. «святої війни» Росії проти західних союзників Туреччини, війни для того, щоб Росія змогла виконати свій «християнський і братерський обов'язок», тобто визволити всіх слов'ян, всіх православних із турецького ярма [4, с. 574], для того ще й, щоб настала епоха «тривалого союзу усіх слов'ян під найвищим патронатом російського царя» [Там само], тобто не тільки слов'ян Південної Європи із турецької неволі, але й слов'ян Східної Європи від протекторату Австрії під патронат російського царя, а саме приєднати їх до Російської імперії і тоді «весь слов'янський світ вільно зітхне під патронатом Росії, коли вона нарешті виконає свій християнський і братерський обов'язок» [Там само]. Отож, така ідеологія є живучою і актуальною для російського імперіалізму.

Ці ретроспективні штрихи розкривають симбіоз Російської держави і Російської церкви у всебічній зовнішній експансії на інші країни і народи, в т. ч. на Україну і на український народ. Така політика російського шовінізму продовжилася й у XX-XXI століттях, зокрема у т. зв. демократичній Росії, бо чітко спостерігається як з приходом до влади Б. Єльцина, а особливо – В. Путіна, Московський патріархат знову набув рис, а по суті, статусу державної Церкви [5, с. 493]. У 2011 році В. Путін заявив про «збирання наших територій» і в Україні це розпочалося із захоплення, окупації і анексії Криму та війни на Донбасі під ідеологічним прикриттям «руського мира», який за наказом Путіна пропагує Московський патріархат: «Свята Русь – Росія, Україна і Білорусь», а також «єдність православних народів», що і є доктриною панславізму російського шовінізму в контексті гібридної війни Росії проти України.

Література

1. Міжконфесійні конфлікти у транскордонних регіонах: Історична ретроспектива та виклики сучасності. Толерантність в історичному і міжкультурному вимірах: матеріали міжн. наук-практ. конф. 13-14 жовтня 2016 р. / за заг. ред. проф., член-кор. НАПН України Балуха В. О. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. – 168 с.
2. Norman Davies. Europa – rozprawa historyka z historia / Davies Norman. – Krakow: Znak, 1999. – 1406 s.

3. Алексей Толочко. «История Российская» Василия Татищева: источники и известия / Толочко Алексей. – Москва: Новое литературное обозрение; Киев: Критика, 2005. – 544 с.
4. Валіцький Анджей. В полоні консервативної утопії: Структура і видозміни російського слов'янофільства / Анджей Валіцький. – К.: Основи, 1998. – 710 с.
5. Саган О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / О. Н. Саган. – К.: Світ Знань, 2004. – 912 с.

УДК 94

Стронський Г., Dr., Prof.

Вармінсько-Мазурський університет в Ольштині, Польща

У КОЛІ «ВЕЛИКИХ» ІДЕЙ, АБО ЧИ МОЖУТЬ БАЛКАНИ ПОВТОРНО СТАТИ ЗОНОЮ НОВИХ КОНФЛІКТІВ

Stronski H., Dr., Prof.

IN THE CIRCLE OF «GREAT» IDEAS, OR CAN THE BALKANS RE-BECOME A ZONE OF NEW CONFLICTS

Німецький канцлер Отто фон Бісмарк твердив, що «Балкани заслуговують на те, щоб бути яблуком розбрату». Як відомо, характерною особливістю регіону є національно-релігійна і культурно-мовна мозаїка. Через це тут серед численних народів розгорталися націоналістичні пристрасті і конфлікти, які трохи згодом виливались у локальні війни і Велику війну 1914 р. Ідеологічною їх основою слугували розроблені національними діячами балканських народів великодержавні зовнішньополітичні доктрини: сербів - «Велика Сербія, греків - «Мегалі ідея», болгар - «Велика Болгарія», албанців - «Велика Албанія», румунів - «Велика Румунія». Усі ці проєкти у своєму зародку несли шовіністичні ідеї, апелювали до історичного минулого, демонстрували територіальні претензії до сусідніх народів. Це й же дискурс спрацював і наприкінці ХХ ст., а його жертвою стала Югославія, розпад якої супроводжувався встановленням нових кордонів, сотнями тисяч людських жертв, етнічними чистками, біженцями і матеріальними втратами. Тільки завдяки зусиллям міжнародних організацій, великих держав протягом 90-х років вдалося припинити кривавий конфлікт.

Однак, як показує дійсність, націоналістичні мрії про створення на Балканах «великих» Греції, Болгарії, Сербії, Македонії чи Румунії за допомогою ЗМІ, шкільної освіти, релігійної діяльності продовжують вкладатися в голови населення. Треба додати, що важливого значення додало створення і діяльність відповідних політичних партій (навіть парламентських), угруповань чи громадських організацій практично у кожній із названих країн. Така ситуація, зрозуміло, переносить названі національні доктрини у площину політики, практичної діяльності урядових структур, а значить і у взаємовідносини між сусідніми державами.

Найбільше, напевно, дістається Македонії. Ще у 1992 р. Греція відмовилася визнати незалежність Македонії - колишньої республіки Югославії. Греки відчували загрозу оскільки у них є одноіменна область. Нещодавно Греція змусила македонців змінити назву своєї країни на Північну Македонію. Мають місце латентні територіальні претензії. У свою чергу македонські автори намагаються македонизувати грецьку (а також сербську, болгарську) історичну спадщину, залучаючи і віддалені часи Олександра Македонського. Болгарія після довготривалого заперечення в історичності македонської нації, все-таки визнала державність Македонії, але намагається, як більш сильніша економічно, політично і культурно, підпорядкувати своїм впливам.

Гостроти до напруженої ситуації у відносинах балканських держав додає зростання чисельності мусульманського населення практично у кожній з них. А у безпосередній близькості знаходиться Туреччина, зростання могутності і впливів якої уже давно перетворили її не тільки на регіонального лідера. Туреччина зі всіх сил намагається в рамках доктрини пантюркізму («Великий Туран») (і тут туди ж !) добитися присвоєння мусульманським меншостям, у тому числі і у балканських країнах, статусу турецьких етнічних меншин і, відповідно, взяти їх під свої впливи та опіку.

В таких умовах конкуренції і ривалізації народжуються «великі» цивілізаційні концепції сусідніх балканських країн. Так, у Греції обстоюють життєвість ромейської цивілізації, згідно якої саме грекам має належати тут панівне становище завдяки мові, церкві, освіченості тощо. Голосно розходяться і на тему болгарської цивілізації. А самій країні відводиться роль світового об'єднувача усіх болгар за походженням, громадянством і самосвідомістю. Згідно творців концепції, болгари – не тільки окрема нація, що проживає у Болгарії, але і ціла антропологічна та мовна група, болгарський світ з різними етносами, народностями і націями - «істинний центр євразійської ойкумени».

За останні десятиріччя набирає обертів ідея «Великої Албанії». Постсоціалістична Албанія залишається однією з найвідсталіших країн Європи і в силу цього займає пасивну позицію щодо ідеї «Великої Албанії», опрацьованої ще у ХІХ ст. Завдяки підтримці США, Німеччини вже у наші дні дійшло до проголошення незалежності Косово, хоча сусідня Албанія безпосередньо не приймала в цьому участі і поки що дистанціюється від нього. Треба сказати, що за збройними конфліктами у Косово і Македонії стоять місцеві албанські націоналістичні сили, які домоглися успіху у здобутті незалежності, виступають за автономічний статус і зміцнюють позиції в інших балканських країнах. Без сумніву у недалекому майбутньому можна буде сподіватися вимог приєднання до Албанії.

Сама Албанія більш активну позицію займає у ривалізації з Македонією і, особливо, з Грецією. Щодо останньої, то проти Албанії використовуються численні спільноти грецького населення, що проживають у південній її частині (Північний Епір). Активісти грецького національного руху, одержуючи всебічну підтримку з історичної батьківщини, намагаються відігравати помітнішу роль у суспільно-політичному житті Албанії. Їх не покидають надії на приєднання до багатшої Греції. Цікаво, що у цьому їх підтримує Албанська Православна Церква, яку очолюють греки і серед вірних теж домінують вони. Власті Албанії з метою обмеження вимог грецького населення і нівеляції його ролі у місцях проживання вдалися до заохочення переселення албанців у південні райони. Одночасно створюються перешкоди для грецьких інвестицій в албанську економіку. На офіційному рівні відносини між обома сусідніми країнами залишаються доволі прохолодними, як результат - боязнь албанців посилення політичних впливів Греції.

Цікаво відзначити, що конфлікт «великих» ідей виливається не тільки у спорі за певні території, але й в претензіях один до одного щодо різних елементів, на яких будується ідеологія. У їх числі – історичне минуле, топоніміка, політична символіка, етнічна приналежність населення спірних територій тощо. Так, наприклад, серед греків панує обурення, викликане використанням албанцями грецького символу двоголового орла на своєму національному прапорі.

Живучою серед громадських організацій, політиків залишається ідея «Великої Румунії» - максимального розширення кордонів цієї держави, що реалізовувалося у період після Першої світової війни. Її прихильники ратують не тільки за об'єднання з Молдовою, але й за включення Північної Буковини, Бесарабії. Хоч Угорщину не

прийнято зараховувати до балканських країн, її доктрина «Великої Угорщини», крім іншого, претендує на українське Закарпаття. У практичній площині обидві країни використовують впливи на свої діаспори. Українським громадянам роздаються угорські паспорти, а до властей висуваються вимоги змінити виборче законодавство чи мовний закон. Все це не може не викликати занепокоєння в Україні.

УДК 343.985

Філінюк А., д. іст. наук. проф.

Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка.

МІФИ ПРО ВЕЛИКУ ВІТЧИЗНЯНУ ВІЙНУ ЯК СИСТЕМНИЙ ЧИННИК У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Filinyuk A., Dr., Prof.;

MYTHS ABOUT THE GREAT PATRIOTIC WAR AS A SYSTEM FACTOR IN RUSSIAN HYBRID WARFARE AGAINST UKRAINE

Як відомо, розвиток міжнародних відносин на сучасному етапі вирізняється поглибленням процесів глобалізації, взаємозв'язку внутрішньополітичної ситуації у державах із тенденціями міжнародної політики, посиленням взаємозалежності її суб'єктів у контексті реалізації національних інтересів. Це об'єктивно спричиняє необхідність пошуку шляхів і механізмів розв'язання глобальних проблем, викликаних розхитуванням світової системи міжнародних відносин і безпеки, загостренням міждержавної і міжнаціональної конфронтації, нівелюванням принципів верховенства права, суверенної рівності, поваги державного суверенітету, непорушності державних кордонів, територіальної цілісності держав, немислиме без формування потужного науково-теоретичного забезпечення зовнішньої політики й дипломатії [10, с.5]. Тим більше, що, за оцінкою «титанової леді» М. Олбрайт [1], сучасний світ заповнює фашизм. Авторка книги «Фашизм. Засторога» особливо підкреслює чинники, які цьому сприяють, й застерігає, що якщо не протистояти зростанню й розквіту фашистських сил, це може привести до економічної катастрофи, тривалого сплеску міжнародного тероризму, посилення сектантського насильства, незбагнених порушень прав людини, розриву багатосторонньої співпраці [6].

Як відомо, сучасна Україна, як і будь-яка суверенна, незалежна держава, складається з двох компонентів: зрілої своєю свідомістю нації та національної держави. У російській світоглядній системі нинішньої Російській Федерації українці не визнавалися й не визнаються окремим народом, а суверенна, незалежна Україна – легітимною державою. Нинішня російська влада в особі Путіна, продовжуючи більш як трьохсотлітні традиції Росії і СРСР з підтримання самодержавства та узурпованої радянсько-більшовицької влади та комуністичного режиму за допомогою внутрішнього терору і зовнішньої експансії, веде агресивну війну як проти волі українського народу, так і проти порядку, що встановився наприкінці «холодної війни» [7, с.3]. Офіційний Кремль робить все, щоб світоглядно розколоти українське суспільство на ідейно розрізнені частини. У зв'язку з цим, будь-які реальні кроки на шляху утвердження державності України в Росії неодмінно кваліфікуються як екстремістські, націоналістичні і фашистські, а вивчення та висвітлення нашої історії в якості українського концепту – як фальсифікацію і навмисне перекручування фактів минулого. Для просування таких тверджень у хід пускають різноманітні псевдонаукові засоби – від міфів, продовження практики привласнення всіх заслуг російському народу до звинувачення, що в країнах пострадянського простору, зокрема в Україні, досліджують і пишуть власну національну історію, наголошуючи на прагненні

переписати історію у вигідному для нас світлі. Успіх цієї боротьби залежить від того, якою мірою буде чинитися цьому опір. Щоб його ослабити і звести нанівець єдність українського суспільства, нищівні удари завдавалися і завдаються по українській національній еліті, найбільш активній патріотичній частині суспільства і по селянству як основі і остові українського народу.

В гібридній війні, яка не припинялася жодного разу за останніх понад 350 років, зброєю «холодної війни» стала історіографія Другої світової війни. Свого часу це вело до оголошення радянською історіографією всіх праць зарубіжних істориків, незалежно від наукових шкіл, доктрин чи напрямків наперед «буржуазними фальсифікаціями, призначеними роздмухувати роль США і Англії та принизити вирішальний вклад Радянського Союзу в розгром фашистського блоку [4, с.4]. Робилось це на фоні ігнорування і ретельного замовчування фактів повного провалу Червоною армією оборони країни на початку нацифашистської агресії в 1941 р. і того, що саме народ у своїй масі став на захист рідної землі й тим самим врятував тоталітарну Сталіна. Теза О. Довженка: «Правда про народ і його лихо...нікому не потрібна і ніщо не потрібне, крім панегірика» [3, с.226] не була почута. Навпаки, в умовах авторитарної диктатури з її однопартійною системою навіть правдиві і близькі до об'єктивності праці зазнали «віроломної «трансплантації». Внаслідок цього пріоритетне місце в них посіли «штабна» (а не «окопна») правда, нашпиговані брехнею селекційно підібрані документи і матеріали, а на їх основі – профільтовані політичною цензурою та «вигідні» з позицій правлячої партії і влади факти і епізоди. Особлива складність української історіографії полягала в тому, що найменша спроба дослідників показати місце і роль українців у війні відразу ж розцінювалася як націоналізм [4, с.7, 11].

Оцінюючи різко негативно події Революції Гідності і навішуючи владі України ярлик неонацистської, між тим у Росії не помічають зростання всередині країни кількості та активності ультраправих і ультрашовіністичних угруповань. Більше того, під звинувачення українців в прагненні виробити власне бачення на останню світову війну правлячий режим Путіна реанімував міф про геніальність полководця Сталіна. При цьому навіть проігнорував улюбленого полководця Г. Жукова, який писав про відсутність у країні в роки Великої вітчизняної війни повноцінного Верховного командування і дезорганізацію Сталіним Генерального штабу, Наркомату оборони з самого початку. Щороку в Росії проводять паради до дня Перемоги, нібито для того, щоб скласти шану тим, хто загинув на фронтах ні не Другої світової, а лише Великої світової війни. У Москві не беруть до уваги, що під час військового параду на Червоній площі 24 червня 1945 р. фразу маршала Г. Жукова про полеглих у боях у величезних, незнаних в історії кількостях не відреагували і не пом'янули хвилиною мовчання. Шапку зняв лише О. Корнійчук [4, с.17, 20]. Таке спотворення слугує тому, що маючи правдивий вигляд, історична брехня, яка засіла в свідомості наших людей, у черговий раз може взяти реванш. Адже знання домінуючої нації, історії про пригноблені народи є структурою неправд і міфів, котрі не підпорядковуються законам логіки і не потребують доказів. Інакше, як пояснити той факт, що в Росії на державному рівні керуються документами про те, що «народи Росії, об'єднані спільною історичною долею.., відіграли вирішальну роль у спасінні світу від загрози фашистського поневолення і справили значний прогресивний вплив на соціальний і економічний розвиток багатьох держав» [8, с.34].

Тут особливо підкреслимо, що гібридну війну проти України Росія веде всіма можливими засобами за збереження свого впливу в Україні з опорою на російськомовне населення, на спільні, а фактично російські цінності, російську мову, російську культуру, історичну спільність народів, поєднуючи це з одночасною підтримкою в суспільстві всередині Росії негативного сприйняття України. Для

просування та реалізації своїх великодержавних інтересів активно використовуються суперечливі, частіше сфальсифіковані факти історичного минулого й підключаються їхні спецслужби, православна церква, культурні представництва і розгалужена мережа осередків «русского мира». В Росії добре засвоїли теоретичні положення П. Сорокіна, які побачили світ сто років тому, про те, що головною причиною, чи основою внутрішнього соціального миру є наявність в суспільстві цілісної системи основних цінностей і відповідних норм поведінки, які твердо увійшли в життя. До того ж, основні цінності різних частин і членів суспільства повинні по сутності гармоніювати з цією системою і одна з одною. В підручниках з соціології у Російській Федерації, говорячи про головні основи внутрішнього і міжнародного миру, прямо стверджується, що якщо їх єдність, засвоєння і гармонія послаблюються, то «збільшуються шанси громадянської війни в суспільстві». Якщо ослаблення засвоєння і гармонії торкається систем цінностей різних суспільств, результатом стає міжнародна війна. Такі війни продовжувалися доти, поки одна зі сторін не знищувалася чи підкорялася і її цінності ставали сумісними з цінностями сторони, перемогла [Сорокин, с.491, 492].

Тому винятково важливо, щоб політична еліта, наукова громадськість, українське суспільство загалом нарешті усвідомили: з ворогом, який прийшов убивати, домовитись апріорі неможливо. Очевидно, що Україна зіткнулась із тим реальним фактом, що російські наративи «Кримнаш» і «громадянська війна в Україні» не тільки поширені в Російській Федерації, а й знаходять дедалі більшу підтримку й стають прийнятними точками зору серед частини населення Східної і Південної України та за кордоном, у тому числі і в інформаційному полі партнерів нашої держави. Більше того, на переконання виконавчого директора Науково-дослідного центру проблем національної безпеки РФ О. Овсянікової, сучасне політичне керівництво України, більше ніж будь-яке інше раніше на пострадянському просторі, залежить від зовнішнього фактору, перш за все від американського впливу, до того ж як з боку офіційних структур (Держдепу і посольства США в Україні), так і різних неурядових структур і фондів і на основі цього робить висновок, що «в Україні повною мірою реалізований режим імітаційної демократії, при збереженні формально демократичних процедур, реальна влада в управлінні політичними процесами належить структурам, які не відносяться до органів державної влади» [6, с.364].

Проте, на переконання французького історика Нормана Дейвіса, «рано чи пізно Європейське Співтовариство на Заході і держави-наступниці на Сході повинні повному визначати свої ідентичності, свої межі і свої симпатії. Як-небудь, принаймні на певний час, напевне, пощастить виробити нову рівновагу, можливо, в рамках багатосторонньої структури. Регіональні групи, як-от Балтійська рада, «шестикутник» і щось на кшталт клубу чи клубів колишніх радянських республік теж можуть відіграти певну роль. Але десь між глибинами Росії і серцем Європи таки має визначитись нова лінія поділу – хотілося б сподіватись, уздовж мирного кордону» [2, с.1175].

Отже, в умовах гібридної війни, яку розпочала Росія проти України більше семи років тому, об'єктивне та всебічне вивчення місця і ролі українського народу в Другій світовій війні та осмислення її уроків нині посідає не тільки пріоритетне значення для вітчизняної історичної науки, а й стало важливим науковим напрямом забезпечення національної, передусім гуманітарної безпеки нашої держави.

Література

1. Головка Т. Засторога, звернена до кожного // День. 2021. № 42. 10 березня.
2. Дейвіс Н. Європа. Історія [пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко]. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 1502 с. : іл.
3. Довженко О. Україна в огні. Київ : Рад. письменник, 1990. 416 с.

4. Коваль М. В. Друга світова війна та історична пам'ять // Укр. іст. журн. 2000. № 3. С. 3-21.
5. Овсянникова О. А. Україна 2020: новий старий курс // *Современный миропорядок и его влияние на национальную безопасность Российской Федерации. Сборник материалов круглого стола (Москва, 27 августа 2020 г.)*. Москва : ВАПГШ ВС РФ, 2020. С. 361-372.
6. Олбрайт М. Фашизм. Засторога / [пер. з англ. О. Дем'янчук]. Київ : Вид-во «Форс Україна», 2020. 352 с.
7. Плохій С. Брама Європи / [пер. з англ. Р. Клочка]. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 496 с.
8. Рекомендации «круглого стола» на тему «О противодействии попыткам фальсификации истории народов в ущерб интересам России» // *О противодействии попыткам фальсификации истории народов в ущерб интересам России. Сборник материалов*. Москва : Издание Совета Федерации, 2012. С. 34-40.
9. Сорокин П. А. Общедоступный учебник социологии. Статьи разных лет / [Ин-т социологии]. Москва : Наука, 1994. 560 с.

УДК: 159

Чаплак Я.¹, канд. психол н., доц.; Ілюк М.², практ. психолог; Лясковська А.-Х.1, студ.

¹Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

²Горішньозалучанська гімназія Снятинської міської ради Івано-Франківської обл., Україна

КЛІПОВІЗАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК НОВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬСТВО

Chaplak Ya., Ph.D., Assoc. Prof.; Iiuk M., psychologist; Lyaskovska A.-H., student

CLIPOVISATION OF INFORMATION SPACE AS THE NEOTERIC TECHNOLOGY OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL INFLUENCE ON SOCIETY

Стрімкий розвиток технологій сучасного кіберпростору посилює становлення такого різновиду загальнолюдської культури сьогодення, як «кліпова культура». Вона формується на основі інформаційно-комунікативних потоків (марафонів) на теренах Інтернету з тієї причини, що саме цифровий технологічний інструментарій сьогодення має неабиякий вплив на процес формування особистості. Тобто, на просторах цифрового світу за допомогою застосування сучасних технологій соціально-психологічного впливу формується кліпове мислення особистості та стає невід'ємною складовою життєдіяльності суспільства в цілому. Це зумовлено тим, що в конкурентних умовах інформаційно-комунікативні потоки прагнуть відобразити великий об'єм інформації з метою підвищення рівня прихильності аудиторії та збільшення її кількості [1].

А це, в свою чергу, призводить до того, що у процесі відтворення досить великої кількості тих чи інших властивостей об'єктів не беруться до уваги конкретні зв'язки між ними та можуть характеризуватися алогічністю, мозаїчністю, фрагментарністю інформації, високою швидкістю переключення між фрагментами того чи іншого інформаційного потоку тощо. Окрім цього, такий процес може призвести до спотворення цілісної картини світу особистості, або нав'язування конкретної моделі картини світу з певною метою [5]. Ці технології можуть кардинально змінювати не тільки світогляд окремої особистості, але й того чи іншого суспільства в цілому [4].

Сьогодні досить багато науковців дискутує щодо соціально-психологічного впливу на особистість в інформаційному середовищі (В. Барішполец, Д. Бойко, М. Кастельс, І. Зварич, Г. Почепцов, У. Тоффлер, Н. Юдіна, Г. Чуйко, Л. Чуйкова тощо), окрім цього, велика кількість праць присвячено дослідженню таких понять, як «кліпова свідомість», «кліпова культура», «кліпове мислення» (Н. Азарьонко, А. Василенко, Д. Горлач, С. Журавльов, І. Зварич, Т. Семеновських, С. Сімакова, О.Фрідман, К. Фрумкіна тощо). Більшість авторів зазначають, що саме кліповість на просторах цифрового світу надає можливість застосовувати технологічний інструментарій цілеспрямованого соціально-психологічного впливу на локальному та масштабному рівнях [2; 3; 7].

Окрім цього, на думку М.Бутиріної, процес побудови «штучної кліповості» на теренах інформаційного середовища створена не тільки на варіативності фрагментарності цілісної картини світу, але й на спотворенні властивостей символу (прецедентність, інформаційна компресія, аттрактивність, ковенціональність, проактивність, інтеграційний потенціал, адаптивність тощо), застосовуючи сучасний технологічний інструментарій соціально-психологічного впливу [3].

Саме технологічний інструментарій сучасних інформаційно-комунікативних потоків утворює досить складний конструкт кліпового середовища з високим рівнем динамічності в інформаційному просторі, що, в свою чергу, призводить до суттєвих змін у відносинах і взаємодії [4; 6]. Процес кліповізації загальнолюдської культури, що виступає основним атрибутом техногенного суспільства, перевантажує особистість як фізично так і психічно, ускладнюючи її адаптованість до життєдіяльності в цілому [5].

У свою чергу процес «штучної кліповості» може призвести до різноманітних варіацій хаотичності (безладу) в інформаційно-комунікаційних потоках. Потрібно зважати й на те, що під створенням «штучної кліповості» може приховуватися побудова «штучної хаотичності» з тією чи іншою метою. Особливо на теренах нестабільних суспільств такий процес досить важко контролювати та, в кінцевому результаті, «кліпова хаотичність» може перерости в процес «кліпової хаотизації» (постійне зростання безладу) [5]. І це призводить до того, що стає неможливим контроль такої штучно створеної хаотичності інформаційно-комунікативних потоків цифрового світу. Тому, на нашу думку, є досить актуальним є дослідження процесу кліповізації загальнолюдської культури тому, що ці процеси стали основним важелем впливу на теренах цифрового світу та не завжди є екологічними.

Література

1. Бойко Д.В. Логика абсурда [Електронний ресурс] / Д. В. Бойко // Психология и психотехника. - № 1 (64). 2014. – С. 12-21.
2. Бутиріна М. Символ як інструмент прикладних соціально-психологічних комунікаційних технологій / М. Бутиріна // Учёные записки Таврического национального университета им. В.И.Вернадского. – Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т. 24 (63). – С.396-401.
3. Чаплак Я. В. Кліпова хаотичність як маніпулятивна технологія соціально-психологічного впливу в кіберпросторі [Електронний ресурс] / Я. В. Чаплак, Г. В. Чуйко // Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. – № 3. – Том 13. – К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. – С. 21-40.– Режим доступу: <https://doi.org/10.31108/2018vol13iss3pp21-40.16>.
4. Чаплак Я.В. Кліпова хаотичність як засіб абсурдизації та маніпулятивна технологія [Електронний ресурс] / Я.В. Чаплак, І.М. Зварич // Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. – 2018. – № 14 (4). – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – С.19-36.

5. Чуйко Г.В. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на формування кліповості індивідуальної та суспільної свідомості [Електронний ресурс] / Г.В. Чуйко, Я.В. Чаплак // Психологічний часопис: збірник наукових праць. – 2018. – № 14 (4). – К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – С.37-53.

6. Чуйко Г.В. Специфіка інформації в Інтернеті [Електронний ресурс] / Г.В. Чуйко, І.М. Зварич // Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. – 2019. – Т.5. – Вип. 12. – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – С.21-42. – Режим доступу: DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.12.2>

УДК: 316.4.06:004.77

Чаплак Я., канд. психол н., доц.; Тритенко І. студ.,; Лясковська А.-Х., студ.
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

КІБЕРСОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ НА ТЕРЕНАХ ЦИФРОВОГО СВІТУ

Chaplak Ya., Ph.D., Assoc. Prof.; Trytenko I., student; Lyaskovska A.-H., student
CYBER-SOCIALIZATION OF PERSONALITY OF DIGITAL WORLD

Сучасній людині важко адаптуватися в суспільстві через кіберреволюцію на теренах цифрового світу, що характеризується високою динамічністю та виступає каталізатором кардинальних змін у соціумі. Новітні технологічні варіації інформаційного середовища призвели до формування новітньої культури та нових соціальних структур на основі того, що кіберпростір допомагає ефективно реалізовуватися з неймовірною швидкістю багатьом політичним, соціальним, економічним та іншим інституціям в досить широких масштабах. Це вказує на те, що суспільство вступило на ще невідомий для себе рівень розвитку з тієї причини, що в сучасній комунікації інформаційна складова все більше набирає значимості, але її не завжди можна перевірити на рівень екологічності [5]. І значимість цієї інформаційної складової постійно зростає за допомогою безперервного та інтенсивного прогресу в сфері кібертехнологій, збільшуючи, при цьому, вплив на суспільство та породжуючи, в певній мірі, відповідну залежність людей від інформаційно-комунікативних потоків. Тобто, ми сьогодні стали свідками динамічного етапу формування нових різновидів кіберкультури, соціалізації особистості (тобто, кіберсоціалізації) та прискореного процесу глобалізації системи масової комунікації в цілому під впливом безперервного та інтенсивного росту кібертехнологій, що посилює залежність суспільства від інформаційного простору. Кіберсоціалізація особистості – це процес адаптації людини в інформаційному середовищі [1].

Як зазначає В.Плешаков, вона розуміється як процес якісних змін структури самосвідомості особистості та мотиваційно-потребнісної сфери індивідуума, що відбувається під впливом і в результаті використання людиною сучасних інформаційно-комунікативних і комп'ютерних технологій в якості засвоєння та відтворення нею культури в межах персональної життєдіяльності [3]. Інформаційно-комунікативний простір кіберсередовища є дуже важливим механізмом соціалізації особистості в оточуючому середовищі тому, що за допомогою інформаційних соціальних мереж суспільна життєдіяльність людини переходить у технологічну віртуальну реальність, відбуваються суттєві зміни в психологічній та соціальній сферах життя людини. Отже, цифровий світ стає сьогодні реальною сферою життєдіяльності особистості, в певних випадках, кардинально змінюючи багато чого в самій особистості – коло інтересів, спілкування, стиль, звички, образ життя в цілому тощо. Тобто, медіанасичене інформаційне середовище сьогодні відіграє неабияке значення у формуванні особистості. Саме ж Інтернет-середовище є невід'ємним структурним

елементом сучасних інформаційних технологій в цілому та здобуває з кожним роком все більшу популярність серед різних верств населення [5].

Із прогресивністю та вдосконаленням технологічного інструментарію надання Інтернетом значимості, статусів та престижу стає більш якісним і наближеним до реалістичності. Це вказує на те, що сьогодні за допомогою інформаційно-комунікативних марафонів фактично стираються кордони між реальним і віртуальним світами [1; 3; 4]. Як показує досвід, без надійних алгоритмів інформаційної безпеки процес кіберсоціалізації особистості є дуже вразливим щодо застосування деструктивних методів впливу [5]. Так, наприклад, одним із основних недоліків інформаційно-комунікативних марафонів (потоків) є нестримний і постійно зростаючий потік інформації, яка не завжди є неперевіреною (або, яку взагалі неможливо перевірити з тих чи інших причин). Технологічний прогрес кіберпростору зумовив зміни в інформаційно-комунікативних засобах і до утворень в різновидах розумової діяльності людини [4; 6]. Еволюційний період зміни свідомості людини сьогодні в самому розпалі, але особистість ще не дійшла до відповідного рівня розвитку, щоб в результаті хаотизації інформаційних потоків на достатньому (безпечному) рівні вміти трансформувати свій когнітивно-стратегічний потенціал і встигати займатися ефективною обробкою інформації за досить короткий проміжок часу, що, в свою чергу, надає можливість застосовувати маніпулятивні технології впливу на індивідуальну та соціальну свідомість з метою створення чи поглиблення суспільних криз [4; 5].

Якщо брати до уваги необмежені можливості кібертехнологій на теренах цифрового світу та недосконалість системи кібербезпеки, що спровоковано тим же динамічним процесом прогресивності технологічного інструментарію кіберпростору, то можна ствердно сказати, що маніпуляція стрімко зростає в прогресії [6]. У сучасній шкалі зростаючої прогресії становлення кіберпростору досить багато конструктивних перспектив щодо існування та розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому, але для того, щоб кіберсоціалізація була конструктивною та екологічною, соціальним інститутам потрібно зосередити свою увагу на дослідженні принципів екологічного формування особистості на рівні культури цифрового світу, забезпеченні ресурсного компоненту та технологічного інструментарію інформаційної безпеки.

Література

1. Бизюкова М. Киберсоциализация – процесс развития личности в условиях информационного общества [Электронный ресурс] / М.Бизюкова // Культурологический журнал. - Выпуск 2 (12) – 2013. – Режим доступа: http://www.cjournal.ru/rus/journals/217.html&j_id=15
2. Івушкіна О.В. Особистість у кіберкультурі (до питання про кіберсоціалізацію людини) [Електронний ресурс] / О.В. Івушкіна, І.М. Сілютіна // Культура народів Причорномор'я. — 2013. — № 259. — С. 192-195.
3. Плешаков В.А. Киберсоциализация как инновационный социально-педагогический феномен [Электронный ресурс] / В.А. Плешаков. – Режим доступа - http://sirdionis.ucoz.ru/load/prezentacija_po_teme_kibersocializacija/1-1-0-1
4. Чаплак Я.В. Кліпова хаотичність як засіб абсурдизації та маніпулятивна технологія [Електронний ресурс] / Я.В. Чаплак, І.М. Зварич // Психологічний часопис :збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. – № 4. – Том 14. – К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2018. – С.19-36. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31108/2018vol14iss4pp19-36>
5. Чаплак Я.В. Кіберсоціалізація особистості в інформаційному просторі / Я.В. Чаплак // Проблеми розвитку особистості у комунікативному просторі: збірник тез доповідей всеукраїнського науково-практичного семінару «Проблеми розвитку особистості у

комунікативному просторі», 27 листопада 2018 р. Київ [електронний документ] / ред. кол.: Н.В.Чепелева (гол.ред.) та ін.– Чернівці : Чернівецький нац.-й унів-т ім.Ю.Федьковича, 2018. – С. 105-110http://e-cat.scilib.chnu.edu.ua/reslib/elib/science/educ/probl_rozvytku_seminar_2018.pdf

6. Чуйко Г.В. Маніпуляція свідомістю як одна з глобальних проблем сучасності [Електронний ресурс] / Г.В.Чуйко, О.Б.Вакарюк // Зб. тез доповідей всеукраїнського науково-практичного семінару «Психологічна допомога особистості в складних обставинах життєдіяльності», 18 травня 110 2018 р., м. Чернівці / ред. кол.: Т. М. Титаренко (гол. ред.) та ін. – Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2018. – С. 84-87. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/711262/1/>

УДК: 316.625 (075.8)

Чуйко Г., канд. філ. н., доц.; Тритенко І. студ.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Chuiko H., Ph.D., Assoc. Prof.; Trytenko I., student

PECULIARITIES OF SUGGESTIVE INFLUENCE IN SOCIAL NETWORKS

Останнім часом спостерігається тенденція підвищення цікавості до явищ маніпуляції, впливу, навіювання тощо на особистість. Це пов'язано з стрімким розвитком інформаційних технологій та ресурсів. Оскільки людина майже все своє життя проводить у спілкуванні та взаємодії з іншими людьми, ми маємо справу з обставинами, в яких може відбуватися вплив на поведінку один одного. Саме тому ми завжди перебуваємо в потенційній ситуації впливу і є або його суб'єктом, або об'єктом. Актуальність та підвищений інтерес до даної проблематики зрозумілий, оскільки прогрес не стоїть на місці і починає з'являтися все більше сфер у яких можна більш ефективно та непомітно впливати на особистість або групи людей. Незважаючи на велику кількість робіт та досліджень вчених з питання сугестивного впливу, особливості його прояву та застосування на теренах цифрового світу в соціальних мережах та на різних інформаційних платформах ще потребує уточнення та доробки, оскільки розвиток інформаційних технологій та їх удосконалення відбувається ледь не щодня.

В своїй книзі Ф. Зімбардо та М. Ляйпе висловлювали думку, що процес соціального впливу передбачає таку поведінку однієї людини, яка має своїм результатом – або метою – зміну того як інша людина себе поводить, що вона відчуває або думає стосовно деякого стимулу. В якості ж стимулу може виступати будь-яка соціально значуща проблема (наприклад, проблема абортів), продукт (припустимо, дієтичний лимонад), дія (до прикладу, використання шпаргалок на екзамені) [1, с. 16]. Якщо ж говорити про сугестивний вплив, то ми маємо на увазі пряме повідомлення за допомогою якого людина впливає на рішення, вірування, судження та поведінку іншої особи. Даний вид впливу пов'язаний зі зниженням рівня критичності при сприйнятті інформації усвідомленості об'єкта впливу.

Засоби сугестивного впливу можуть бути зовсім різними та поділятися на різноманітні види, а саме на текстові та мовленнєві. Які, в свою чергу, поділяються на вербальні, паралінгвістичні та невербальні [3]. Потрібно розуміти, що в результаті такого впливу думка, уявлення, образ безпосередньо входять у сферу свідомості й закріплювалися в ній як щось дане, безперечне та вже доведене. Тому в цьому процесі найважливішим є побудова повідомлення, адже при сприйманні не має виникати дисонансу між вже наявними знаннями та отриманою інформацією, також вона в своїй

структурі не має містити двоїстості думки. Також для розуміння особливостей реалізації механізмів даного виду впливу саме в соціальних мережах необхідно розуміти особливості побудови цих ресурсів. Сьогодні не існує визначення соціальних мереж як явища, через велику багатогранність даних систем, проте дослідники виділяють основні характеристики даних платформ, до них ми можемо віднести те, що в основі лежить комунікація індивідів; контент створений в мережі є відносно самостійним і може існувати відносно самостійно; мережа не ієрархічна, вона має розгалужену структуру. Чому люди все частіше починають надавати перевагу спілкуванню в соціальних мережах, а не «живому» спілкуванню, стає зрозуміло тоді, коли ми побачимо, що спілкування в онлайні має більш спрощений вигляд. Соціальні мережі надають великі можливості для самопрезентації і PR (як в цілях особистого просування, так і в комерційних та соціальних проектах) [2; 5; 6; 7].

Особливо ефективними для реалізації механізмів сугестивного впливу є соціальні мережі тому, що у населення знизився рівень довіри до інформації, що публікується офіційними джерелами, там інформація може подаватися у вигідному, для певного кола осіб, вигляді. Не раз відбувалися маніпуляції суспільною думкою, що і призвело до такого результату. В той час як інформація, що публікується блогером на своїй власній сторінці сприймається як його особиста неупереджена думка та сприйняття ситуації, також на це впливає попередня довіра до цього користувача, як джерела інформації.

Також важливим в контексті навіювання є така особливість як принцип соціального доказу(Р. Чалдіні), його суть полягає в тому, що на нашу поведінку буде впливати реакція інших людей. Коли ми не знаємо, як нам діяти в конкретній ситуації, ми приймемо рішення основане на тому, що в таких умовах роблять інші. Саме тому в блогах автори відкрито діляться власним досвідом та дають нам можливість у коментарях поділитися власним, коли користувач бачить, що такої моделі поведінки або думки дотримується не тільки його улюблений блогер, але й велика кількість інших його підписників, то це надає впевненості також так само діяти або висловлювати такі ідеї[4]. Сугестивна комунікація в інтернеті ґрунтується на кардинально нових комунікативних принципах, один із яких звучить так: там, де раніше була реклама, сьогодні повинна бути емпатія [7]. Сугестивний вплив найбільш ефективно здійснюється серед тих мережевих співтовариств, де інтерактивні відносини налаштовані на довіру, симпатію, співчуття й розуміння, що знижує рівень критичності в сприйнятті інформації.

В період стрімкого розвитку та удосконалення інформаційних технологій важко не піддатися впливу. Живучи в епоху постправди завжди необхідно бути обережним з тією інформацією, якою ми оперуємо та якій довіряємо, оскільки в Інтернеті блогери та інфлюенсери не несуть ніякої відповідальності за той контент, який публікують, саме тому відчуття власної безкарності і допомагає поширенню маніпулятивних повідомлень у мережі.

Література

1. Зимбардо Ф. Соціальное влияние/Ф. Зимбардо, М. Ляйпе. – Питер, 2001. – 448 с.
2. Москаленко В. В. Психологія соціального впливу / Валентина Володимирівна Москаленко. – Київ: "Центр учбової літератури", 2007. – 448 с.
3. Петрик В.М. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / В.М.Петрик, М.М.Присяжнюк, Л.Ф.Компанцева та ін.; за заг. ред. Є.Д.Скулиша. – 2-ге вид. – К.: ЗАТ "ВПОЛ", 2011. – 248 с.
4. Чалдіні Р. Психологія впливу / Роберт Чалдіні. – Харків: Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2016. – 368 с.

5. Чаплак Я.В. Психологічний вплив у науковій психології / Я.В. Чаплак // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2011. – Вип.16. – Ч.2. –288с. – С.132-145.
6. Чаплак Ян Визначення поняття соціально-психологічного впливу / Ян Чаплак, Галина Чуйко, Вишньовський Василь // Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Рута, 2013. – Вип.675. – С.186-197.
7. Чуйко Г.В. Маніпулятивність інформаційного впливу [Електронний ресурс] / Г.В. Чуйко // TECHNOLOGIES OF INTELLECT DEVELOPMENT. – Vol. 2. – № 8 (19). – 2018. – Режим доступу: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.8/authors/2018/Chujko_Galyna_Vasylivna_Manipuljatyvnist_informacijnogo_vplyvu.pdf

УДК: 159.9.072:004

Чуйко Г.¹, канд. філ. н., доц.; Глюк М.², практ. психолог

¹Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

²Горішньозалучанська гімназія Снятинської міської ради Івано-Франківської обл., Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ЯК МЕТОДУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИФРОВОГО СВІТУ

Chuiko H., Ph.D., Assoc. Prof.; Piuk M., psychologist

ACTUALITY OF APPLICATION OF CONTENT-ANALYSIS AS A METHOD OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH OF THE DIGITAL WORLD

Досить різноманітний спектр застосування новітніх інформаційних технологій та телекомунікацій сьогодення, їхня прогресивність зумовлюють досить стрімкий перехід діяльності більшості соціальних інституцій в інформаційний простір. Не минули ці нові технології й діяльність психологічних служб різного спрямування щодо надання психологічної допомоги особистості, особливо на сучасному етапі становлення нашого суспільства – в період карантину на територіях більшості країн світу через поширення захворювання на COVID-19, гібридних воєн та техногенних катастроф. Тобто, технологічний інструментарій цифрового світу перенасичений новітніми технологіями інформаційного впливу. Більша частина цих технологій мають сумнівний рівень екологічності та потребують вивчення за шкалою «екологічність-неекологічність» [1; 5]. Тобто, сучасні інформаційні технології на теренах цифрового світу сьогодення можуть бути рушієм досить стрімкого прогресивного розвитку суспільства, але й можуть створювати відповідні небезпечні варіації щодо його існування.

Сьогодні одним із найпоширеніших різновидів інформації є сама ж таки інформація, вона може бути представлена у вигляді текстів на мові того чи іншого суспільства, тому аналіз текстів є одним з найбільш розповсюджених видів науково-прикладного аналізу. Окрім цього, є відповідні науки, що цілком або в основному базуються на спрямуванні саме аналізу текстів. Найбільш розповсюдженим напрямом аналізу тих чи інших текстів є стиснення інформації – це можливість виокремити з певної сукупності текстів найбільш значимі, концептуальні моменти, що є досить вагомими для певного напрямку досліджень [2]. На сьогодні, у цьому контексті, набуває досить стрімкого поширення такий метод як контент-аналіз. Саме цей метод успішно застосовується фахівцями в сфері маркетингу, реклами, PR, психології, політології, юриспруденції, бібліотекознавства, літературознавства, тощо.

У науковій психології такий метод як контент-аналіз може широко застосовуватися, по-перше, як самостійний метод психологічного дослідження змісту повідомлення, а по-друге, у відповідному комплексі з іншими методами, тобто, коли одночасно досліджують не тільки повідомлення, але й інші елементи комунікаційного процесу, по-третє, як допоміжний метод обробки масиву тих чи інших даних, що були отримані за допомогою інших методів [2]. У психології контент-аналіз, в першу чергу, застосовується для вивчення людського спілкування, комунікацій і їх суб'єктів як представників мікро- і макрогруп. Ще одним важливим аспектом застосування контент-аналізу є застосування цього методу при дослідженні кіберпростору [3].

На жаль, у вітчизняних психологічних дослідженнях цей ефективний метод не отримав поширення, але з кожним роком кількість таких досліджень в різних галузях психології неупинно збільшується. Особливо актуальними в сучасному плінному світі є дослідження соціальних мереж. Такі сайти, зокрема Facebook, Twitter тощо, є своєрідним відображенням психологічного стану суспільства. При цьому шляхом контент-аналізу можна досліджувати як загальні масові настрої та стани людей, так і індивідуальні психічні особливості користувачів інтернет-мереж. Відкрита інформація зі сторінок людей в соціальних мережах може бути цінною і при проведенні індивідуальних консультацій в практиці роботи психотерапевта [1].

Перспективи подальших досліджень полягають у застосуванні поглиблених варіацій контент-аналізу для дослідження відкритого контенту різноманітних соціальних мереж, тобто застосування контент-аналізу фото- та відеоматеріалів, смайликів, мемів та іншого контенту, що має невербальний характер. Також контент-аналіз є досить перспективним методом для практикуючого психолога в процесі проведення різних видів професійної діяльності як додатковий метод діагностики психологічних особливостей особистості та групи [1; 4]. Цей факт свідчить про актуальність обґрунтування ефективності застосування контент-аналізу в психологічних дослідженнях. З цього приводу можна зробити висновок про те, що сучасна надзвичайна ситуація у світовому товаристві активізує попит щодо надання психологічної допомоги в рази. А це зумовлює необхідність удосконалення технологічного інструментарію психологічної служби з метою збільшення ефективності надання психологічної допомоги на теренах цифрового світу.

Література:

1. Голубенко О.І. Контент-аналіз як метод дослідження психологічних наслідків аварії на ЧАЕС у ліквідаторів / О.І. Голубенко // Актуальні питання застосування на практиці досягнень сучасної педагогіки та психології : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (15-16 травня 2015 р., м. Харків). – Харків, 2015. – С. 69–74.
2. Панок В.Г. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультації : навч. посібник / В. Г. Панок, Я. В. Чаплак, Я. Ф. Андреева / за заг.ред. В.Г. Панка, І.М. Зварича. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. – 384 с.
3. Таршис Е.Я. Исторические корни контент-анализа : два базовых текста по методологии контент-анализа / Е.Я. Таршис. – М.: URSS ЛИБРОКОМ, 2012. – 155 с.
4. Толмачев Р.В. Метод контент-анализа в исследовании блогосферы / Р.В. Толмачев, Л.И. Воронова / Вестник СГПУ – 2013 – №6 – С. 34-40
5. Чаплак Я.В. Кліпова хаотичність як засіб абсурдизації та маніпулятивна технологія [Електронний ресурс] / Я.В. Чаплак, І.М. Зварич // Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С.Д. Максименка. – 2018. – № 14 (4). – К. : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – С.19-36. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31108/2018vol14iss4pp19-36>

6. Чаплак Я.В. Кліпова хаотичність сучасного інформаційно-комунікативного простору / Я.В. Чаплак, І.І. Гавреш // Матеріали ІІ Всеукраїнського конгресу із соціальної психології «Соціальна психологія сьогодні: здобутки і перспективи» Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ: 2019. – 378 с - С. 349-351.

УДК: 316.586.28

Шостаківська Н., канд. пед. н., доц.

Тернопільський національний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Shostakivska N., Ph.D., Assoc. Prof.

ENSURING THE QUALITY OF EDUCATION AT EASTERN UKRAINE UNIVERSITIES WHILE THE HYBRID WAR

За останні десятиліття український науковий простір зазнає істотних змін (прийняття Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року №1556-VII, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII, у стані розробки знаходиться законопроекти «Про інноваційну діяльність», «Про освіту» (№3491), «Про професійну освіту» (№3231), законопроект №3832 «Про внесення змін до статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території щодо забезпечення прав на здобуття освіти», Закон України «розширення автономії вищих навчальних закладів, членство України у Рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020». 3 листопада 2016 року, Верховна Рада України у другому читанні підтримала проект Закону України №4718 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ), які були переміщені з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

Незважаючи на велику кількість наукових доробків, присвячених різним аспектами проблеми забезпечення якості вищої освіти в умовах ВІЗ, не розкритим залишається питання про створення оптимальної моделі системи внутрішнього забезпечення якості освіти у вищих навчальних закладах України в умовах воєнних дій.

Якість освіти є багатогранною категорією, яка за своєю сутністю відображає різні аспекти освітнього процесу – філософські, соціальні, педагогічні, політичні, демографічні, економічні тощо [1]. Т. Шамова говорить про якість як нормативний рівень, якому повинен відповідати продукт просвіти [6]. Вважається, що в даній категорії втілюється соціальне замовлення суспільства на навчально-виховну діяльність освітньої установи. На думку С. Шишова [3] та В. Кальней [3] якість освіти – це педагогічна категорія, що характеризує ступінь досягнення поставлених в освіті цілей та завдань, якість освіти визначається сукупністю показників, що характеризують різні аспекти навчальної діяльності освітнього закладу: зміст освіти, форми і методи навчання, матеріально-технічну базу, кадровий склад тощо, що забезпечують розвиток компетенцій молоді, що навчається.

Інші науковці зосереджуються на тому, що в статистичному плані якість освіти – це ступінь відповідності конкретного освітнього результату ідеальній моделі результату діяльності. Крім того, якість освіти розглядається ще і як сукупність властивостей освіти [4], що визначають її здатність задовольняти відповідні потреби особистості, суспільства, держави відповідно до призначення освіти [1].

На нашу думку, якість освіти – це відповідність освітньої системи меті, функціям, потребам і соціальним нормам (стандартам) освіти та показник результативності навчального процесу вищого навчального закладу.

Система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти – це сукупність засобів теоретичного практичного, матеріально-технологічного, методичного та інформаційного забезпечення, спрямованих на підтримку якості вищої освіти на рівні, не нижче встановлених регіональних, національних та міжнародних норм, вимог і стандартів.

Система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти у вищому навчальному закладі у умовах АТО є важливим елементом системи забезпечення якості вищої освіти в цілому в Україні. Кожний навчальний заклад розробляє власну модель системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, враховуючи особливості контингенту студентів, стан кадрового, навчально-методичного, інформаційного та матеріально-технічного забезпечення університету.

На нашу думку основною метою системи внутрішнього забезпечення якості освіти ВНЗ в умовах АТО: упровадження механізмів щодо підтримки якості освіти на заданому національному та міжнародному рівні в умовах воєнних дій; поліпшення умов для розвитку вищого навчального закладу; сприяння більш раціональному використанню внутрішніх і зовнішніх ресурсів (міжнародних програм, грантів тощо); забезпечення мотивування професорсько-викладацького складу на постійне підвищення кваліфікації не зважаючи на складну соціально-політичну та економічну ситуацію в країні; сприяння активному залученню студентів до процедур забезпечення якості освіти шляхом участі у конкурсах наукових робіт, конференціях, олімпіадах, міжнародних програмах.

Література

1. Кальней В., Шишов С. Школа: мониторинг качества образования: Педагогическое общество России, 2000. 316 с.
2. Есенбаева Г. Методы моделирования учебного процесса в вузе. Караганда; КЭУ, 2005. 233с.
3. Закон України «Про вищу освіту».: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Красовська О. Міжнародна акредитація освітніх програм у системі забезпечення якості вищої освіти: <http://www.edu-trends.info/internationalaccreditation/>
5. Моніторинг в управлінні навчальним закладом / О. М. Касьянова // Управлінський супровід моніторингу якості освіти / Т. Б. Волобуєва. Х. : Основа, 2004. 96 с.
6. Хлебнікова Т. М. Кваліметричний підхід до вивчення якості вищої освіти: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/5/11hleqhe.pdf>.

УДК: 317

Шостаківська Н., канд. пед. н., доц.; Гайдамака М., студ. гр. МХм-5

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

УРОКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ ДЛЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Shostakivska N., Ph.D., Assoc. Prof.; Haidamaka M.

HYBRID WAR LESSONS TO HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Гібридна війна яка охопила терени України яскраво висвітлила стан та типові недоліки не тільки регіональної, а всієї вищої освіти. Події 2014-2016 років дозволяють з'ясувати парадигмальні властивості вітчизняної вищої освіти та управління нею. Виникає коло питань, на які наука шукає відповідь: як виконує вища освіта свої соціальні функції, яку роль відігравали вищі навчальні заклади Донбасу в перебігу

подій зазначеного періоду, яку позицію займало МОН України у розв'язанні кризової ситуації, наскільки відповідала наявній ситуації діяльність топ менеджменту вищих навчальних закладів зони АТО, що необхідно зробити на державному та рівні вищих навчальних закладів для забезпечення подальшого розвитку вищої освіти. Необхідність отримання відповіді на ці питання обумовлює актуальність проблеми визначення уроків гібридної війни для вищої освіти країни.

Аналіз подій досліджуваного періоду дозволяє зробити висновок, що вища освіта регіону не реалізувала свою головну функцію підготовки фахівців, здатних забезпечити інтенсивний економічний та культурний розвиток Луганської та Донецької областей, не сформувала у частини студентів та випускників громадянські якості, вміння об'єктивно аналізувати, оцінювати та прогнозувати розвиток соціальної ситуації. Такі наслідки пов'язані з відривом навчального процесу від реалій життя, суто абстрактно-академічною його спрямованістю. Окремо треба звернути увагу на те, що не виконали своїх функцій суспільні дисципліни, які мали формувати широкий культурний кругозір, вміння об'єктивно оцінювати дійсність та таким чином створювати умови для формування громадянських якостей. Щодо останнього, можна припустити, що і організація громадського життя навчальних закладів, діяльність студентського самоврядування не мали значного впливу на формування патріотичних якостей студентів. Саме суспільні дисципліни мали зруйнувати розповсюджені у регіоні міфи: «Донбас годує країну», «Відокремлений Донбас буде розвиватися інтенсивніше», але не зробили це. Наведені властивості характеризують особливості сучасної парадигми вищої освіти.

У такій ситуації неможливо позитивно оцінити роль топ менеджменту вищих навчальних закладів в організації освітньої діяльності та реалізації функцій вищої освіти регіону. Зрозуміло, що за умов централізованої системи управління вищою освітою в країні, відповідальність за стан освітніх справ у регіоні несе і МОН України.

Для з'ясування ролі керівництва ВНЗ регіону на початковому етапі гібридної війни були розроблені питання для телефонного опитування працівників навчальних закладів, яке передбачало використання не оціночних суджень, а з'ясування наявності або відсутності тих чи інших фактів та подій. Такий підхід забезпечував більший рівень об'єктивності отриманої інформації.

Окрім того проводився аналіз сайтів вищих навчальних закладів регіону та їх клонів на непідконтрольній Україні території, аналізувались також матеріали преси та Інтернет ресурси. Зібрана таким чином інформація дозволяє узагальнити особливості функціонування вищих навчальних закладів на початковому етапі гібридної війни.

Три університети – Східноукраїнський національний університет, Луганський національний університет, Донецький державний університет управління виїхали у свої філії та на їх базі організували навчальний процес.

Більшість інших університетів розпочинала свою роботу на нових місцях. Так Донецький національний університет за пропозицією МОН України переїхав у м. Винницю, Луганський національний аграрний університет у м. Харків, Донецький державний юридичний університет у м. Кривий Ріг тощо. Ситуація ускладнювалась тим, що жоден університет не вивіз свої бібліотеки, електронні бази даних, автомобільний транспорт, прилади, оргтехніку, деякі залишили навіть печатки та ліцензії на освітню діяльність. Рішення про переїзд на підконтрольну Україні територія приймали, як правило, одноосібно викладачі та студенти.

Література

1. Будаев Э. В. Метафора в политическом интердискурсе : монография / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2006. 215 с.

2. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянских культур, 2004. – 524 с.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем. Теория метафоры: сборн. ; пер. с англ., франц., нем., исп. яз. М. : Прогресс, 1990. 256 с.
4. Склярская Г. Н. Метафора в системе языка. СПб., 1993. 152 с.

УДК: 316.576

Шостаківська Н., канд. пед. н., доц.; Свистун О., студ. гр. МЛМ-5

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ФЕНОМЕНУ «ГІБРИДНА ВІЙНА»

Shostakivska N., Ph.D., Assoc. Prof.; Svystun O.

ESSENCE AND STRUCTURE OF THE HYBRID WAR PHENOMENON

У квітні 2015 р. на парламентській асамблеї НАТО було представлено доповідь Д. Калхи «Гібридна війна: новий стратегічний виклик НАТО?». У цій доповіді зокрема підкреслюється, що Росія використовує внутрішню слабкість України за рахунок, насамперед, невійськових методів (таких як політичне, інформаційне, економічне залякування та маніпуляції), які підкріплюються загрозою використання регулярних військ. Також, порівнюючи гібридні війни, яку ведуть Росія, Ісламська держава Іраку та Леванту (ІДІЛ), дослідник підкреслює що Росія скоординовано застосовувала широкий спектр.

Тактик, від політичного й економічного примусу, кібератак, дезінформації і пропаганди до відкритих і прихованих бойових дій. Ці інструменти динамічно змінювалися для підтримки сепаратистського руху на Донбасі. Особливо підкреслюється в доповіді успіх інформаційної війни Кремля, що дозволило Росії завдяки пропаганді й викривленню фактів побудувати нову віртуальну реальність, де вона виступала гарантом й захисником прав російськомовних громадян. В інтерпретації Москви використання сили було обумовлено захистом співвітчизників від «звірств» українського уряду.

Дії Росії по анексії Криму та, у подальшому, щодо збройної агресії на сході України, які містять усі ознаки гібридної війни, дали поштовх більш детальним дослідженням проблематики сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу» вітчизняними науковцями. Широке застосування способів та методів воєнно-політичних конфліктів гібридного типу для вирішення міждержавних проблем на сучасному етапі розвитку людства спонукали вітчизняних науковців до поглибленого їх аналізу. Так, останнім часом дослідженню питань «гібридної війни» присвячені роботи В. Горбуліна, Є. Магди, Ю. Климчука, Г. Ситника, А. Слюсаренка, Л. Смоли, Г. Луцишини, М. Требіна, В. Мандрагелі. Комплексні дослідження проблематики «гібридної війни» на Донбасі та під час Криму здійснено авторським колективом НІСД у колективних монографіях «Донбасі Крим: ціна повернення», «Світова гібридна війна: український фронт», «Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл».

Фр. ван Каппен, коментуючи події в Україні, дав таке визначення «гібридної війни» – «... це змішання класичного способу ведення війни з використанням нерегулярних збройних формувань. Держава, що веде гібридну війну, проводить операцію з недержавними виконавцями - бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що зобов'язана

додержуватися Женевської та Гаазької конвенцій про закони сухопутної війни, міжнародних домовленостей з іншими країнами».

Як зазначають більшість вищезазначених науковців ці воєнно-політичні конфлікти характеризуються асиметричністю, локальністю, різкими переходами від деескалації до ескалації, важко піддаються управлінню. Одночасно відбувається інтернаціоналізація конфліктів, зростає коло держав, національних інтересів яких вони торкаються. Все частіше прямими учасниками сучасних воєнно-політичних конфліктів виступають не тільки держави, а різні соціальні спільноти, економічні, кримінальні організації, діяльність яких в сучасному світі набуває політичного характеру.

Можна сказати, що термінологічна сутність визначення «гібридна війна» вона є соціально-політичним явищем, що має характерні ознаки сучасного воєнно-політичного конфлікту. Тобто вона є політичною суперечністю, під час якої вирішуються протиріччя різного характеру (економічні, територіальні, демографічні, етнічні, національні, релігійні, ідеологічні тощо), а їх розв'язання здійснюється не тільки у формі збройної боротьби (тобто за допомогою воєнної сили), але, у першу чергу, із використанням широкого спектру невійськових засобів.

Література

1. Бжезінський З. Велика шахівниця: <https://www.ukrlit.ua/lib/bzhezinskiy//html>.
2. Горбулін В. Гібридна війна як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін: https://www.gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viy-na-yak-klynehoviy-instrumentrsiyskoyi-geostrategiyi-revanshu_html.
3. Требін М. Гібридна війна як нова українська реальність: https://www.ukrsocium.org.ua/Arhiv/Stati/us-3_2014/113-127_pdf.
4. Вітман К. Суперечності загальнонаціональної та регіональної етнополітики в Україні. Актуальні проблеми державного управління. Віче. 2011. №9. С. 57.

УДК: 216.576.51

Шостаківська Н., канд. пед. н., доц.; Тонкевич Т., студ. гр. МХм-5

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ПОЛІТИЧНА МЕТАФОРА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ В СУЧАСНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Shostakivska N., Ph.D., Assoc. Prof.; Tonkevych T.

THE POLITICAL METAPHOR OF HYBRID WAR IN MODERN PEDAGOGICAL DISCOURSE: PROBLEM STATEMENT

На цей час актуальною є ідея стосовно того, що функціонування політичної метафори в педагогічному дискурсі визначається «необхідною потребою в створенні такого концепту, який з'єднав би існуючі в неясному і смутному вигляді уявлення в єдиний гештальт і допоміг би представити в єдиному образі породжуване в особливих умовах мовлення, пов'язане з самими комунікативними умовами цього породження» [3, с. 126].

Педагогічний дискурс у контексті аналізу університетської освіти грає певну роль, оскільки є складником подій освітнього процесу. На основі педагогічного дискурсу будується комунікація між суб'єктами процесу навчання в навчальній аудиторії. З урахуванням специфіки педагогічного спілкування можна вважати справедливим припущення, що «метафора є важливим засобом впливу на інтелект, почуття і волю адресата», оскільки при активному використанні розширюються «інформаційні рамки повідомлення за допомогою асоціацій, що викликаються

переносним уживанням слова і беруть участь у найважливіших функціях ... переконання та емоційного впливу» [1].

Дослідження метафори як складного і досить суперечливого явища «змусило дослідницю думку рухатися у різних напрямках, розглядати різні грані цього багатогранного явища, спрямовуватися вшир, зіставляючи його з іншими, іноді дуже віддаленими явищами, і углиб, розчленовувавши його структуру» [5].

Метафора, як і метафорична модель, об'єднує дві понятійні сфери: сферу-джерело функціонування метафоричних номінацій, яка добре структурована, і сферу-мішень (мета), яка передбачає категоризації, уточнення, пояснення і концептуалізації [4]. Саме тому вивчення метафори може сприяти вивченню взаємозв'язку мови і культури, мови і соціуму.

Загально визнаними підходами до вивчення та аналізу функціонування метафори прийнято вважати, по-перше, семантичний напрям, згідно якого «механізм і результат перенесення добре описуються за допомогою концепції значення», тобто «метафора розуміється як мовне явище, як спосіб оформлення і прикрашання думки» [2], і, по-друге, пізнавальний напрям, в якому «основну роль грає «знання», тобто метафору слід розглядати як «явище не мовне, а ментальне, відповідно метафоричність – це особливий спосіб мислення» [2]. Очевидною закономірністю, наприклад, можна вважати твердження, що ставлення студентів до предмету, що вивчається, і освітнього процесу в цілому буде різним залежно від того, чи бачать вони в своєму викладачеві «воєначальника з ворожої армії», «дбайливого садівника» або «спортивного тренера».

Таким чином, аналіз наукових джерел з проблеми функціонування політичної метафори в педагогічному дискурсі свідчить про необхідність урахування аспектів когнітивної семантики метафори, яка розглядається як віддзеркалення концептуальної картини світу суб'єктів освітнього процесу, а увага дослідників зосереджена на виявленні базових метафор і їх характеристик, практичності метафори, в якій «метафора досліджується як засіб ефективного впливу на суб'єктів освітньої діяльності, посилення ефективності освітнього процесу» [2].

Оскільки політична метафора відображає сучасний стан суспільства, особливості національної культури і менталітету, типові характеристики певного культурного простору, але в той же час має історичний і загальнолюдський характер, перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з комплексним та багатоаспектним аналізом функціонування політичної метафори в педагогічному дискурсі соціокультурного простору сучасного університету, визначенням ролі політичної метафори як внутрішнього механізму в освітньому процесі.

Література

1. Бессарабова Н. Д. Метафора и образность газетнопублицистической речи / Н. Д. Бессарабова // Поэтика публицистики ; под ред. Г. Я. Солганика. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – С. 21–34.
2. Будаев Э. В. Метафора в политическом интердискурсе : монография / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2006. – 215 с.
3. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянских культур, 2004. – 524 с.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры: сборн. ; пер. с англ., франц., нем., исп. яз. – М. : Прогресс, 1990. – 256 с.
5. Склярёвская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Склярёвская. – СПб., 1993. – 152 с.

Секція 4. ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ НА ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ ЕКОСИСТЕМИ

UDC 330.3

Marynenko N., Dr., Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

ECONOMIC CONSEQUENCES OF ARMED CONFLICT IN THE EAST OF UKRAINE: SOME ASPECTS

Мариненко Н., д. екон. наук, проф.

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Many studies show that wars cause long-term losses to states and society [1]. Before the conflict Donetsk and Luhansk regions contributed significantly to the Ukraine's GDP (almost 15%) and its share in export was accounted for a quarter of the country's total one [2], supplied a number of raw materials to many industries, etc. The war in Donbass cost the government € 80 million a day [3]. It is stated in [4] that "...Ukraine's war-ravaged eastern regions face further depopulation, economic decline and erosion of development".

Research results [5] from the counterfactual estimation by the synthetic control method testify that Ukraine's per capita GDP decreased by an average of 15.1% between 2013 and 2017 due to the Donbass war. It is concluded by the authors that in its absence, this indicator would have instead followed a rather stable, slowly increasing trend. The disruption to production, trade and employment, agricultural and financial losses, compression of public expenditures, a partial military mobilization coupled with growing political instability as well as other losses like human capital, social, and psychological effects and migration dynamics have been identified as key consequences of the conflict in the East of Ukraine. The reduction of Ukraine's economy attractiveness to investors is also its negative consequence.

The issues of the conflict improper management at the governmental level, economy structural imbalances and the unfavorable external environment during the war still remain debated. The pandemic of 2020 made its own impact on the country's economic (and not only) performance and in combination with the war were among the most important causes of Ukraine's GDP decrease by 4% in 2020 compared to 2019 [2].

Although, Minister for Development of Economy, Trade and Agriculture Ihor Petrashko considered [6] that Ukraine has coped well with the unprecedented challenges of 2020, and the actions of the government and the National Bank of Ukraine have contributed to the formation of certain positive trends in the economy.

According to Deputy Prime Minister of Ukraine – Minister for Reintegration of the Temporarily Occupied Territories Oleksii Reznikov [7] the government's ultimate goal is to create a "success belt" in Donbas and \$21 billion are needed to eliminate the consequences of the Russian aggression on its territory. Four sources of funding are planned to be attracted for the recovery and development of the Donetsk and Luhansk regions economies: national budget, donors assistance, external loans and investments.

Next to all the measures to be undertaken by the government, maintaining the international sanctions against the aggressor in the East of Ukraine until the full restoration of Ukraine's territorial integrity must be included to the permanent agenda of our country's partners.

References

1. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/uk/u-shho-obhodyatsya-gibridni-vijni-priklad-ukrayini/>.
2. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Яценюк: Війна коштує Україні 80 мільйонів на день. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/09/17/7038057/>.
4. Vlad Mykhnenko. Causes and Consequences of the War in Eastern Ukraine: An Economic Geography Perspective. *Europe-Asia Studies*. 2020. 72:3. Pp. 528–560. DOI: 10.1080/09668136.2019.1684447.
5. Julia Bluszcz, Marica Valente. The Economic Costs of Hybrid Wars: The Case of Ukraine. *Defence and Peace Economics*. 2020. DOI: 10.1080/10242694.2020.1791616.
6. Економіка України у 2021-му: чому зростання неминуче. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3187513-ekonomika-ukraini-u-2021mu-comu-zrostanna-neminuce.html>.
7. Чотири джерела фінансування: Резніков розповів, як будуть створювати “пояс успішності” на Донбасі. URL: <https://kanaldom.tv/uk/chetyre-istochnika-finansirovaniya-reznikov-rasskazal-kak-budut-sozdavat-poyas-uspeshnosti-na-donbasse>

UDC 32.019.51

Poberezhna L., Ph.D., Assoc.; Romaniv R.; Bondarchuk T.

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

MILITARY ACTION IN EASTERN UKRAINE - ENVIRONMENTAL CONSEQUENCES

Побережна Л. канд. техн.н., доц.; Романів Р.; Бондарчук Т.

БОЙОВІ ДІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ – ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ

One of the most dangerous environmental consequences of hostilities in the Donbass is environmental pollution in the event of an emergency disruption of large industrial enterprises. As a result of direct damage to production infrastructure and equipment, emergency shutdowns of enterprises due to damage and lack of raw materials, energy and electricity, the risks of negative impact on the natural environment of the region increase significantly. In some cases, this leads to accidental volleys of emissions and discharges of harmful substances, in others - to a longer impact on the environment by reducing the efficiency of treatment and use for the production of low-quality, often non-standard raw materials.

Among the many industrial enterprises damaged as a result of hostilities were the most environmentally hazardous industries: Yasynivsky, Avdiyivsky and Yenakiyevo coke plants, Yenakiyevo metallurgical plant, Lysychansk refinery, Donetsk state chemical plant, Slovyansk, Luhansk Severodonetsk "Nitrogen" and Gorlovka "Styrene". At all the listed enterprises cases of destruction of infrastructure, disturbance of electric and water supply, raw materials and materials are fixed. Some enterprises were destroyed after the signing of the Minsk agreements. For example, on May 23, artillery shelling at the Avdiivka Coke Plant caused a fire and a coke oven gas leak. All four high-voltage lines supplying the enterprise were broken by shells, resulting in a volley of coke oven gas with a high content of benzene, toluene, naphthalene, hydrogen sulfide, mercaptan, hydrocyanic acid and ammonia. On May 27, after the projectile hit the open switchgear of Luhansk TPP, one of the power units was stopped. Due to technical reasons and the impossibility of carrying out major repairs in the conditions of hostilities, unit № 9 was disconnected at the station on May 29. One example of such "indirect" effects of hostilities is the study of air quality. In addition to the mentioned negative effects of the conflict, it is worth paying attention to soil pollution. As a result of flooding of territories, increase of emissions of harmful substances, and also at large-scale spill and combustion of fuels and lubricants there is a soil pollution in rather considerable territories. Given that the area set aside for arable land, for example, in the Donetsk region,

reaches 64% of its territory, such an impact will lead to a significant decline in the quality of agricultural products and the withdrawal of agricultural land from circulation. increase in emissions of harmful substances, as well as large-scale spillage and combustion of fuels and lubricants is soil contamination in fairly large areas. Given that the area set aside for arable land, for example, in the Donetsk region, reaches 64% of its territory, this impact will lead to a significant decline in the quality of agricultural products and the withdrawal of agricultural land from circulation. increase in emissions of harmful substances, as well as large-scale spillage and combustion of fuels and lubricants is soil contamination in fairly large areas. Given that the area set aside for arable land, for example, in the Donetsk region, reaches 64% of its territory, this impact will lead to a significant decline in the quality of agricultural products and the withdrawal of agricultural land from circulation.

References

1. <https://nashkiev.ua/vlast/infografika/posiril-ou-prirodou-yak-viys-kovi-dii-vplivayut-na-ekologiyu-ou-zoni-ato.html>

UDC 32.019.51

Poberezhny L., Dr., Prof.; Stanetsky A., Ph.D.; Markhalevych V.

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

MAIN TECHNOGENIC AND ENVIRONMENTAL RISKS IN THE AREA OF THE JOINT FORCE OPERATION

Побережний Л., д. тех. н., проф.; Станецький к.техн.н., А.; Мархалевич В.

ОСНОВНІ ТЕХНОГЕННО-ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ У ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ ООС

The ecological situation in Eastern Ukraine even before the start of hostilities is possible describe as a crisis that has developed over a long period use of natural resources and negative impact directly for all objects of environment. Low level of ecological consciousness of society, lack of sufficient treatment of discharges and emissions, lack of civilized waste management, especially extremely hazardous, lack of integrated approach to solving environmental problems, led to a significant environmental degradation of Eastern Ukraine, excessive surface pollution and groundwater, air, land resources. The situation with intense air pollution was developing for decades in the process of formation and development of industry Eastern Ukraine. The biggest air pollutants air steel enterprises of the coal industry, ferrous metallurgy, chemical industry, thermal energy.

In particular, most methane released into the atmosphere in cities and areas where coal mines are located enterprises and reach about 70% of total emissions. The main pollutants of water bodies were the enterprises of the metallurgical industry, the coal industry and energy. In a number of cities, sewage treatment plants are morally and physically obsolete. Water resources of Donetsk and Luhansk areas are characterized by a high concentration of salts. The reason for this there is a discharge into water bodies of highly mineralized mine waters, with which year gets more than 1 million tons of various salts. Industrial waste also had a significant man-made impact on the environment. By 200 years of development of coal deposits of Donetsk and Luhansk regions about 1260 heaps were formed. Due to the lack of modern landfills and enterprises for disposal and processing of hazardous waste, storage of hazardous waste is carried out on the territory of enterprises, which is not always the case environmental requirements. Given that before the military aggression, there was a significant anthropogenic pressure on the environment in the eastern regions of Ukraine due to extraction of coal, ore and other minerals, metallurgical production, the formation of a significant amount of waste, the presence hazardous chemicals used in industry, the damage done to the environment today is multiplying, it is enormous and unlikely to be offset in the near future.

a)

b)

Figure 1. Infrastructure objects affected by the fighting: a - Donetsk International Airport, b - Lysychansk CHP.

References

1. <https://mepr.gov.ua/timeline/?t=593&th=0&m=2&g=593&from=&till=>

UDC 32.019.51

Poberezhny L., Dr., Prof.; Bilenko O.; Slobodianiuk T.

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

ENVIRONMENTAL RISKS FOR RESERVED TERRITORIES IN THE ZONE OF MILITARY ACTION

Побережний Л., д. тех. н., проф.; Біленко О.; Слободянюк Т.

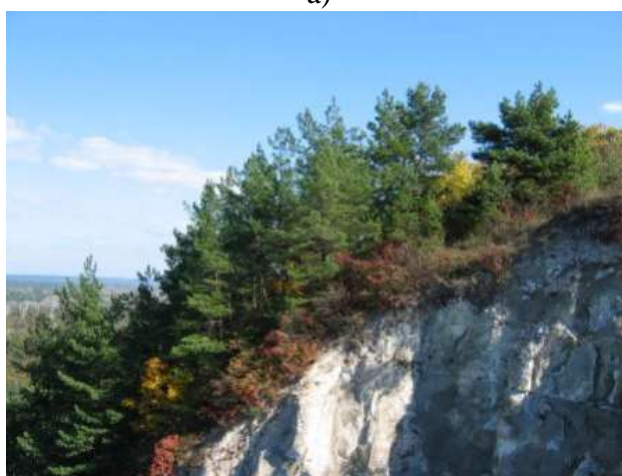
ЕКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ ДЛЯ ЗАПОВІДНИХ ТЕРИТОРІЙ У ЗОНІ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

Elimination of unprofitable mines in Donetsk and Luhansk regions has exacerbated environmental problems and created a new ecological and geological situation under the influence of hydrogeological, engineering-geological and hydrogeochemical factors. On the territory of the environmental protection zone and near the demarcation line there are important objects of the nature reserve fund on critical infrastructure. Ecological problems of Donbass concern disturbance of ecosystems and natural territories. The use of modern weapons in the Donbass has already led to the destruction of natural landscapes, high levels of air pollution, land, water resources. The reserves "Provalsky Steppe", "Three Rocks", "Holy Mountains" National Nature Park, branches of the Ukrainian Steppe Reserve "Kalmiuske" and "Cretaceous Flora", regional landscape park "Donetsk Ridge", "Slavic Resort" were destroyed. In the anti-terrorist operation zone, significant volumes of protected areas are built up with trenches and fortifications. In the national nature parks "Meotida", reserves "Provalsky steppe" and "Khomutovsky steppe" administrations were seized by militants, landscape parks "Donetsk ridge", "Zuevsky" and "Kleban-Byk" ceased to function. Current problems in the field of ecology relate to uncontrolled fires, which, according to available data, covered 17% of forests and 24% of steppes in the ATO zone, causing significant damage due to shelling of a number of important environmental sites: Holy Mountains National Park, Ukrainian Steppe Reserve. "Kalmiuske" and "Cretaceous flora", regional landscape parks "Donetsk ridge", "Slavic resort". The destruction of industrial and environmentally hazardous facilities leads to the ingress of dangerous toxic substances into the air, water and land. Due to the lack of proper state control over man-made hazardous facilities, the number of cases of hazardous toxic substances of industrial and municipal origin entering water bodies is increasing. causing significant damage due to shelling of a number of

important ecological objects: the national park "Holy Mountains", the branch of the Ukrainian steppe reserve "Kalmiuske" and "Cretaceous flora", the regional landscape parks "Donetsk ridge", "Slavic resort". The destruction of industrial and environmentally hazardous facilities leads to the ingress of dangerous toxic substances into the air, water and land. Due to the lack of proper state control over man-made hazardous facilities, the number of cases of hazardous toxic substances of industrial and municipal origin entering water bodies is increasing, causing significant damage due to shelling of a number of important ecological objects: the Holy Mountains National Park, the Kalmiuske Ukrainian Steppe Reserve and the Cretaceous Flora, the Donetsk Ridge Regional Landscape Park, and the Slavic Resort. The destruction of industrial and environmentally hazardous facilities leads to the ingress of dangerous toxic substances into the air, water and land. Due to the lack of proper state control over man-made hazardous facilities, the number of cases of hazardous toxic substances of industrial and municipal origin entering water bodies is increasing. "Slavic resort". The destruction of industrial and environmentally hazardous facilities leads to the ingress of dangerous toxic substances into the air, water and land. Due to the lack of proper state control over man-made hazardous facilities, the number of cases of hazardous toxic substances of industrial and municipal origin entering water bodies is increasing. "Slavic resort". The destruction of industrial and environmentally hazardous facilities leads to the ingress of dangerous toxic substances into the air, water and land. Due to the lack of proper state control over man-made hazardous facilities, the number of cases of hazardous toxic substances of industrial and municipal origin entering water bodies is increasing.

a)

b)

Figure 1. Objects of cultural heritage and nature reserve fund within the territory of the Environmental Protection Agency:

a - Svyatogorsk Lavra, b - unique Cretaceous pines.

References

1. <https://mepr.gov.ua/timeline/?t=593&th=0&m=2&g=593&from=&till=>

УДК 349.7(477)(075.8)

Балиук Г., член-кореспондент НАПрН України, д.ю.н., проф.; Ковальчук Т., к.ю.н., доц.; Сlepченко А., к.ю.н., доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ЧОРНОБИЛЬСЬКІ ПРОБЛЕМИ: МОРАЛЬ І ПРАВО

Baliuk G., Corresponding Member of the National Academy, of Legal Sciences of Ukraine, Dr., Prof.; Kovalchuk T., Ph.D., Assoc. Prof.; Slepchenko A., Ph.D., Assoc. Prof.

CHERNOBYL PROBLEMS: MORALITY AND LAW

Мабуть це логічно, що за всіма подіями, які відбулися і відбуваються в Україні протягом останніх восьми років, для українського суспільства на далекий план відійшли не менш доленосні проблеми країни. Найгостріші серед них – Чорнобильські.

Що сьогодні найбільш турбує, зокрема, працівників підприємств Державного агентства з управління зоною відчуження? Людей обурює і турбує тривала невизначеність перспектив розвитку виробничо-господарського комплексу зони відчуження, часті зміни керівництва та нескінченні процеси «реформування» і «оптимізації». Адже постійні експерименти з реорганізації підприємств ДАЗВ або створення нових «зі старими функціями», жодного разу не дали будь-якої економічної вигоди [1].

Усе це разом із постійним недофінансуванням не може впливати на ефективність роботи підприємств зони відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, а відповідно і на кінцеві результати їхньої діяльності. Висловлено таку можливо спірну думку: на сьогодні найбільшу екологічну загрозу становить не ЧАЕС або об'єкт «Укриття». Головна небезпека зони відчуження на сьогодні – неконтрольоване забруднення поверхневих і підземних вод, ймовірність виникнення лісових пожеж. Так, у Яновському затоні та у багатьох інших водоймах зони відчуження рівень забруднення значно вищий ніж за рівень радіоактивності рідких РАВ. І все це фільтрується, мігрує, потрапляє у Прип'ять, ґрунтові води, а згодом ще нижче – на рівень підземних горизонтів питної води. Нині, як стверджують фахівці, рівень води у Дніпрі у 10-12 разів вищий, ніж був до аварії на ЧАЕС. Що ж треба зробити для покращення ситуації? Пропонується терміново перезахоронити тверді радіоактивні відходи, які ще можна перезахоронити, інакше це незабаром потече у Дніпро, і це при тому, що Дніпровську воду нині п'ють 35 мільйонів людей [1].

Оскільки ми поставили запитання про те, що ж можна зробити в такій ситуації, спробуємо дати і відповідь. Ми говоримо про необхідність залучення іноземних інвестицій в сферу охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки. Однак, чим Україна зможе привабити інвестора?

Якщо вже йдеться про залучення закордонних партнерів до вирішення наших вітчизняних проблем, то не обійдеться без того аби не зачепити питання інвестиційної привабливості України в очах іноземців. А тут далеко не все гаразд. Ґрунтуючись на офіційних даних та дослідженнях науковців торішні обсяги капітальних інвестицій у вітчизняний АПК становили 36 мільярдів гривень, що фактично удвічі (на 46.7%) менше ніж 2019 року. Такі показники, вважаємо, можна порівняти з тими, що були в

цьому секторі нашої держави кризового 2009 року і це ще не все. Як так сталося? Поряд із тимчасовими негативними чинниками – пандемія, очікування на запровадження ринку землі – тут діють і системні постійні чинники, які самі собою не минуться, їх доведеться цілеспрямовано позбуватися.

Більшість таких системних причин лежать поза компетенцією як економічного, так і екологічного блоку уряду і взагалі за межами економічної і екологічної галузей, хоч їхній вплив на економіку і екологію дуже і дуже відчутний. Європейська Бізнес Асоціація наголошує, що спостерігаємо істотне зниження настроїв інвесторів в Україні, якого не було з 2013 року. За підсумками Європейської Бізнес Асоціації спільно з юридичною фірмою «Василь Кисіль і партнери» індекс інвестиційної привабливості нашої країни наприкінці 2020 впав до 2.4 пункту із 5 максимальних. Зі 101 керівника компаній - членів асоціації 78 назвали інвестиційний клімат в Україні несприятливим. Із початку року цей показник зріс на 16 пунктів [2].

Половина опитаних вважає, що протягом щонайменше півроку новим інвесторам не варто намагатися вийти на український ринок, а 45% опитаних очікують на подальше погіршення ситуації. При цьому карантинні обмеження називають далеко не головною причиною. Чинне місце обіймають криза судочинства, брак верховенства права, гарантій прав власності, корупція, вплив тіньової економіки. Називають також нестабільність податкового законодавства (як кажуть, краще мати правила погані, але стабільні, ніж добрі, але які весь час змінюються), складні взаємини бізнесу з митною та податковими службами, іншими контролюючими та правоохоронними органами.

Тепер давайте поставимо собі запитання: що скаже собі потенційний інвестор, побачивши що в Україні рейдери можуть не впустити поліцію, якщо не захочуть, і нічого їм за це не буде? Для громадян цивілізованої країни це щось зовсім несприйнятне. Як працювати в таких умовах вони не розуміють.

У зв'язку з цим нам видається, що надзвичайно актуальними є два закони прийняті Верховною Радою України нещодавно, а саме 2 березня 2021 року. Перший закон має назву «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти із значними інвестиціями в Україні» [3]. Другий закон – його назва «Про внесення зміни до пункту 4 Розділу 21 «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом нового устаткування (обладнання) та комплектуючих виробів до нього, що ввозяться для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями на виконання спеціального інвестиційного договору» [4].

Література

1. Прокопчук С. Зона ЧАЕС: чергова, «реформа» чи прихована авантюра? // Голос України. 2015. 26 лютого. С. 5.
2. Чим можемо привабити інвестора? // Урядовий кур'єр. 2021. 26 березня. – С 1,3.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти із значними інвестиціями в Україні : закон України від 2 березня 2021 року // Офіційний вісник України. 2021 р. № 27. Ст. 1312.
4. Про внесення зміни до пункту 4 розділу XXI "Прикінцеві та перехідні положення" Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом нового устаткування (обладнання) та комплектуючих виробів до нього, що ввозяться для реалізації інвестиційного проекту із значними інвестиціями на виконання спеціального інвестиційного договору : закон України від 2 березня 2021 року // Офіційний вісник України. 2021. № 27. Ст. 1313.

УДК 614.87

**Вамболь С.¹, д.т.н., проф.; Черепньов І.А.², к.т.н., с.н.с., доц., Чумаченко С.² д.т.н.,
ст.науковий співробітник**

¹Харківський національний технічний університет сільського господарства імені
Петра Василенка, Україна

²Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

ПРО МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АДАПТОГЕНІВ ДЛЯ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТУ РАДІОФОБІЇ ПІСЛЯ РАДІАЦІЙНИХ АВАРІЙ

Vambol S., Dr., Prof.; Cherepnev I., Ph.D., Senior Researcher, Assoc. Prof.;
Chumachenko S., Dr., Senior Researcher

ABOUT THE POSSIBILITY OF USING ADAPTOGENS TO NEUTRALIZE THE EFFECT OF RADIOPHOBIA AFTER RADIATION ACCIDENTS

26 квітня 2021 року виповнюється 35 років від дня з однієї з найтрагічніших трагедій в історії людства - катастрофи на Чорнобильській атомній електростанції. Як відмічене в доповіді ООН [1] на протязі приблизно 10 днів відбувався неконтрольований викид в повітря великої кількості радіоактивних речовин, який став найбільшим за всю історію цивільних установок. Найбільша ступінь забруднення земель, вод і біоти припала на територію колишніх республік СРСР - України, Білорусі та Росії. У подальшому радіоактивна хмара поширилося по всій Північній півкулі, і певний рівень зараження радіонуклідами з'явився і в країнах Європи. За даними цієї ж роботи:

- двоє працівників померли безпосередньо після аварії;
- високі дози радіації, отримані 134 співробітниками станції і членами аварійних бригад, викликали гостру променевою хворобу, яка опинилася смертельною для 28 з них.

Але вже в процесі усунення наслідків цієї катастрофи, фахівці зіткнулися з проблемою знаходження значної кількості людей в хронічному стресовому стані і як наслідок розвитку синдрому радіофобії. В результаті був зроблений обґрунтований висновок про те, що це явище являє собою більшу загрозу для здоров'я, ніж саме опромінення [2]. У людей, які реально не піддавалися впливу радіації почали проявлятися симптоми, які сприймалися ними як променевою хвороба. За даними роботи [3] цей ефект проявлявся на відстані сотень і навіть тисяч кілометрів від ЧАЕС. Наприклад, в після аварії в Європі в результаті переривання вагітності / або відмови планувати народження дітей не народилося додатково понад 300 тис. дітей. Значною мірою ця ситуація була обумовлена поширеністю радіофобії. Фактично, це було повторенням, але вже в значно більшому масштабі, випадків істеричних реакцій, які інсценували поразку отруйним газом в період Першої Світової війни. Але ці психічні аномалії поширювалися на передові позиції військ або як максимум на найближчі тиллові райони, а в разі аварії на ЧАЕС засоби масової інформації різко збільшили протяжність осередка психоемоційної поразки і практично поширили його на всі континенти. В роботі [4] були вивчені найбільш поширені хвороби, якими страждали ліквідатори аварії на ЧАЕС через кілька років після закінчення аварійних робіт в Чорнобилі. На підставі обробки статистичних даних був зроблений висновок про те, що медичні наслідки цієї аварії лише частково обумовлені безпосередньо дією радіації. На рис.1 представлена діаграма порівняння індексів захворюваності на 100 000 чоловік між основними захворюваннями ліквідаторів на момент 1993-1994 років, на підставі даних роботи (діапазон опромінення 0 - 5 сГр) [4].

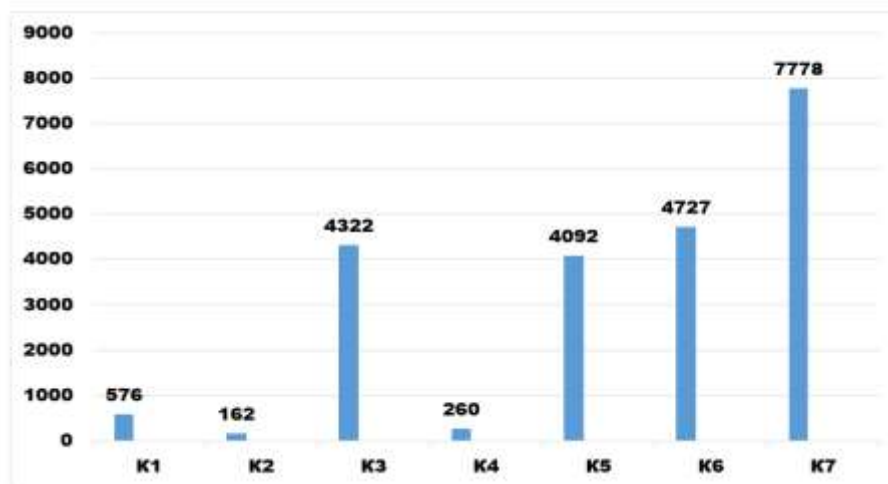

Рисунок 1 Діаграма порівняння індексів захворюваності неоплазма – к1; злоякісні захворювання – к2; ендокринні хвороби – к3; хвороби крові та кровотворних органів - к 4; психічні розлади – к 5; хвороби кровообігу к6; шлунково-кишкові захворювання - к7.

Тобто психічні розлади, які виникли у ліквідаторів після дії малих доз радіації та продовжують діяти протягом багатьох років, становлять майже 19% із загального переліку захворювань. Будь-яка катастрофа супроводжується значним стресовим впливом на постраждалих і свідків загибелі або поранення людей, але радіаційні аварії мають особливу специфічність.

Число залучених в аварії виявляється значно більшим, ніж число безпосередньо потерпілих за рахунок втрати довіри і неясності величини забруднення і збитку. З огляду на вищесказане, в разі радіаційних аварій необхідно використовувати такий фармацевтичний препарат, який дозволяє знизити наслідки стресового впливу, надавати терапевтичний вплив при променевої хвороби легкого ступеня, низькою токсичністю і відсутністю несприятливих побічних реакцій при їх тривалому прийомі. В даному аспекті, як зазначено в роботі [6], найбільший інтерес викликають рослинні адаптогени, оскільки вони легко включаються в біохімічні процеси організму, та їхній вплив має м'який і безпечний характер при тривалому застосуванні. На першому місці по ефективності при лікуванні променевої хвороби легкої форми знаходяться женьшень та елеутерокок [7].

Література.

1. Последствия облучения для здоровья человека в результате Чернобыльской аварии. Научное приложение D к Докладу НКДАР ООН 2008 года Генеральной Ассамблее. *United Nations Scientific Committee on the Atomic Radiation* веб-сайт. URL: <https://www.unscear.org/unscear/ru/chernobyl.html> (дата звернення 11.03. 2021).
2. Ильин Л.А, Павловский О.А. Радиологические последствия Чернобыльской аварии в Советском Союзе и меры, предпринятые с целью их смягчения. *Атомная энергия*. 1988. Том 65, вып. 2. С. 20-27.
3. Михеев А. Н. Малые “дозы” радиобиологии. *Радиационная биология. Радиоэкология*. 2016. том 56, № 3, с. 336–350.
4. Тихонов М.Н. Влияние малых доз ионизирующей радиации на здоровье человека. *Экология промышленного производства*. 2011. № 2, С. 27 – 39.
6. Черепньов І.А. Аналіз і групування дії адаптогенів рослинного походження для сприяння трудової діяльності операторів складних технічних систем. *Інженерія природокористування*. 2020. № 4. С. 78-94.
7. Брехман И. И. Элеутерококк Ленинград, 1968.185 с.

УДК 504.5

Побережна Л., канд. тех.н, доц.; Креховецька І.; Микитин Н.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна

ЕКОЛОГО-ТЕХНОГЕННІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ

Poberezhna L., Ph.D., Assoc. Prof.; Krekhovetska I.; Mykytyn N.

MILITARY ACTION IN EASTERN UKRAINE - ENVIRONMENTAL CONSEQUENCES

Екологічна ситуація в Україні залежить від різних техногенних факторів, які мають вплив на навколишнє природне середовище та на життя і здоров'я людей. Одним з індикаторів екологічних проблем техногенного походження є надзвичайні ситуації, що сталися, а також ризик потенціальних надзвичайних. Існують екологічні проблеми, що викликані надзвичайними ситуаціями природного походження, втім вони також викликані опосередковано негативним техногенним впливом на навколишнє природне середовище. Надзвичайні ситуації природного походження, що спричинені техногенними чинниками і мають кумулятивний характер і регіональне та локальне розповсюдження, зокрема зменшення біорізноманіття, глобальні кліматичні зміни, відсутність необхідної кількості природоохоронних територій; та виснаження ґрунтів. Попередження техногенних надзвичайних ситуацій, що належать до групи імпульсних може бути здійснено шляхом адміністрування або економічним шляхом. Попередження екологічних загроз техногенного походження кумулятивного характеру потребує стратегічного довго- та середньострокового планування виробничих циклів, системи моніторингу та контролю, наявності адміністративних, економічних та правових важелів управління.

Екологічні проблеми техногенного походження поділяються на проблеми глобального та національного рівнів. Зміни клімату проявляються в зростанні середньорічної температури на поверхні планети, підвищенні рівня океанів, зростанні кількості природних катастроф та катаклізмів тощо. Для запобігання шкідливим наслідкам змін клімату необхідна діяльність з адаптації до цих змін за такими основними напрямками, зокрема: здоров'я людини, підвищення рівня моря в прибережних районах, сільське та лісове господарство, екосистеми і дика природа, водні ресурси та енергетика.

Україна відноситься до країн малозабезпечених водними ресурсами. Питно-господарське водопостачання України майже на 80 % забезпечується за рахунок поверхневих вод. Україна має значні ресурси підземних вод, на базі яких може бути організовано питне водопостачання, але вони розподілені за регіонами вкрай нерівномірно. Ситуація з питним водопостачанням загрожує біологічній безпеці через потенційну загрозу виникнення масових інфекцій і вкрай ускладнена незадовільним технічним станом та зношеністю основних фондів систем питного водопостачання та водовідведення, застарілістю нормативно-правових актів, державних санітарних норм і правил, стандартів у сфері питного водопостачання, що не відповідають реаліям сьогодення, застосуванням застарілих технологій та обладнання в системах питного водопостачання населених пунктів, високою енергоємністю централізованого питного водопостачання та водовідведення, недостатністю використання розвіданих запасів та перспективних ресурсів підземних вод для питного водопостачання населення.

Основною еколого-техногенною проблемою закриття шахт та кар'єрів в старих гірничо-видобувних районах, таких як Донецький та Криворізький басейни, та Карпати є технологія так званої «мокрої консервації», що являє собою природний процес затоплення ґрунтовими водами. В окремих випадках це відбувається без попереднього

дослідження водо- та газонасиченості і стійкості верхнього шару порід. Наслідком цього є підтоплення навколишніх територій з містами, селами, полігонами складування побутових та промислових відходів, які в окремих випадках є токсичними. Відбувається також осідання порід, формування нових шляхів міграції мінералізованих вод до резервуарів поверхневих і підземних водозаборів. Спостерігається також явища виділення газів: вибухонебезпечного метану та радіоактивного радону.

Використання технології «мокрої консервації» є також небезпечним для існування сусідніх діючих шахт, сховищ небезпечних відходів, функціонування метрополітену в місті Донецьк.

Основними еколого-техногенними проблемами житлово-комунальної сфери є прогресуюче підтоплення більше 60 % території міст і селищ за рахунок аномальних втрат води з водопровідно-каналізаційних та теплоенергетичних мереж. Внаслідок цього формується комплекс еколого-техногенних небезпек: зменшення міцності порід підґрунтя будівель, прибудинкових територій із ризиком руйнівної деградації житлових та промислових будівель, доріг, інженерних комунікацій з травмуванням людей, забруднення приземних шарів атмосфери, зростання комунальних витрат, зниження сейсмічної стійкості будівель.

Україна має один із найвищих у світі рівнів сільськогосподарської освоєності та розораності території. Землемісткість більшості галузей національної економіки, включаючи і аграрний сектор, у 2-4 рази вища, ніж у розвинутих країнах. Обробляючи величезні площі земельних угідь, одержуємо невисокі врожаї. При тому невиправдано розпоршуються дефіцитні матеріально-технічні, особливо енергетичні ресурси, а природі та суспільству завдається значної шкоди. Площа еродованих земель в Україні становить близько 17,0 млн га (41 % від загальної кількості сільськогосподарських угідь). У складі еродованих земель 4,7 млн га займають середньо- і сильноеродовані землі, в т.ч. – 68 тис. га землі, що повністю втратили гумусовий горизонт.

З продуктами ерозії щорічно з ґрунту виноситься 500 тис т азоту, 400 тис т фосфору, 7 млн т калію. Площі засолених та солонцюватих ґрунтів становлять 4,6 млн га (10,9 % всіх сільськогосподарських угідь), з яких 2,0 млн га використовується під ріллею. Збільшуються площі заболочених і підтоплених земель. Коефіцієнт використання земельної площі на зрошувальних і осушувальних землях не перевищує 0,8. Крім того, на стан земельних ресурсів України негативний вплив здійснюють гідрологічні та геохімічні аномалії (неотектонічні процеси, селі, зсуви, карст).

До найбільш гострих екологічних проблем відноситься видалення і переробка твердих побутових і промислових відходів, що в значній мірі визначає санітарно-епідеміологічне благополуччя населених місць. Україна виступає європейським лідером за кількістю відходів на душу населення. Водночас ситуація з їх утилізацією залишається незадовільною. Щорічно кількість сміття в країні збільшується на мільярд тон. Під різноманітні полігони та звалища для його зберігання вже відведено понад 160 тисяч гектарів. Із накопичених за рік понад 50 мільйонів кубічних метрів твердих побутових відходів (ТПВ) повторну переробку проходять лише 3 %. Решта звалюється на полігонах, які не відповідають жодним екологічним вимогам.

Потужності більшості сміттєвих осередків вже вичерпали свій ресурс: 242 з них недіючі, 248 - перевантажені, а більш як 1100 не відповідають нормам екологічної безпеки. Майже на всіх них відсутня система утилізації фільтрату, що збільшує ризик техногенної небезпеки цих об'єктів. Неналежним чином проводиться рекультивация звалищ. Особливо гостро стоїть проблема з ТПВ у приватному секторі міст і сільських населених пунктах. У кращому випадку там з'являються несанкціоновані звалища (сьогодні їх близько 3300), у гіршому - відходи звалюють у лісосмуги.

Література

1. <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/ekologo-tekhnogenni-problemi-v-ukraini-scho-potrebuyut>

УДК 504

Потіха О., к.і.н.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЕКОЛОГІЧНИЙ ФРОНТ НА ДОНБАСІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

O.V. Potikha, Ph.D.

ECOLOGICAL FRONT IN THE DONBASS: REALITIES AND PROSPECTS

У результаті спланованої збройної агресії Російської Федерації проти України у лютому 2014 р. було окуповано індустріальний регіон, де розміщувалось близько 25% підприємств української промисловості. Стан довкілля Донбасу – найбільш техногенно навантаженого регіону України та Європи – ще до початку військового конфлікту викликав серйозне занепокоєння, а в умовах війни екологічна ситуація на сході ускладнилася і може стати катастрофічною.

Тривала війна спричинила незворотні техногенні наслідки. Серед них найнебезпечнішими є забруднення поверхневих та підземних вод, ґрунтів, втрата лісових масивів, завдано шкоди об'єктам природно-заповідного фонду, порушено баланс екосистем. Цілковитий аналіз екологічного стану довкілля зони конфлікту на сході України ускладнений через відсутність доступу до непідконтрольних українській владі територій для проведення повноцінного обстеження.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) з ініціативи Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України у 2017 р. провела попередній моніторинг екологічної ситуації на Донбасі [1]. Аналіз показав, що наслідки воєнного конфлікту негативно впливають на довкілля по всій території Донецької та Луганської областей і за їх межами. У 2019 р. проведено оцінку стану хвостосховищ Донбасу щодо їхнього можливого аварійного впливу на водні об'єкти в умовах війни [2]. Дослідження показали, що експлуатація хвостосховищ в умовах бойових дій може призвести до екологічної катастрофи національного та транскордонного масштабу.

Особливу загрозу в цьому контексті становить порушення режиму експлуатації шахт. Війна прискорила процес масового і неконтрольованого затоплення шахт. Сьогодні на окупованій території Донбасу у процесі затоплення перебувають 35 шахт, а ще 64 шахти – на стадії ліквідації та не підлягають відновленню [1, с. 47]. Більше того, затоплені шахти через взаємопов'язані водоносні горизонти виходять на некерований стік у поверхневі та ґрунтові води [3]. Як наслідок – забруднення підземних і поверхневих вод, спонтанні виділення шахтного метану, локальні «землетруси», просідання поверхні. В окремих районах, де ґрунтом є глинисті сланці відбувається зворотній процес – глинисті породи вбирають воду і ґрунт піднімається, що супроводжується деформацією будівель, комунікацій.

Особливу небезпеку з точки зору хімічного та радіоактивного забруднення довкілля становлять шахти «Олександр-Захід» у м. Горлівка та «Юний комунар» («Юнком») у м. Бунге в районі окупованого м. Єнакієвого. Так, на шахті «Олександр-Захід» у 1989 р. в результаті витоків відходів хімічного виробництва з Горлівського хімзаводу гранично допустимі концентрації шкідливих речовин (мононітрохлорбензол, радон, формалін) у підземних виробках були перевищені в 1000 разів [4]. Шахта припинила роботу, а з початком окупації там зупинено відкачування води. У червні 2017 р. окупаційна влада так званої «Донецької Республіки» оголосила про затоплення

шахти «Юнком», де у 1979 р. радянські вчені (за офіційною версією з метою зниження напруження в гірському масиві для безпечного відпрацювання вугільних пластів, за неофіційною – випробування ядерної зброї) провели підземний ядерний вибух. В результаті вибуху під землею на глибині 903 м утворилася порожнина-капсула, в якій збереглося до 95% продуктів радіоактивного розпаду. Сьогодні шахтні води із сусідніх шахт «Полтавська» і «Вуглегірська» починають перетікати у виробки «Юнкому», переповнення яких загрожує підняттям радіоактивних речовин на поверхню [5], тоді рівень радіоактивного забруднення перевищить норму в сотні разів, а в регіоні може утворитися зона лиха, подібна за масштабами до Чорнобильської катастрофи. На думку фахівців [3] через відсутність повноцінних екологозахисних заходів ситуація із затопленням шахт нині є необоротною, оскільки шахти, які закриті методом «мокрої» консервації нині є здебільшого інженерно недоступні. Це унеможливує відкачування з них води та використання підземних виробок у якості досконалих горизонтальних дренажів.

Увагу екологів привертає небезпека безпосереднього впливу бойових дій на стан довкілля, і це стосується, насамперед, хімічного забруднення. Такий вплив пов'язаний із потраплянням до навколишнього середовища уламків продуктів згорання боєприпасів, результатів руйнування цивільної та військової техніки, об'єктів інфраструктури тощо, що становлять безпосередню загрозу для населення через свою токсичність, канцерогенність і мутагенність [1, с. 25]. Окрему загрозу становлять хвостосховища – відстійники, відгороджені від водних об'єктів греблями, де накопичуються рідкі відходи виробництва підприємств гірничо-видобувної, гірничо-збагачувальної, металургійної, коксохімічної та хімічної галузей. Унаслідок руйнування дамб в результаті бойових дій токсичні відходи можуть потрапити у водні артерії, що призведе до екологічної катастрофи, яка торкнеться не лише Донбасу, а й суміжних територій [2]. Внаслідок дії військової техніки значного забруднення зазнають ґрунти, що потребують рекультивациі та відновлення. Вибухи та згорання боєприпасів призводять до численних лісових пожеж, що спричиняють втрату лісових масивів та лісозахисних насаджень у регіоні. Внаслідок бойових дій зазнала пошкоджень низка промислових підприємств. До початку конфлікту в Донецькій та Луганській областях розміщувалось близько 4,5 тис. небезпечних господарських об'єктів. З 2014 до 2017 року на підприємствах регіону зафіксовано понад 500 випадків аварійних ситуацій [1, с. 37], частина з яких пов'язана з потенційною небезпекою для населення та довкілля. Це далеко не весь перелік спричинених війною екологічних проблем, більшість з яких мають незворотні наслідки.

Через неможливість здійснення об'єктивної оцінки рівня екологічної ситуації у зоні військового конфлікту важко спрогнозувати шляхи її можливого виправлення. Не останню роль у цьому плані відіграють політичні заходи щодо недопущення бойових дій на Донбасі. Оцінка та аналіз стану довкілля на сході України потребують також розширення співпраці з міжнародним співтовариством з метою зменшення екологічних наслідків, що виникають у результаті війни, та в майбутньому – у відновленні та покращенні стану навколишнього середовища мирного Донбасу.

Література

1. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України. К.: ВАІТЕ, 2017. 88 с. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/6/3/362581_0.pdf
2. Дослідження поточного стану хвостосховищ Донбасу щодо їхнього можливого аварійного впливу на водні об'єкти в умовах військових дій. К., 2019. 52 с. . URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/b/b/456847.pdf>

3. Війна програної екології. Як затоплення шахт на Донбасі впливає на довкілля – інтерв'ю з гідрогеологом. URL: <https://hromadske.ua/posts/vijna-progranoyi-ekologiyi-yak-zatoplennya-shaht-na-donbasi-vplivaye-na-dovkillya-intervyu-z-gidrogeologom>
4. Михайло Волинець, голова Незалежної профспілки гірників України. Заражені води затоплених шахт можуть розтікатися по виробках на 600 кілометрів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2804170-mihajlo-volynec-golova-nezaleznoi-profspilki-girnikiv-ukraini.html>
5. Монастирський Є. Атомний вибух в донецькій шахті. Експеримент 1979 року. URL: <https://was.media/uk/2017-09-15-atomnij-vibuh-v-doneckij-shahti-eksperiment-1979-roku/>

УДК 355/359:614.7

Сибірний А., канд. біол. н, доц.; Сибірна Р., д. біол. н., проф.

Львівський державний університет внутрішніх справ, Національний університет «Львівська політехніка», Україна

РОЛЬ ВОДОПОСТАЧАННЯ У БОЄЗДАТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПОЛЬОВИХ УМОВАХ ПІД ЧАС ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Sybirny A., Ph.D., Assoc. Prof.; Sybirna R., Dr., Prof.

THE ROLE OF WATER SUPPLY IN THE CAPACITY OF MILITARY SERVANTS IN FIELD CONDITIONS DURING WAR CONFLICTS

Відомо, що епідемічна безпека місць перебування військовослужбовців у великій мірі залежить від умов водопостачання та забезпечення їх доброякісною водою, оскільки забруднена вода може стати чинником передачі збудників антропонозних та зоонозних інфекційних захворювань. Відповідно, завдання забезпечення водою військовослужбовців у польових умовах, у тому числі під час воєнних конфліктів, є важливою і складною проблемою. Питна вода повинна бути належної якості, а її вживання у конкретних умовах бойових обставин не повинно призводити до зниження боєздатності військовослужбовців.

Норми водозабезпечення військовослужбовців як для пиття, так і для інших потреб у польових умовах повинні дотримуватись із врахуванням різних температурних умов. У польових умовах якість води визначають під час проведення розвідки джерел води та у процесі поточного санітарного нагляду за водопостачанням. Розвідка джерел води організовується штабом з'єднання (частини). Безпосередній організатор розвідки – начальник інженерної служби з'єднання (частини), а в районах розміщення тилових частин – заступник командира з тилу.

Розвідка ведеться інженерними розвідувальними дозорами. До їх складу входять представники хімічної та медичної служб. Ними ставиться мета, завдання та визначаються етапи виконання розвідки, розподіляються функції виконавців.

Для забезпечення військовослужбовців водою на території дії військ створюють пункти польового водопостачання. У польових умовах вони діють безпосередньо у підрозділах і частинах (ротній, батальйонній тощо) на придатному джерелі води на базі автомобільної фільтрувальної станції МАФС-3. У пунктах польового водопостачання проводиться забір, очищення, зберігання та видача води. При цьому використовують існуючі чи створюють нові бурові свердловини, криниці, задіюють природні потужні джерела, відкриті водойми (річки, озера тощо). Пункти польового водопостачання обслуговуються силами і засобами як самих підрозділів і частин, так і інженерно-саперних підрозділів та частин.

Крім пунктів польового водопостачання у польових умовах організовують водорозбірні пункти – місця для видачі води військовим підрозділам та окремим

військовослужбовцям. Їх розгортають переважно у кожному батальйоні поблизу продовольчих пунктів або у роті.

На сьогоднішній день в польових умовах під час воєнних конфліктів використовують ряд методів для очищення води:

- освітлення і знебарвлення (видалення завислих домішок, що надають каламутності);
- знезараження (знищення патогенної мікрофлори);
- опріснення (видалення солей, що надають воді неприємний присмак);
- знешкодження (звільнення від отруйних речовин);
- дезактивація (звільнення від радіоактивних речовин).

Для цього широко застосовують різноманітні технічні засоби очистки води: тканинно-вугільні фільтри ТВФ-200, військові фільтрувальні станції ВФС – 2,5 та ВФС – 10, автомобільні фільтрувальні станції МАФС-3, пересувні опріснювачі.

За необхідності можливо здійснювати консервування води. Його проводять шляхом хлорування, електрохімічним способом методом введення іонів срібла та за допомогою ефірних масел. Крім того, існують ще індивідуальні засоби очищення та знезараження води: таблетки та технічні пристрої.

В цілому, в умовах воєнного часу, а також при будь-яких надзвичайних ситуаціях, з метою контролю вчасного забезпечення військ та потерпілого населення доброякісною водою згідно до встановлених норм здійснюють санітарний нагляд за водопостачанням .

Таким чином, забезпечення якісного та безпечного водопостачання військовослужбовців у польових умовах під час воєнних конфліктів, є одним із основних чинників, що впливають на їх здоров'я та визначають професійну боєдатність.

Література.

1. Наказ Міністерства оборони України № 210 від 22.06. 2001 р «Про дотримання санітарних вимог щодо організації розміщення, водопостачання, харчування та лазне-прального обслуговування військ (сил) на полігонах (у таборах).
2. Наказ МОЗ України № 248 від 08.04.2014 «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу».
3. Наказ Директора Військово-медичного департаменту Міністерства оборони України № 17 «Про введення в дію Методичних вказівок по санітарним вимогам до організації розміщення, водопостачання, харчування та лазне-прального обслуговування військ (сил) в польових умовах, на полігонах (навчальних центрах)» від 05.10.2017.

Секція 5. НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

УДК 141+355/359

Базарний В., старший науковий співробітник; Мацагор О., канд. істор. н.
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, Україна

ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ

Bazarniy V.; Matsahor O., Ph.D.

HUMANITARIAN COMPONENT OF ARMED FORCES DEVELOPMENT PROCESS

XXI ст. подає багато ознак того, що очікується крутий перелом в історії людства: наближення екологічної катастрофи, наростаюча розгубленість у виборі напрямку руху світової цивілізації, глобальна фінансово-економічна криза та інше. Сучасна глобальна фінансово-економічна криза, як ознака “занепаду” ліберального капіталізму, який уперся в межі свого зростання і накопичення, що веде до краху системи капіталізму і проявляється: в зміні “просторової прив’язки” інвестованого капіталу, коли процес накопичення, мобілізуючого фінанси та інші ресурси в усе зростаючому масштабі тягне за собою посилення конкуренції (пов’язане з нею падіння норми прибутку) і надлишкових обсягів зі усіма протиріччями. Тому капітал шукає нову “просторову прив’язку” і щоразу в більшому масштабі.

Опираючись на реалії сьогодення приходимо до висновку, що історія ще не скасувала війну в її гарячій версії, як засобу вирішення протиріч між державами. За оцінками експертів, XXI ст. буде насичено війнами різного роду, бо в еволюції армій розвинених держав бойова міць (навіть без урахування ядерної зброї), багаторазово перевищує оборонні потреби та продовжує стрімко зростати. Відбувається швидке підвищення технічної оснащеності збройних сил понад 100 країн до рівня передових армій. Не дивно, що цілий ряд країн готується до можливих воєн у наступному столітті.

На початку XX століття Р. Штейнметц у своїй монографії “Філософія війни” висловив думку про необхідність війни, залежно від об’єктивної необхідності існування держави: “Як тільки держава буде визнана реальним організмом без всякої містики, як тільки теперішні вороги війни переконуються у жалю до жертв, і що війна приносить більше щастя, ніж нещастя, тоді тільки – і не раніше – скінчиться війна війни”.

Уже зараз війна носить багатовимірний характер і поєднує в собі військовий, інформаційний, фінансовий, економічний і дипломатичний вплив на супротивника. Окрім того, гібридна війна швидко набуває нових засобів її ведення, що в цілому ряді випадків ефективніше традиційної гарячої фази війни. Згадаємо, що сьогодні у нашому світі, практично постійно, точиться понад 30 воєнних конфліктів. Одні затухають (Грузія – 2008 р., Нагорний Карабах – Азербайджан і Вірменія – 2020 р.) інші розтягуються у часі (Україна) та виникають нові.

“У “новій війні” від переможеного зажадають не визнання поразки, а зміни політики, альянсів, законів і складу керівництва, оформлених як бажання стати частиною “цивілізованого” світу. Будь-які поступки – лише перехід до наступного етапу тиску. Прийнятним станом буде тільки неухильне ослаблення країни, її стратегічного і військового потенціалу”. Всі перераховані особливості багатовимірної війни показують, що адекватним засобом боротьби з противником є протидія йому всього суспільства, як єдиного цілого.

В умовах багатовимірної війни системоутворюючим і стратегічно важливим чинником розвитку держави стає гуманітарна сфера, яка, пронизуючи інші суспільні сфери, утворює національний гуманітарний простір. Гуманітарний простір охоплює сфери науки, освіти, мистецької, культурно-просвітницької діяльності (професійної та аматорської), ефірний простір електронних мас-медіа, національний ринок друкованих засобів масової інформації, книговидання та книгорозповсюдження, інші культурно-мистецькі продукти та послуги, а також діяльність структур громадянського суспільства та державно-церковні відносини. Формується гуманітарна політика шляхом взаємодії систем освіти, культури, виховання, науки, засобів масової інформації. У цьому просторі функціонує історична пам’ять, розгортаються різноманітні ідеології, які конкурують між собою і борються за вплив на суспільну свідомість. Формування національного гуманітарного простору забезпечують різноманітні суб’єкти: заклади освіти та наукові установи; заклади культури і мистецькі колективи, видавництва,

кіностудії, студії звукозапису тощо; засоби масової інформації (преса, телебачення, радіо, інтернет-видання), а також мережі бібліотек, книгарень, галерей, виставкових залів, кінотеатрів, музичних крамниць тощо. Проте, головним суб'єктом забезпечення цілісності гуманітарного простору країни є держава в особі її органів влади і політики, котрі визначають єдині правила функціонування та розвитку гуманітарної сфери

Вирішення питань гуманітарної політики у збройних силах є важливим напрямком у системі діяльності військових структур як НАТО, так і в арміях країн Ташкентського договору, і виступає одними із пріоритетів у сфері забезпечення національної безпеки. Практика постсоціалістичних країн-членів НАТО засвідчила, що сліпе запозичення євроатлантичних шаблонів гуманітарної політики є хибним, а впровадження принципів і засад гуманітарної сфери в рамках військового будівництва у кожній країні необхідно здійснювати на основі ретельного аналізу процесів і врахування національних особливостей армії. Імплементация гуманітарної політики в арміях провідних іноземних держав має наукову основу, що формується низкою гуманітарних та прикладних наук. Вивчення досвіду реалізації гуманітарної політики в арміях країн світу дозволяє отримати актуальну й всебічну інформацію з цієї проблеми, взяти на озброєння кращі приклади та зразки, а також уникнути помилок і прорахунків.

Концептуальні засади цивілізаційних процесів, витоки та компоненти воєн майбутнього, новації технологій боротьби за майбутнє у сферах воєнної стратегії та воєнного мистецтва, соціальної сфері можуть змінити поле бою і військовослужбовців.

Література

1. Аттали Ж, Мировой экономической кризис... А что дальше? СПб., 2009.
2. Аттали Ж. Краткая история будущего. СПб., 2014.
3. Галин В.В. Последняя цивилизация. Политэкономия XXI века. М., 2013.
4. Гилёв А. Многомерная война и новая оборонная стратегия. [Электронный ресурс] / А.О. Гилев/ – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/print/number/Mnogomernaya-voyna-i-novaya-oboronnaia-strategiya-17101>.
5. Неклесса А.И. Глобализация и новое геоэкономическое мироустройство // Антология современной философии хозяйства / под ред. Ю.М. Осипова. В 2 т. М 2010. Т. 1. С. 582–601.
6. Цілісність гуманітарного простору України, як об'єкт національної безпеки держави. Аналітична записка. Відділ гуманітарної безпеки (М.Т. Степико) № 22, Серія "Гуманітарний розвиток", липень 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1871/>
7. Штейнметц Р. Философия войны. Пг., 1915. 328 с.

УДК 614.88: 374.32

Данилюк П., викладач-методист, Дрегалюк В., викладач

Кременецький медичний фаховий коледж імені Арсена Річинського, Україна

ДОСВІД НАВЧАННЯ «ПЕРШИЙ НА МІСЦІ ПОДІЙ» У КРЕМЕНЕЦЬКОМУ МЕДИЧНОМУ ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ ІМЕНІ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО

Danyliuk P., teacher-methodologist, Dreghaliuk V., teacher

EXPERIENCE OF STUDYING "FIRST ON THE SCENE" AT KREMENETS MEDICAL VOCATIONAL COLLEGE NAMED AFTER ARSEN RICHYNSKY

Згідно з наказом МОЗ України від 14. 09. 2018 року №1688 «Про державне замовлення на підготовку і підвищення кваліфікації осіб з надання домедичної допомоги» у Кременецькому медичному фаховому коледжі імені Арсена Річинського відновлено відповідну підготовку співробітників Національної поліції, МНС, учнів шкіл та учасників пластунського руху. Згідно з підготовленою програмою «Перший на місці подій» слухачі курсів вивчають та удосконалюють знання, навички та вміння з

домедичної допомоги постраждалим при надзвичайних ситуаціях мирного часу та в умовах бойових дій. Під час навчання слухачі відпрацьовують техніку: огляду постраждалих, надання допомоги при критичних станах, відновлення прохідності дихальних шляхів, базову серцево-легеневу реанімацію, тимчасові методи зупинки зовнішньої кровотечі, витягування постраждалих з транспортних засобів, фіксацію шийного відділу хребта, транспортну іммобілізацію.

Для проведення занять з курсу «Перший на місці подій» особливу увагу звертаємо на залучення студентів нашого коледжу. Використовуємо цілий спектр інноваційних методів навчання: від майстер-класів, квестів до Дня відкритих дверей та ярмарки професій серед учнів місцевих шкіл, гімназії, пересічних громадян міста. У нашому навчальному закладі набувають регулярного характеру майстер-класи із надання домедичної допомоги серед учнів шкіл міста та району.

Студенти-волонтери провели майстер-класи з надання домедичної допомоги для школярів загальноосвітніх шкіл району та завідуючих практичної частини коледжів області. Старшокурсники відділення лікувальна справа пояснювали та демонстрували вміння і навички допомоги в критичних ситуаціях, пропонуючи спробувати власні сили із накладання пов'язок, джгутів, шин. Учні із великим захватом та наполегливістю повторювали дії своїх молодих наставників. У стінах нашого коледжу проведено вишкіл Українського пластового юнацтва Тернопільської області. Проведено навчальний квест, на якому студенти-волонтери коледжу навчали юнацтво навичкам надання невідкладної домедичної допомоги при переломах, кровотечах, потрапленні сторонніх тіл у дихальні шляхи, обмороженні, опіках, укусах комах та тварин. Пластуни та пластунки із задоволенням переймали досвід, були надзвичайно допитливими. А студенти-волонтери здобули неоцінений досвід у ролі викладача-наставника. Атмосфера події була насичена позитивною енергетикою, молодечим запалом, жагою до знань.

Література

1. Депутат О.П. Цивільна оборона: Навч. посібник/ О.П. Депутат, І.В. Коваленко, І. С. Мужик; Ред. В.С. Франчук. - Львів: Афіша, 2000. - 333 с.
2. Хірургія: підручник / О.Ю. Усенко, Г.В. Білоус, Г.Й. Путінцева. — К.: «Медицина», 2021, 5-е видання. - С. 35 -53
3. Домедична допомога в умовах бойових дій: Методичний посібник / В. Д. Юрченко, В. О. Крилюк, А. А. Гудима та ін. - К.: Середняк Т. К., 2014, - С.14-32.

УДК 327.7

Двуреченська О., канд. іст. н., доц.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

РОЗШИРЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОЗХЗ ЯК РЕАКЦІЯ НА ВИКОРИСТАННЯ ХІМІЧНОЇ ЗБРОЇ В СІРІЇ

Dvurechenska Oleksandra, Ph.D., Assoc. Prof.

EXPANSION OF OPCW POWERS AS A RESPONSE TO THE USE OF CHEMICAL WEAPONS IN SYRIA

Доцільність забезпечення світової хімічної безпеки обумовлюється підтвердженими фактами використання хімічних речовин (наприклад, зарину та хлорного газу) під час військових конфліктів та у терористичних актах. У ХХІ ст. у світі продовжують лишатися країни, які офіційно володіють хімічною зброєю та можуть становити потенційну загрозу міжнародній безпеці. Незважаючи на те, що на території більшості країн хімічна зброя відсутня, у промисловості та побуті

використовується значна кількість хімічних речовин, які можуть нанести шкоду населенню, навколишньому середовищу й стати основою для виготовлення хімічної зброї. Відносна легкість використання хімічних речовин як складників для виготовлення небезпечної зброї становить потенційну загрозу для будь-якого суспільства та вимагає постійного вдосконалення системи національної та міжнародної хімічної безпеки.

Провідним міжнародним документом у сфері контролю за хімічними речовинами є Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (КХЗ), яка набула чинності у 1997 р. Контроль за реалізацією положень Конвенції здійснює Організація із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ). Приєднання до КХЗ означає автоматичне набуття членства в ОЗХЗ. Членами організації на 2021 р. є 193 держави.

Основна мета ОЗХЗ полягає у запобіганні використанню хімічних речовин під час військових конфліктів та зміцненні міжнародної безпеки, тому сфера інтересів організації охоплює усі галузі, де використовуються хімічні речовини прямого та подвійного призначення. ОЗХЗ прагне до встановлення міжнародного контролю за роззброєнням та нерозповсюдженням хімічної зброї, а також до приєднання до КХЗ усіх країн світу. Кінцева мета ОЗХЗ полягає у повному позбавленні світу від хімічної зброї.

Провідними структурами організації є Конференція держав-учасниць, Виконавча рада, Технічний секретаріат, Науково-консультативна рада, Комісія з питань конфіденційності та Консультативний орган з адміністративних та фінансових питань. Серед головних напрямів практичної діяльності організації важливу роль відіграють інспекції, оскільки дозволяють представникам установи з'ясувати стан гарантування хімічної безпеки на окремих територіях та сприяють підтримці довіри між світовими акторами, обміну інформацією між країнами-учасницями та допомозі державам, які постраждали внаслідок використання хімічної зброї, або прагнуть вдосконалити систему хімічної безпеки. Аналіз діяльності організації доводить, що установа постійно корегує методи реалізації своїх функцій у відповідності із новими світовими загрозами, бере участь у створенні нових міжнародних норм у сфері хімічної безпеки, що, у свою чергу, вимагає постійного розширення її повноважень, яке відбувається за погодженням з ООН. Існуюча структура та способи діяльності дозволяють ОЗХЗ забезпечувати міжнародну хімічну безпеку та оперативно реагувати на її порушення.

Після заснування ОЗХЗ організація неодноразово брала участь у розслідуваннях випадків використання хімічної зброї під час військових конфліктів, адже до її повноважень належить констатування чи спростування фактів використання хімічної зброї. Незважаючи на зусилля світової спільноти щодо знищення або принаймні встановленню контролю над хімічним озброєнням, ця мета поки не досягнута. Хімічну зброю продовжують використовувати. Останній раз внаслідок хімічних атак в сирійському місті Думі у 2018 р. за різними даними постраждало від 43 до 100 осіб [2]. У 2018 р. на спеціальній сесії держави-члени ОЗХЗ підтримали ініціативу Великої Британії та проголосували за надання право ОЗХЗ називати винних у здійсненні хімічних атак. Серед прихильників таких змін були також США та країни ЄС [1]. Про участь ОЗХЗ у врегулюванні ситуації в Сирії свідчить і статистика роботи організації. У 2018 р. Секретаріат здійснив 297 інспекцій, третина з яких стосувалася Сирії [3]. Розширення повноважень спеціалізованих міжурядових організацій, зокрема і ОЗХЗ, є важливим етапом у вдосконаленні міжнародної системи безпеки. Через політичні протиріччя центральний суб'єкт в системі міжнародної безпеки – Рада Безпеки ООН – не завжди здатна адекватно відреагувати на конфлікти. Спеціалізовані міжнародні організації мають більше можливостей в означеній сфері.

Отже, провідною установою у забезпеченні міжнародної хімічної безпеки є Організація із заборони хімічної зброї. ОЗХЗ має чітку структуру і не переобтяжена бюрократичними процедурами, що дозволяє більше уваги приділяти реалізації мети організації. Участь ОЗХЗ у розслідуваннях фактів застосування хімічних речовин під час конфлікту впливає на реформування організації, а відповідно і міжнародної системи хімічної безпеки. Думаю, що висновки треба прив'язати до Сирії

Література

1. ОЗХЗ зберегла за собою право називати винних у хімічних атаках. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BE%D0%B7%D1%85%D0%B7-%D0%B7%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%BB%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%8E-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D1%83-%D1%85%D1%96%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85-%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%85/a-46380699> (дата доступу: 21.02.2021).
2. Організація із заборони хімічної зброї дістала право називати винних у хіматаках. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/-organizatsija-po-zaboroni-himichnoji-zbroji-otrimala-pravo-nazivati-vinnih-u-himatakah-253136.html> (дата доступу: 21.02.2021).
3. Report of the OPCW on the Implementation of the Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction in 2018. URL: <https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/2019/12/c2404%28e%29.pdf> (дата доступу: 21.02.2021).

УДК: 159.

Моначин І.¹, к.психол. н., доц.; Дзюбановська І.², асистент

¹Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

²Тернопільський національний педагогічний університет імені В.Гнатюка, Україна

АСЕРТИВНІСТЬ ЯК СПОСІБ ПОВЕДІНКИ В СКЛАДНИХ СИТУАЦІЯХ

Monachyn I., Ph.D., Assoc.; Dziubanovska I., assistant

ASSERTIVENSE AS A WAY OF BEHAVIOR IN DIFFICULT SITUATIONS

В теперішній час можна спостерігати як зростає рівень агресії в суспільстві, люди частіше нервово, неадекватно, прискіпливо, з осудом висловлюються один про одного чи про ситуації, які їх супроводжують. Проте, ми знаємо, що саме від нас з вами залежать сприймання подій, взаємодія з оточенням і саме ми є авторами свого життєвого шляху. І на допомогу людству приходить асертивність – як спосіб поведінки, без шкоди собі та порушень кордонів інших вміло і правильно взаємодіяти в світі. Якби людство хоча б на 51% використовували асертивну поведінку в житті, проблем було б значно менше.

Термін асертивність був описаний в концепції американського психолога А.Солтера в кінці 50-х років ХХ століття. Вчений з'єднав ключові положення гуманістичної психології і його теорія включає оптимальний, конструктивний спосіб міжособистісної взаємодії на противагу деструктивним способам – нападам, агресії і маніпуляції. Традиційні механізми соціалізації невільно формують вразливість людини, наражаючись на різноманітні маніпуляції оточення. Людина відчуває зовнішні впливи, а навколишні цим часто зловживають, маніпулюючи в своїх цілях. Відчуваючи на собі

грубі та нетерпимі домагання, часто ми не здатні їм суперечити, тому підкоряємось на протигагу власним установкам і бажанням. Найчастіше власні вимоги, а також домагання не висловлюємо, постійно звіряючи свої вчинки, спонукання з чужими цінностями, соромлячись своїх почуттів і боячись показати справжню суть. Намагаючись подолати такий стан, людина мимоволі опановує маніпулятивні прийоми, відповідаючи агресією на агресію або навіть на справедливую критику. Ця тактика дає тимчасовий, ілюзорний ефект збіднюючи людину в міжособистісних відносинах, а також в плані душевного комфорту.

Формування асертивної поведінки передбачає, щоб людина переглянула, наскільки її особистісна поведінка виражає її власні схильності, а також спонукання і наскільки це нав'язані кимось установки. Необхідно усвідомити, коли і ким прописаний вашому житті сценарій, якщо він вас не влаштовує, то його необхідно відкоригувати. Найчастіше відбувається, що людина потрапляє у владу установок, які йому не властиві і від цього страждає. В цьому випадку необхідно покласти тільки на себе головну роль, що означає фактично переписати життєвий сценарій, виступивши режисером всієї постановки.

А.Солтер говорячи про природні вміння людини використовувати свою агресивність та полярну їй якість пасивність пише про особливу модель поведінки – асертивність.

Навички асертивності – це комунікативні стратегії, які передають інформацію та ідеї відкритим і прямим способом, зберігаючи повагу до того, з ким ви спілкуєтесь. Асертивність дозволяє вам спокійно та сильно відстояти свої претензії, ідеї та рішення. Асертивне спілкування ідеально підходить для багатьох комунікацій на роботі, оскільки воно сильніше та ефективніше пасивного спілкування, а також більш чемне та уважне, ніж агресивне спілкування.

Коли ви асертивні, ви можете успішно спілкуватися з іншими та правильно передавати свою думку. Ці навички є ключовими аспектами асертивності. Розглянемо основні, які сприяють асертивному спілкуванню.

Повага. Таке спілкування дозволяє ділитися своїми думками та почуттями, враховуючи думку інших. Висловлюйте повагу, терпляче вислуховуючи думки інших людей, уважно розглядаючи їх точки зору і визнаючи обґрунтованість їх думок, навіть якщо вони відрізняються від ваших власних.

Відкритість. Означає, що ви з готовністю відповідаєте на питання, пропонуєте всю необхідну інформацію і надаєте допоміжні деталі відповідно до запиту. При відкритій комунікації ви можете поділитися результатами свого дослідження з іншими членами вашої команди чи висловити свою думку в найкоротші терміни, коли вас про це попросять.

Чесність. Цей навик має вирішальне значення для прямої і точної комунікації. Ті, хто опанував професійною впевненістю, підтримують високе почуття чесності у всіх своїх відносинах. На роботі це означає висловлювати свої думки, коли це доречно і продуктивно.

Відповідальність. Асертивний підхід – це такий підхід, який відстоює ваші власні права і права інших людей. Для цього візьміть на себе особисту відповідальність за свої дії і залишайтеся відповідальними за те, що ви сказали або зробили. Це означає, що ви будете повідомляти іншим про те, що помилка на робочому місці є результатом вашого прорахунку, і приймати на себе відповідальність за зусилля, спрямовані на усунення цієї проблеми.

Самоконтроль. Самоконтроль дозволяє зберігати асертивність спокійно і шанобливо. Використання самоконтролю допоможе вам залишатися наполегливим, а не агресивним, щоб ви могли спілкуватися, не ображаючи інших. Наприклад, при

зіткненні з нещасним клієнтом самоконтроль допомагає вам реагувати терпляче і ввічливо, щоб ви могли вирішити проблему найкращим чином.

Делегування. Це здатність призначати завдання іншим, коли це необхідно. Здатність делегувати відокремлює асертивне спілкування від пасивного. Делегування дозволяє належним чином розділити відповідальність. Коли вам доручається великий проект, ви можете делегувати кілька завдань іншим, вибираючи членів команди, чії навички і досвід найкраще підходять для кожної задачі

Важливо вміти оцінювати власний стиль спілкування, аналізувати свої реакції на різні повідомлення, як в певних ситуаціях себе поведете агресивно чи пасивно, та які кроки потрібно зробити до асертивності. Варто говорити тоді, коли є що сказати, вміти використувувати мову тіла, встановлювати зоровий контакт з співрозмовником, тренуйтеся дихати і тримати голос рівним. Добре навчитися зберігати контроль над своїми емоціями, виконувати вправи з часом, давати собі кілька секунд подумати перш, ніж відповідете співрозмовнику.

Також важливим є використання емоційного інтелекту. Оскільки існують сценарії при яких асертивне спілкування може бути недоречним. Наприклад, якщо ви маєте справу з чутливою, ранимою людиною, якого необхідно вислухати в даний момент, дати вихід емоціям, можливо, краще за все дати вашим навичкам асертивного спілкування відійти на задній план для цієї розмови.

Сьогодні дедалі активніше впроваджуються методи асертивного спілкування, бо саме за допомогою них ми можемо розуміти та сприймати життєві ситуації та один одного.

Література

1. Бутузова Л.П. Асертивність особистості як основа становлення безпечної поведінки в підлітковому віці/ Л.П.Бутузова // Проблеми психологічної безпеки: особистість, суспільство, держава : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2010. – С. 33 - 40.
2. Николаєв Л.О. Генезис поняття «асертивність» / Л.О.Ніколаєв // Освіта регіону. Серія «Політологія. Психологія. Комунікації». – 2010. - №1. – С.132-135.

УДК 504.058

Пилипець О., к. т. н., доц.; Зварич Н., к. т. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

Pylypets O., Ph.D., Assoc. Prof.; Zvarych N., Ph.D., Assoc. Prof.

THE ENVIRONMENTAL SAFETY ASPECTS IN THE MILITARY CONFLICT CONDITIONS

Екологічна безпека є важливою складовою національної безпеки країни і визначає ступінь захищеності людини, суспільства, держави, довкілля від реальних чи потенційних загроз, створених природними або антропогенними чинниками. Військовий конфлікт на Донбасі є причиною цілого ряду небезпечних впливів на всі складові довкілля та створює безпрецедентну та серйозну небезпеку для людей та навколишнього середовища. Тому забезпечення екологічної безпеки в умовах військового конфлікту сьогодні є дуже актуальною проблемою в Україні.

Донбас, або басейн Донця, - це регіон площею 20 000 км² з високою щільністю потенційно небезпечних об'єктів видобувної, металургійної, хімічної та інших галузей

національної економіки. На цій території проживає близько 7 мільйонів людей, а в міських агломераціях розміщені понад 4000 потенційно небезпечних об'єктів.

За результатами екологічної оцінки впливу конфлікту на вразливих місцях з обох боків лінії зіткнення на Донбасі під егідою Центру гуманітарного діалогу (HD) миротворчої організації, що базується в Женеві, встановлено, що на контрольованих урядом України територіях 100% відібраних поверхневих джерел та близько 75% підземних джерел води забруднені хімічно-синтетичними та мінеральними компонентами. Тим часом у невідконтрольованих уряду районах забруднено близько 85% поверхневих та підземних водних джерел. Основними виявленими хімічними забруднювачами є хлор, сульфати, нітрати, залізо та марганець, додатковими промисловими забруднювачами є ртуть, миш'як, мідь, свинець та різні гідрокарбонати. Затоплені вугільні шахти, багато з яких гідравлічно пов'язані між собою по всій області, спричинили забруднення підземних джерел води. Екологічні оцінки, проведені до конфлікту, показували, що ті самі джерела були придатними для питної води.

Окрім і без того нестабільного екологічного балансу на Донбасі, є ще кілька небезпечних ризиків. Неконтрольовані та нефільтровані промислові відходи дедалі більше накопичуються у багатьох руслах Донбасу, створюючи масштабну небезпеку для здоров'я місцевих жителів

З метою попередження потенційно катастрофічних та довгострокових гуманітарних та економічних наслідків для Донбасу та регіону необхідним є проведення періодичного екологічного моніторингу в районі, де триває збройний конфлікт, оцінка додаткових екологічних загроз, зокрема впливу неконтрольованого підтоплення шахт, встановлення точних джерел забруднення та радіації, а також відповідних небезпек для здоров'я людей. Слід відновити критичну інфраструктуру, яка була пошкоджена внаслідок конфлікту. У зв'язку з цим, особливу увагу потрібно приділити системам водопостачання, каналізаційним коридорам та об'єктам по переробці промислових відходів на Донбасі.

Література

1. Оцінка екологічної шкоди та пріоритети відновлення довкілля на сході України: Київ: ВАІТЕ, 2017. 88 с.

УДК 343.4

Щигельська Г., к.і.н., доц.; Провальна Ю. студ. гр. ПФ-21

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя

ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕННІ АСПЕКТИ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof., Provalna Yu.

GENDER-BASED ASPECTS OF THE CONSEQUENCES OF MILITARY CONFLICTS

У XXI столітті на територіях багатьох країн світу продовжують виникати збройні конфлікти різної інтенсивності, які зумовлені відмінними детермінантами внутрішнього та зовнішнього характеру. Незалежно від усіх наявних різновидів і класифікацій, характер наслідків збройних конфліктів, без винятків, для усіх учасників завжди є негативним. Конфлікти викликають значні зміни у звичній поведінці людей, підривають та змінюють соціальні норми, призводять до соціальних змін. Результати досліджень військових конфліктів у різних країнах крізь призму гендерної проблематики показують, що як роль, так і досвід чоловіків і жінок під час військових дій відрізняється.

Занепад цивілізованих відносин і безпеки, специфіка збройного протистояння та ряд інших не менш важливих факторів, варіюють особливості наслідків причетності до війни обох статей. Основні аспекти наслідків чоловічої статі – це, безумовно, висока смертність, як зазначив професор Тель-Авівського університету Азар Гат, досліджуючи період кам'яної доби: «У сутичках гинула майже чверть чоловіків. Тіла тих, хто вмирав не на полі бою, вкривали численні шрами» [1]. Таку аналогію можна провести відповідно до усіх часів існування людства, ризик кожного чоловіка втратити життя в умовах бойових дій попри все безнастанно зростає. На фоні наведених аспектів наслідків для чоловіків, жінкам відведено наступні: втрата годувальника – домогосподарки, котрі мусили самі утримувати сім'ю займали посади, що в мирний час уважалися виключно чоловічою справою. Така робота воєнного часу оплачувалася краще, ніж «жіноча», проте ставила жінок у надто тяжкі умови праці.

Більш болісним наслідком постало фізичне й моральне насильство зумовлене гендерною нерівністю. Гендерно обумовлене насильство (ГОН) – це будь-яке насильство, яке спрямоване на особу на основі її соціальної ролі та яке завдає або може завдати фізичної, сексуальної і психологічної або економічної шкоди чи страждання. Найбільш поширена інтерпретація ГОН – це насамперед насильство чоловіків щодо жінок та дівчат, засноване на структурній нерівності між чоловіками та жінками та нерівних владних відносинах [3]. Воно включає всі акти насильства на основі гендерних ознак, які призводять або можуть призвести до фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань щодо конкретної особи. Особливих характеристик гендерно обумовлене насильство набуває при скоєнні зазначених дій в умовах збройного конфлікту. Дослідження проведене Фондом народонаселення ООН (ЮНФПА) підтвердило підвищену вразливість жінок до різних форм насильства в умовах конфлікту: відсоток внутрішньо переміщених жінок, які повідомляли про принаймні один випадок насильства за межами сім'ї, у три рази перевищував відповідний відсоток місцевих жінок, які пережили насильство у приймаючих громадах (15.2% проти 5.3% респондентів) [3]. Так, у 2014 році (початок і найбільш активна фаза збройного конфлікту) на території Донецької області кількість потерпілих жінок становила 14194 особи – це практично вдвічі більше, ніж 2015 року – 8287 осіб. За 2016 рік – 7615 осіб, за січень-серпень 2017 року – 4734 особи. Така ж ситуація по Луганській області, де в 2014 році кількість потерпілих жінок становила 8031 особу, тоді як у 2015 році в 2,5 рази менше – 3074 особи. За 2016 рік – 3352 особи, а за січень-серпень 2017 року – 2132 особи [3].

Інверсія гендерних ролей, як утопія бачення передових феміністичних груп мирного часу, в умовах війни поклала перед жінками нелегкі випробування адже, до всього переліченого вище, нерідко рядовими солдатами, військовими льотчиками, офіцерами розвідки тощо стають саме жінки. Так, станом лише на квітень 2016 р. службу в зоні проведення антитерористичної операції на сході України пройшли більше ніж 1,5 тисячі жінок-військовослужбовців [3, с. 230]. Окрім соціального тиску, сексуального, фізичного насильства зі сторони чоловіків, економічної потреби, жінки ще й переживали увесь жах, біль й страждання фронтової зони. За оцінками фахівців, близько 25 % людей, які брали участь у воєнних діях чи перебували на цій території, мають труднощі з адаптацією до мирного життя. Частина з них страждає посттравматичним стресовим розладом.

Протидія гендерно обумовленому насильству в умовах збройного конфлікту є сферою діяльності регіональних міжнародних організацій, які входять до європейської системи. Так, Комітет міністрів Ради Європи у своїй рекомендації Rec (2002) 5 від 30 квітня 2002 р. про захист жінок від насильства закликав уряди держав-членів переглянути своє законодавство задля гарантування жінкам визнання, здійснення і

захисту їх прав і основних свобод. Комітет рекомендує державам простежити за тим, щоб такі заходи узгоджувались на національному рівні і спрямовувались на потреби жертв. Слід залучити державні органи і неурядові організації, компетентні в цій сфері, до розробки та здійснення необхідних заходів [4, с. 468].

Підводячи підсумки, слід констатувати факт, що у ході військових конфліктів посилюється гендерна поляризація, у результаті якої жінки особливо гостро відчувають наслідки конфлікту в силу гендерно обумовлених ролей. ГОН є комплексною проблемою, що передбачає порушення низки прав людини та може мати різні прояви до, під час та після завершення конфлікту. Сьогодні у національній науці та практиці з'явився певний масив теоретичних положень, а також практик правозастосування щодо попередження органами державної влади цього виду насильства, притягнення винних осіб до відповідальності. Ефективність боротьби з цим небезпечним явищем визначається впровадженням таких механізмів як посилення міжвідомчої координації гуманітарного реагування на регіональному рівні, розробку спеціалізованих систем збору та аналізу інформації з гендерного насильства, підвищення обізнаності населення регіонів щодо явища гендерного насильства, наявних послуг і алгоритму дій у випадках ситуації насильства, підвищення здатності органів та служб надавати допомогу особам, які постраждали від гендерно-обумовленого насильства, та його потенційним жертвам.

Література:

1. Чому чоловіки вирушають на війну? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dw.com/uk/a-313183>
2. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://totalaction.org.ua/public/upload/book/1526026794_gon_201117_web_\(1\).pdf](https://totalaction.org.ua/public/upload/book/1526026794_gon_201117_web_(1).pdf)
3. Ворчакова І.Є., Лемішевська О.С. (2018) Загрози та виклики інтеграції жінок у збройні силові структури та гендерний фактор в умовах озброєних конфліктів, Гілея: науковий вісник.
4. Степаненко К. В. (2020). Деякі аспекти впровадження міжнародних стандартів протидії гендерно обумовленому насильству в умовах збройного конфлікту на Сході України. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф.

I Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ:
історичні та психологічні наслідки» (до 35 роковин аварії на Чорнобильській АЕС)

Міністерство освіти і науки України

ЗБІРНИК ТЕЗ I Міжнародної наукової конференції

Abstracts collection of the
I International scientific conference of

«ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні

**наслідки» (до 35 роковин аварії на Чорнобильській
АЕС)**

"MILITARY CONFLICTS AND TECHNOGENIC DISASTERS: historical and psychological consequences" (to the 35th Anniversary of the Chernobyl Disaster)

22-23 квітня 2021 р.

Міністерство освіти і науки
України

Тернопільська обласна державна
адміністрація

Тернопільський національний
технічний університет імені Івана Пулюя

Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка

Державний архів Тернопільської
області

Військова академія (м. Одеса)

Кам'янець-Подільський
національний університет імені Івана
Огієнка

Львівський державний
університет внутрішніх справ МВС України

Національний університет
водного господарства та
природокористування (м. Рівне)

Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича

Міжнародна академія цивільної
авіації імені Мохаммеда VI (Марокко)

Задарський університет
(Хорватія)

Університет технологій та
економіки імені Хелени Ходковської

Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки:
Збірник тез I Міжнародної наукової конференції присвяченої 35 роковинам аварії на
ЧАЕС, 22-23 квітня 2021 р. / Упорядники: А.А. Криськов, В.В. Вишньовський та
Н.В. Габрусєва – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2021 – 168 с.

ISBN 978-617-7875-14-6

Підписано до друку 21.04.2021. Формат 60×90, 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.
Умовно-друк. арк. 12,9. Наклад – 100 прим.
Замовлення № 21042021

Друк ФОП Паляниця В. А.
Свідоцтво ДК №4870 від 20.03.2015 р.
м. Тернопіль, вул. Б. Хмельницького, 9а, оф.38.
тел. (0352) 528-777.